

Historisch Voorburg

Jaargang 22

2016

Nummer 1 / 2

Damsigt, een wijk apart

A large, white, stylized letter 'D' is positioned on the left side of the image. The letter is thick and has a rounded, modern appearance. It is partially cut off on the left edge.

Damsigt, een wijk apart

Inhoud

Woord vooraf	4	
Inleiding	5	
Damzigt, een Voorburgse buitenplaats met een middeleeuws verleden	7	
<i>Interview met Gerda Vierling</i>	40	
Warmoezerij Damzigt, tuinderijen op de oude buitenplaats	42	
<i>Interview met Jeanne Hogendoorn</i>	56	
Van weiland tot woonwijk, ontwikkeling van de wijk	58	
<i>Interview met Walther Zwaan</i>	80	
Openbaar vervoer, een verbindende factor	82	
<i>Interview met Niek van Dijkhuizen</i>	90	
Damsigt tijdens de Tweede Wereldoorlog, slachtoffers, helden en getuigen	92	
<i>Interview met Corrie Hazebroek</i>	138	
Neringdoenden, bedrijvigheid in de wijk	140	
<i>Interview met Trudi Cleophas</i>	162	<i>Omslagfoto:</i>
Trefpunten, waar buurtbewoners elkaar vinden	164	<i>Opwijkstraat gezien in de</i>
Noten en bronnen	188	<i>richting van de Looierslaan.</i>
Colofon	204	<i>Ansichtkaart 1935. Fotograaf</i>
Dankwoord	202	<i>onbekend.</i>
Bijlage: Historische gegevens uit oude adresboeken 1918-1950		<i>Collectie José Duurkoop-Kors</i>
		<i>Binnenzijde omslag:</i>
		<i>Huisnummerkaart van de wijk</i>
		<i>Damsigt uit het Gemeente-</i>
		<i>archief Leidschendam-</i>
		<i>Voorburg, bewerkt door Ton</i>
		<i>Innemeer</i>

Woord vooraf

Steppend door de Looierslaan

'Kleuterschool Damsigt, 1955', heeft mijn moeder onder de klassenfoto geschreven. Er staan 34 kinderen op, geflankeerd door twee juffen, van wie ik alleen juffrouw Mühler herken. Op de voorste rij zit mijn zesjarige broertje Walter, het meisje van drie vlak achter hem ben ik. Al sinds mijn tweede mocht ik voor op de step mee naar school, omdat ik me als jongste van vijf kinderen thuis verveelde.

Net één was ik, toen we in 1952 van mijn geboorteplaats Hulshorst naar Leidschendam verhuisden en terechtkwamen op Van Ruysdaellaan 21, in een rijtje nieuwbouwhuizen tussen twee boerderijen en wat villa's. Onze achtertuin grensde aan een kippenfokkerij, daarachter waren het voetbalveld van RKAVV en een manege en daar weer achter strekten zich weilanden uit, tot aan de Spoorloot. Aan de voorkant keken we uit op het Dr. Neherlaboratorium. Soms beklommen we de hoge PTT-toren.

Mijn vroegste herinneringen hebben betrekking op Voorburg. Op de route naar de kleuterschool stak ik na de Mauvelaan de Looierslaan over. In het midden daarvan, was me verteld, bevond zich de grens met Voorburg. Stel dat de politie achter je aanzat. Dan moest je van de Leidschendamse kant de straat over rennen, omdat daar de Voorburgse politie de baas was. Niet dat ik er ooit politie heb gezien.

Voorburg was ook geen ruige boel, maar daar had je tenminste winkels. Bij ons kwamen de melkboer en de bakker langs de deur en er was ook een groenteman met paard en wagen. Als ik met mijn moeder mee mocht naar slager Van den Berg op de hoek van Essesteijnstraat, tegenover knopenwinkel Het Luifeltje, was dat een avontuur. Het vaakst gingen we naar Hogendoorn, de drogist. Later kreeg ik er mijn maandverband mee in een bruine zak, alsof het illegale alcohol betrof. Een sticker

op de deur gaf aan dat er Durex verkrijgbaar was. Jerney Kaagman, mijn buurmeisje uit de Van Ruysdaellaan, legde uit dat je er dus 'kapotjes' kon kopen. Maar toen ik daar belangstelling voor kreeg was ik allang vertrokken uit wat ik het saaiste oord ter wereld vond.

Wat ik miste, was avontuur. Er gebeurde nooit iets en er was, dacht ik, ook nooit iets gebeurd. Had ik maar geweten wat ik nu, dankzij dit boek, weet. Onderweg naar de kleuterschool en later het Huygens Lyceum zou ik Damsigt totaal anders hebben beleefd als me was verteld dat hier tijdens de Duitse bezetting het Leidschendamsvoorburgse verzet zetelde en dat er een Hannie Schaft-achtig meisje illegale kranten fabriceerde en verspreidde.

Als je de geschiedenis ervan kent, is elke plek een belevenis.

*Elsbeth Etty
literair criticus en biograaf*

Inleiding

Harrie van Rooij

Erg lang geleden lag er op de plek waar nu Damsigt ligt, een zandverstuiving die de Elsberg werd genoemd. Al in de middeleeuwen stond daar een kapel waar jaarlijks de Sint-Maartensprocessie langs trok. Met de plechtige rondgang werd duidelijk gemaakt dat dit gebied behoorde tot het territorium van de katholieke parochie van Voorburg. Is Damsigt inderdaad een wijk apart, zoals de titel van deze uitgave suggereert? Het is maar hoe je ernaar kijkt.

*De Projectgroep Oud Damsigt.
V.l.n.r. Pascal Scheenstra,
Marlise Hof, Ton Innemee,
Masja van Rooij, Frouke
Tamsma, Walter Uijenbroek,
Kees van der Leer.
Foto Sascha Veltrop*

Damsigt is in veel opzichten een normale Voorburgse wijk uit de jaren twintig en dertig, toen alles dreunde van de bouwactiviteiten en Voorburg spectaculair groeide. Vooral de 'gegoede middenklasse', zoals kranten uit die tijd erover schrijven, vond onderdak in de Voorburgse nieuwbouw.

Tegelijk neemt Damsigt wel degelijk een bijzondere positie in. Er is altijd onduidelijkheid geweest over waar dit stukje stedelijke bebouwing nu bij hoorde: Voorburg of Leidschendam? De grens tussen beide plaatsen is nu eenmaal rafelig, alsof ze met een twijfelende hand is getekend. In de beleving van veel Voorburgers houdt hun stad ergens op bij het station Leidschendam-Voorburg, de plek waar Damsigters al in de jaren twintig op de Hofpleinlijn naar Den Haag of Rotterdam stapten. Damsigt ligt daarachter een beetje verscholen, als een vinger die naar Leidschendam wijst.

Deze beeldvorming werkte in het verleden zelfs door tot aan de bestuurstafels. Toen in 1931 de annexatie van de gemeente Voorburg door Den Haag bijna een feit was, kwam Damsigt in de herindelingsplannen niet voor. Kranten suggereerden dat bestuurders de wijk simpelweg vergeten waren. De inlijving door Den Haag werd, tot vreugde van de Voorburgers, op het allerlaatste moment verijdeld.

En daarop herhaalde de geschiedenis zich: een feestelijke optocht trok van het centrum van Voorburg naar Damsigt en terug.

Dit boek vertelt de geschiedenis van de wijk Damsigt. Eigenlijk zijn er twee geschiedenissen. In de eerste hoofdstukken leest u over het ontstaan, de bloei en ten slotte de ondergang van de buitenplaats Damzigt. Aan dit imposante landgoed dankt de wijk haar naam. Dit historisch onderzoek gaat terug tot de middeleeuwen en voert langs boeren, ridders, edellieden en een dichter.

De hoofdstukken daarna vertellen over de woonwijk Damsigt. Hiermee bedoelen we grofweg het gebied tussen de Rodelaan en de Looierslaan. De verhalen gaan over het gewone leven: de winkels, de bewoners, de anekdotes en de buurtactiviteiten. Maar ook over donkere bladzijden en aangrijpende levensgeschiedenissen. Zoals het verhaal van Felix Eliazar uit de Opwijkstraat, die werd opgepakt in de oorlog, Auschwitz overleefde en na veel omzwervingen terugkeerde.

De historische vondsten die het onderzoek heeft opgeleverd zijn talrijk. Als Damsigt inderdaad een 'wijk apart' is, dan zegt dat iets over de kadastrale situering, maar misschien nog meer over de fascinerende geschiedenissen van bewoners door de jaren heen.

Tegeltableau van Drogisterij

Damsigt.

Foto Marlise Hof

Damzigt

Een Voorburgse buitenplaats met een middeleeuws verleden

Kees van der Leer

Lang voordat de buitenplaats Damzigt aan de Vliet werd aangelegd stond er op deze plek al een huis, een boerenwoning, in het duinzand. In 1435 noteerde de Voorburgse pastoor in het memorieboek¹ dat Katryn Doedens, de eigenaresse van deze woning, had beloofd elk jaar een bedrag te betalen aan de kerk in ruil voor het lezen van missen en het branden van kaarsen voor haar zielenheil.

De Vliet bij de Alckemadebrug, gezien richting Damzigt en Leidschendam. Het theehuis links hoort waarschijnlijk bij Leeuwensteyn.

Tekening P.C. la Fargue, 1750. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Dankzij de ijverige pastoor weten we nu nog steeds de naam van deze vijftiende-eeuwse bewoonster. Maar in tegenstelling tot de bezorgdheid over een goede plek in de hemel zullen de bewoners zich in deze aardse woning aan de Vliet wél veilig hebben gevoeld. Aan de westkant lag immers Leeuwensteyn, het trotse kasteel van de heren Van der Does en later Van Alkemade. Aan de oostkant lag een hoog duin, als deel van de Sytwende, die beschermde tegen wateroverlast vanuit het hoger gelegen Rijnland. Dat dit duin zorgde voor een ander soort overlast en een bron van conflicten vormde, komt hierna ter sprake. Daarbij wordt ook verhaald hoe naast het duin een dam werd gelegd in de Vliet, met een overtoom om de schepen over deze hindernis te trekken. De hoge windassen waarmee dit gebeurde waren al van verre zichtbaar, evenals de latere hefinstallatie waarmee de sluisdeuren omhoog getakeld werden. Sowieso bood de plek van de buitenplaats een mooi zicht op deze dam en het drukke vertier. Geen wonder dat een bewoner al snel de naam Damsigt (later ook geschreven als Damzigt) gaf aan dit bijzondere plekje. Dit verhaal laat zien hoe de boerenwoning zich in de loop der eeuwen ontwikkelde tot een bijzondere buitenplaats. Het vertelt ook over de vaak moeizame speurtocht om een glimp op te vangen van de bewoners, hun namen, hun zorgen en vreugden, hun voorspoed en tegenslagen. Maar voor het prille begin voert dit verhaal over de buitenplaats eerst ver terug in de tijd, naar een periode waarin de zee nog vrij spel had in het gebied waar Voorburg en Damzigt zouden ontstaan.

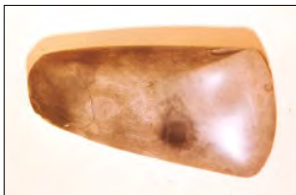
Wonen op een zandrug

Eeuwen geleden, in de prehistorie, reikte de zee verder oostwaarts dan tegenwoordig. Maar de golven en de branding zorgden in de loop der tijd voor zandafzetting en zo ontstond tussen 3800 en 3500 voor Christus, evenwijdig aan de kust, een langgerekte, bijna 500 meter brede strandwal, op de lijn van het huidige Wateringen, Rijswijk, Voorburg en Voorschoten.² Al snel raakte deze strandwal bedekt met een metershoge duinenrij, begroeid met grassen, duindoorn en loofbomen. Rondom de strandwal ontstonden moerassen, veengebieden met hier en daar geulen en kreken. De eerste en de latere bewoners van dit gebied gebruikten

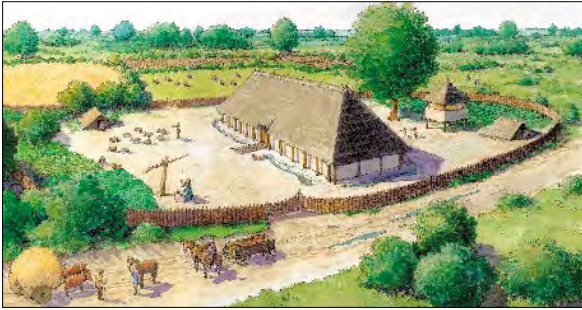
Strandwallen evenwijdig aan de kust. Tekening in W. de Jong en Archeologische Werkgroep Voorburg, 'Op weg naar Sijtwende', 2001

Bewerkt stuk vuursteen uit de prehistorie, gevonden in de Damsigtstraat. Foto Marlise Hof. Particuliere collectie

Vuurstenen bijl uit circa 3000 voor Christus, gevonden in park Vronesteyn. Foto Archeologische Werkgroep Voorburg. Collectie onbekend

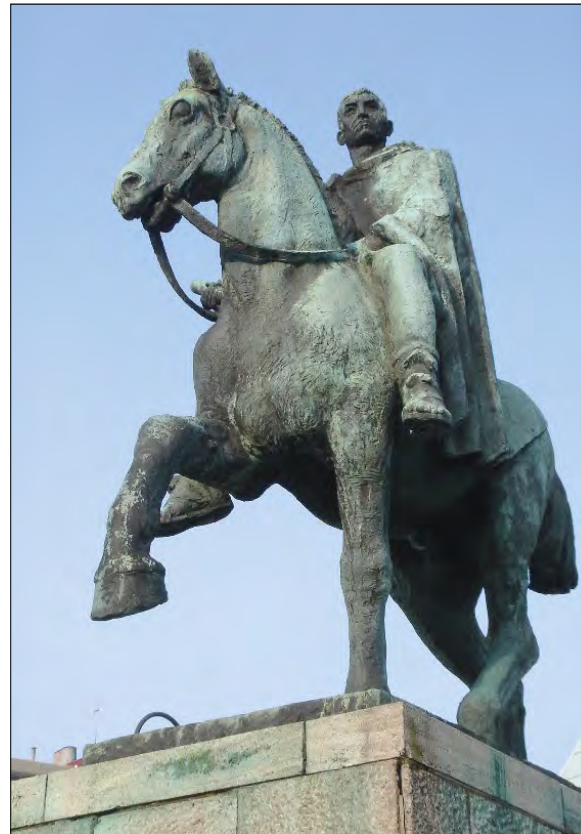

de strandrug als een 'voorde', als een begaanbaar pad tussen de moerassen door. Uit archeologische vondsten blijkt dat aan de zuidflank van de strandwal, dicht bij het latere Damzigt, al vroeg enige bewoning ontstond. Zo werd in 1923 in park Vronesteyn een vuurstenen bijl gevonden uit omstreeks 3000 voor Christus³ en in een tuin aan de Damsigtstraat werd rond 1980 een prehistorisch bewerkt stuk vuursteen gevonden. Bij Leeuwensteyn werden in 1990 een houten hamer, een ploeg en een greppel gevonden, die dateerden uit circa 1400 voor Christus.⁴ Ook aan de noordkant van de duinrug werden eind vorige eeuw, dicht bij de Veurselaan, prehistorische bewoningsresten gevonden.⁵ Zo rond 50 voor Christus woonden hier in kleine nederzettingen op en bij de strandwal de Cananefaten ofwel 'konijnenvaters', een Germaanse stam, evenals de Bataven die zich oostelijker hadden gevestigd.⁶ Zij leefden rustig van de jacht, visserij, landbouw en veeteelt. Aan het begin van onze jaartelling werd hun vrede echter verstoord door de komst van de Romeinen. Maar in ruil voor hun gehoorzaamheid aan de Romeinen mochten de Ca-

nanefaten gewoon doorgaan met hun leven en kregen ze allerlei voordeeltjes, vooral op het gebied van de handel en welvaart. De door de Romeinen bij Voorburg gestichte marktplaats Forum Hadriani werd uiteindelijk zelfs de ‘hoofdstad der Cananefaten’ genoemd, een handelsplaats die stadsrechten kreeg.⁷ Verder maakte de Romeinse veldheer Gnaeus Domitius Corbulo zich voor deze omgeving verdienstelijk door de afwateringsslootjes aan de zuidoostkant van de zandwal te kanaliseren. Deze gracht van Corbulo, die de Oude Rijn en de Maas verbond, verzandde echter al snel.⁸ Begin dertiende eeuw werd dan ook langs de zandwal de Vliet gegraven, waaraan eeuwen later de buitenplaats Damzicht zou worden aangelegd.⁹ Of ook de Romeinen langs deze plek hebben gelopen is niet helemaal zeker, maar waarschijnlijk is het wel. Immers, langs deze gracht van Corbulo liep over de voorde van de strandwal een weg vanuit Forum Hadriani oostwaarts naar het Romeinse castellum Matilo bij Leiden.¹⁰ Bovendien was er ook nog de Elsberg, aan de noordwestkant van de zandrug, op de grens van Voorburg en Veur, ter hoogte van het latere Damzicht. Op deze met elzen begroeide duinrug lag een Romeins heiligdom, dat ongetwijfeld vanuit Forum Hadriani regelmatig door de Romeinen werd bezocht, lopend over dezelfde voorde door de duinen richting Leiden.¹¹ Nadat de door epidemieën en politieke onrust geplaagde Romeinen omstreeks 250 na Christus geleidelijk weer terugkeerden naar Rome, verviel Forum Hadriani tot een ruïne. Vanaf het midden van de dertiende eeuw verplaatste het zwaartepunt van de bewoning zich steeds meer van Voorburg-west naar het noordoosten.¹² Zo ontstond uiteindelijk, op de oude strandwal bij het pad door de duinen, de dorpskern van Voorburg, even-

als die van Veur en Voorschoten. Ze werden alle drie genoemd naar ‘Fore’, de voorde, het veilige zandpad over de strandwal, die hen van oudsher verbond. De toevoeging ‘burg’ in de naam Foreburg was ongetwijfeld een verwijzing naar de middeleeuwse burcht die had gestaan op de ruïnes van Forum Hadriani.¹³ Aanvankelijk overleefde ook de oude Elsberg de veranderingen. Met de Franken was het christendom naar deze gebieden gekomen. Voorburg kreeg in het oude centrum in de dertiende eeuw een kapel, die geleidelijk aan uitgroeide tot een volwaardig kerkgebouw. De Elsberg, met het ‘heidense’ Romeinse heiligdom, dicht bij Damzicht, werd gekerstend door er eveneens een kleine katholieke kapel op te bouwen. Tot aan de reformatie trok elk jaar opnieuw vanuit het oude centrum van Voorburg een lange Sint-Martinusprocessie over de oude voorde rich-

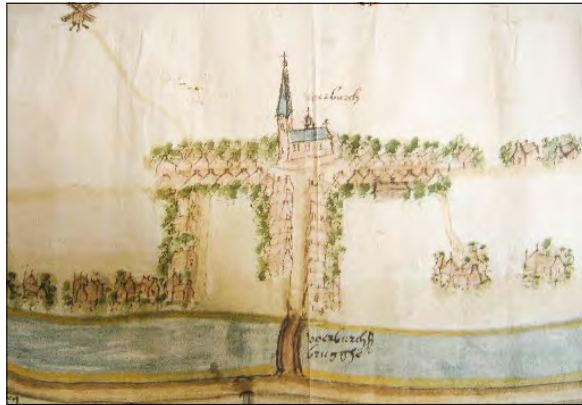

Een Cananefaatse nederzetting in de eerste eeuw na Christus. Tekening B. Brobbel

De Romeinse veldheer Gnaeus Domitius Corbulo (circa 7 - 67). Standbeeld in 1962 gemaakt door Albert Termote

Houten hamer uit circa 1400 voor Christus, gevonden bij Leeuwensteyn. Collectie Museum Swaensteyn, Voorburg

ting Veur naar de Elsberg, om na een rondje om de kapel terug te keren. Met het rondje werden de oude heidense geesten bezworen en werd duidelijk gemaakt dat dit gebied behoorde tot het territorium van de katholieke parochie van Voorburg.¹⁴

Middeleeuwse waterbeheersing in een bedreigd gebied

In de middeleeuwen lagen rondom de zandrug bij Voorburg, zowel aan de noordwestkant als aan de zuidoostzijde, uitgestrekte veengebieden. Deze veengronden werden vanaf de elfde eeuw door de groeiende bevolking ontgonnen. Ze bleken, na voldoende afwatering, aanvankelijk geschikt voor graanverbouw en later vooral ook voor veenweidegebieden waarop vee kon grazen.¹⁵ Voor de juiste afwatering werden sloten gegraven, kleine perceelsloten, maar ook grotere ‘verzamelsloten’, waaronder de eerdergenoemde Vliet. Aan de noordwestkant werd, eveneens evenwijdig langs het zandduin, de Broeksloot gegraven. Langs de Vliet en langs de Broeksloot ontstonden al snel boerderijen, vooral op het droge zand van de duinflanken, waar eveneens goed drinkwater was te vinden. Vanuit deze boerderijen kon het vee grazen op de uitgestrekte veenweiden aan de zuidoostkant van de Vliet en de noordwestkant van de Broeksloot. Ook ter hoogte van de latere buitenplaats Damsigt en op de plek waar later de wijk Damsigt zou verrijzen, werden dergelijke activiteiten bedreven. Zo werden in 1998 aan de noordwestflank van de zandrug, bij de Veurselaan, bewoningsresten uit circa 1200 en later gevonden, bestaande uit zes

waterputten en diverse palenrijen van een veekraal. Aan de oostkant van deze nederzetting ontstond in de veertiende eeuw, of wellicht al eerder, de ridderhofstad Duivesteyn, de voorloper van de boerderijen West- en Oost-Duivesteyn, waarvan de weilanden zich uitstrekten tot aan de Schenkwatering op de grens met Den Haag.¹⁶ Uit dezelfde tijd dateerde de oude ridderhofstede Leeuwensteyn die aan de Vliet was gelegen. Maar eerst nog even terug naar de dertiende eeuw, waarin de ontwatering van de veengebieden al snel een onvoorziën probleem veroorzaakte: door inklinking van het droger wordende veen zakte de bodem in tot een zodanig lager niveau, dat de afvoer van water steeds moeilijker werd. Dit werd nog versterkt doordat het veen hier en daar op steeds grotere schaal en steeds dieper werd afgegraven om in gedroogde vorm, als turf, dienst te doen als goedkope brandstof. Door deze inklinking van de grond ontstond in Delfland toenemende overlast van water, dat steeds meer toestroomde uit het noordoosten, uit de richting van Rijnland met zijn snel verzandende Oude Rijn. Om deze ongewenste toestroom beter te kunnen beheersen werd, op initiatief van de Hollandse graaf Willem I, rond 1220 de Sytwende¹⁷ aangelegd: een met graszoden bedekte, waterkerende dijk tussen de duinen van Wassenaar en het hoge duin bij Veur.¹⁸ Deze Sytwende vormde tegelijk een grens, een ‘landscheiding’ tussen Delfland aan de zuidwestkant en

De oude dorpskern van Voorburg, met onderaan de Kerkbrug over de Vliet en de Kerklaan, de huidige Kerkstraat. Linksboven de korenmoelen. Detail uit de proceskaart van C. Oelensz, 1556. Collectie Gemeentearchief Delft

De oudste kaart van de Vliet met onderaan de Hoornbrug naar Rijswijk en de Tolbrug naar Voorburg. Verderop bij ‘den Dam’ is het grote wiel te zien van de overhaal, waarmee schepen over de ‘Leytse dam’ werden getrokken. Detail uit tekening onbekende maker, 1522. Collectie Gemeentearchief Delft

Rijnland aan de noordoostzijde.¹⁹ In de kort hierna gegraven Vliet werd een dam gelegd, aansluitend aan het Veurse duin dat een deel was geworden van de Sytwende. Deze dam lag in de Vliet naar Leiden en werd dus de 'Leytse dam', later de 'Leidschen dam' genoemd. Tegelijk vormde deze dam wel een ernstige barrière voor de scheepvaart van en naar Leiden. Daarom werd bij de dam een overtoom ofwel overhaal geplaatst, grote 'wielen' met touwen waarmee schepen over de dam werden getrokken. Ze staan markant afgebeeld op de oudste kaart die van de Vliet bekend is.

Zielenheil en zandverstuivingen rondom Leeuwensteyn

Het hoge zandduin in de Sytwende bij Veur blijkt niet alleen een zegen voor de veiligheid te zijn, maar ook hinderlijke kanten te hebben. Op 3 juli 1459 noteert de Voorburgse pastoor in het memorieboek dat Kerstant van Alkemade, de toenmalige eigenaar van Leeuwensteyn, heeft beloofd dat hij en zijn nakomelingen jaarlijks aan de kerk van Voorburg, de Heilige Geest- en het Onze Vrouwegilde zullen betalen vijf gouden Wilhelmus Hollandse schilden.²⁰ In ruil voor dit bedrag moest de Voorburgse pastoor ongetwijfeld regelmatig missen lezen en kaarsen branden voor het zielenheil van Kerstant en zijn nazaten. Als onderpand diende een stuk grond van zo'n tien hont,²¹ dat was gelegen aan de westkant, tussen 'de gracht van Leeuwensteyn en de woning van Brandetgen'. Toegevoegd wordt de bepaling dat het toegezegde bedrag ook betaald zou moeten worden als het genoemde stuk grond 'verslechterde' door 'het bestuven van de sande' of anderszins. Kortom, het veilige duin bracht dus ook het gevaar van zandoverlast mee, maar dit mocht het lezen van de missen niet in gevaar brengen. Verder blijkt uit de notitie dat Leeuwensteyn was omgracht, zoals het een goed weerbaar kasteel betaamt.

Vanaf de dertiende eeuw werden de duinen op de oude zandrug steeds meer afgegraven en geëgaliseerd. Mergen met zand maakte veen- en kleigrond beter geschikt voor akkerbouw, moestuinen en boomgaarden. Geen wonder dat het zand van het ene na het andere duin verdween in de bodem van boeren, warmoezeniers²² en andere middeleeuwse agrariërs. In de zestiende eeuw nam de vraag naar zand sterk toe, niet alleen voor de tuinbouw, maar vooral ook voor huizenbouw in de groeiende steden, en om laagten en randen in de zandrug op te vullen om deze zo goed mogelijk te kunnen benutten. Daarom werd in 1579 aan acht particulieren toestemming gegeven om ook het hoge duin in de Sytwende bij Veur af te graven. Omdat dit duin een deel was van de waterkering werd wel bepaald dat een strook van 22 meter aan de oostzijde intact moest blijven als deel van

Graaf Willem I (1175-1222), de dertiende graaf van Holland, Zeeland en Friesland. Gravure in W. van Gouthoeven, 'D' oude Chronijcke van [...] Holland', 1620. Collectie auteur

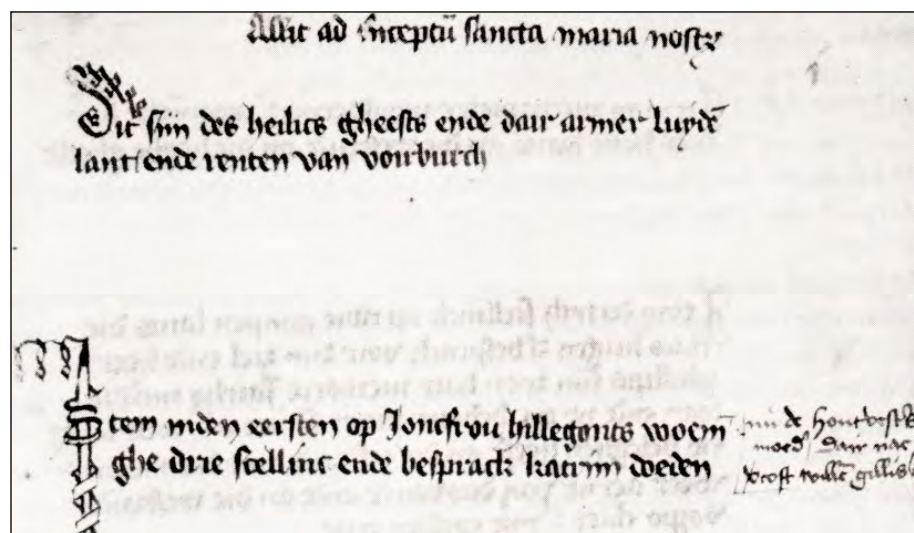
'Dit ist memoriboec van Voirburch', bijgehouden van 1435 tot 1566. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

De hofstad Leeuwensteyn. Tekening A. Schoemaker, 1731. Particuliere collectie

de Sytwende.²³ De Sytwende, die eerst vanaf de Wasse-naarse duinen via de westzijde van het Veurse duin bijna recht op de Vliet afliep, kreeg nu bij Veur een grillig oostwaarts kronkelend verloop naar de Leidschendam. Over het afgegraven westelijke deel van circa 15 hectaren ontstond al snel een groot conflict tussen Delfland en Rijnland. Rijnland beweerde dat het tot dan toe altijd belasting had geïnd van de bewoners in het betreffende gebied. Delfland vond dat al het gebied ten westen van de Sytwende tot zijn gebied behoorde. Van oudsher had het hier immers waterstaatkundige zeggenschap uitgeoefend en dit diende zo te blijven, ook nadat de Sytwende in het bewuste gebied een stuk oostwaarts was opgeschoven. In 1648 kwam de ruzie voor de Hoge Raad, wat een mooie ‘conflictk kaart’ van dit gebied opleverde, met woningen en diverse namen van toenmalige bewoners tussen de ‘oude’ en de ‘nieuwe’ Sytwende. Na uitvoerig onderzoek ter plaatse en veel juridische haarkloverijen deed de Hoge Raad in 1661 een uitspraak over deze grenskwestie. Rijnland werd in het gelijk gesteld. De min of meer rechte lijn van de oude Sytwende aan de westkant van het afgegraven duin bleef de grens. Ondertussen was direct aan de westkant van deze lijn en het afgegraven conflictgebied een mooie boerderij ontstaan die de voorloper zou worden van de latere buitenplaats Damzigt. De geschiedenis van deze boerenwoning is vanaf circa 1600 in de rechterlijke archieven goed te volgen, evenals de wijze waarop dit bezit bijna een eeuw later rechtstreeks overgaat in een mooie buitenplaats. Enkele eerdere sporen zijn te vinden in het middeleeuwse memorieboek van Voorburg dat vanaf 1435 werd bijgehouden en in de Voorburgse belastingregisters die vanaf 1544 bewaard zijn gebleven.

Een middeleeuwse wandeling naar ‘Damzigt’ en zijn burenen

Omstreeks 1506 maakt de Voorburgse pastoor Jan Claisz, ofwel Joannes Nicolai, in het memorieboek een nieuwe opsomming van alle woningen en grondpercelen die de kerk toebehoorden of waarop een rente rustte die de eigenaar jaarlijks aan de kerk moest betalen. Er was wel een oudere registratie vanaf 1435, maar hierin stonden de gegevens tamelijk willekeurig genoteerd. In zijn nieuwe overzicht past Jan Claisz wél

een zekere geografische volgorde toe, waarbij hij zijn opsomming begint in het Oosteinde, in het duin dat een deel van de Sytwende vormde. Hier aan de oostkant van de oude landscheiding staat een huis van de kerk ‘waarin Jacob Dirxzoon woont’. Omdat deze woning voor het vervolg een belendende rol speelt, wordt deze hier, en op het hierna te noemen kaartje, aangeduid als **woning A**. Aan de westkant hiervan staat, op de plek van het latere Damzigt, de woning van meester Gillis Willemszoon, bewoond door Dirck Cop Aem, op het kaartje **woning B**. Op deze woning rust een jaarlijkse rente, één voor de kerk en één voor de armenzorg. Zorgvuldig noteerde de pastoor dat deze rente ooit was ‘besproken’, ofwel ingesteld, door Katryn Doeden. Terugbladerend in het memorieboek blijkt dat deze rente reeds in 1435 op dit huis was genoteerd.²⁴ Daarbij had de toenmalige pastoor geschreven dat dit huis de ‘**jonk-vrouw Hillegonts woning**’ heette. Daarna is er, op een onbekend moment, als latere eigenaar bijgeschreven: ‘nu **de moeder van de houtvester**’, met daarachter de notitie: ‘daarna verkocht [aan] Willem Gilliszoon’. Verder westwaarts lopend volgt nog een tweede woning van meester Gillis, bewoond door Huych Meeszoon, op de kaart **woning C**. Aan de westkant van laatstgenoemde woning ligt de woning van Kerstant van Alkemade, ofwel Leeuwensteyn, hier **woning D** genoemd.²⁵

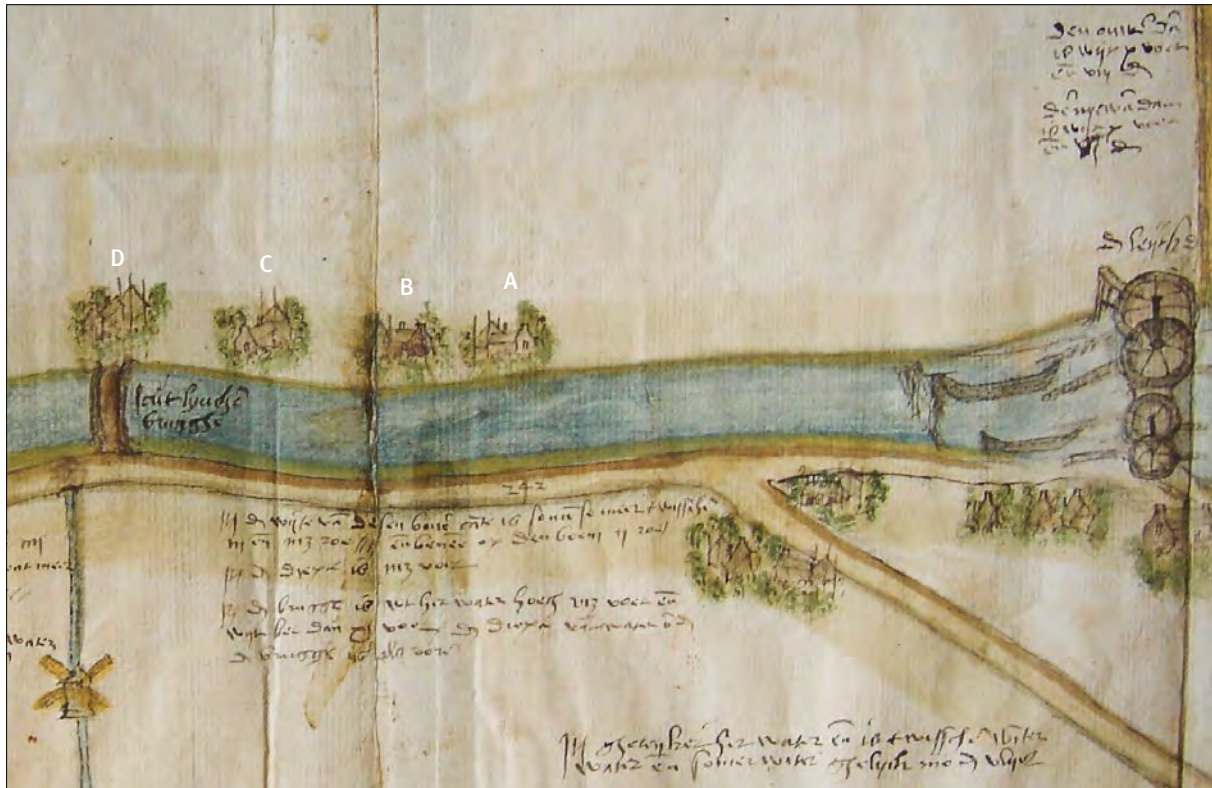
De eerste notitie in het memorieboek met de vermelding dat Katryn Doedens op jonkvrouw Hillegonts woning een rente van drie schellingen heeft besproken. In de kantlijn toegevoegd: nu [van] de houtvesters moeder, daarna verkocht [aan] Willem Gilliszoon.
Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Over deze vier woningen werden ook door de wereldlijke overheid gegevens genoteerd met het oog op de belastinginning. De belastingregisters van 1565, 1569 en 1597 blijken in hun opsomming dezelfde 'wandelroute' aan te houden als de pastoor en ze bevestigen het in het memorieboek beschreven beeld.²⁶ Met behulp van al deze gegevens is onderstaand overzicht gemaakt van de vijftiende- en zestiende-eeuwse eigenaren en bewoners van genoemde vier woningen.

Bijzonder is dat deze vier woningen staan afgebeeld op een van de oudste kaarten die van Voorburg en omgeving bewaard bleven, een kaart van de Vliet uit 1556. Uit het vervolg zal blijken dat Jasper Jacobsz, in 1597 genoemd als de huurder van woning D, de oudst geregistreerde koper zou worden van woning B, de boerenwoning, die zich inderdaad zou ontpoppen als de voorloper van de buitenplaats Damzigt. Tevens is in het vervolg te lezen dat een latere eigenaar van Damzigt de grond van

Eigenaren en bewoners van de Damzigtboerderij en bureu vijftiende en zestiende eeuw

	D Leeuwensteyn	C Buurman Damzigt westkant	B Voorloper Damzigt	A Buurman Damzigt oostkant
Voor 1435			E: Jonkvrouw Hillegont	
1435 en later volgens memo- rieboek		E: Philips van Dam	E: Katryn Doedens Daarna: Moeder van de houtvester Daarna: Willem Gillissoon	
1506 volgens memorieboek	E: Kerstant van Alkemade B: Jacob Dirxsoon den Harden	E: Meester Gillis B: Huych Meessoon	E: Meester Gillis Willems- soon B: Dirck Cop Aem	E: de kerk B: Jacob Dirxsoon
1565 volgens belas- tingregister	E: Dirck van Alkemade B: Adriaen Koenen	E/B: Gerrit Dircksz gekocht van Johan- na van Soutelande	E: Cornelis van Soute- lande B: Jacob Dirck Cop Aem	
1597 volgens belas- tingregister	E: Cors van Alkemade B: Jasper Jacobsz Hij doet aan landnering en gebruikt een schuur en twee hooibergen	E/B: Gerrit Dircksz (Jacobs) Hij doet aan land- nering. Het huis heeft een schuur en een hooiberg	E: Cornelis van Soute- lande B: Dirck Michielsz Hij heeft een zandschuit en een trekpaard en het huis heeft een hooiberg	E: Crijn Danielsz B: Joost Vlaming Hij is zandschipper
Bijzonderheden	E=eigenaar B=bewoner, meestal de pachter, soms de eigenaar		Een huis met een hooi- berg duidt op een boer- derij	

woning C bij Damzigt heeft gevoegd en kort daarna de woning zelf. Ook woning A, aan de oostkant van de oude Sytwende, heeft later als ‘warmoezierswoning’ enige tijd bij Damzigt gehoord.

De familie Van Soutelande

Sowieso is na de voorgaande ‘wandelingen’ en het schema duidelijk geworden dat de twee percelen oostelijk naast Leeuwensteyn in de zestiende eeuw eigendom waren van de familie Van Soutelande. Woning B, het latere Damzigt, was in 1565 in handen van Cornelis van Soutelande, terwijl het ernaast gelegen huis C door de toenmalige eigenaar Gerrit Dircksz was gekocht van Johanna van Soutelande. De familie Van Soutelande, ook wel geschreven als Zoutelande, is een oud Zeeuws geslacht waarvan in de vijftiende eeuw een tak zich in Haarlem had gevestigd.²⁷ Uit deze tak was bovengenoemde Cornelis afkomstig. Zijn vader heette meester

Jelys van Soutelande. In sommige documenten wordt meester Jelys ook wel Gillis genoemd.²⁸ Zijn grootvader was Willem Jelyszoon ofwel Willem Gilliszoon van Soutelande. Door deze gegevens vallen nu veel middeleeuwse stukjes uit het memorieboek op hun plek. De in het memorieboek in 1506 bij woning B genoemde Gillis Willemszoon is de vader van Cornelis van Soutelande en diens vader is de in 1435 genoemde Willem Gilleszoon die woning B, de ‘jonkvrouw Hillegonts woning’, koopt van de moeder van de houtvester. In welk jaar Willem Gilliszoon van Soutelande de Voorburgse woning kocht, heeft de pastoor niet genoteerd, maar dit zal geweest zijn tussen halverwege de vijftiende eeuw en 1515, het jaar waarin Willem Gilleszoon volgens de familiegegevens overleed. Nu blijkt dat ten minste drie generaties Van Soutelande behoren tot de oudste eigenaren volgen hieronder enkele wetenswaardigheden.

De Vliet tussen de ‘Scutlynche brugge’, een voorloper van de Alckemadebrug, en de Leytsche dam’. Rechts in de Vliet zijn de overhaalwielen bij de dam te zien. Aan de noordzijde zijn vier boerenwoningen met hun hooibergen ingetekend. De hierin toegevoegde letters A, B, C en D verwijzen naar de in het schema weergegeven woningen. B is de woning van Cornelis van Soutelande, de voorloper van Damzigt. D is Leeuwensteyn. Detail uit de kaart van C. Oelensz, 1556. Toevoeging letters door de auteur. Collectie Gemeentearchief Delft

Een kruisridder als vroege eigenaar

Over **Willem Gilliszoon van Soutelande**, de grootvader van Cornelis, valt het nodige te vertellen. Uit Haarlemse archiefstukken blijkt dat hij kort na 1486 huwde met Kathryn van der Graft, die echter reeds omstreeks 1491 overleed.²⁹ Uit dit korte huwelijk was de eerdergenoemde meester Jelys alias Gillis (Willemszoon) geboren, vermoedelijk als enige zoon. Van Willem Gilliszoon is vooral bekend dat hij als kruisridder onder moeilijke omstandigheden een bedevaart naar Jeruzalem en naar het Heilig Graf had volbracht. Na terugkeer in Haarlem was hij niet alleen schepen, een soort wethouder, geworden maar ook lid van de 'Ridderlijke Broederschap van den Heylichen Lande'. Van deze vroege eigenaar van het latere Damsigt is een bijzondere afbeelding bewaard gebleven, een altaarstuk, geschilderd door 'de meester der Barmhartigheden', later veelal 'de meester van Alkmaar' genoemd.³⁰ Willem Gilliszoon stierf in 1515 en werd begraven in de St. Bavo te Haarlem. Hoogstwaarschijnlijk heeft zijn zoon Gillis kort hierna aan deze meester van Alkmaar opdracht gegeven genoemd altaarstuk te vervaardigen om bij het graf van zijn ouders geplaatst te worden.³¹

Meester Jelys ofwel Gillis Willemszoon van Soutelande, de vader van Cornelis, werd omstreeks 1490 in Haarlem geboren. In 1507 was hij voor een rechtenstudie naar Leuven vertrokken waar hij zich onder de naam Egidius Wilhelmi had laten inschrijven. Omstreeks 1522 verhuisde hij naar Den Haag, waar hij in het huwelijk trad met Geertruyt Plumeon.³² Moeder Geertruyt overleed in 1535 in haar vijfde kraambed, de vader achterlatend met vier zoons, onder wie Cornelis.³³ Vader huwde hierna opnieuw, met Johanna van der Mersch, die haar echtgenoot vele jaren zou overleven. Uit dit tweede huwelijk werden nog drie kinderen geboren. Vader Gillis overleed op 12 maart 1547. Zijn dood zou aanleiding vormen tot een heftig familiekrakeel, waarover later meer.

Over **Cornelis van Soutelande** vermelden de annalen dat hij zijn jongelingsjaren 'voor zijn opvoeding' in Spanje heeft doorgebracht en dat hij schepen van Delft was. In 1555 huwde hij de Delftse burgemeestersdochter Maria Uytendroock. Uit dit huwelijk werden geboren Gillis, Johan, Adriana, Geertruyt en Maria. Voor het vervolg van dit verhaal zullen vooral Johan en Adriana een rol

Altaarstuk met links kruisridder Willem Jelysz (Gillisz) van Soutelande (?-1515), gekniel in harnas, met de Jeruzalem-veer. Naast Willem knielen zeven anderen, met vermoedelijk direct achter Willem zijn zoon Gillis. Boven de devote heren is Sint Jacob de Meerdere afgebeeld, de schutspatroon van de pelgrims, te zien aan zijn pelgrimsstaf. Op het rechterpaneel knielt Kathryn van der Graft (?-1491), de echtgenote van Willem, met acht andere dames. Boven haar is Maria Magdalena te zien, met een 'mirrebeker' waarmee zij na de graflegging het lichaam van Christus wilde zalven. Aan de zijkant van de knielbanken zijn de familiewapens van Van Soutelande en Van der Graft weergegeven. Op de achtergrond een duinlandschap. Panelen geschilderd door de meester van Alkmaar, circa 1500. Collectie Stedelijk Museum Alkmaar, in bruikleen van het Rijksmuseum, Amsterdam

spelen.³⁴ Omstreeks 1595 is Cornelis overleden. Resteert nog wel de vraag: wie was Johanna van Soutelande, die ooit de naast B gelegen woning C in eigendom heeft gehad? Cornelis heeft geen zus gehad, wellicht wel een stiefzus met een naam die we niet weten. Hoogstwaarschijnlijk wordt met Johanna bedoeld de eerdergenoemde Johanna van der Mersch, de stiefmoeder van Cornelis, die, zoals hierna zal blijken, in sommige akten mevrouw Van Soutelande wordt genoemd.

Gekrakeel over een afgedwongen testament

Niet onvermeld mag blijven de dubieuze rol die Johanna van Soutelande speelde bij een gebeurtenis die plaatsvond kort voor het overlijden van haar echtgenoot meester Gillis Willemszoon. Op 12 maart 1547 werd meester Gilles in zijn huis te Den Haag getroffen door

een beroerte, waardoor hij niet meer kon spreken. Onmiddellijk liet zijn echtgenote, 'mevrouw (Johanna) van Soutelande' een priester komen, Willem Deym geheten, alsmede nog een geestelijke en een andere heer. Gezamenlijk sleepte men daarop de arme meester Gillis naar de achterkamer en zette hem zo goed en zo kwaad als dit ging op een stoel en preste hem een testament te maken. Na deze ietwat geforceerde uiterste wilsbeschikking blies meester Gillis prompt de laatste adem uit.³⁵ Dat dit afgedwongen testament van de niet onbemiddelde overledene uiterst voordelig was voor weduwe Johanna moge duidelijk zijn. Onmiddellijk werd het testament voor het Hof van Holland aangevochten door de zoons uit het eerste huwelijk bij monde van Mr. Jan Plumeon, oom en voogd van de jongens. Verontwaardigd legde hij de rechters de retorische vraag voor: wat voor waarde heeft een testament 'van een persoon geraect wesende van een apoplexie [beroerte] ende van zijn spraecke beroeft'? Tijdens de vele zittingen was van de vier zoons alleen Pieter aanwezig. Toen de advocaat van de tegenpartij hierbij boze opzet vermoedde werd hem verteld dat er goede redenen waren: Jonge Willem was namelijk in de leer bij een koopman in Zeeland, Cornelis

studeerde in Leuven en Oude Willem was kortgeleden gesneuveld in Duitsland, in het leger van de Duitse keizer. Uiteraard werd het een eindeloos getouwtrek waarbij niemand werd ontzien. Toen Pieter vroeg waar de kostbare juwelen van zijn moeder waren gebleven, riep de tegenpartij dat deze al waren gestolen toen hij nog een baby was. Roofridder Maarten van Rossum was toen immers plunderend door Den Haag getrokken en deze had ongetwijfeld de juwelen van zijn moeder Geertruyt niet laten liggen.³⁶

Moescoppers en een Spaanse schans

Zoals uit het voorgaande al bleek was voor de Van Soutelandes hun boerenwoning in Voorburg een vorm van geldbelegging en werd deze woning verpacht aan een ijverige boer, die veelal naast veeteelt ook kleinschalige akkerbouw bedreef, groenten verbouwde en een kleine boomgaard bij het huis had. Uit de archieven blijkt dat in 1506 Dirck Cop Aem de boerenwoning van de Van Soutelandes in gebruik had.³⁷ In 1565 was dit Jacob Dircksz Cop Aem, vermoedelijk zijn zoon. Vier jaar later werd de woning gebruikt door Gerrit Lourisz. Deze pachter maakte de beginjaren mee van de Tachtigjarige Oorlog, de opstand van de Nederlanden tegen de Spaanse overheersers, die in 1568 begon. Ook hij moest meebetalen aan de zo gehate Tiende Penning die Alva de Hollanders oplegde. Op een lijst van april 1571 wordt hij aangeslagen voor 54 stuivers en zijn buurman Gerrit Dircx, de eerder genoemde eigenaar van woning C, voor 57 stuivers. Beiden waren er ook getuige van hoe Voorburg en het omringende platteland zo rond 1570 en volgende jaren werd geteisterd door moescoppers, rondzwervende en vrijbuitende soldaten, zowel geuzen als Spanjaarden. Beide partijen gingen bepaald niet zachtzinnig om met de plaatselijke bevolking, eisten van de boeren en andere inwoners onderdak, voedsel, bier en turf voor de soldaten en hooi voor de paarden. Vaak vroegen zij ook geld in ruil voor hun vertrek of voor hun voorbijtrekken zonder plunderingen.³⁸ Jan Jansz en Claes Jacobsz, de twee ambachtsbewaarders³⁹ van Voorburg, hielden een lijst bij van uitgaven die, al dan niet afgedwongen, in 1572 en de twee jaren daarna werden gedaan voor diverse 'hopluyden' en soldaten, alsmede voor andere oorlogsuitgaven.⁴⁰ Deze uitgaven

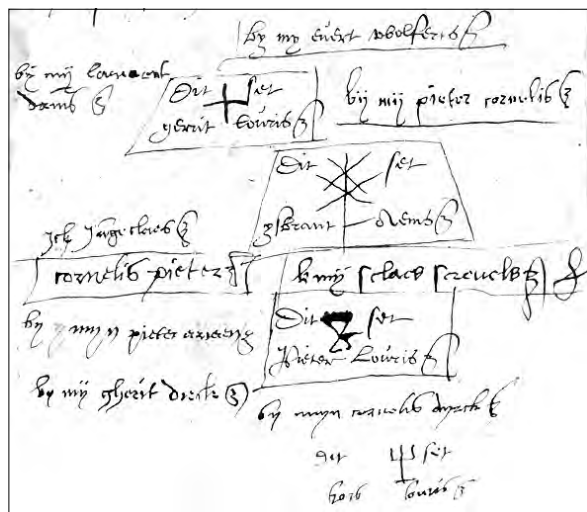
Gillis Willemszoon van Soutelande (1490-1547), gezeten achter zijn vader. Detail uit paneel geschilderd door de meester van Alkmaar, circa 1500. Collectie Stedelijk Museum Alkmaar, in bruikleen van het Rijksmuseum, Amsterdam

Het ontzet van Leiden. Door de overstromde polders varen de geuzen naar Leiden. Aan de kruitwolken is te zien dat bij de schansen bij de Leytse Dam dicht bij Damzigt hevig wordt geschoten. Ets F. Hogenberg, 1608.

Collectie Gerard Duijvestein

De handtekeningen van de schout en de twaalf buren van Voorburg onder de ontvangsten- en uitgavenlijst van de ambachtsbewaarders. Rechtsboven de handtekening van de schout, daar linksonder het kruisje waarmee Gerrit Lourisz tekende en links onderaan de handtekening van Gerrit Dircksz. Collectie Hoogheemraadschap van Delfland

werden uiteindelijk omgeslagen over de bevolking als een soort oorlogsbelasting. In het uitgavenoverzicht staat onder andere te lezen hoe Gerrit van Sichem, die met zijn Spaansgezinde vaandel voor Voorburg lag, als voorwaarde voor zijn vertrek een schenking vroeg, en kreeg, van twee paarden en een wagen. Mr. Barent, de

provoost van Van Sichem, alsmede Hans van Hensbeek, Van Sichems luitenant, kregen elk een geldbedrag om het vertrek te bespoedigen. Enige tijd daarna werd aan hopman Duijvel 11 gulden gegeven om te voorkomen dat hij met twee vaandels⁴¹ soldaten zijn legerkamp bij Voorburg zou opslaan met uiteraard alle risico's van plundering en andere overlast. Hopman Egbert zag van een soortgelijk voornemen af in ruil voor 60 gulden. Verder dienden de Voorburgse ambachtsbewaarders nog eens 13 stuivers neer te tellen voor vier voerlui die 'Egberts volk' naar Pijnacker moesten brengen. Pieter van der Goes, de baljuw van Delft, liet zich niet onbetuigd en trok tegen een mooie vergoeding langs de benarde dorpen om deze te 'vrijen' van de moescoppers. Aan hopman Hertevlucht werd een 'deugd' [schenking] gedaan, omdat hij had geregeld dat Voorburgers uit Den Haag mochten terugkeren en niet werden ingezet voor het maken van verdedigingsschansen. In de uitgavenlijst van de ambachtsbewaarders komt ook de naam voor van Gerrit Dircksz, de eerder genoemde buurman van Gerrit Lourisz, naast de boerenwoning van Van Soutelande. Gerrit Dircksz ontving van de ambachtsbewaarders 3 gulden en 6 stuivers als reis- en verblijfskosten. Hij was met de Voorburgse bode naar het leger van de heer van Batenburg gereisd om te vragen 'verlicht te worden van de soldatenvrouwen die tot Voorburg lagen'. Deze vrouwen, die veelal meetrokken in het kielzog van de soldaten, vormden een bonte mengeling van marketensters, lichtekooin [prostituees], maar soms ook echtgenotes, die onder meer zorgden voor voedselbereiding, verstelwerk en vertier. Volgens de notities was het inderdaad gelukt om deze dames, die blijkbaar nogal wat overlast veroorzaakten, weggestuurd te krijgen.⁴² Overigens wordt Gerrit Dircksz in andere lijsten zelf ambachtsbewaarder van Voorburg genoemd. Hij had vooral bemoeienis met de Voorburgse voerlieden en de paard-en-wagens die de Spanjaarden bij Leiden moesten dienen.⁴³ In 1572 had Leiden gekozen voor de Oranjeprins. De Spanjaarden besloten de stad door belegering en uithongering tot overgave te dwingen en omringden de toegangswegen en -wateren met diverse verdedigingsschansen, onder andere bij de 'Leytse dam'. Daarbij werd de overtoom bij deze dam door hen vernield. Ongetwijfeld heeft Gerrit Lourisz machteloos

moeten toezien hoe de Spanjaarden schuin tegenover de door hem gepachte boerenwoning, aan de overzijde langs de Vliet, een van hun 'Spaanse schansen' aanlegden.⁴⁴ Wellicht heeft hij begin oktober 1574 ook de geuzen langs zien varen, toen zij met hun boten naar Leiden voeren, via de polders die onder water waren gezet, om de benarde stad te ontzetten. Kort na dit Leidens ontzet noteerden de Voorburgse ambachtsbewaarders wederom diverse uitgaven voor paard-en-wagens richting Leiden. Maar ditmaal waren de wagens goed gevuld met proviand die 'de buren van Voorburg' naar de uitgehongerde Leidenaren stuurden. Op 8 september 1574 legden de twee ambachtsbewaarders van Voorburg in het huis van de Voorburgse bode Cornelis Poyer van hun uitgaven verantwoording af tegenover de Voorburgse schout Evert Wolphertz en twaalf 'buren'.⁴⁵ Onder deze buren bevonden zich ook eerdergenoemde Gerrit Lourisz, de pachter van het latere Damzigt en zijn buurman Gerrit Dirckz. Hun handtekeningen staan dan ook onder het document dat op die dag werd opgesteld. Gerrit Lourisz, die de schrijfkunst niet machtig was, tekende met een kruisje, Gerrit Dircksz zette wel volledig zijn naam.

Eerste stappen naar een buitenplaats

Onbekend is of de Van Soutelandes hun landelijk gelegen boerenhofstede aan de Vliet ook wel eens gebruikt hebben om er een mooie dag door te brengen, ver weg van het stedelijk gewoel met zijn herrie en stank. Steeds meer werd in sommige pachtvereenkomsten bedongen dat de eigenaar het recht had om op elk gewenst moment gebruik te maken van bijvoorbeeld de opkamer in de verpachte boerenwoning. Soms werd bij zo'n boerenwoning dan tevens een klein 'speelhuisje' gebouwd, waarin gezelschapsspelletjes konden worden gespeeld.⁴⁶ Later, vanaf 1610, toen de thee naar Holland kwam, werd in deze speelhuisjes door de adellijke families ook deze nieuwe, dure elitedrank gedronken en werden deze huisjes theeboekeltjes genoemd. Het was ook de tijd dat diverse families grote rijkdom wisten te vergaren met de koophandel en hun rijkdom wilden tonen door fraaie buitenhuizen te bouwen met exotische tuinen. Geen wonder dat deze zeventiende eeuw de Gouden Eeuw werd genoemd. Voor diverse oude boerenwoningen betekende deze ontwikkeling echter het

einde. Ze werden door nieuwe eigenaren in hun passie voor een buitenplaats simpelweg afgebroken als ze in de weg stonden of niet pasten in de nieuwe grandeur die de plek moest uitstralen. Maar voor dit allemaal zo ver was, geraakte de boerenwoning van dit verhaal uit handen van de familie Van Soutelande en werd juist eigendom van een boerenfamilie, die er met veel toewijding een eigen boerenbedrijf op ging uitoefenen.

Op 17 april 1602 verschijnt voor schout en schepenen van Voorburg een klein gezelschap om een koop en een hypotheek van een woning met land te laten registreren.⁴⁷ Aan de ene kant zit de koper, Jasper Jacobsz, die volgens de akte woont op 'de woning van Alckemade', ofwel Leeuwensteyn. Daarnaast zijn aanwezig als verkopers: in de eerste plaats Johan van Soutelande, procureur bij het Hof van Holland, die voor de ene helft eigenaar is van het verkochte, en vervolgens voor de andere helft de gemachtigde voor de boedel van de overleden Dirck Philips van Adrichem, die was gehuwd met Adriana van Soutelande, de zus van Johan. Ook de voogd over de drie, niet met name genoemde, kinderen uit dit huwelijk is present. Genoemde verkopers **Johan en Adriana van Soutelande** hadden de woning met bijbehorende grond geërfd bij een boedelverdeling tussen de vier jongste kinderen van vader Cornelis, die op het moment van zijn overlijden in 1595 nog in leven waren.⁴⁸ Aan koper Jasper Jacobsz wordt overgedragen de onderhavige woning met land te Voorburg, belend aan de zuidzijde de Vliet, aan de noordzijde de Heerweg, aan de oostzijde Crijn Danielsz en aan de westzijde Aeltgen Jansdr, de weduwe van Gerrit Dirckx. Verdere details over de woning ontbreken, maar uit de belendingen valt af te leiden dat dit de woning is die eerder in dit hoofdstuk werd aangeduid als woning B, de boerderij en voorloper van de buitenplaats Damzigt. De buren zijn in 1602 nog geheel dezelfde als die genoemd in 1597. Het huis van buurman Crijn Danielsz, de eerdergenoemde eigenaar van woning A, staat ook aangegeven op de conflictkaart van 1648. Zo wordt nogmaals duidelijk dat zijn huis direct aan de oostkant van de oude Sytwende ligt, en de aan Jasper Jacobsz verkochte woning direct aan de westkant van deze oude landscheiding, de grens met Veur. De prijs waarvoor Jasper Jacobsz het geheel koopt, bedraagt 2.650 gulden, voor welk bedrag de verkopers aan

De woning van Crijn Danielsz (woning A in het schema) op de conflictkaart van 1648. Op de plek van de rechter 'paal' tegenover de Looierslaan staat nu nog steeds een oude grenspaal tussen Voorburg en het voormalige Veur. Links onderaan staat, rechts (oostelijk) van de oude Sytwende, de woning 'van oudts Dirk en Crijn Daniels, nu Pouwel Davits', de oostelijke buren van de boerenwoning, de voorloper van Damzigt. Links van de Sytwende loopt de vaarsloot. Detail uit kaart onbekende maker, 1648. Collectie Hoogheemraadschap Delfland

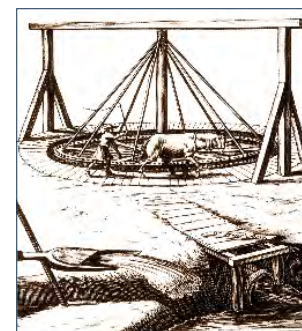
de woning inmiddels bestond uit een huis, schuur ofwel loods, hooibergen en diverse bepoting en beplanting. Bij het geheel hoorde circa zes morgen eromheen liggend wei- en teelland. Geen wonder dat dit geheel nu werd aangeduid als een boerenhofstede. Overigens was deze hofstede nog steeds belast met de indertijd door Katryn Doedens besproken rente, inmiddels een stuiver en acht penningen, die jaarlijks moest worden betaald aan 'de Heilige Geestarmen'. Opmerkelijk is verder de vermelding van de aanwezigheid van een paardenwatermolen op de gekochte hofstede. In zo'n rosmolen liep een geblinddoekt paard eindeloos rondjes, waardoor water werd opgepompt, dat vervolgens werd opgeslagen in grote bakken of direct verder vervoerd, bijvoorbeeld naar dorstige aarde of juist weggevoerd van een plek met te veel water.⁶²

En zo werd de, nog steeds naamloze, boerenhofstede ingevolge een veiling van 13 juni 1682 op 14 november 1682 door de familie Van Haestrecht voor 5.000 gulden contant overgedragen aan de koper, de Haagse Gualterus Donck, ook wel geschreven als Donk.⁶³

De buitenplaats van een goudsmid

De nieuwe eigenaar **Gualterus Donck** had grootse plannen met zijn zojuist verworven bezit in Voorburg. Hij wilde van de boerenbedoening een mooie buitenplaats maken, rustiek gelegen aan verkoelend water met een boeiend zicht op de drukte bij de 'Leidschen dam' en op de Vliet, maar tevens met mooie vergezichten richting Nootdorp en Delft. De grond bij het huis was geschikt voor de aanleg van een fraaie tuin met bijzondere planten en kunstig geknipte vormbomen. De paardenwatermolen kon zorgen voor de aanvoer van water, om de kwetsbare gewassen te bevloeden, maar wellicht ook om een mooie fontein te laten spuiten op de momenten dat er gasten waren, die zich graag lieten verrassen door zoiets buitenissigs in ons vlakke land. Gualterus was, zoals de transportakte aangaf, sollicitateur militair, dus een goed betaalde ambtenaar, belast met onder meer de uitbetaling van soldij.⁶⁴ Daarnaast was hij goudsmid en juwelier in Den Haag, evenals zijn vader. Uit het huwelijk van vader waren dertien kinderen geboren.⁶⁵ Gualterus was de oudste en heette aanvankelijk Wouter, maar dit werd later Gualterus omdat dit veel defti-

ger klonk. Gualterus trouwde op 30 maart 1660 in de Nieuwe Kerk van Den Haag met **Margaretha Brakman**, dochter van Claes Pietersz Brakman, de 'bakker van Zijne Hoogheid op de Plaats' te Den Haag. Het echtpaar woonde in de Haagse Vlamingstraat. Later, nadat de Voorburgse buitenplaats was voltooid,⁶⁶ vertoefden ze regelmatig in dit dorp aan de Vliet. Gualterus heeft bijna een kwart eeuw kunnen genieten van zijn buitenplaats. Hij was het ook die zijn buitenhuis de naam Damsigt gaf, aanvankelijk geschreven met een s, later veelal met een z. Gualterus overleed te Voorburg en werd aldaar begraven op 23 februari 1706. Kinderen waren uit zijn huwelijk niet geboren, dus waren de gezamenlijke erfgenamen de zes nog levende zussen van de overledene.⁶⁷ Zij besloten de buitenplaats zo snel mogelijk te laten veilen. Een geldbedrag is immers gemakkelijker te verdelen dan een mooie buitenplaats. Kort na de veiling verscheen het grote gezelschap erfgenamen voor schout en schepenen van Voorburg om de verkochte buitenplaats te transporteren aan de gelukkige koper, Nicolaas van Amerongen, wonend in Den Haag, die zelf ook aanwezig was. Omdat de gehuwde vrouwen in die tijd handelingsonbekwaam waren, verschenen de gezusters met hun echtgenoten, die uiteraard allemaal in de akte staan opgesomd. Van de echtgenoten staat niet vermeld wat hun beroep was, met uitzondering van twee van hen. Die twee waren namelijk 'bedienaars des goddelijken woords', een even deftig als stichtelijk beroep dat uiteraard niet onvermeld mocht blijven. De transportakte geeft een mooie omschrijving van het verkochte, waaruit blijkt dat Gualterus van de boerenhofstede een mooie buitenplaats had gemaakt. Getransporteerd werd 'een hofstede genaamd Damsigt bestaande uit een Herenhuis, tuinmanshuis, stal en koetshuis, een stenen speelhuis aan de Vliet, met tuinen, boomgaarden, cingels en lanen, en nog twee kroften [door sloten omgeven percelen], wei- en hooiland, zowel voor als achter het genoemde huis, gelegen in het Oosteinde van het ambacht Voorburg [...] belast met een rente van anderhalve stuiver per jaar, toekomende de Heilige Geestarmen van Voorburg, welke rente door de koper is afgekocht'. De verkoopprijs bedroeg 4.200 gulden contant en een schuldbrief van 8.000 gulden.⁶⁸

Een rosmolen, draaiend gehouden door een rondlopend paard, waardoor water wordt afgevoerd of 'opgepompt'. Links wordt water verplaatst met een minder efficiënte handschep. Deel gravure A. Freitag in 'Architectura militaris', 1642. Particuliere collectie

Damzigt op de kaart van Kruikius. De Vliet is onderaan weergegeven in het blauw. Veel van de zwarte lijnen zijn sloten. Tegenover Damzigt ligt een buitentje dat genoemd is naar de Spaanse schans die hier dichtbij heeft gelegen. Ook Kruikius geeft de grenspalen langs Damzigt. De smalle groene strook rechts naast Damzigt is een warmoeziersakker en -woning die later ook bij Damzigt hoorde, evenals het boerenperceel tussen Damzigt en Leeuwensteyn.
Kaart N. en J. Kruikius, 1712.
Collectie Hoogheemraadschap Delfland

‘Menselijke dwaasheid’ van een poëtische eigenaar Nikolaas van Amerongen, de nieuwe eigenaar, was ‘eerste klerk’ ter secretarie van Den Haag. Zijn handtekening staat onder diverse ambtelijke Haagse stukken. Goed is te zien hoe de buitenplaats Damzigt er tijdens zijn periode uit zag. Immers in 1712 kwam de kaart van de gebroeders Kruikius gereed.

Op de kaart is Damzigt, met naam en al, prominent uitgebeeld, oostelijk van Leeuwensteyn en het tussengelegen perceel met woning. Op de kaart loopt de Vliet aan de onderzijde, op het hier afgebeelde exemplaar als een brede blauwe lijn. Rechts van Damzigt ligt de Vaarsloot, met daarnaast een langgerekt (hier eveneens groen ingekleurd) perceel met een belendende boerenhofstede.⁶⁹ De naast de Vaarsloot aangegeven palen markeren de grens

tussen Voorburg en Veur, een grens die ongeveer samenviel met de oude Sytwendedijk.⁷⁰ Het buitenhuis staat vrijwel midden in het Damzigtperceel, op een eiland, omgracht door sloten. Vanaf de Heerweg voert een rechte, door bomen en sloten omgeven toegangslaan tussen twee percelen weiland door, via een brug naar het huis. Aan de zuidkant van het huis loopt deze laan, wederom via een brug, door naar de Vliet. Dicht bij het huis staan drie gebouwen, links van de laan een koetshuis met stal en rechts een tuinmanskuis.⁷¹ Naast de twee percelen weiland bestaat de tuin uit grote, door brede sloten omgeven vakken met voornamelijk fruitbomen, keurig gegroepeerd in groepjes van vijf. Geheel links staat vermoedelijk een lange beschermende taxushaag dwars op de Vliet. Uit een beschrijving uit 1719 blijkt dat de tuin ook een moestuin heeft gekend, ongetwijfeld met groentebedden in smalle vakken naast elkaar, zoals afgebeeld bij de burens aan de linkerkant.⁷²

Alles overziend is duidelijk dat de eerste tuin van het buiten Damzigt vooral een nutstuin was, een tuin waarin opbrengsten, zowel in natura als in geld, een belangrijke rol speelden. De eigenaar wilde genieten van groenten en fruit uit eigen tuin, maar ook van het plezier als hij zichzelf en zijn gasten zijn vis uit eigen vijver kon voorzetten met zelfgekweekte groenten en kon laten proeven van zijn ‘ongekochte’ appels, peren, bessen en kersen. En uiteraard kon er ook van alles wat de tuin opleverde worden verkocht, erg nuttig die extra duiten, want het onderhoud van zo’n buiten kostte veel geld. Dat er ook aan andere genoegens is gedacht is te zien aan de twee vierkantjes die aan de Vlietkant zijn getekend, ongetwijfeld theekepel-tjes van waaruit de eigenaar en zijn gasten een mooi uitzicht hadden over de weilanden en veengronden van Tedingebroek. In de eerdere beschrijving staat te lezen dat er zelfs een stenen koepel aan de Vliet was geplaatst. Was het hier in deze koepel dat Nikolaas van Amerongen een van de weinige sporen schreef die hij ons heeft nagelaten?

In 1715 publiceerde hij een bijzonder gedicht, getiteld *De menschelyke dwaasheid in tegenstelling der andere dieren*. Dit satirische gedicht in ‘Nederduitse verzen’ was gebaseerd op een Frans spotdicht, geschreven door Boileau Despreaux, ‘historieschrijver van de Franse koning Lodewijk XIV’. Despreaux hekelt hierin een zekere ‘doctor in de godgeleerdheid aan de Sorbonne te Parijs’, die beweerde dat de dieren vooral waren geschapen tot nut van de mens, die immers tot heerser over de natuur was gesteld. In navolging van Despreaux vergelijkt Van Amerongen in zo’n 400 versregels de mens met verschillende dieren en beschrijft hij in treffende beelden dat de mens allerlei onaangename eigenschappen heeft die je bij dieren niet aantreft zoals gierigheid, haat, wreedheid, ontrouw en egoïsme. Toegegeven, de mens is bij uitstek begiftigd met verstand, maar dat is maar een deel van het verhaal. Vaak leeft een mens alleen maar ‘bij de dag’, in tegenstelling tot de goed georganiseerde mieren. Die sparen in de zomer op wat er in de winter niet meer is.⁷³ En er is meer. Natuurlijk, wolven hebben een roofzuchtig karakter, maar zij zullen elkaar niet in een oorlog afslachten, zoals mensen wel doen. En vossen ruziën ook weleens om een gevangen hoen, maar zij gaan daar geen ellenlange rechtszaken over voeren en schakelen geen advocaten in die elk geschil weten te rekken met hun ellenlange betogen en juridische haarkloverijen. Uiteraard hebben de leeuwen ook een leider, maar de anderen blijven gelijkwaardig en de ‘koning der dieren’ gaat niet met achterbakse list te werk. Een overheid die zijn onderdanen uitbuit met hoge belastingen kent het dierenrijk evenmin. Dieren hebben ook geen hovaardige geleerden die met gekunstelde betogen in het Latijn anderen van alles wijs maken. Kortom, de mens is eigenlijk de grootste zot die op aarde rondloopt. Mocht het een ezel ooit gegeven worden te kunnen spreken, dan zal hij ongetwijfeld hoofdschuddend zeggen: ‘de mensch is met my beest, en van verstandt berooft’. Onder aan de opdrachtverzen schrijft Van Amerongen waar hij dit alles heeft geschreven: ‘Op Damzigt, den 30 van Grasmaandt c1715’, dus op zijn buiten, op 30 april 1715. Zoals in die tijd gebruikelijk ging aan

het gedicht een lofdicht vooraf, geschreven door P. de Bye. De eerste regels van dit ‘klinkdicht’ benadrukken dat het drukke beroep van Van Amerongen hem reeds te lang had afgehouden van het dichten en ‘de vonken van zijn zanglust’ had gedoofd. Maar nu, net op tijd, verrast hij met dit gedicht dat een lauwerkrans verdient. En als Van Amerongen tijd van leven heeft, staat Nederland nog veel meer moois te wachten. Was het voorliggende gedicht, als vertaling, al vol dichtvuur, hoe mooi zouden dichtregels over de gracht van Corbulo wel niet klinken? Ongetwijfeld dacht De Bye hierbij aan de fraaie ligging van Damzigt aan de Vliet met zijn rustgevende kabbeling.⁷⁴

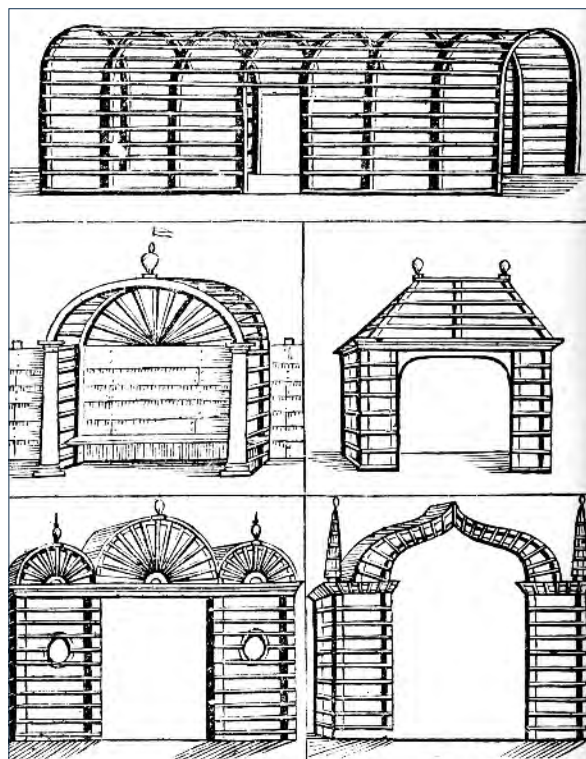
Helaas werd deze hoop op meer dichtelijke pennenvruchten niet bewaarheid. Nikolaas van Amerongen stierf reeds enkele jaren nadat hij zijn dichtregels had gepubliceerd. Als executeur-testamentair trad onder andere op Karel van Belle, procureur bij het Hof van Holland, tevens voogd over de minderjarige erfgenamen.

De mier, die jaarelyks het braakland gaat bezoeken,
 En telkens op en neer, bewaudelt alle hoeken,
 Vervult zyn voorraathuis, met Ceres milden schat,
 Doch als de Noorde wind de koude weer hervat,
 En met de ryp, en vorst, het aardryk komt bedroeven,
 Dan kruipt dit diertje weer in zyne donk're groeven,
 En leeft des winters van, dat 'szomers is vergaart,

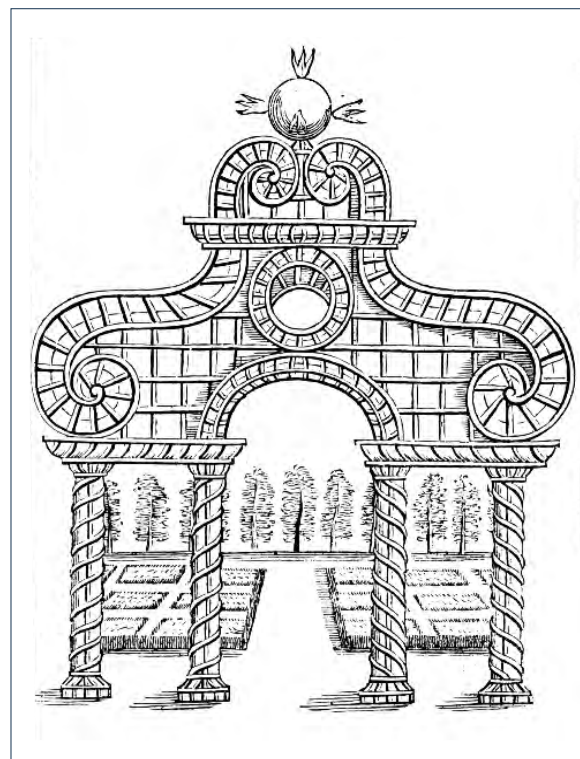

Op Damzigt
 den xxx van Grasmaandt
 c17 15 CC IV.

Enkele regels uit het gedicht
 ‘De menschelyke dwaasheid in
 tegenstelling der andere dieren’
 met datering en plaats door
 Nikolaas van Amerongen, 1715.
 Zie ook noot 73.
 Particuliere collectie

Waarschijnlijk vanwege deze minderjarigheid van de erfgenamen was Damzigt in vruchtgebruik gegeven aan de dames Geertruijd en Agelia van Swol. Besloten werd Damzigt te verkopen en dus verschenen de betrokkenen, na een succesvolle veiling in de Cloveniersdoelen te Den Haag, op 21 oktober 1719 voor schout en schepenen van Voorburg voor de overdracht. De beschrijving van de buitenplaats bevestigt, met enkele aanvullingen, het beeld dat de kaart van Kruikius enkele jaren eerder al had gegeven. Het huis wordt sterk en goed doortimmerd genoemd, tuinmanshuis, stal en koetshuis staan elk op zichzelf en behalve een stenen speelhuis staan er verschillende andere priëlen en poorten van latwerk aan de Vliet en elders. Naast boomgaarden zijn er moestuinen. Van de geschoren hagen wordt vermeld dat deze zowel van taxus als anderszins zijn. Tevens zijn er twee krochten weiland. De kooppenningen van 19.000 gulden werden contant betaald. De nieuwe eigenaar werd Willem Hendrik van Schuylenburch. Hij maakte van

Damzigt een nog deftiger buitenplaats met exotische beelden, uitheemse planten en een heuse faisanterie met een verzameling vogels.

Een deftige regentenfamilie

Willem Hendrik van Schuylenburch was op 25 januari 1681 ter wereld gekomen in Den Haag. Zijn vader was Willem van Schuylenburch⁷⁵, burgemeester van Den Haag, secretaris en griffier van stadhouder Willem III en hoogheemraad van Delfland. Moeder heette Anthonetta van der Wielen.⁷⁶ Vader had in 1678 een fraai pand gekocht aan de Lange Vijverberg. In 1683 verwierf hij eveneens een mooi huis aan het Lange Voorhout.⁷⁷ In het gezin werden uiteindelijk acht kinderen geboren, vijf jongens en drie meisjes, met Willem Hendrik als nummer vier.⁷⁸ Dat Willem Hendrik werd geboren in een echt regentengezin, waarin het vergaren van lucratieve, liefst 'erfelijke' ambten hoog scoorde, bleek al snel. In augustus 1695 wist vader Willem van Schuylenburch van de

Poorten en priëlen van latwerk in J. van der Groen, 'Den Nederlandtsen Hovenier', 1710. Particuliere collectie

Haagse magistraat gedaan te krijgen dat het postmeesterschap voor de posten op Engeland werd geschonken aan zijn toen veertienjarige zoon Willem Hendrik.⁷⁹ Dit gebeurde 'uyt een singuliere genegenheyd voor den persoon van den vader', aldus vermeldde de Haagse magistraat bij de toekenning. Anders gezegd, vader had zijn connecties als voormalig burgemeester van Den Haag goed weten te benutten bij het binnenhalen van deze fel begeerde regentenbaan die zeer winstgevend was, terwijl het eigenlijke werk door anderen voor een geringe vergoeding werd gedaan. In 1701 ging Willem Hendrik rechten studeren in Leiden, samen met zijn broer Cornelis. Op 11 februari 1711 trad hij in het huwelijk met **Aletta Johanna van Heemskerck**.⁸⁰ Het huwelijk leverde zes kinderen op, twee jongens en vier meisjes, die allen de huwbare leeftijd bereikten.⁸¹ Inmiddels had hij van zijn in 1707 overleden vader het fraaie pand aan het Lange Voorhout geërfd, waar hij een mooie schilderijenverzameling onderbracht, voornamelijk familieportretten. Cornelis kreeg het pand aan de Lange Vijverberg. Willem Hendrik werd uiteindelijk een zeer vermogend man, ja zelfs de rijkste man van het Lange Voorhout. Het kohier van de Personele Quotisatie van 1742 vermeldt over zijn omvangrijke vermogen dat hij zes ton van zichzelf had, plus zes ton van zijn vrouw en daar bovenop nog drie ton die hij had geërfd van zijn schoonzus Hillegonda Cornelia van Heemskerck.⁸² Hij bezat een koets met vier paarden en had negen personeelsleden in dienst.⁸³

Willem Hendrik overleed op 8 juli 1757 in Den Haag, waar hij zeven dagen later werd begraven in de Grootte Kerk. En dus vertrok op 15 juli een droeve rouwstoet vanaf het sterfhuis om de overledene naar zijn laatste rustplaats te brengen, in het nachtelijk duister, want dat was deftig. Vooraan, voor de lijkkoets uit, werd het

familiewapen gedragen, verlicht door twee flambouwen. Achter de lijkkoets reden dertien zwarte volgkoetsen. Geheel passend bij de voorname status van de overledene liepen naast de stoet vijftig dragers van flambouwen, waarvan het gele schijnsel ietwat macaber over de donkere koetsen danste. Op 20 oktober 1751 had de overledene zijn testament gemaakt bij de Haagse notaris Johannes Sijthoff.⁸⁴ Hierin had hij allereerst in de gebruikelijke plechtige bewoordingen 'zijn onsterfelijke ziel aanbevolen aan de ontferming en de oneindige goedheid en barmhartigheid van God', waarna hij bepaalde dat 'zijn dode lichaam moest worden begraven in het familiegraf in de Grootte kerk van Den Haag'. Daarna volgden de bepalingen waarin de erfgenamen natuurlijk het meest waren geïnteresseerd toen de notaris, kort na de overlijdensdatum, het testament opende en aan de betrokkenen voorlas. De overledene had tot zijn enige en universele erfgenamen benoemd zijn vijf kinderen, elk voor een gelijke portie. De vijf kinderen die op 20 oktober 1751 nog in leven waren, werden keurig in het testament opgesomd: Mr. Coenraad van Schuylenburch, raad en burgemeester van de stad Haarlem, vrouwe Anthonetta van Schuylenburch, huisvrouw van Mr. Jacob de Bijemont, agent van de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden, vrouwe Cornelia Hillegonda

*Het Lange Voorhout, met op het eind van de linker rij het huis van Willem Hendrik van Schuylenburch.
Tekening J. van Call, 1690.
Collectie Haags Gemeente-archief*

*Een voorname begrafenis met flambouwen.
Aquatint L. Portman, 1816.
Collectie auteur*

van Schuylenburch, huisvrouw van Mr. Jan Teding van Berkhout, veertig en raad van Delft, vrouwe Cornelia Jacoba van Schuylenburch, huisvrouw van Mr. Jacobus Gael, havenmeester en vroedschap van genoemde stad Delft, en ten slotte de in 1751 nog ongehuwde, minderjarige jonkvrouwe Maria Catharina van Schuylenburch. Bijzonder is de bepaling van de overledene dat het zijn uitdrukkelijke wens was dat er 'geen boelhuis of openbare verkoop van zijn meubelen, sieraden of iets anders zal mogen worden gehouden, maar dat deze goederen door zijn kinderen in der minne verdeeld moesten worden'. De portie die daarbij aan eventuele minderjarigen te beurt zou vallen, moest door hen dan netjes worden bewaard tot de minderjarige meerderjarig zou worden.

Een boedelverdeling met een verloting

Bij de opening van het testament in 1757 bleek dat er ondertussen het nodige was veranderd. De oudste zoon Coenraad was enkele jaren eerder, in 1754, overleden. Hij had één nakomeling, een zoon, die naar zijn grootvader was vernoemd. Deze in 1757 nog minderjarige zoon, Willem Hendrik, trad bij de verdeling van de nalatenschap in de plaats van zijn vader en had dus recht op één vijfde deel van de erfenis. Door de notaris werd hij aangeduid als 'de pupil jonkheer Willem Hendrik van Schuylenburch Coenraadszoon'. Maria Catharina, in 1751 de enige nog ongehuwde dochter, was een jaar later, op 31 oktober 1752, in het huwelijk getreden met Mr. Coenraad le Leu de Wilhem. Kort na het overlijden werd de omvangrijke boedel gedetailleerd beschreven en waar nodig getaxeerd.

De boedelbeschrijving vermeldt het huis aan de zuidzijde van het Lange Voorhout, dat door de overledene zelf was bewoond, en andere onroerende goederen, waaronder Damzigt.⁸⁵ Dat de overledene flink had belegd, blijkt uit de indrukwekkende lijst van obligaties, leningen et cetera. Ook alle roerende zaken als zilverwerk, juwelen, schilderijen, boeken en meubilair uit de diverse panden werden beschreven en getaxeerd.⁸⁶ Van alles wat op Damzigt werd aangetroffen, werd een aparte lijst gemaakt, die hierna nog ter sprake zal komen. Alle beschreven

roerende goederen werden zo goed mogelijk in vijf gelijkwaardige porties verdeeld om te zijner tijd deze porties te verdelen over de vijf erfgenamen. Dat gold echter niet voor de lijfgoederen die in het sterfhuis werden aangetroffen. Ruimhartig besloten de erfgenamen tijdens de hierna nog te bespreken verdeling 'de klederen en het linnen tot het lichaam van de overleden heer Van Schuylenburch' ter waarde van zo'n 500 gulden te schenken aan de drie knechten van genoemde heer. In het sterfhuis werd bij de inventarisatie ook een kist gevonden met 182 pond thee. Deze thee werd in natura verdeeld over de vier meerderjarige erfgenamen. De minderjarige erfgenaam werd blijkbaar te jong geacht om thee te drinken. Hij kreeg de geldelijke tegenwaarde van zijn portie. Iets dergelijks gebeurde ook met de vele flessen wijn die werden aangetroffen in het huis van de overledene. Die werden uiteindelijk op soortgelijke wijze verdeeld over de vier dames. Daarbij werd een uitzondering gemaakt voor de 29 flessen Hogmer [Hochheimer] wijn uit 1681 en de 74 flessen uit 1687. Hogmer wijnen werd een medicinale werking toegeschreven en deze werden bovendien beschouwd als goede bewaarwijnen, dus kreeg ook de minderjarige een aantal flessen toegewezen, die echter voor hem werden bewaard tot zijn meerderjarigheid.⁸⁷

Op 20 december 1757 was het grote moment aangebroken en verschenen de erfgenamen voor notaris Sijthoff om getuige te zijn van de uiteindelijke verdeling van de nalatenschap. Omdat er veel verdeeld moest worden, werd het een lange zit. Allereerst kwamen de huizen aan het Voorhout en aan de Hooge Nieuwstraat ter sprake. De overledene had bepaald dat deze huizen, inclusief koetshuis en stal, bij voorrang naar zijn oudste dochter Anthonetta zouden gaan voor een bedrag van 52.000 gulden. Mocht dit haar echter niet 'convenieren' dan zouden deze Haagse huizen voor genoemd bedrag mogen worden aanbedeeld [toebedeeld] aan zijn jongste dochter, Maria Catharina. Nadat Anthonetta had verklaard af te zien van genoemde huizen noteerde de notaris dat deze huizen aldus gingen naar **Maria Catharina van Schuylenburch**, de

huisvrouw van **Coenraad le Leu de Wilhem**. Uiteraard werd haar erfportie voor genoemde 52.000 gulden 'belast'. Omdat een van de erfgenamen minderjarig was, mocht Damzigt, het andere onroerende goed, niet via loting worden verdeeld, zoals met de roerende goederen daarna wel gebeurde. De notaris had deze buitenplaats laten taxeren door de Voorburgse schout en schepenen die op 18 augustus 1757 een keurig rapport hadden opgesteld van hun 'oculaire inspectie', ofwel van datgene wat zij met eigen ogen hadden waargenomen:

Allereerst een hofstede of buitenplaats, genaamd Damsigt, bestaande uit een herenhuis, orangerie, tuinmanshuis, stalling en koetshuis, met een celon [salon] ofwel speelhuis, priëlen en poorten, voorts bossen, moestuinen, vijvers, singels en lanen en verder alles wat hierin aard- en nagelvast en in de grond gepoot en geplant is, groot tezamen vijf morgen, drie hont, staande en gelegen in het Oosteinde van Voorburg, belend ten oosten de gemene [gezamenlijke] sloot, ten westen de volgende partij, ten zuiden de Vliet of Trekvaart van Den Haag naar Leiden en ten noorden de Heerweg. Hierin zijn echter niet begrepen meubelen, losse tuinsieraden, vazen, beelden, piedestallen, broeiramen, orangerie, tuingereedschappen, kalkoenen, eenden, hoenders et cetera. Naar ons oordeel heeft dit een gezamenlijke waarde van 14.000 gulden. Verder nog een croft land [een akker] met het daarop staande houtgewas gelegen ten westen van voornoemde hofstede, groot vier hont, belend ten oosten genoemde hofstede, ten zuiden genoemde Vliet, en ten westen de heer Van

Alkemade. En hebben geoordeeld dat dit perceel tegenwoordig 1.000 gulden waard is.

Aldus werd de waarde van Damzigt in totaal vastgesteld op 15.000 gulden. Nadat Maria Catharina, die waarschijnlijk met haar echtgenoot de buitenplaats in gebruik had, verklaarde dat zij Damzigt voor genoemd bedrag wel wilde hebben, werd de buitenplaats bijgeschreven op haar erfportie. Omdat de overledene had bepaald dat de roerende goederen niet mochten worden geveild, waren deze goederen per soort steeds in vijf gelijkwaardige porties ofwel loten verdeeld. Elk lot kreeg een nummer of een letter. Vervolgens trok elke erfgenaam een nummer of letter en kreeg vervolgens het lot dat hiermee correspondeerde. Dit gebeurde ook met alles wat op Damzigt was aangetroffen. Dit alles was eveneens afzonderlijk beschreven en getaxeerd, niet alleen de meubelen en het koper, tin en blikwerk in de diverse ruimtes van Huize Damzigt, maar ook de waardevolle zaken in de tuin, de orangerie en de koepel. Tamelijk uniek is de lijst met de vooral exotische bomen en planten die in en bij de orangerie werden gevonden. Het is te veel om het allemaal in deze bijdrage op te sommen. Toch mogen een samenvatting en enkele opmerkelijke zaken hieruit uiteraard niet ontbreken; ze volgen hieronder. Maar eerst nog enkele laatste berichten uit de bijeenkomst van de erfgenamen en de notaris. De verdeling van de hiervoor beschreven zaken leverde iedere erfgenaam uiteindelijk een waarde op van precies 82.683 gulden en 16 stuivers.⁸⁸ Wat niet werd verdeeld waren de graven in de kerk van Amsterdam. De

Coenraad le Leu de Wilhem (1732-1800) en zijn echtgenote Maria Catharina van Schuylenburch (1733-1790). Pendant-schilderijen J. Augustini, 1764. Instituut Collectie Nederland, Amsterdam

Blik vanaf Damzigt over de Vliet richting Leidschendam. Onderaan ligt de Vaarsloot naast Damzigt. Op de hoek met de Vliet staat de grenspaal met Veur. Tekening onbekende maker, achttiende eeuw. Collectie Erfgoed Leiden

dames-erfgenamen overwogen dat zo'n splitsing van de graven in vijf porties alleen maar 'confusie' [verwarring] zou opleveren. Zij besloten met een genereus gebaar de graven volledig te gunnen aan de minderjarige jonkheer-erfgenaam, met als doorslaggevend overweging dat hij 'het eenigste mannelijke oir [nakomeling] was in zijn grootvaders huis'. Nadat alles was geregeld presenteerde de notaris zijn 'specifique declaratie' met het niet onaanzienlijke bedrag van 2.783 gulden en 18 stuivers.

De buitenplaats van een rijke regent

De inventarislijsten uit 1757 die over Damzigt bewaard zijn gebleven laten er weinig twijfel over bestaan: Willem Hendrik van Schuylenburch had van zijn buitenplaats aan de Vliet een echte lusthof gemaakt.⁸⁹ Geen wonder, hij behoorde tot een kunstzinnige familie, waarin zijn broer Cornelis de kroon spande met het nog steeds bestaande Huis Schuylenburg aan de Lange Vijverberg. Cornelis had dit huis omstreeks 1715 door de beste kunstenaars laten uitbreiden en verbouwen tot een imponerend stadspaleis met fraaie gevel, prachtige stucplafonds en sierlijke wand- en plafondschilderingen.⁹⁰ Klassieke goden, maar ook dieren spelen hier een belangrijke rol. In hoeverre ook Willem Hendrik het door hem gekochte Damzigt heeft laten verbouwen, is niet bekend. Waarschijnlijk heeft hij bijgebouwen, zoals het koetshuis, verbouwd of opnieuw laten optrekken. Volgens latere bewoners bevond zich in een van de balken van het koetshuis namelijk een inscriptie met het jaartal

1719.⁹¹ Omdat dit het jaar was waarin Willem Hendrik de buitenplaats verwierf, zou dit kunnen duiden op bedoelde bouwactiviteiten door de nieuwe eigenaar. Verderop in dit hoofdstuk zal ter sprake komen dat hij in ieder geval wel de tuin van zijn buitenplaats heeft verfraaid, onder andere met tuinbeelden, vazen, exotische bomen, planten en een orangerie.

Zoals aangegeven geeft eerder genoemde boedelbeschrijving van 1757 een mooi beeld van het interieur van de Voorburgse buitenplaats. Ook de kamers en andere ruimtes worden genoemd. Zo lopen de taxateurs op Damzigt door de kelder, de keuken, de blauwe keuken, de provisiekamer en de knechtenkamer. Ook komen ze in de ruimtes waar de familie meestal vertoefde zoals de grote benedenkamer, de grote benedenachterkamer, de eetzaal en in de mooiste kamer die wordt aangeduid als 'de zeildoekenkamer'. Goudleerbehang was erg kostbaar, evenals het fluwelen trijpphang. Slimme ambachtslieden hadden echter een goed alternatief bedacht: het velouté-behang, ook wel zeildoekbehang genoemd, dat er even mooi uitzag als trijp, maar minder duur was.⁹² Met welke patronen dit zeildoekbehang op Damzigt bedrukt was, hebben de taxateurs niet vermeld, maar ongetwijfeld vormde het een rijke decoratie. Verder is er een voorhuis, een grote trap met een lantaarn en een overloopkamer. Voor de overnachtingen is er een slaapkamer en kleedkamer 'van mijnheer De Wilhem'. Daarnaast is er sprake van de kamer van mijnheer en bijbehorend kabinetje plus een kleedkamer van de heren. Dat er zo nadrukkelijk wordt gesproken over een kamer en slaapkamer van de heer De Wilhem duidt erop dat de buitenplaats gebruikt werd door deze meest recente schoonzoon en zijn echtgenote Maria Catharina. Opmerkelijk is overigens wel dat er geen aparte kamer voor deze vrouw des huizes wordt vermeld. Wel is er een aparte kinderkamer. Ook op gasten is gerekend, op veel zelfs, want er worden vier logeerkamers genoteerd. Via de zoldertrap wordt de zolder bereikt met de meidenkamer. Dat de familie in de pruijkentijd leefde, blijkt uit de aanwezigheid van een aparte 'poeder-

Het Huis Schuylenburch met de fraaie gevel rechts aan de Lange Vijverberg. Tekening D. Marot de Jonge, 1719. Collectie Haags Gemeente-archief

zolder'. Hier stonden drie 'pruikenbollen' waarop de kostbare pruiken bewaard werden, alsmede een poederbak. Pruiken moesten iedere dag gepoederd worden, wat altijd erg stoffig en dus in een aparte ruimte geschiedde. Tot slot worden het koetshuis, de orangerie en de salon ofwel het speelhuis alias de theekeoepel bezocht. Welgeteld werden er in Huize Damzicht, exclusief het trappenhuis, zo'n 24 kamers en andere vertrekken genoteerd. Een globale telling laat zien dat er veel werd gezeten op de buitenplaats: over diverse ruimtes verspreid waren er 178 stoelen, met en zonder leuning, sommige van rotan, andere van notenhout, veel met rieten of gekleurde zittingen, sommige met damast⁹³, andere bekleed met trijp⁹⁴ en 'vals goud'. Verder werden er 7 banken geteld en 16 tabouretten [krukken]. Er stonden zo'n 45 tafels, inclusief 11 theetafels, meestal van eikenhout, 11 kabinetten en kasten, vaak van notenhout of eikenhout, soms ingelegd of geverfd. In de diverse slaap- en logeerkamers kon deftig worden geslapen, want er waren op Damzicht wel 5 'lit d'anges' ofwel baldakijnen die over het gehele bed hingen, vaak met bijzondere stof bekleed. In de ene logeerkamer stond een wiegje en een 'kakstoel', in de andere een 'stilletje', een draagbaar toilet. Er waren 17 bedden of ledikanten, met 'peluws', kussens, dekens van wol, sits of saras⁹⁵ en, vooral voor de knechts- en meidenkamer, strozakken. Ook bedspreiën waren royaal aanwezig, veelal van wol en armozijn.⁹⁶ Als decoratie, maar ook als gebruiksvoorwerpen, hingen of stonden er in de diverse ruimtes in totaal 26 spiegels, meestal met een vergulde lijst, soms met een zwarte of een bruine. Om tijdens koude dagen de voeten te warmen, maar ook om thee of gerechten op de juiste temperatuur te houden, telde Damzicht zo'n 16 stoven. Wellicht omdat er veel ramen in de buitenplaats zaten, waren er 24 gordijnen, meestal van katoen, maar ook wel van damast. Ook aan vloerbedekking was gedacht: er lagen zo'n 30 matten en tapijten in het huis plus 8 vloermatten in de orangerie en 8 in de salon. In het koetshuis stond 'de chaise', waarmee uiteraard de koets werd bedoeld. Tevens lag er een 'zegen', een visnet. Omdat Damzicht omringd was

door water waren er een visschuit en een praam, een platbodemschuit voor vervoer over binnenwater. In de orangerie stonden houten tafels, een blad op schragen en een slijpbank. De exotische planten in de orangerie en de 'tuinsieraden' op Damzicht waren door aparte deskundigen bekeken en getaxeerd.

De tuin van Damzicht halverwege de achttiende eeuw

Bij zijn aankoop van Damzicht in 1719 trof Willem Hendrik van Schuylenburg reeds een mooie tuin aan, een tuin met vijvers, singels, geschoren hagen, moestuinen, boomgaarden en twee stukken weiland. In de tuin stonden enkele 'apart staande' gebouwen: een tuinmanskuis, stal, koetshuis en stenen speelhuis, alsmede diverse andere priëlen en poorten van latwerk. Waarschijnlijk heeft Willem Hendrik de hoofdindeling van deze tuin met zijn lanen en sloten, zoals deze te zien is op de kaart van Kruikius uit 1712, aangehouden. Uit de notariële

Voorbeelden van veloutébehang.
Internetafbeeldingen

Een peperboom en een aloë.
Afbeeldingen in 'Hortus Eystetensis', 1613.

Particuliere collectie

beschrijving en de taxatierapporten van de Voorburgse schout van 1757 blijkt dat hij, met behoud van deze structuur, wel een en ander heeft veranderd. Zo breidde hij in oktober 1751 Damzigt uit met de aankoop van een perceel grond van 4 hont 'zijnde een bos', gelegen tussen Damzigt en Leeuwensteyn.⁹⁷ Verder maakte hij van de twee krochten [percelen] weiland aan de noordzijde van het huis, aan weerszijden van de ingangslaan, een 'plantage': een stuk grond dat 'beplant' was, vooral met bomen. Waarschijnlijk werd een deel van deze percelen ook gebruikt om exotische bomen en kuuipplanten te kweken, voor gebruik op de buitenplaats, maar ook wel voor de verkoop aan anderen. Want hoewel alle exotische elementen vooral bedoeld waren om de rijkdom van de eigenaar te laten zien, het simpele financiële nut bleef nog steeds een rol spelen. Voor de overwintering van zijn kwetsbare bomen liet Willem Hendrik op Damzigt een orangerie bouwen. Tevens liet hij 22 'broeibakken' plaatsen: lage bakken afgedekt met liggend, ietwat schuin oplopend glas, waaronder diverse gewassen, beschermd tegen te veel kou, konden gedijen en groeien. Wat betreft de exotische en zeldzame kuuipplanten die met name in de wintermaanden in de orangerie stonden: zoals eerder gemeld was hiervoor een speciale taxateur aangewezen. Hij telde op Damzigt 56 oranjebomen van verschillende grootte, 22 aloës, 9 amandelboompjes, 8 laurestinussen [een soort viburnum], 8 geraniums, 7 laurieren, 6 capsicums [sierpeperstruiken], 4 pouligrains [punicum granatum, granaatappelboompjes], 4 aeoniums [een soort vetplant], 4 vijgenboompjes, 3 jasmijnen

en 3 boomceders. Verder 2 citroenboompjes, 2 mirten, 1 oranje bergamot, 1 citrusboompje, 1 olijfboom, 1 cypres, 1 juffers roosje en 1 yucca [palmlelie].⁹⁸ Voor alle duidelijkheid moet bij deze opsomming benadrukt worden dat in de lijst niet voorkomen de bomen, struiken, bloemen en planten die in de tuin rond het huis en langs de lanen waren geplant. Deze behoorden, als 'alles wat aard- en nagelvast en in de grond gepoot en geplant is', tot het onroerend goed en worden in de beschrijvingen niet verder gespecificeerd. Zodoende is niet na te gaan welke bomen en planten er verder op Damzigt voorkwamen. Wat we wel weten is dat Willem Hendrik, om een zo goed mogelijk resultaat te garanderen, een deskundige tuinbaas heeft aangetrokken die verantwoordelijk was voor het kweken van de bijzondere bomen en gewassen en de eventuele verkoop aan derden. Van de opbrengst mocht hij dan veelal een percentage voor zichzelf behouden. De naam van de tuinbaas komt helaas niet in de geraadpleegde archiefstukken voor. Wel komt in de uitgaven voor Damzigt een bedrag voor van 12 gulden en 10 stuivers, betaald 'aan de tuinknecht voor het vangen van de veenmollen'⁹⁹, maar een naam wordt ook hier niet genoemd.¹⁰⁰ Hoe dan ook, het moge duidelijk zijn dat Damzigt en andere Voorburgse buitenplaatsen met hun tuinbazen en tuinknechten veel hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van de Hollandse deskundigheid op het gebied van kweekmethoden, waarvan de latere tuinbouw in deze gebieden mooie vruchten heeft kunnen plukken.

Waren al deze exoten al bijzonder en verbazingwekkend, even imponerend waren de vele tuinsieraden die Willem Hendrik op zijn buiten liet plaatsen. Zo telde de taxateur 14 borstbeelden, 2 van lood en 12 van marmer, waarvan 4 op een piedestal. Verder zag hij 15 loden beelden, waarvan 2 zwanen, 1 zeepaard en 9 kinderen. Van deze laatste stonden er 4 in het pad naar de orangerie. Verder waren er 8 vazen, 4 stenen op piedestallen, 2 loden op piedestallen van blauwe steen en 2 loden zonder piedestal. De lijst vermeldt eveneens 12 tuinbanken, waar de wandelaar in de tuin kon rusten en genieten van al het moois om zich heen. Overigens somt de lijst van de

Amandelbloesem, jasmijn, citrusvruchten en mirtebloesem.
Internetafbeeldingen

tuinsieraden ook diverse tuingereedschappen en hulpmiddelen op zoals een mallejan, dat is een as met hoge wielen om lange voorwerpen als bomen gemakkelijk te kunnen vervoeren, 8 houten 'klauwen', 4 schoffels, 3 kruiwagens, 2 schoppen, 2 'vorken', een koperen gieter en enkele rietmatten.¹⁰¹ Al met al kan worden geconstateerd dat Willem Hendrik de allure van zijn buitenplaats aanmerkelijk heeft vergroot. Dat dit niet onopgemerkt bleef, bleek in 1733. Omdat gebleken was dat de taxaties van onroerende goederen die voor de verponding ofwel belastingheffing werden gebruikt, verouderd waren, werden op last van de Staten van Holland de onroerende goederen opnieuw getaxeerd en geactualiseerd. Damzigt staat vermeld onder nummer 187 met de omschrijving: Een buitenhuis met koetshuis, stal en tuinhuis. Tot dan toe werd jaarlijks 9 gulden en 10 stuivers aan belasting betaald. De getaxeerde waarde ging echter zodanig omhoog dat daarna 12 gulden en 10 stuivers moest worden neergeteld.

Een kleine menagerie op Damzigt

Uit diverse notities blijkt dat op Damzigt ook een kleine menagerie aanwezig was. Zo noteerde de Voorburgse schout in 1759 tijdens zijn taxatiebezoek aan Damzigt de aanwezigheid van kalkoenen, eenden, hoenders et ce-

tera. De lijst van tuinsieraden bevestigt dit met een post van 20 gulden aan 'klein vee als hoenders'. Ongetwijfeld liepen hiertussen ook pauwen, fazanten en andere fraai gekleurde tweevoeters rond. Reeds eerder kwam de passie van de familie Van Schuylenburch voor dieren ter sprake, getuige de bijzondere wand- en andere schilderijen van dieren die Cornelis, de broer van Willem Hendrik, voor Huize Schuylenburch in Den Haag had laten maken. Die liefde voor dieren was duidelijk ook aanwezig bij zijn dochter Anthonetta. Van 1762 tot 1786 woonde Anthonetta van Schuylenburch op Noordervliet, de Voorburgse buitenplaats op loopafstand van Damzigt, dat inmiddels eigendom was geworden van haar tante Maria Catharina le Leu de Wilhem, geboren Van Schuylenburch. Anthonetta liet op Noordervliet een mooie volière plaatsen waar zij haar bijzondere collectie vogels onderbracht.¹⁰²

Cornelis van Schuylenburch (1683-1763) met zijn gezin. De nog jonge Anthonetta kijkt naar een aapje op schoot van haar moeder. Schilderij P. van Dijk, 1724. Instituut Collectie Nederland, Amsterdam

De vijver bij De Werve te Voorburg met godenbeelden. In het midden de god Neptunus met zijn zeepaarden. Randafbeelding kaart De Werve door C. Elandts, 1666. Particuliere collectie

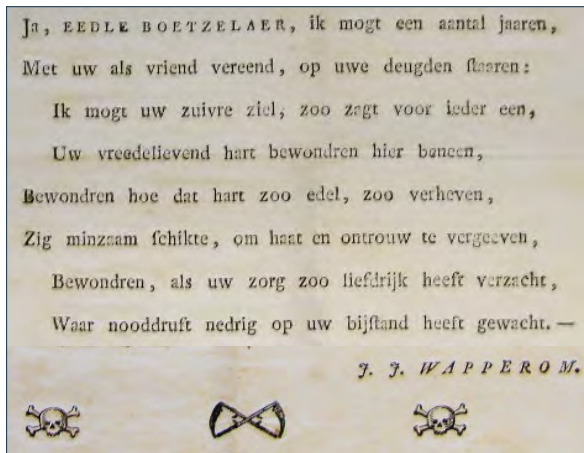
De nadagen van de buitenplaats

Het testament van Willem Hendrik van Schuylenburch had vervelende gevolgen voor de buitenplaats Damzigt. Dat alle roerende zaken op de buitenplaats eerlijk moesten worden verdeeld over zijn vijf erfgenamen was ongetwijfeld een laatste gebaar om aan te geven dat de overledene alle vijf erfgenamen even liefhad. Het gevolg was echter dat 80% van de inventaris, de tuinsieraden en de orangeriebomen naar elders verdween. Uiteraard is de mogelijkheid aanwezig dat de nieuwe eigenaresse Maria Catharina van Schuylenburch bepaalde goederen alsnog van haar mede-erfgenamen heeft overgenomen, zodat deze voor Damzigt behouden bleven, maar daarover is niets bekend. De echtgenoot van Maria Catharina, de eerder genoemde Coenraad le Leu de Wilhem, was raadsheer, later president bij het Hof van Holland.¹⁰³ Uit hun huwelijk was op 3 maart 1754 in

Den Haag hun enige kind geboren, een dochter: Aletta Johanna. Maria Catharina overleed in 1790. Nadat tien jaar later, in 1800, ook weduwnaar Coenraad le Leu de Wilhem overleed, ging Damzigt naar deze dochter **Aletta Johanna le Leu de Wilhem**. Zij was op 29 mei 1770 in Den Haag in het huwelijk getreden met de in 1749 te Leiden geboren **Christiaan Willem Rijksbaron van Boetzelaer**. Christiaan Willem volgde een opleiding voor de militaire stand en werd aanvankelijk vaandrig bij de Hollandse Gardes te voet. Maar al snel volgde hij zijn vader op als Ontvanger-Generaal van Holland en West-Friesland. Het echtpaar woonde in Den Haag, aan het Lange Voorhout, in het pand waarin nu Pulchri Studio is gevestigd.¹⁰⁴ Het kleine Schoorsteenvegerstraatje ernaast kreeg al snel de bijnaam Straatje van Boetzelaer. Uit het huwelijk sproten vijf kinderen voort, twee meisjes en drie jongens, die allen de huwbare leeftijd bereikten.¹⁰⁵

Christiaan Willem van Boetzelaer (1749-1810) en zijn echtgenote Aletta Johanna le Leu de Wilhem (1754-1815). Tekeningen en profiel, achttiende eeuw. Foto Rijksdienst Kunsthistorische Documentatie, Den Haag. Particuliere collectie

In 1803, tijdens de periode dat dit echtpaar op Damzigt vertoefde, werd een mooie tekening gemaakt van de Vliet bij Leeuwensteyn. In de verte is de fraaie koepel van Damzigt te zien. Aardig is weergegeven hoe naast deze koepel drie brede, hoog opgeschoren leilinden de waterkant van de tuin markeren.¹⁰⁶

In 1792 had het echtpaar een testament gemaakt waarin, conform de in 1770 gemaakte huwelijkse voorwaarden, onder andere werd bepaald dat de langstlevende van de twee het volle en vrije eigendom zou hebben van de boedel, inclusief rijtuigen, goud, rareiteiten, boeken en schilderijen.¹⁰⁷ Als eerste overleed Christiaan Willem, op 8 april 1810. De diepbedroefde weduwe schreef in het overlijdensbericht dat ‘het de almachtige God had behaagt haar tederbeminde echtgenoot [...] na een slepende ziekte van enige weken en daarbij komende verzwakking in de ouderdom van 60

jaar en ruim 3 maanden heden nacht het tijdelijke met het eeuwige te doen verwisselen.’ En, zo vervolgde zij, ik ‘mis in hem de braafste echtgenoot die het grootste genoegen mijns levens uitmaakte en mijn kinderen de beste en zorgvuldigste vader. Veel heb ik dus nodig om mij te troosten’.¹⁰⁸ Een poging daartoe deed de heer Wapperom, een vriend van de overledene. Hij klom in de dichterspen en rijmelde, naast troostvolle regels, eveneens enkele zinnen over de bijzondere eigenschappen van de overledene.¹⁰⁹ Vijf jaar later, op 14 oktober 1815, stierf douairière Aletta Johanna. Zij werd begraven naast haar echtgenoot in de Grootte Kerk van Den Haag. De boedelbeschrijving¹¹⁰ vermeldt naast de Haagse huizen aan het Lange Voorhout (waarde 18.000 gulden) en de Hoge Nieuwstraat (waarde 5.000 gulden) ook de buitenplaats Damzigt. De waarde bedroeg volgens de taxatie van 25 februari 1816 17.000 gulden. Uit de beschrijving blijkt tevens dat de bezittingen in Voorburg inmiddels flink waren uitgebreid met onroerend goed rondom Damzigt. Tot de eigendommen van het overleden echtpaar behoorde ook ‘de bouwmanswoning of boerenhofstede gelegen [aan de westkant] naast de voornoemde buitenplaats met zes morgen land waaronder ook begrepen de circa twee morgen weiland gelegen in de polder van Tedingbroek over de Vliet alsmede het kleine stukje teelland genaamt de Schans’ met een gezamenlijke waarde

Enkele dichtregels ter nagedachtenis aan Christiaan Willem van Boetzelaer.

Collectie Het Utrechts Archief

De Vliet met de Alkemadebrug en de theekoepel bij Leeuwensteyn, gezien richting Leidschendam. Links halverwege aan de Vliet is de koepel van Damzigt te zien, met daarvoor hoge leilinden van de tuin van Damzigt.

Tekening H. van der Lee, 1803. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Gezicht vanaf de Heerweg richting Vliet. Links de koepelkerk van Leidschendam, in het midden de molen in de Klein Plaspoelpolder. Rechts vermoedelijk de warmoezierswoning, de buurman van Damzigt. Tekening K. la Fargue, 1758. Collectie Erfgoed Leiden

Maria Catharina van Boetzelaer (1771-1836). Miniatuurportret vermoedelijk Samuel Baruch Benavente, ongedateerd. Foto Rijksdienst Kunsthistorische Documentatie, Den Haag.

Particuliere collectie

Silhouet portret van Elisabeth Diederica Magdalena van Boetzelaer (1774-1823), ongedateerd. Foto Rijksdienst Kunsthistorische Documentatie, Den Haag.

Particuliere collectie

Silhouet portretten van Theodora Cornelia Elsabé van Voorst (1782-1840) en haar echtgenoot Coenraad Carel Vincent van Boetzelaer (1748-1829), begin negentiende eeuw. Foto's Rijksdienst Kunsthistorische Documentatie, Den Haag.

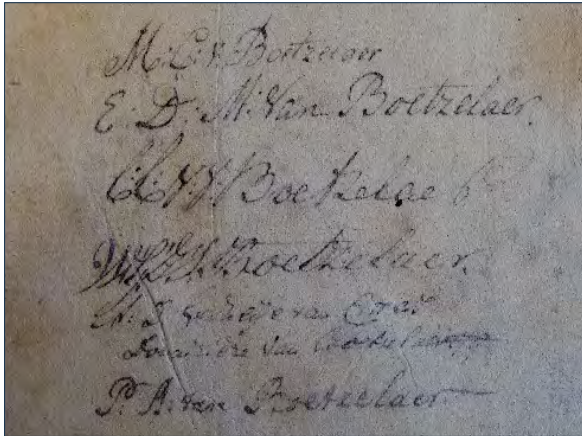
Particuliere collectie

van 4.200 gulden. Genoemde bouwmanwoning naast Damzigt zou later Klein Damzigt worden genoemd. Maar ook naar de oostkant was het bezit vergroot met 'het huis, warmoesland en weiland groot twee morgen en 65 centiare, gelegen in de heerlijkheid van Veur naast de voornoemde buitenplaats', getaxeerd op 1.600 gulden.¹¹¹ Ten slotte was er nog een halve morgen land in de polder van Tedingerbroek onder Leidschendam, gewaardeerd op 300 gulden. Volgens het testament diende ook nu weer de nalatenschap verdeeld te worden over de vijf kinderen, elk voor een vijfde deel, met dien verstande dat bij eerder overlijden van een kind diens directe nazaten dit vijfde deel zouden krijgen. Uit de boedelverdeling van 21 november 1816 blijkt dat van de vijf kinderen de oudste zoon, Nicolaas Jacob Godefroy, in 1805 was overleden. Zijn huwelijk had geresulteerd in vier nakomelingen, die bij de erfenis gezamenlijk een

vijfde deel kregen toebedeeld.¹¹² De overige vier, inmiddels volwassen, kinderen van de overleden echtelieden waren nog wel in leven. De twee dochters, **Maria Catharina en Elisabeth Diederica Magdalena**, woonden nog ongehuwd in het ouderlijk huis aan het Lange Voorhout. De jongste zoon, **Willem Gustaaf**, was in mei 1815 in het huwelijk getreden met Cornelia Hillegonda Graswinckel. Zijn oudere broer **Coenraad Carel Vincent** was reeds in mei 1801 getrouwd, met Charlotte Alida Gael. Deze overleed echter een jaar later bij de geboorte van een dood kind. Coenraad hertrouwde in 1805 met Theodora Cornelia Elsabé van Voorst. In de boedelbeschrijving noteerde de notaris dat de gehele te verdelen nalatenschap aan roerende en onroerende goederen plus effecten een getaxeerde waarde had van zo'n 446.836 gulden. De concrete verdeling van de goederen en effecten geschiedde volgens de notaris in onderling overleg en bij minnelijke schikking, uiteraard zodanig dat elke erfportie precies een vijfde van het totaalbedrag omvatte, ofwel een bedrag van 89.367 gulden en enkele stuivers. Opmerkelijk is dat de buitenplaats Damzigt, met de ernaast gelegen boerenhofstede en het Veurse huis inclusief de erbij behorende grondpercelen, naar de eerder genoemde vier volwassen kinderen van het overleden echtpaar ging. Zij werden bij de verdeling de gezamenlijke eigenaren, elk voor een vierde deel. Vandaar dat in 1832, toen de hierna nog te bespreken kadastrale indeling en beschrijving werd ingevoerd, Damzigt op naam stond van 'de erven van vrouwe A.J. le Leu de Wilhem'.

Zoals gebruikelijk kregen ook trouwe bedienden een vriendelijk bedrag 'tot een gedachtenis', gemiddeld zo'n 25 gulden voor elk jaar dat de betreffende kamenier, werkmeid, keukenmeid, linnenmeid of huisknecht de overledene trouw had gediend.¹¹³

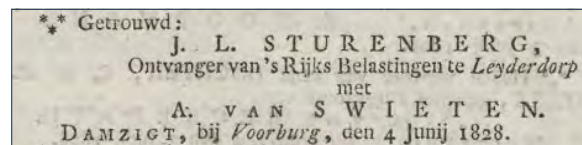
Damzigt te huur

Ondertussen was een poging ondernomen het leegstaande Damzigt te verhuren. Zo verscheen op 21 december 1816 een advertentie in de *'s Gravenhaagse Courant* met de mededeling: 'Te huur tegen primo mei aanstaande, de buitenplaats genaamd Damzicht, gelegen onder Voorburg aan de Vliet nabij Leidschendam.' Blijkbaar leidde dit bericht niet tot het gewenste resultaat, zodat de gezamenlijke eigenaren een jaar later een nieuwe poging ondernamen, waarbij zelfs de aankoop tot de mogelijkheden behoorde. 'Te huur of te koop om terstond te kunnen aanvaarden, de buitenplaats genaamd Damzicht, gelegen tussen Voorburg en de Leidschendam', aldus het hernieuwde aanbod in de *'s Gravenhaagse Courant* van 7 mei 1817. Al snel bleek dat een verkoop er niet in zat, maar de verhuur lukte uiteindelijk wel. Damzigt werd gehuurd door Adriaan Pietersz van Swieten, een Rotterdamse koopman uit een roemrucht geslacht, zoals hierna ter sprake komt. Over de gezamenlijke eigenaren-erfgenamen van Damzigt en de omringende bezittingen uit die tijd is eigenlijk niet veel te melden, behalve de gebruikelijke familie zaken als huwelijk, kinderen en overlijden.¹¹⁴

Een aardig bericht uit deze periode is te vinden in het *Dagblad van 's Gravenhage* van 12 september 1826. Hierin biedt C. Sonius, tuinman op de buitenplaats Damzigt bij Voorburg, te koop aan: 'een paar nieuwe vinkennetten met dezelve toebehoren, lang 16 en breed 2 ellen¹¹⁵ en 50 palmen, benevens 6 zingende vinken en meer andere vogelen'. Uit dit bericht kan worden afgeleid dat op Damzigt een vinkenbaan was, waar vinken en andere vogels met behulp van netten werden gevangen om als 'lekkernijen' te worden verkocht. Een andere informatieve advertentie, in de *Oprechte Haarlemsche Courant* van 7 juni 1828, vermeldt dat op 4 juni 1828 in het huwelijk waren getreden J.L. Sturenberg, Ontvanger van 's Rijks Belastingen te Leiderdorp en A. van Swieten.¹¹⁶ Als locatie staat toegevoegd: 'Damzigt bij Voorburg'. Die 'trouwlocatie' was, zoals gebruikelijk, de plek waar de bruid woonde. Inderdaad woonde Adriana van Swieten tot aan haar huwelijk, als jongste dochter van Adriaan Pietersz van Swieten en Maria Reyns, bij haar ouders op het toen nog gehuurde Damzigt. Dat de bruid al 33 jaar oud was, werd uiteraard in de advertentie niet vermeld. Na haar huwelijk met genoemde Johannes Laurens Sturenberg vertrok het echtpaar naar Leiden.

Damzigt in het kadaster van 1832

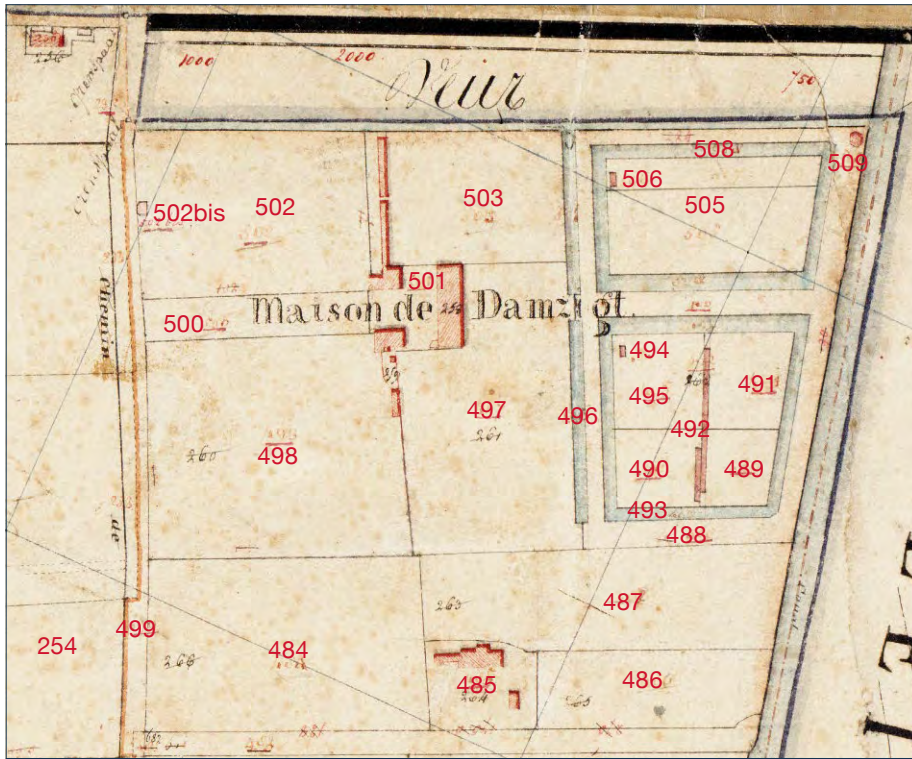
Nadat in 1810 Holland was ingelijfd bij het Franse keizerrijk werd in 1811 begonnen met een nauwkeurige registratie van de onroerende goederen naar Frans voorbeeld, per perceel en per eigenaar. Daarbij werden alle percelen nauwgezet gemeten, beschreven en getekend op een kadastrale kaart, waarvan de eerste in 1812 gereed kwam. Na het vertrek van de Fransen duurde het nog vele jaren voordat het kadaster werd voltooid. Maar in 1832 was het zo ver. Omdat er in die twintig jaren niet zoveel was veranderd, bleken de kadastrale kaarten uit

Handtekeningen van de erven Van Boetelaer onder de scheiding en verdeling van de boedel in 1816.

Collectie Utrechts Archief

Bericht in de 'Oprechte Haarlemsche Courant' van 7 juni 1828. Collectie Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

*Damzigt op de kadastrale kaart van 1832, gebaseerd op de kaart van 1812.
Collectie Kadaster*

1812 nog goed bruikbaar. Vandaar dat op de kadastrale kaarten van 1832 diverse namen nog in het Frans staan vermeld.

‘Maison de Damzigt’ is in 1832 in eigendom bij ‘de erven van Vrouwe Aletta Johanna Le Leu de Wilhem, de weduwe van C. W. van Boetzelaer’ en omvat de percelen A487 tot en met A509. De toegangslaan is nummer A500. Het oude buitenhuis draagt nummer A501 met als omschrijving ‘huis en erf’. Hiertoe behoren ook de op dit erf staande twee kleinere gebouwen aan weerszijden van de oprijlaan: links, aan de westkant, het koetshuis met stal en rechts, aan de oostkant, het tuinhuis. De twee percelen aan weerszijden van de toegangslaan (A502 en A498) en het perceel aan de westkant van het huis (A497) zijn ‘bos als lustplaats’, dat wil zeggen bomen niet bedoeld als hakhout, maar ter verfraaiing en vertier. Ongetwijfeld waren deze bossen voorzien van kronkelpaden, passend in de landschapsstijl die eind achttiende eeuw steeds meer de vooral symmetrische

klassieke stijl verving. Aan de oostkant van het huis ligt een boomgaard (A503), die richting Vliet uitloopt op een strook bos, dat wederom dient als ‘lustplaats’. Aan de Vlietzijde liggen de percelen die worden aangeduid als ‘tuin’ (A489, A490, A491, A495 en A505). In de westelijke tuinpercelen is een schuur met erf en een lange strook broeibakken evenwijdig aan de Vliet, genummerd A492. Op de tuinpercelen staan nog twee andere schuren (A494 en A506). Verder is er nog een ‘weg als bos hakhout’ (A499, een deel van de Straatweg) en een laan eveneens als ‘bos hakhout’ aan de westkant van de tuinpercelen (A488). Tot Damzigt wordt eveneens gerekend het ietwat westwaarts uitstekende perceel A487, eveneens omschreven als ‘bos hakhout’. Waarschijnlijk is dit ‘de krocht zijnde een bosje’ dat in de boedelbeschrijving van 1757 wordt genoemd. De lange sloten die om de tuinpercelen heen liggen worden aangeduid als ‘vijvers’ (A493, A496, A504 en A508). Ze liggen in een patroon dat reeds op de kaart van Kruikius is te zien. Ten slotte heeft Damzigt nog twee markante koepels, beide aan de oostkant van de buitenplaats, op de grens met Veur. De ene staat aan de Vliet (A509) en de andere aan de kant van de Straatweg (A502bis). Overigens is uit andere bronnen bekend dat de theekeoepel van Damzigt aan de Vliet bijzonder was, achthoekig, met een oppervlakte van 45 vierkante meter en een totale hoogte van iets meer dan 8 meter.¹¹⁷

Maar in Voorburg hebben de erfgenamen Le Leu de Wilhem, zoals eerder reeds beschreven, nog meer eigendommen. Aan de westkant van Damzigt bezitten zij eveneens de percelen A254 en A484 tot en met A486. Middenin ligt A485, het ‘huis en erf’. Uit andere documenten blijkt dat dit de bouwmanswoning Klein-Damzigt is, wellicht bewust bedoeld als een boerderij bij de buitenplaats. Bij deze bouwmanswoning behoort een stuk bouwland (A486) aan de westkant naar de Vliet toelopen, direct gelegen naast het perceel ‘bos hakhout’ (A487) van Damzigt. Zoals eerder beschreven hoorde dit perceel A487, gezien de inspringende ligging, vroeger ongetwijfeld bij de bouwmanswoning, maar werd als beboste krocht bij Damzigt gevoegd. Tussen het boerenhuis en de Voorweg ligt een bijna vierkant stuk weiland (A484), met ten slotte aan de overkant van de weg een stuk bouwland (A254). Volgens

de kadastrale gegevens bezaten de erven Le Leu de Wilhelm in 1832 ook nog steeds de naast Damzigt gelegen warmoezierswoning in de Plaspoelpolder van Veur met tuin- en weiland (B827 tot en met B831 en B898) plus diverse percelen wei- en bouwland in Tedingerbroek (F257 tot en met F261).

Een koopman als eigenaar

Op 1 juli 1833 verscheen in het *Dagblad van 's Gravenhage* een advertentie waarin werd aangekondigd dat in juli ten overstaan van notaris Johannes Gerardus van der Haak in de Nieuwe Doelen te Den Haag het buiten Damzigt zou worden geveild. De aankondiging geeft een mooi beeld van de buitenplaats, die onder andere perzik- en druivenkassen heeft en een aantal grote bomen. Onder de hamer komt:

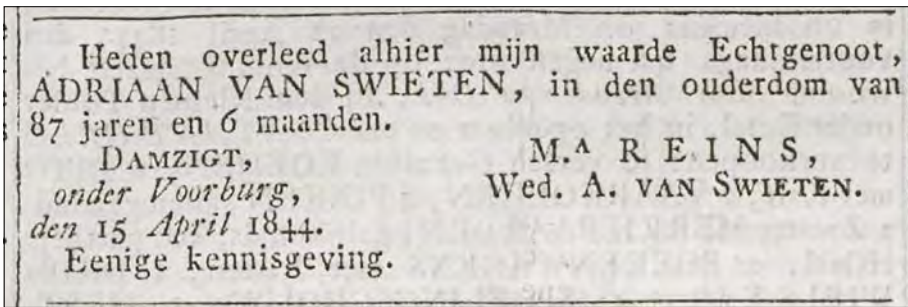
De buitenplaats Damzigt, zeer aangenaam gelegen in de gemeente Voorburg, aan de nieuwe Straatweg en aan de Vliet of Trekvaart naar Leiden, bestaande in eene kapitale en zeer logeabele Herenhuizing, geschikt voor zomer- en winterverblijf, bevattende een aantal kamers, goede keuken, kelder en zolders, stalling, koetshuis, tuinmanswoning, koepels aan de Vliet en aan de Straatweg, oranjerie, perzik- en druivenkassen, schuren en verder getimmerte, boomgaard, moestuin, vijvers, lanen, bos met een aantal kapitale bomen en verdere bepoting en beplanting, te zamen groot 6 bunders, 72 roeden, 55 ellen.¹¹⁸

Tevens werden geveild de ernaast gelegen bouwmanwoning Klein-Damzigt met boes [koeienstal], dorsvloer, karnmolen, hooibergen, schuur, paardenstal en verder 'getimmerte' plus 2 partijen wei- en hooiland, alsmede de warmoeswoning in Veur en de percelen in Tedingerbroek. Dat de gekochte buitenplaats inmiddels een bosrijke entourage vertoonde is goed te zien op de kaart die Van der Noordaa in deze periode tekende. De vele bomen rond het rood weergegeven huis met de twee bijgebouwen kleuren het buiten groen. Aan de rechterkant is een eveneens groen vierkant vak te zien, de plek met de boomgaard. Op deze kaart zijn verder ook ingetekend de rood gekleurde bouwmanwoning Klein-Damzigt, links van de buitenplaats, en de warmoezierswoning in Veur aan de rechterkant.

Koper van Damzigt werd de eerdergenoemde huurder van de buitenplaats, **Adriaan Pietersz van Swieten**.¹¹⁹ Hij was op 20 oktober 1756 in Rotterdam geboren, werd koopman, maar ook raad en rekenmeester van zijn geboortestad. Adriaan Pietersz was een telg uit het oudadellijke geslacht Van Swieten, dat eeuwenlang een gelijknamig kasteel had bezeten te Zoeterwoude. De familie was er trots op af te stammen van de befaamde geuzenleider Adriaan van Swieten, die in 1572 deelnam aan de verovering van Den Briel. Geen wonder dat veel van zijn nazaten ook Adriaan werden genoemd, zoals ook de nieuwe eigenaar van Damzigt. Deze Rotterdamse Adriaan Pietersz was op 30 juli 1783 gehuwd met **Maria Reyns**.¹²⁰ Er was duidelijk wel wat haast bij dit huwelijk want enkele maanden later, op 3 november van het huwelijksjaar, kwam reeds het eerste kind: Pieter Adriaansz, meestal Pieter Adrianus genoemd. Daarna werden nog twee zoons geboren: in 1786 Willem en in 1788 Jacob. De rij werd afgesloten door twee dochters: in 1791

Het door veel bomen omgeven Damzigt met de in rood weergegeven gebouwen op de kaart van Van der Noordaa in 1849. Het buitenhuis is nog aanwezig met schuin rechts ernaast de tuinmanswoning. Schuin links ervan ligt het koetshuis. Links van het buiten Damzigt ligt boerderij Klein Damzigt. Rechts naast Damzigt is de warmoeswoning in Veur te zien. Collectie Gerard Duijvestein

kwam Maria Elisabeth en ten slotte, in 1794, de eerder genoemde Adriana. Een huwelijk voor deze kinderen wilde echter niet erg vlotten. Zoals hiervoor in de huwelijksadvertentie beschreven trouwde Adriana pas in juni 1828, op 33-jarige leeftijd. Haar oudere broer Willem huwde een maand later, 42 jaar oud, met de 38-jarige Johanna Maria Brouwer. Het verhaal gaat dat Willem graag al veel eerder had willen trouwen met zijn toekomstige bruid, met wie hij al vele jaren verloofd was. Maar hij had geen baan en geen inkomen, dus wilden de ouders geen toestemming geven voor een huwelijk. Uiteindelijk werd het huwelijk via de rechter voltrokken.¹²¹ Al snel vertrok het echtpaar naar Stompwijk om eerst in 1847 terug te keren naar Voorburg. In dat jaar gingen zij wonen op Klein-Damzigt, aan de westkant van de buitenplaats Damzigt. Hun terugkeer werd wellicht vergemakkelijkt doordat Willems ouders toen niet meer in leven waren. Adriaans jongste zoon Jacob hield het als vrijgezel nog veel langer uit. Hij huwde pas in 1835, op 47-jarige leeftijd, met de 36-jarige Johanna Goverdina Polders. Adriaans oudste dochter Maria Elisabeth is vermoedelijk tot aan haar dood toe ongehuwd gebleven. De oudste zoon Pieter Adrianus is een verhaal apart, dat in het vervolg verteld zal worden.

Adriaan Pietersz van Swieten overleed op 15 april 1844 op Damzigt. Volgens de rouwadvertentie die zijn weduwe liet plaatsen in de *Rotterdamsche Courant* van 18 april daaropvolgend, stierf hij in de leeftijd van 87 jaar en 6 maanden. Dat de overledene een veelbelesen man was, die op Damzigt een fraaie collectie boeken had verzameld op het gebied van natuurlijke historie, kruid-, tuin-, wis-, natuur- en sterrenkunde, bleek uit een bericht in het *Dagblad van 's Gravenhage* van 19 augustus

1844. Hierin wordt tevens opgesomd de bijzondere verzameling prenten, natuurkundige instrumenten en naturalia die hij op Damzigt had bijeengebracht. Dit alles zou op Damzigt op 23 september en volgende dagen publiekelijk worden verkocht door de Haagse boekverkoper W.P. van Stockum.

Weduwe Maria Reyns overleefde haar echtgenoot slechts kort. Zij stierf in 1845. Erfgenamen van Damzigt en de bijbehorende bezittingen waren de kinderen van de overleden ouders, die allen nog in leven waren. De erfgenamen besloten Damzigt te veilen en zo kondigde op 22 september 1845 wederom een advertentie in het *Dagblad van 's Gravenhage* de verkoop aan van Damzigt met de naastgelegen bezittingen. De beschrijving van deze nog steeds 'aangenaam gelegen' buitenplaats was vrijwel dezelfde als die in 1833. Alleen werd nu de royale opzet van de bijgebouwen meer benadrukt. Zo was er sprake van een 'stalling voor 14 paarden' en het koetshuis werd als 'ruim' gekwalificeerd. Tevens werd de bepaling toegevoegd dat het geheel bij betaling van de koopprijs kon worden aanvaard. Wel kreeg de koper gelegenheid om eerder 'de plaats en de tuinen te doen bearbeiten'. Aldus werd Damzigt op 27 oktober en 3 november 1845 geveild. Niets wees er toen op dat deze veiling het einde van de buitenplaats inluidde. Koper en nieuwe eigenaar van Damzigt werd **Pieter Adrianus van Swieten**, de ongehuwde oudste zoon van de overleden Adriaan Pieterszoon en Maria Reyns.

Het einde van een buitenhuis

Het eerste teken dat de laatste uren van de buitenplaats aanstaande waren, verscheen in de *Haarlemsche Courant* van 9 december 1845. Hierin stond te lezen dat er op de buitenplaats Damzigt onder Voorburg op dinsdag 23 december 1845 en de volgende dag een aanzienlijke houtverkoop zou plaatsvinden. De nieuwe eigenaar verkocht 361 stuks hoge bomen, zowel iepen, beuken, wilgen, linden als populieren, alsmede buitengewoon zwaar essen en elzen hakhout. De advertentie benadrukte dat alles gemakkelijk over het water kon worden vervoerd. Het jaar daarop viel definitief het doek. Weer was het een advertentie in dezelfde *Haarlemsche Courant* die dit aankondigde, ditmaal op 16 mei 1846: 'Openbare verkoop van een belangrijke afbraak, te hou-

Overlijdensadvertentie in de
'Rotterdamsche Courant' van
18 april 1844.

Collectie Koninklijke Biblio-
theek, Den Haag

den in het Logement de Zwaan te Voorburg op 26 mei 1846'. Aangeboden ter afbraak werden het herenhuis en de koepel van Damzigt. De gebouwen bestonden uit 'een uitmuntende kwaliteit steen en hout, zwaar en van veel lood voorzien'. Ook nu werd gewezen op de mogelijkheid alles gemakkelijk over water af te voeren. De advertentie bevatte tot slot nog belangwekkende informatie: de afmetingen van het te slopen buitenhuis. De breedte bedroeg 36 ellen [36 meter], de diepte 11¼ en de hoogte 8 ellen van de begane grond tot aan de bovenkant van het 'pansier'.¹²² Eigenaar Van Swieten wilde duidelijk geld zien en zag klaarblijkelijk geen heil in het opknappen van het oude buitenhuis. De stuip-trekkingen van de afbraakactie waren nog enige tijd merkbaar. Op 27 juni 1846 berichtte dezelfde krant dat op de buitenplaats Damzigt dagelijks 'afbraak' te koop was, waaronder metselstenen, blauwe dakpannen, hardstenen raam- en deurdorpels, marmereen schoor-

A F B R A A K.
 Dagelijks te KOOP, op de Buitenplaats *Damzigt*, bij den Leidschendam aan de Vaart: Eene groote partij beste METSELSTEENEN, blaauwe DAKPANNEN, Escosijnsche Hardsteenen RAAM- en DEUR-DORPELS, Marmereen MANTELS, Greene ZOLDERBALKEN, zwaar 18 à 23 en 25 Duim, lang 6 El 80 en 4 El 50 Duims DEUR- en RAAMKOZIJNEN, 40 Stuks Eiken PANEELEN, DEUREN-, TRAPPEN-, KAPPEN- en ZOLDER-DEELEN, en eene groote partij GROVE- en FIJNE PUIN, ENZ.

steenmantels en zware grenen zolderbalken. Verder kozijnen, eiken panelen, deuren enzovoorts, alsmede een grote partij grof en fijn puin. Naast de informatie dat het buitenhuis Damzigt blauwe dakpannen heeft gehad, maakt dit bericht duidelijk dat het afbraakvonnis over het huis was voltrokken. Blijkbaar liep de dagelijkse losse verkoop van de sloopmaterialen niet zo hard, want op 1 september 1846 volgde nog een openbare verkoop van het restant dat in het *Dagblad van 's Gravenhage* wordt beschreven als 'een aanzienlijke partij afbraak op de buitenplaats Damzigt'.

Overigens ontsnapten de bijgebouwen wel aan de slopershamer. Pieter Adrianus van Swieten ging wonen in het oude tuinmanshuis en het koetshuis werd zijn schuur. Maar met de afbraak van het buitenhuis was het hart verdwenen uit de steeds kaler wordende buitenplaats. Desondanks wachtte Damzigt nog enkele bijzondere jaren toen er op de oude grond, waar eertijds exotische bomen, druiven en ananassen werden gekweekt, een tuinderij werd gevestigd, met de oude tuinmanswoning en later ook het koetshuis als woonhuizen. Ook de achthoekige Damzigtkoepel ontsnapte aan de afbraak en zou nog vele zinvolle jaren tegemoet gaan. Hij werd door de remonstrantse Van Swieten geschonken aan de pastoor van Veur, die de grote koepel liet plaatsen op het St. Agatha kerkhof aan de Achterweg, alwaar deze in 1848 werd ingewijd als aula. Hier zou de afgedankte koepel zo'n 120 jaar beschutting bieden aan bedroefde bezoekers die hun geliefde naar een laatste rustplek brachten.¹²³

Bericht in de 'Haarlemsche Courant' van 27 juni 1846. Collectie Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

De koepel van Damzigt als aula ofwel kapel op het St. Agatha-kerkhof te Veur. Foto, 1923.

Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Juf van de kleuters

Gerda Vierling stond jarenlang voor de kleuterklas van de Damsigtschool aan de Elsbergstraat.

‘Zo rond 1950 was de kleuterklas erg groot. Er stond één juf op vijftig kinderen, met een hulpje. Toen deze juf wegging, kreeg ik de vraag of ik de klas wilde overnemen. Ik had inmiddels vier jaar ervaring opgedaan op kleuterscholen elders in Voorburg. Op 1 oktober 1956 ben ik er begonnen, twee jaar later verhuisde ik met mijn man naar de Damsigtstraat, waar ik nog steeds woon.

Wat me meteen opviel, was de vriendelijkheid van de ouders in de wijk. Ze spraken me aan en lieten weten heel blij met me te zijn. Ze merkten dat ik de kleuterklas weer nieuw leven inblies. Hun positieve reacties stimuleerden mij.

Met de invoering van de Kleuterwet in 1958 mochten klassen maximaal nog maar 40 leerlingen tellen. Maar geloof me, daarmee zat het nog steeds vol, ik had twee leerjaren in één klas. Ook de kinderen uit Leidschendam kwamen naar onze school. Vanaf de Broekweg kwamen ze elke dag aangelopen, over de spoorweg. Maar ik had altijd een stagiaire, zo had ik in die volle klas steeds een paar extra ogen.

Door de Kleuterwet ging de school er in veel opzichten op vooruit. Zo bracht ik voor de kleuters een fantastische Oudercommissie bij elkaar, die veel speelmateriaal zelf maakte.

De zes schoolklassen bevonden zich in een lange rij naast elkaar, op de plek waar nu de rij nieuwbouwhuizen aan de Elsbergstraat staat. De kleuterklas en de gymzaal lagen aan de andere kant. Die gymzaal werd weinig gebruikt, daar profiteerden wij van. Ik gaf zo vaak mogelijk kleutergym en kleuterritmiek.

In 1958 trouwde ik, waarop in die tijd automatisch ontslag volgde. Schandalig vond ik het, dat vrouwen moesten stoppen met werken. Ik dacht: ik ga gewoon door. Daar is wel kritiek op gekomen. Een buurvrouw vertelde me dat er werd geroddeld: ‘Gerda is getrouwd en blijft werken!’

Na de geboorte van mijn oudste kind werd het overigens wel zwaar. Ik werkte zes dagen, want de school was ook op zaterdagmorgen open. Deeltijdwerk bestond nog niet, crèches evenmin.

Met het schoolgebouw is nooit iets mis geweest, oerdegelijk was het. Dat de school in 1963 is gesloten vind ik nog steeds onbegrijpelijk.

Na mijn carrière op de Damsigtschool heb ik nog 15 jaar als docent handenarbeid op het Haagse Edith Steincollege gewerkt. En op woensdagmiddagen en op zaterdag leidde ik daarnaast de hobbyclub in De Boot. Het was leuk om de kinderen uit mijn kleuterklassen terug te zien in ‘De Club.’

*Gerda Vierling. Achter haar de plek waar vroeger de Damsigtschool stond.
Foto Sascha Veltrop*

Warmoezerij Damzigt

Tuinderijen op de oude buitenplaats

Kees van der Leer

Het oude koetshuis van de buitenplaats Damzigt, in gebruik als tuinderswoning. Schilderij A.J. Zwart, 1960. Collectie familie De Koning

Hoe Damzigt na de afbraak van het buitenhuis in 1846 toch nog een mooie periode beleefde, is een verhaal dat prima zou passen in een heuse roman. Een streekroman rond een vervallen buitenplaats met een ongehuwde koopmanszoon, die woonde in de oude tuinmanswoning en die volgens de verhalen een of meerdere innige momenten beleefde met zijn eveneens ongehuwde huishoudster die bij hem woonde.

De hieruit geboren buitenechtelijke dochter trouwde later, heel toepasselijk, met een warmoezier¹ ofwel tuinder, waarna het stel introk in de oude tuinmanswoning die haar moeder, als dank voor haar warme toeschietelijkheid, had geërfd van de koopmanszoon. Toch is het vervolgverhaal over de oude grond van Damzigt na de afbraak van het buitenhuis door Pieter Adrianus van Swieten niet zo simpel. Het werd behoorlijk ingewikkeld toen de grond en de gebouwen werden verdeeld over meerdere eigenaren, sloten werden gedempt en gebouwen gesplitst of bijgebouwd. In feite was er al snel sprake van meerdere tuinderijen op Damzigt. Om het verhaal niet al te ingewikkeld te maken wordt hier volstaan met enkele hoofdlijnen uit deze puzzel. Daarbij staan dan centraal de oude tuinmanswoning en later ook het koets-huis van Damzigt, met zo nu en dan een uitstapje naar de twee huizen aan de Straatweg, die al snel werden gebouwd op de oude grond van het voormalige buiten. Een tweede rode draad vormen de belangrijkste families die hier ‘tuinden’ en woonden, met name de families De Koning, Hendriks en Borsboom. Zij spelen de hoofdrol in deze laatste episode van het aloude Damzigt.

Een buitenechtelijke dochter als tuindersvrouw

In het in 1860 gestarte tienjaarlijkse bevolkingsregister staat te lezen dat in genoemd jaar Pieter Adriaansz (Adrianus) van Swieten in het oude tuinmanshuis, genummerd C94, woonde als ‘hoofd van het huishouden’.² Pieter was volgens de notities ongehuwd, geboren op 3 november 1783 te Rotterdam en remonstrants. Bij hem woonde in de eveneens ongehuwde, katholieke Maria Christina Wierts, geboren op 24 augustus 1795 in Leiden, volgens de verhalen zijn huishoudster. In de desbetreffende kolom staat nadrukkelijk aangegeven dat zij niet verwant was aan genoemde Pieter, maar er staat ook niet bij dat er een dienstverband tussen die twee bestond of dat zij er als huishoudster woonde. Ook in het register van 1870 tot 1880 worden beiden als bewoners vermeld op C94. En hoewel ook nu weer bij Maria Christina in de kolom ‘betrekking tot het hoofd’ staat ingevuld: ‘geen’, gaat het verhaal dat er tussen beide ongehuwden, die onder eenzelfde dak woonden, toch iets moois was ontstaan. Dat bleek toen Maria Christina beviel van een buitenechtelijke dochter, die de naam **Johanna**

Christina kreeg en de achternaam **Wierts**, die van haar ongehuwde moeder. Dus ‘vader onbekend’. Tot zover het verhaal zoals dit in enkele publicaties werd genoteerd.³

Toch is het nog maar de vraag of Pieter Adrianus de biologische vader was van de dochter van zijn ‘huishoudster’. Johanna Christina werd geboren op 26 april 1831 op de Oude Vest te Leiden, waar moeder Maria Christina toen onderdak had gevonden bij haar zuster Johanna. Er is geen enkele aanwijzing dat zij toen reeds inwoonde bij Pieter Adrianus. Het is veel waarschijnlijker dat een oom van Pieter Adrianus, ene Johannes (Jean) van Swieten, de vader was.⁴ Dat het kind Johanna werd genoemd kan dan een verwijzing zijn naar de vader, zonder dat dit opviel. Voor de buitenwereld kon het kind immers evengoed zijn vernoemd naar haar gastvrije tante, in wier huis zij was geboren. Toen Johanna Christina, ongetwijfeld onbedoeld, ter wereld kwam, was de in 1807 geboren Johannes 24 jaar oud. Hij ambieerde een militaire loopbaan, had reeds meegevochten in de Javaoorlog en nam in 1831 met het Nederlandse leger deel aan de Tiendaagse Veldtocht in België. Hij zou enkele jaren later weer vertrekken naar Nederlands-Indië, waar hem inderdaad een mooie carrière wachtte tot uiteindelijk een veelvuldig onderscheiden generaal.⁵ Kortom, Johannes zat in 1831 niet te wachten op een huwelijk en zeker niet met de veel oudere, toen 36-jarige Maria Christina Wierts, dochter van een eenvoudige lijfknecht. Het is echter niet onwaarschijnlijk dat Johannes zich toch wel enigszins verantwoordelijk voelde voor de gevolgen van zijn ‘jeugdzonde’ en dat hij heeft geregeld dat Maria Christina bij zijn oom Pieter Adrianus op Damzigt, wellicht als huishoudster, onderdak kreeg. En oom Pieter Adrianus kon goed meevoelen met zijn neef Johannes, want had hij zelf ook niet 27 jaar eerder, als 21-jarige, een kind verwekt bij de Delftse tapster Maria Zoutendijk, met wie hij waarschijnlijk niet was getrouwd?⁶ Een sterke aanwijzing voor deze gang van zaken zijn de verhalen die nog lang nadien bij de nazaten van Johanna Christina Wierts werden verteld over hun grootvader Van Swieten, die zij steevast ‘de Generaal’ noemden.

De kleine Johanna Christina Wierts bleef voorlopig wonen bij haar tante in Leiden, tot hoe lang is niet duidelijk. In 1860, toen in het bevolkingsregister voor het eerst alle bewoners op een bepaald adres werden genoteerd, was zij al getrouwd met de op 5 april 1827 geboren Voorburger Johannes Adrianus de Koning, en stond zij als gehuwde vrouw bij haar echtgenoot genoteerd, de tuinder die met haar op Damzigt woonde. Blijkbaar was Johannes Adrianus een ondernemende jongeling. Een familieverhaal vertelt hoe hij houthakkers die op Damzigt werkten met een kruikje jenever wist te verleiden om hem alles te vertellen over die mooie jongedame die bij haar moeder op Damzigt verbleef. Blijkbaar werkten die verhalen aanstekelijk en van het een kwam het ander: op 1 juni 1856 werd in Voorburg het huwelijk gesloten tussen Johannes Adrianus de Koning en Johanna Christina Wierts. Beide echtelieden waren katholiek.

Damzigt in delen gesplitst

Het jonge paar De Koning-Wierts ging op Damzigt wonen, op nummer C95, het huis D359 aan de Straatweg, dicht bij moeder Maria Christina, die in het tuinhuis op nummer C94 woonde. De komst van Johannes Adrianus de Koning betekende een nieuwe toekomst voor de oude grond van het voormalige Damzigt. Johannes Adrianus was van beroep warmoezier, tuinder dus. Hij was het die de resterende bomen liet omhakken en op de vruchtbare grond van Damzigt zijn tuinderij vestigde met voornamelijk de teelt van groenten en aardappelen. Een enkele advertentie getuigt nog van zijn activiteiten. Zo verscheen op 24 maart 1884 een bericht in *Het Nieuws van den Dag*: 'Poot-aardappelen. Te koop: vroege Engel-

se, zuiver soort, f 2,50 per mud,' bij J.A. de Koning, Damzigt, Voorburg.' Op Damzigt werden in huize De Koning zes kinderen geboren, drie zoons en drie dochters. Bij de oudste zoon Cornelis Johannes staat vermeld dat hij warmoeziersleerling was, de anderen waren schoolleerling.⁸ De toekomst zou leren dat het in het leven vaak anders loopt dan gepland. In 1868 verhuisde het gezin De Koning met de kinderschare naar C94, inmiddels omgenummerd in C25, om in te trekken bij moeder Wierts en de oude koopmanszoon Pieter Adriaan van Swieten, die toen nog leefden. C95, na omnummering C26, het huis aan de Straatweg, werd langdurig verhuurd.

Op 4 februari 1872 overleed in de oude tuinmanswoning C94 Pieter Adrianus van Swieten. Het was de bij hem inwonende **Maria Christina Wierts** die zijn bezittingen erfde. Die werden dan ook in het kadaster keurig op haar naam overgeboekt, waarbij als beroep van de nieuwe eigenaresse werd vermeld: rentenierster. Uiteraard voedde deze erfenis de geruchten dat er blijkbaar toch wel iets meer was geweest tussen de overledene en de erfgename dan het bevolkingsregister had geregistreerd. Een mooi overzicht van de toenmalige situatie ontstond in 1876. In dit jaar werden alle Voorburgse onroerende goederen kadastraal omgenummerd en opnieuw in kaart gebracht. De oude Damzigtpercelen kregen ditmaal de nummers D359 tot en met D379. Op de erbij behorende kaart is goed te zien dat de oude hoofdstructuur van de voormalige buitenplaats nog steeds aanwezig was, met de brede middenlaan en de brede sloten om de rechthoekige twee 'tuinvakken' tegen de Vliet aan.⁹

Op 5 juli 1878 overleed Maria Christina in haar Damzigt-tuinmanswoning C94. In het daaropvolgende dienstjaar werden de hiervoor genoemde Damzigtpercelen 'wegens successie' overgeboekt op naam van haar erfgename, haar enige kind, dochter **Johanna Christina Wierts**, inmiddels 'de vrouw van **Johannes Adrianus de Koning**'. Enkele jaren nadat Johanna Christina eigenaresse was geworden voltrokken zich grote veranderingen.¹⁰ Allereerst verhuisde het gezin De Koning-Wierts in 1886 weer terug naar C26, het huis aan de Straatweg. Vier jaar later, in 1892, werd de voormalige buitenplaats Damzigt door de nieuwe eigenaresse opgesplitst en

Advertentie in 'Het Nieuws van den Dag' van 24 maart 1884. Collectie Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

in delen verkocht. Ook de oude tuinmanswoning D362 werd gesplitst in twee delen met elk een eigen nummer: D697 en D698, waarbij D697 de naam Damzicht (geschreven als Damzicht) behield en D698 de naam Duinzicht ging dragen.

Allereerst een kort overzicht hoe Damzicht in vier delen uiteenviel:

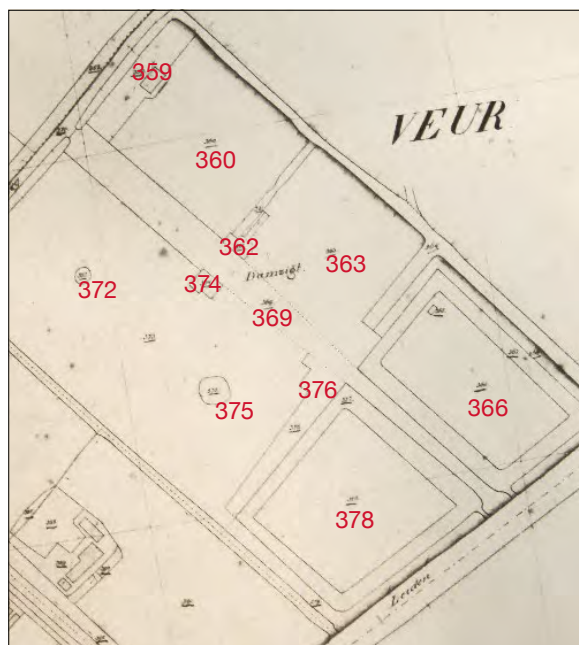
1 **D697**, het deel van **het oude tuinmanshuis dat Damzicht bleef heten**, werd op 5 juli 1892 verkocht aan Gerardus van Veen, een warmoezier uit Veur, tezamen met onder andere een schuur en stukken tuin, voornamelijk aan de zuidwestkant.¹¹ In 1919 verkocht Van Veen het zuidwestelijke deel van de tuingrond, dat tegen de Vliet aanlag, aan de Haagse koopman Gerardus Abraham de Vries junior. Toen deze geen toestemming kreeg voor de aanleg van een scheepswerf werd dit stuk verkocht aan de gemeente Voorburg die er de gemeentereiniging op huisvestte. In 1919 werd D697 overgeboekt op naam van warmoezier **Leonardus Johannes Hendriks**. Met het huis kocht Hendriks eveneens een stuk tuin aan de zuidwestkant van het huis, terwijl hij reeds eerder, in 1914, een stuk aan de noordoostkant had verworven. De familie Hendriks zou, zoals hierna kort wordt beschreven, in dit huis blijven wonen en tuinen, tot aan ‘de onteigening’ van de tuinderij rond 1963.

2 **D698**, ofwel **Huize Duinzicht**, werd in december 1892 ‘uit de hand gekocht’ door ‘tuinier’ **Adrianus Borsboom**. Met het huis verwierf hij ook tuingrond, vooral aan de zuidoostkant van Damzicht gesitueerd. Kort na deze aankoop, op 10 februari 1893, vestigde Adrianus zich vanuit Wassenaar op zijn nieuwe bezit, samen met zijn vrouw Wilhelmina Jacoba Arkesteijn. Waarschijnlijk hebben zij de naam Duinzicht bedacht, een naam die overigens niet echt ‘ingeburgerd’ raakte. Kort voordat zijn tweede kind werd geboren overleed in september 1894 vader Adrianus op 28-jarige leeftijd. Eind 1901 vertrok de weduwe met haar kinderen naar Nootdorp. Haar plaats op Duinzicht werd ingenomen door Gerardus Nicolaas Arkesteijn en zijn gezin. In 1922 werd Huize Duinzicht en wat ertoe behoorde verkocht aan Leonardus Borsboom, die onder de naam Vof L. Borsboom en zonen¹² hier verder tuinde, totdat uiteindelijk in 1954 de gemeente Voorburg de grond kocht.

3 **D374**, het oude **koetshuis met stal**, in gebruik als

schuur aan de westkant van het tuinmanshuis, werd in dienstjaar 1895 gekocht door de jongste zoon van Johannes Adrianus, **Lambertus Adrianus de Koning**, tezamen met tuinpercelen, voornamelijk aan de noordwestkant van het Damzichtterrein. Tevens werd hij eigenaar van een in dat jaar op dit **noordwestelijke** deel gebouwd nieuw **huis** met erf **aan de Straatweg**, met nummer **D729**. Lambertus had inmiddels als beroep hovenier en zou het tuindersbedrijf van zijn vader voortzetten, tot aan het einde van Damzicht. Hoe vanuit dit nieuwe huis aan de Straatweg het koetshuis met stal het nieuwe centrum van de tuinderij De Koning werd, zal hieronder worden verteld.

4 **D359**, het **andere**, in het **noordoostelijke** deel van Damzicht gelegen **huis aan de Straatweg**, C26, met een erbij gelegen stuk tuin, was het enige dat Johanna Christina na alle hiervoor genoemde transacties rond 1892 overhield van Damzicht. Johanna Christina zou hier op 21 februari 1906 op 74-jarige leeftijd overlijden. Johannes Adrianus de Koning stierf eveneens hier, op 30 april 1914, 87 jaar oud. Huis C26 ging in 1914 met een stuk tuin dicht bij het huis naar **Gerardus Arnoldus Teunissen**,

Damzicht op de kadastrale kaart van 1876. Op deze kaart is goed te zien dat de oude hoofdstructuur van de voormalige buitenplaats nog steeds aanwezig is, met de brede middenlaan, aangeduid als ‘weg als hakhout’ (D369) en de brede sloten om de rechthoekige twee ‘tuinvakken’ tegen de Vliet aan. Aan de westkant van de middenlaan ligt een lang vak dat wordt aangeduid als hakhout. Hierin zijn nog twee vijvers, D372 en D375, oude restanten van het buitenplaatsverleden. De overige percelen, inclusief de voormalige boomgaard aan de oostkant, zijn vooral in gebruik als tuingrond (D360, D363, D366, D376 en D378). Het oude huis is verdwenen. Op de plek van de vroegere theekoepel aan de Straatweg, aan de oostkant van Damzicht, staat nu een negentiende-eeuws huis, met erf (D359), dat vermoedelijk was gebouwd door Adriaan van Swieten of door zijn zoon. Een tweede huis en erf (D362) staat aan de oostkant van de middenlaan, meer naar het midden van het terrein. Dit is de oude tuinmanswoning. De lange smalle strook die tegen het huis aan is getekend is een oude muur waaraan leifruit groeide en die de boomgaard en wellicht een moestuin beschermde. Tegenover de tuinmanswoning staat, aan de andere kant van de laan, het oude koetshuis met stal, D374, dat in deze periode, volgens de beschrijving, gebruikt werd als schuur.

particulier te Voorburg, die in 1909 was gehuwd met de 22-jarige Johanna Maria de Koning, de oudste dochter van Lambertus Adrianus. Huis C26 zou in de familie Teunissen blijven totdat ook hier een ander bestemmingsplan de afbraak inluidd. Vermeldenswaard is nog dat schuin door de tuin aan de zuidzijde van dit huis rond 1924 de trambaan van de elektrische 'Blauwe tram' naar Leiden werd aangelegd.

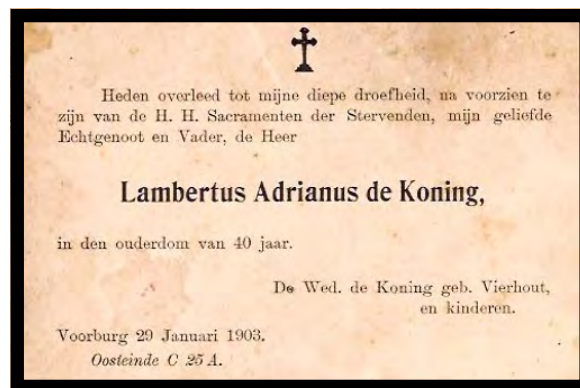
De laatste tuinders in het koetshuis van Damzicht

Dat het in het leven vaak anders loopt dan gepland, was in het gezin van Johannes Adrianus de Koning al snel duidelijk geworden. Volgens traditie was de oudste zoon **Cornelis Johannes** voorbestemd om te zijner tijd het tuindersbedrijf van vader voort te zetten. Vandaar dat hij te boek stond als warmoeziersleerling. Maar Cornelis Johannes gaf te kennen andere plannen te hebben. Direct na zijn huwelijk in juli 1887 met Wilhelmina van Gaalen vertrok hij naar Amersfoort, waar hij een winkel begon in koloniale waren en tevens zaden voor de land- en tuinbouw.¹³ Ook de tweede zoon, Christianus Leonardus, koos uiteindelijk voor een ander beroep. Voor de continuïteit van de tuinderij was dus nu alle hoop gevestigd

*Rouwkaart Johannes Adrianus de Koning, 30 april 1914.
Collectie familie De Koning*

*Rouwkaart Lambertus Adrianus de Koning, 29 januari 1903.
Collectie familie De Koning*

op de jongste zoon **Lambertus Adrianus** en inderdaad zou hij de opvolger van zijn vader in de tuinderij op Damzicht worden. Lambertus Adrianus was op 3 maart 1886 te Stompwijk gehuwd met **Maria Cornelia van der Zalm**. Het jonge stel ging wonen in C25, de oude tuinmanswoning. De ouders van de bruidegom verhuisden naar C25a, waar later de familie Borsboom in zou trekken. In de oude tuinmanswoning werden een zoon en twee dochters geboren, van wie de jongste direct na de geboorte overleed.¹⁴ Op 24 augustus 1893 overleed Maria Cornelia van der Zalm, slechts 29 jaar jong. Enkele maanden later, op 31 januari 1894, hertrouwde weduwnaar Lambertus Adrianus met de 30-jarige **Hendrica Christina Catharina Vierhout**. Dit resulteerde, ongetwijfeld tot tevredenheid van de pastoor, in nog eens acht kinderen: zeven dochters en een zoon, Johannes Nicolaas.¹⁵ Inmiddels was het gezin verhuisd naar het nieuwe huis aan de Straatweg, dat Lambertus Adrianus omstreeks 1893 had gekocht. Hier in dit huis, op de noordwestelijke hoek van Damzicht, overleed hij echter op 29 januari 1903 aan een buikvliesontsteking, slechts 40 jaar oud. Zeven maanden na zijn overlijden werd nog een laatste dochter geboren, Bertha Hendrika. De weduwe ging niet bij de pakken neerzitten. Zij liet het oude koetshuis verbouwen tot woonhuis waar zij omstreeks 1904 met haar tien kinderen naartoe verhuisde.¹⁶ Het huis aan de Straatweg werd door haar omstreeks 1909 verkocht aan **Gerardus Arnoldus Teunissen**, die zoals eerder beschreven in 1914 ook het andere, noordoostelijke huis zou kopen. Zijn echtgenote Johanna Arnolda Doesburg was in mei 1908 overleden, waarna de

54-jarige Gerardus Arnoldus op 1 september 1909 hertrouwde met de 21-jarige **Johanna Maria**, de stiefdochter van weduwe De Koning-Vierhout, van wie hij het huis aan de Straatweg had gekocht. Uiteraard werd dit huis hun nieuwe woning.¹⁷

Maar eerst terug naar het oude koetshuis en de weduwe De Koning met haar tien kinderen. Wonen in het oude, verbouwde koetshuis was wel even wennen, met zo'n grote kinderschare. Gezellig was het wel en de tuinderij kende vele spannende plekjes voor de kinderen om te spelen. Voor de tuinderij kreeg moeder De Koning-Vierhout de broodnodige hulp van haar op 6 december 1897 geboren zoon **Johannes Nicolaas**, kortweg Jan genoemd. Hij zou de laatste tuinder in het koetshuis worden. Op 12 oktober 1927 trouwde de toen 29-jarige Jan met de 24-jarige **Jakoba Johanna van der Kroft** uit Wassenaar, waarna zij introk in het koetshuis. Dat werd wel een beetje inschikken, want in het koetshuis werden tien kinderen geboren: zes jongens en vier meisjes.¹⁸ Moeder De Koning-Vierhout kwam te wonen in het zuidelijke deel, samen met Cornelia Johanna (Cor) en Jacoba Christina (Co), twee van haar ongehuwde dochters. Jan en zijn gezin bewoonden het noordelijke deel van het koetshuis. Dat Jan duidelijk Oranjegezind was, bleek uit de namen die de in 1942 geboren zoon meekreeg: Bernardus Wilhelmus. Overigens bracht de anti-Duitse gezindheid van Jan hem wel eens in de gevarezone. Zo hing hij in een van zijn schuren 'ter beschimping'

een foto op met zeven Leidschendamse broers, lid van de pro-Duitse fascistische WA¹⁹, 'een zevental dat voor Mussert marcheert'. Toen dit werd ontdekt kreeg hij een brief van de WA met de opdracht de foto te verwijderen omdat zij anders zouden moeten ingrijpen, aangezien de WA niet kon dulden dat haar leden 'door kleinzielige

Lambertus Adrianus de Koning met echtgenote Hendrica Christina Catharina en kinderen. Linksboven Anna en uiterst rechts Bert, de twee kinderen uit het eerdere huwelijk van Lambertus. Op de voorste rij vanaf links: Cor, Jan, Toos, Co en Mien. Bertha was nog niet geboren. Foto, circa 1902. Collectie familie De Koning

Het tot woonhuis omgebouwde koetshuis in 1961. Collectie familie De Koning

Jan de Koning met echtgenote Jacoba Johanna en hun tien kinderen. Foto, begin jaren zestig. Collectie familie De Koning

lieden worden bespot en gehoond'. Dat zijn actie geen ernstiger gevolgen had, kwam wellicht doordat de Duitsers in die oorlogsjaren de groenteteelt dusdanig belangrijk vonden dat tuinders nogal eens werden ontzien. Zo waren zij veelal vrijgesteld van de 'Arbeitseinsatz', waarbij Hollanders gedwongen werden tewerkgesteld in de Duitse oorlogsindustrie.²⁰

De zeven muzikale Leidschendamse broers, marcherend voor Mussert, door Jan de Koning in zijn schuur opgehangen 'ter beschimping'. Om privacyredenen is hier in het onderschrift de familienaam weggehaald. Collectie familie De Koning

Tuinderijen op Damzigt met kassen en 'plat glas'. In het midden de witte tuinderswoning van de familie De Koning, het voormalige koetshuis met stal. Daarnaast de voormalige tuinnanswoning, hier gesplitst in links de tuinderswoning van de familie Hendriks en rechts die van de familie Borsboom. In de dwarsloot ligt de woonboot van kunstschilder Zwart. Foto, tweede helft twintigste eeuw. Collectie familie De Koning

Zoals gebruikelijk werkten de kinderen al vroeg mee in de tuinderij. Zo voer zoon Henk al op zijn veertiende met groenten naar de veiling. Extra spannend voor de kinderen was de woonboot 'De Trekschuit', die gedurende enkele jaren in de dwarsloot lag, midden in de Damzigtuinderijen. Hierin huisde de kunstschilder Arie Zwart met zijn vrouw. Altijd had hij voor de kinderen wel een mooi verhaal en een grote zak snoep bij de hand om te trakteren.²¹ In 1960 schilderde hij het pittoreske koetshuis met de veelkleurige dahlia's, door moeder Vierhout steeds liefderijk gekweekt. Naast het koetshuis is ook te zien het hok met de varkens, voor de mest en voor 'de slacht'. Maar er waren nog meer dieren op Damzigt. Kippen en duiven zorgden voor levendigheid en eieren. De haan kraaide stevast bij de eerste zonnestrallen om de nieuwe werkdag aan te kondigen. Uitslapen was er niet bij want het was hard en lang werken op de tuinderij, vrijwel altijd van 'dag tot donker'. Er werden diverse groenten verbouwd, zoals spinazie, sla, andijvie, bloemkool, komkommers, selderij en bonen. Hierbij werd vooral gebruik gemaakt van platglas, om de kwetsbare gewassen zoveel mogelijk te beschermen tegen gure weersinvloeden. Desondanks was het een

onzeker bestaan, waarbij het iedere keer weer spannend was hoe de oogst zou uitpakken en of de prijzen lonend zouden zijn. De komst van de tuindersveiling aan de Vliet, schuin tegenover Damzigt en naast de Hofpleintrein, was een goede ontwikkeling, onder andere omdat dit tot stabielere prijzen leidde van de aangeboden tuindersproducten. Lambertus Adrianus, de enige zoon uit het eerste huwelijk van Johannes Adrianus de Koning, die in 1910 naar Veur was verhuisd, is veertig jaar voorzitter geweest van deze veiling.²² De tuinderijen op Damzigt lagen zeer gunstig. De met groenten volgeladen tuindersschuit kon via de sloten op Damzigt zo naar de Vliet, om vervolgens via een korte oversteek de veiling te bereiken. Daarbij ontstond voor tuinderij De Koning echter een groot probleem toen de gemeente Voorburg, zoals hiervoor beschreven, een stuk van de Damzigtgrond tegen de Vliet aan kocht en er een ‘as-

staal’ ofwel een gemeentereiniging vestigde. Daarbij werd aan de westkant van Damzigt een weg aangelegd, de Nieuwe Havenstraat, met op het eind, dicht bij de Vliet, een lage brug over de dwarsslot, via welke de vrachtauto's de vuilverwerker konden bereiken. Helaas was deze brug zo laag uitgevoerd dat de tuindersschuit van De Koning, die steeds zoals gebruikelijk hoog volgeladen was, er niet meer onderdoor kon. Dat moeder De Koning-Vierhout een sterke vrouw was die niet over zich heen liet lopen, merkte de gemeente Voorburg al snel. Toen de gemeente niet genegen bleek de brug alsnog te verhogen, spande zij een proces aan, dat zij na jarenlang getouwtrek uiteindelijk won. Maar een laatste gevecht tegen de grondhonger van de gemeente was bij voorbaat een verloren zaak. Hendrika Christina de Koning-Vierhout zou dit echter niet meer meemaken. Zij overleed op 9 juni 1959, een dag na haar 97ste verjaardag in het oude koetshuis, dat inmiddels te boek stond als Oosteinde 244.

De laatste tuinders in het tuinmanshuis van Damzigt

In maart 1895 was ook tuinder **Leonardus Johannes Hendriks**, in het dagelijks leven Leendert genoemd, met zijn vrouw **Sophia Elisabeth Borsboom** vanuit Loosduinen op Damzigt komen wonen, op C25a, het zuidelijke deel van de tuinmanswoning waar eerder Christianus Leonardus de Koning had gewoond. De twee echtelieden waren katholiek, evenals de andere toenmalige bewoners op de Damzigttuinderijen. Het vertrek uit Loosduinen was onvermijdelijk geworden nadat de tuingrond was

De door de gemeente aangelegde brug over de sloot naast Damzigt. Op de foto is te zien dat de hoogte te laag is voor een schuit die geladen is met het gebruikelijke aantal gestapelde kisten.

Collectie familie De Koning

Hendrika Christina de Koning-Vierhout op haar 90ste verjaardag. Foto, 8 juni 1952.

Collectie familie De Koning

Leendert Hendriks en zijn echtgenote Sophia Elisabeth Borsboom. Uitsneden uit familiefoto, circa 1912.

Collectie familie Hendriks

De kas op tuinderij Hendriks. Links Piet met rechts van hem twee van zijn zussen, Sophia Wilhelmina en Maria Theodora. Foto, circa 1920.

Collectie familie Hendriks

Piet Hendriks en zijn zonen Bertus en Leo snijden andijvie. Foto, jaren vijftig. Collectie familie Hendriks

De oude tuinmanswoning van Damzigt, woonhuis van de familie Hendriks en Borsboom, enkele jaren voor de sloop. Foto's, jaren zestig. Particuliere collectie

onteigend ten behoeve van woningbouw. Geheel in stijl verhuisde Leendert met de tuindersschuit zijn huisraad en zijn gezin naar zijn nieuwe tuin. En zo werd hij met zijn echtgenote op 28 maart 1895 op het genoemde adres ingeschreven in het Voorburgse bevolkingsregister.²³ Uit de notities blijkt dat zij niet alleen kwamen. Zij brachten vijf zonen en een dochter mee. Hier op Damzigt werden, naast een dochter, nog drie zonen geboren, met in 1902 als jongste Petrus Johannes.²⁴ In 1914 kocht Leendert uit de nalatenschap van de in dit jaar overleden Johannes Adrianus de Koning een stuk tuingrond in de noordoosthoek van Damzigt dat hij tot dan toe had gehuurd. In 1918 kocht hij van Gerardus van Veen het door hem reeds bewoonde deel van het tuinmanshuis Damzigt, met een stuk tuin aan de zuidwestkant, een schuur en een kas. Zoals eerder aangegeven werd deze eigendomsoverdracht in 1919 in het kadaster geregistreerd. In het zuidelijke deel van het tuinmanshuis, Duinzicht genaamd, woonde zoals hiervoor beschreven een **andere familie Borsboom**, maar zij waren vermoedelijk geen directe familie van Sophia Elisabeth. Omdat diverse zonen Hendriks al eerder een toekomst in tuinderijen elders vonden, was het ook hier de jongste zoon **Petrus Johannes Hendriks**, ofwel Piet, die zijn

vader zou opvolgen in de tuinderij bij het oude tuinmanshuis op Damzigt. Vader Leendert overleed op 16 februari 1920 aan de beruchte Spaanse griep, 62 jaar oud. Zijn vrouw Sophia Elisabeth volgde hem twee jaar later, op 21 februari 1922, eveneens als slachtoffer van deze voor velen dodelijke griep.²⁵ Piet en één van zijn nog niet getrouwde zussen bleven alleen achter in het tuinmanshuis. Een van hun broers was ook overleden aan de Spaanse griep en de anderen waren het huis reeds uit. Met veel doorzettingsvermogen zette de toen twintigjarige Piet op Damzigt in zijn eentje de tuinderij voort. In 1927 huwde hij de op 2 september 1900 geboren **Petronella Catharina van der Salm**. Uit dit huwelijk werden negen kinderen geboren, van wie de laatste twee levenloos ter wereld kwamen.²⁶ Kort na de laatste bevalling overleed ook moeder Petronella Catharina, 43 jaar oud. Twee jaar later, op 16 januari 1946, hertrouwde de 43-jarige weduwnaar Leendert met de 38-jarige **Cornelia Hillegonda Berbee**, waarna nog drie kinderen het levenslicht zagen in het noordelijke deel van het oude tuinmanshuis dat inmiddels was omgenummerd tot Oosteinde 250.²⁷

Oprukkende nieuwbouw

Terwijl de tuinders op Damzigt nog 'in het zweet huns aanschijns' het brood verdienden voor de vele hongerige monden van evenzovele gezinsleden, verrezen omstreeks 1925 aan de noordkant van de oude grond van het buiten de eerste huizen van de geplande nieuwbouw.

bouwwijk die naar het aloude, inmiddels verdwenen buitenhuis werd genoemd: Damsigt. Hoe snel zullen de tuinders hebben beseft dat hun vertrek uit Damzigt onvermijdelijk zou worden? Dat die grote gezinnen tot een sterke bevolkingstoename leidden was duidelijk en het effect was in Voorburg al rond 1930 waarneembaar. De behoefte aan grond voor woningbouw leidde hier toen tot een grootscheepse onteigening en afbraak van eeuwenoude boerderijen en tuinderswoningen, met name langs de Broeksloot, op loopafstand van Damzigt. Toch zou het nog tot in de jaren zestig²⁸ duren voor de tuinderijen van Damzigt aan de beurt waren, maar toen ging het snel. Reeds eerder was een brede strook grond langs de Vliet in handen van de gemeente gekomen die, zoals beschreven, op de westelijke strook de vuilverwerking huisvestte. Op het stuk Damzigtgrond aan de oostkant, dat de gemeente in 1954 had gekocht van Borsboom, verrees de nog steeds aanwezige betoncentrale. De tuinderijen van De Koning en Hendriks hebben het op Damzigt het langst volgehouden, tot omstreeks 1962. Toen werden de resterende Damzigtpercelen en opstallen gekocht door de Haagse **Firma Nederland Bouwconsortium**,²⁹ die vervolgens het geheel doorverkocht aan N.V. Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen 'De Wereldhaven', gevestigd te Rotterdam. En zo ondergingen het koetshuis, tuinmanshuis en de twee gebouwen aan de Straatweg hetzelfde lot als de boerderijen en tuinderijen langs de Broeksloot: de slopershamer. Op de vrijgekomen grond verrees de

'Damsigtflat', een jaren zeventig kantorenflat van een botte rechtlijnigheid en hoogte die de directe omgeving domineerde. Op de plek van het oostelijke Damzigthuis aan de Straatweg kwam een benzinestation, waarvoor ook de twee lindebomen moesten wijken die jarenlang de voorkant van dit Damzigthuis sierden.

Jan de Koning was in 1962 vanuit het koetshuis verhuisd naar de Veurseweg te Voorschoten. Later vertrok hij naar Zoeterwoude, waar hij op 6 augustus 1984 overleed. Zijn vrouw Jakoba Johanna van der Kroft was reeds op 1 februari 1967 te Leiden gestorven.³⁰ Piet Hendriks en zijn gezin bleven dichterbij huis. In 1963 verhuisde hij met zijn vrouw en de zes toen nog inwonende kinderen naar Looierslaan 6. Weliswaar was dit de Leidschendamse kant van de laan, maar deze nieuwe behuizing lag slechts op enkele minuten loopafstand van hun oude Damzigt-tuinmanswoning. Nadat alle kinderen het huis uit waren, verhuisde het echtpaar nog een laatste keer, naar een flat aan de Voorburgse Kersengaarde. Piet

Het oostelijke 'Damzigthuis' aan de Straatweg met ervoor de familie Van Heijningen, de overburen. Foto, 1952. Collectie familie Van Heijningen

Jan de Koning junior en Petra Swiebel. Rechts op de achtergrond vermoedelijk de achterzijde van het westelijke 'Damzigthuis' aan de Straatweg. Foto, 1959. Collectie familie De Koning

Het oude koetshuis van Damzigt, woonhuis familie De Koning, enkele jaren voor de sloop. Foto, jaren zestig. Particuliere collectie

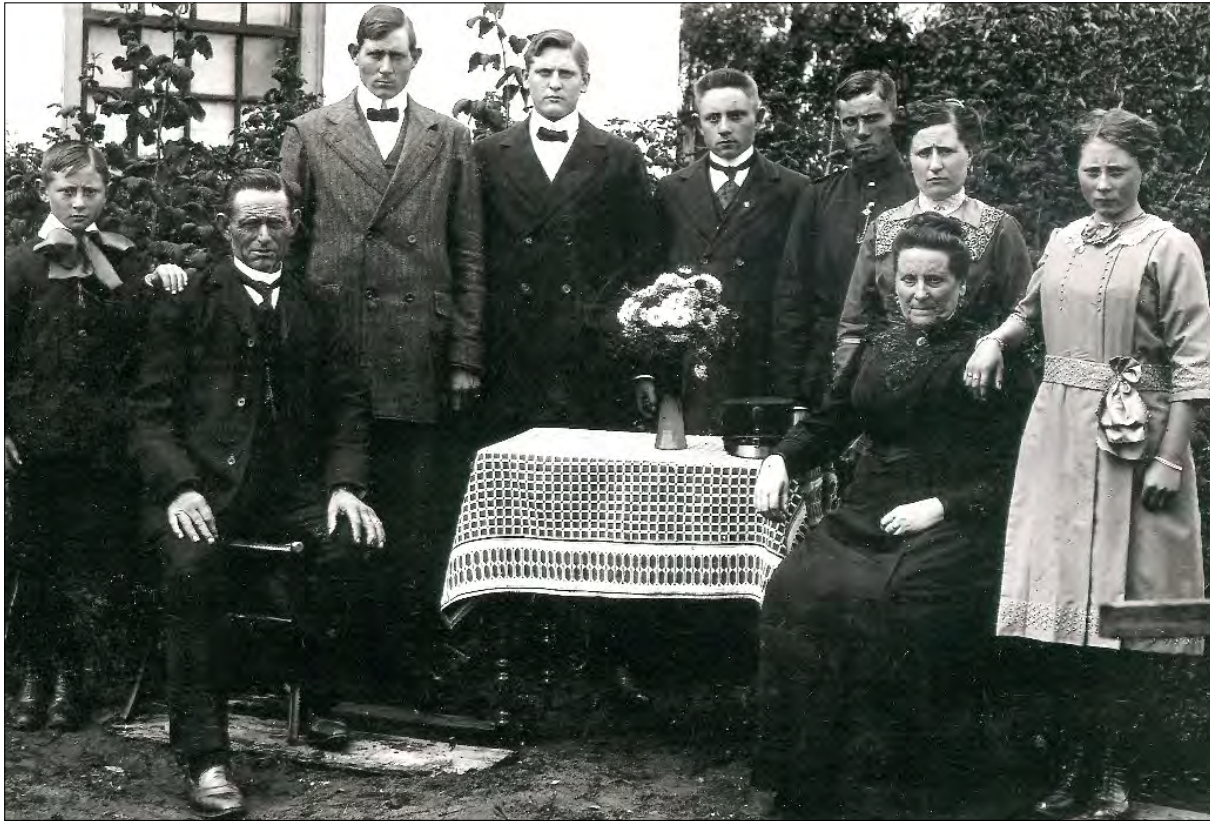
Hendriks, de laatste tuinder op Damzigt, overleed op 3 juli 1981, op 3 december 1983 gevolgd door zijn echtgenote.³¹

Langs het tuinpad van mijn vader

Eind maart 2015 kende een aantal dagen met heftige storm. En ook al is het meer dan een halve eeuw geleden, toch doet iedere windvlaag mij denken aan de onrust in de ogen van mijn vader, een onrust die groter werd naarmate de kracht van de wind toenam. Tijdens zo'n storm voel ik nog steeds zijn bezorgdheid of de vele glasramen niet zouden wegwaaien of breken waardoor de resultaten van het harde werken van de vroege ochtend tot de late avond in één klap zouden worden vernield. Ook mijn vader had een tuinderij, in Zwijndrecht, Ravestein geheten, die evenals Damzigt was gelegen op de grond van een voormalige buitenplaats. Als ik als kleine jongen hielp met spitten, kwamen er soms kleine gele steentjes van het oude buitenhuis naar boven en als het hard had geregend, ontstond er voor het tuindershuis een mooie ronde plas, waarschijnlijk de plek van een oude vijver. Zodra de storm was geluwd, mocht ik met mijn vader meelopen langs het smalle tuinpad tussen de bakken vol violen, en als alles nog in orde bleek, was de opluchting en de dankbaarheid groot. Voor ons kinderen was die tuinderij van mijn vader een aards paradijsje met de vele slootjes vol donderkopjes en stekelbaarsjes, de lange bonenstaken en de hoge rabarberbladeren waaronder je je zo leuk kon verbergen. Langs het lange smalle tuinpad bloeiden in

het voorjaar het hoge witte fluitenkruid en de gele boterbloemen, later vooral paardenbloemen en prachtige lupinen, zomaar in het wild. Maar het einde van het pad was het spannendst. Daar stond een oude, hoge boom waarin een uil huisde. Als je die 's nachts hoorde roepen dan kroop je altijd wat dieper onder je veilige dekens. Nu de storm wat is geluwd, besluit ik te gaan kijken bij het terrein waar de oude Damzigt-tuinderijen hebben gelegen. Maar daar aangekomen is het al snel duidelijk dat de ergste storm hier weinig kwaad meer kan doen. De hoge flat is minder kwetsbaar, ook al telt deze veel meer ramen dan de tuindersbakken ooit hadden. Ook de grote betonmolen kan duidelijk wel tegen een stootje. Het enige dat nog herinnert aan Damzigt is de oude vaarsloot aan de oostkant, tegenwoordig vanwege de cultuurhistorische waarde een beschermd landschappelijk element, evenals de resterende sloten van Leeuwensteyn. Desondanks voel ik ook hier weer de oude woede over de botte wijze waarop de tuinderij van mijn vader, net als Damzigt, was onteigend en vervangen door haastige, fantasieloze nieuwbouw. Terwijl mijn ogen over de troosteloze stenen vlakke dwalen, bedenk ik hoe hier onder al die klinkers duizenden voetstappen liggen van al die vroegere buitenplaatsbewoners en van Damzigt-tuinders zoals De Koning en Hendriks, van hun vrouwen en kinderen. Er zou nog zo veel meer zijn te schrijven over al het lief en leed achter de bewaard gebleven foto's en andere afbeeldingen. Maar op dit moment zie ik vooral het droeve einde. Toch weet ik dat de gemeente plannen maakt voor de herinrichting van dit gebied, waarin ook het groen weer een rol mag spelen. Het biedt een mooie kans om iets terug te brengen van de vroegere lijnen van de buitenplaats met zijn lanen, hagen en leibomen. Bovenal is het een gouden kans om de oude Damzigtkoepel te herbouwen, als herinnering aan Damzigt en aan de vele tientallen theekoepels die eens de Vliet sierden. De minutieuze tekeningen liggen er klaar voor. Als troost herlees ik, gezeten aan de rand van wat eens Damzigt was, het manuscript van het hierna volgende verhaal van Tineke Hendriks, 'Thuis op Damzigt', en voel mij dankbaar dat er nog mensen zijn die al die waardevolle herinneringen levend houden door ze te vertellen en op te schrijven. Het voorkomt dat dit alles, te snel, voorgoed voorbij zou gaan.

*De Damzigtgebouwen kort voor de afbraak. Links zijn reeds flats in aanbouw. Foto, begin jaren zestig.
Collectie auteur*

Thuis op Damzigt

Tineke Hendriks

In 1896 moet mijn grootvader zijn tuinderij in Den Haag opgeven voor de stadsuitbreiding. Hij vindt een nieuwe tuin in Voorburg en wel op het terrein van de voormalige buitenplaats Damzigt. Het grote woonhuis daar is afgebroken maar het koetshuis en het tuinmanshuis staan er nog en het geometrische grondplan van rechte lanen en singels is nog grotendeels in tact.

Mijn grootouders nemen hun intrek in de tuinmanswoning en in 1902 wordt daar als elfde, en laatste, kind mijn vader geboren. Achttien jaar later blijft hij alleen in het huis achter. Alle anderen zijn uitgevlogen of overleden. In zijn eentje zet hij het bedrijf voort. Een paar jaar later trouwt hij.

Pas later zie ik hoe zwaar het leven van mijn vader is geweest, want hij verloor niet alleen op jonge leeftijd een broer en zijn ouders aan de Spaanse griep, hij moest ook meemaken hoe zijn vrouw, midden in de oorlogsjaren, niet herstelde van haar achtste bevalling. Ze overlijdt, net als de baby, in 1944 en mijn vader blijft met zeven kinderen achter, de jongste vier, de oudste vijftien jaar. Na de oorlog trouwt hij met de vrouw die mijn moeder zou worden en samen krijgen ze nog drie kinderen, mijn broers en mij. Voortaan moet mijn vader twaalf monden openhouden.

De tuin

Als ik 'op Damzigt' opgroeï, werken er een stuk of zes mensen in de tuin: mijn vader, twee broers en een paar knechten. Op de koude grond en in kassen telen ze an-

De familie Hendriks circa 1912 met v.l.n.r.: Piet, vader Leonardus Johannes (Leendert) Hendriks, Leendert junior, Harry, Willem, Knelis, Marie en Mien. Zittend: moeder Sophia Elisabeth Hendriks-Borsboom. Collectie Tineke Hendriks

dijvie, spinazie, bloemkool en tomaten. Het ‘platte glas’ is voor komkommers en sla. De oogst gaat naar de veiling met de platte schuit, dezelfde waarop mijn grootvader met zijn hele hebben en houden uit Den Haag kwam varen.

De tuin is mannenwerk. Alleen in drukke tijden worden de zes dochters ingezet. Dan moeten ze bij het krieken van de dag tomaten plukken of sla pellen.

Vrouwen horen in huis en daar is genoeg te doen want het huis gaat al tweehonderd jaar mee, met alle gebreken van dien. In mijn vroege jeugd verdwijnen het kolenfornuis en de poepdoos, maar de beerput, de buitenpomp en de houten wasschuur, waar wij allemaal eens per week in de teil gaan, blijven bestaan.

Als kind onttrek ik me aan karweitjes. Dat is het voordeel van een groot gezin. Je kunt er nog eens tussenuit piepen. Ik zit veel liever te lezen, boven in een boom of op een stil plekje achter een kas. En als ik niet lees, dan speel ik buiten met mijn broertjes of vriendinnetjes, want o, wat kun je fijn spelen op Damzigt. In het stro bijvoorbeeld. Elk jaar hobbelt er een vrachtwagen met strobalen het blauwe klinkerlaantje op. De balen worden uitgeladen en metershoog gestapeld. Wij kinderen klimmen erop en kijken griezelend naar de grond die opeens heel ver weg is. Vaak krijgen we een grote broer of een knecht zo gek dat hij een paar balen uit de stapel trekt zodat er openingen en zelfs gangen ontstaan die natuurlijk een prachtige plek vormen voor een hut.

Ook in de kassen kun je fijn spelen. Tussen twee teelten is ons ‘warenhuis’ leeg en dan is het een kinderparadijs. We spelen ‘koiboitje’ en indiaantje en sluipen rond met

zelf getimmerde geweren en een pijl en boog die we maken van een tak, een touwtje en een rietje uit een rietmat.

Van houten veilingkisten bouwen we huizen voor onszelf en van de blokken die voor het ‘lucht steken’ worden gebruikt, maken we poppenhuizen of garages. Dat ‘lucht steken’ gebeurt bij het platte glas. Als er een teelt in staat, moeten de honderden eenruiters frisse lucht hebben, maar niet te veel of te lang. Het regelen van de lucht gebeurt met houten blokken onder de ramen. Dat is een klusje voor de kinderen. Voor en na schooltijd, al naar gelang de tijd van het jaar en de temperatuur, is het vaak raak. Rij na rij na rij de ramen langs om de blokken te ‘steken’ of ze ‘uit te halen’. Als we het te haastig doen en een raam te hard neer laten komen, heb je de poppen aan het dansen. Laat staan als je een ruit bréékt.

De mattenschuur achter in de tuin is volgestapeld met rietmatten, in mijn herinnering wel twee of drie meter hoog. Bovenop maken we een hut of een hol en bij verstoppertje laten we ons achter de stapels zakken. Stoffig en donker maar bloedspannend en ze vinden je bijna nooit.

En dan de sloten, ik zou bijna de sloten vergeten. Slootje springen, soms met een polsstok, vissen met een stok, een touwtje en een kromme speld, later met een echte hengel. Als we gaan eten, steken we de hengel in de oever van de sloot achter het huis en vanaf de eettafel houden we er een oogje op. Als de dobber onder water verdwijnt, rennen we naar buiten.

We maken ook vlotten en als er ijs is, in mijn herinnering elke winter, kunnen we schaatsen en ijshockeyen. De sticks timmeren we zelf.

School

We gaan naar school in het dorp, de RK school tegenover de kerk. De eerste jaren lopen we onder begeleiding van een juf of een zuster van school met ‘het rijtje’ dat start bij drogisterij Hogendoorn op de hoek van de Looierslaan. Onderweg sluiten zich steeds meer kinderen aan.

Tussen de middag op dezelfde manier heen en weer om thuis warm te eten en zwijgend, op straffe van een boze blik of een uitschietende hand, naar de *Mededelingen voor land- en tuinbouw* te luisteren. Het is een hele afstand voor een klein kind maar we rapen beukennotjes

De tuinderij Hendriks met plat glas in de vijftiger jaren, gezien vanaf de Vliet. Zittend v.l.n.r.: Frans de Koning, onbekend, Henk Hendriks, Daan Groenwegen en Wim Hendriks. Collectie Tineke Hendriks

en kastanjes, zien huizen met rare namen (wat betekent Carpe Diem toch?) en soms komen we 'de koningin van Voorburg' tegen. Gehuld in sluiers en wapperende gewaden fietst ze statig voorbij, dik in de make-up, zonnebril, hoed en haar hondje in het mandje achterop. Wij kinderen aarzelen tussen griezelen en lachen en de dapperen onder ons roepen: 'Poeierdot! Poeierdot!' Na school word ik vaak om een boodschap gestuurd. Bij de Spar, die dan nog De Parel heet en waar je voor de toonbank op je beurt moet wachten en zorgen dat je niet over het hoofd gezien wordt. Of naar de bakker in de Opwijkstraat waar je 's morgens vroeg achterom moet voor de knapperige, witte broden, zo uit de oven. Bij het ruiken van versgebakken brood denk ik nog altijd aan de snikhete bakkerij Van der Zijde waar de bakkers met lange stokken de broden in en uit de ovens schuiven.

Verhuizing

In de jaren zestig moet mijn vader, net als indertijd zijn vader, het veld ruimen voor nieuwbouw. Wij verhuizen naar de Looierslaan waar we een huis krijgen met cv en een douchecel waarvan de deur op slot kan. En hoe blij we ook zijn met deze vooruitgang, voor de meesten van ons blijft Damzigt het paradijs van onze jeugd. En in onze herinnering wordt het steeds idyllischer want zo gaat het met jeugdherinneringen.

Niet voor niets noemen twee broers hun latere bedrijf Damzigt en ook ik kon de verleiding niet weerstaan om in mijn boeken de plek van onze jeugd te vereeuwigen. Mijn jeugdboek over de oorlog *Blijf zitten waar je zit* speelt op Damzigt en ook in de roman *Bemінде Zusters* speelt de tuinderij een belangrijke rol.

*De familie Hendriks in 1951.
Achter v.l.n.r.: Leo, Sophie, Nel,
Ini, Bertus. Voor v.l.n.r.: Henk,
Riet, Wim, Lies en Tineke.
Collectie Tineke Hendriks*

DAMSIGT

OOSTEINDE

565

365

Damsigt

Sothys
Skinnerma
mer

Pillen en potloden

Jeanne Hogendoorn (1932) en haar man Aad runden jarenlang de drogisterij annex kantoorboekhandel Damsigt, op hoek Oosteinde - Looierslaan.

‘Van het geld dat overbleef na de onteigening van hun boerderij De Binckhorst, lieten de ouders van mijn man de panden aan het Oosteinde bouwen. Op 15 december 1931 openden ze Drogisterij Damsigt. Mijn schoonouders hadden zes kinderen, Aad was de oudste. Het hele gezin, plus kindermisje, woonde beneden naast de drogisterij. In een kamer-en-suite en een paar slaapkamers. Nog voor de oorlog verbouwden ze de grote slaapkamer tot kantoorboekhandel. Verder runde de familie er de buurtbibliotheek, die zat in de gang. Gewoon wat planken met boeken aan de muur, maar de buurtbewoners maakten er graag gebruik van. Mijn schoonvader opende naast de drogist ook een taxibedrijf met twee auto’s, maar dat bedrijf moest rond 1938 vanwege de crisis weer worden opgeheven.

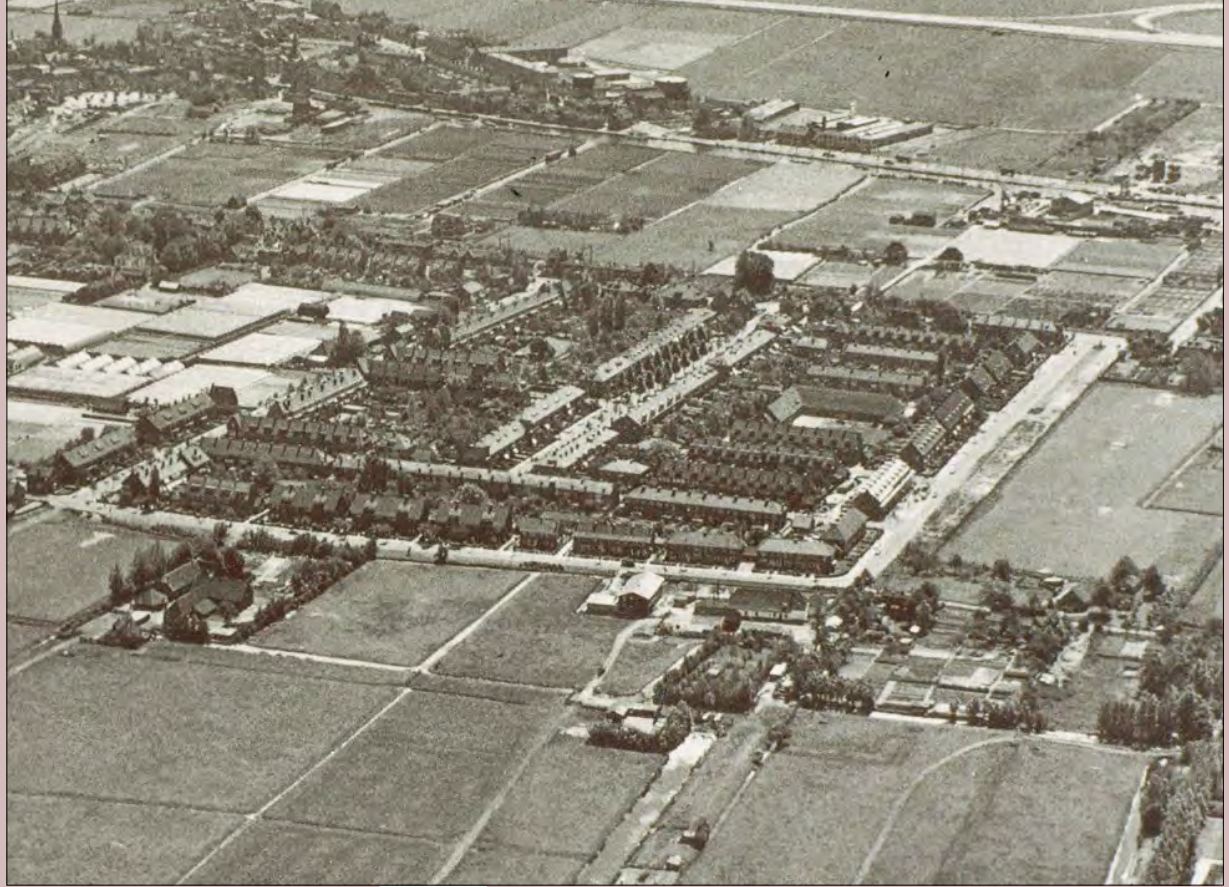
Tijdens de oorlog werd mijn man te werk gesteld in Ulm, maar de drogisterij bleef open. Als hier Duitsers langskwamen, doken Aads broers gauw achter de luiken onder de etalage, anders moesten zij ook naar Duitsland. Ik naaide en vermaakte kleding in opdracht van klanten, vaak bij hen thuis. Ook bij de familie Hogendoorn, en zo leerde ik mijn man kennen. Aad vroeg of ik in de drogisterij wilde komen werken. In 1956 trouwden we. Na de geboorte van onze zoon in 1957 kregen we drie dochters. Mijn zoon en een dochter zijn inmiddels overleden.

In 1953 had mijn man de ‘onverdeelde boedel’ geërfd. We besloten de zaak door te breken en van drogist en kantoorboekhandel één winkel te maken. We verkochten van alles: medicijnen, schrijfwaren, speelgoed. Er stond een groot snoeprek, met wel dertig potten. Ik heb geen drogisterijdiploma gehaald maar wel cursussen gevolgd. We verkochten ook medicijnen, er waren veel regels waaraan we moesten voldoen. Drogisterijbranchevereniging NDC, waarbij we waren aangesloten, kwam controleren. Na het faillissement van de NDC werden we ‘vrije drogist’.

De drogist was dagelijks open, behalve op woensdagmiddag en zondag. ’s Avonds bezorgden we de bestellingen. Onze klanten kwamen vooral uit Damsigt en Leidschendam. We hadden ‘giroklanten’ en ‘opschrijfklanten’: mensen zonder giro betaalden eens per maand en dat schreven we op.

In de jaren tachtig hadden we plannen om te gaan afbouwen met de winkel. Maar na het overlijden van mijn man, in 1984, ben ik toch maar doorgegaan. Mijn dochter Mieke kwam bij me in de winkel staan en zo heeft Drogisterij Damsigt nog tot 1994 bestaan. Sinds 1999 verhuur ik de ruimte aan de kapper en de schoonheidssalon.’

*Jeanne Hogendoorn voor de voormalige drogisterij.
Foto Sascha Veltrop*

Van weiland tot woonwijk

Ontwikkeling van de wijk

Ton Innemee en Harrie van Rooij

Op 12 mei 1928 schrijft een verslaggever die ondertekent met de initialen S.G. Gzn. in de krant Het Vaderland over een wandeling van Rijswijk naar Veur langs de Broeksloot.¹ Zijn beeldrijke vertelling is even gepassioneerd als melancholiek. Het is een bezorgd relaas van een natuurliefhebber die vaststelt dat het steeds moeilijker is om nog plekken te vinden die niet door de verstedelijking zijn aangetast.

*Luchtfoto van de wijk Damsigt,
1956.*

Collectie Peter Jonkman

Keer op keer zal 'de Broeksloot weer wat van haar landelijkheid verliezen, die op het ogenblik zoo ontzettend aangetast wordt', schrijft de wandelaar. Dat gevoel wordt er niet minder op als hij, langs de Achterweg, de plek passeert waar de ontwikkeling van de wijk Damsigt in volle gang is. Vanaf begin jaren twintig verandert de omgeving daar in een rap tempo van een agrarisch gebied in een stedelijke omgeving.

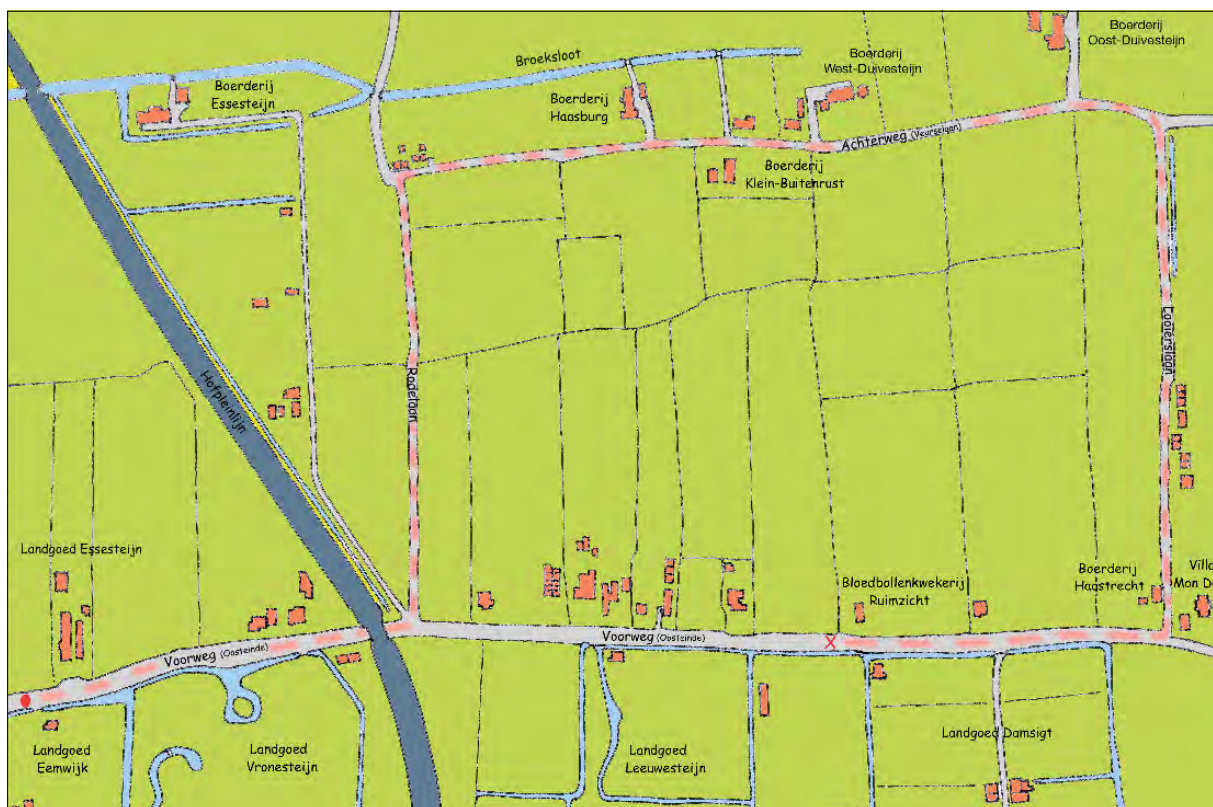
In dit hoofdstuk beschrijven we deze ontwikkeling. Daarvoor gaan we eerst nog wat verder terug in de tijd. We doen, net als S.G. Gzn., verslag van een (fictieve) wandeling. Alleen loopt onze wandeling door Damsigt, en beginnen we deze in het jaar 1916, precies honderd jaar voor het verschijnen van dit boek. Daarmee krijgen we een indruk van de 'landelijkheid' die deze plek in dat jaar kenmerkt. Vervolgens beschrijven we hoe de wijk in

de daaropvolgende decennia verder gestalte krijgt. Aan het slot wandelen we heel kort – het is tenslotte een boek over de geschiedenis – door het Damsigt van nu.

1916: een wandeling door Damsigt

We gaan honderd jaar terug in de tijd. We wandelen vanuit het oude centrum van Voorburg over de Voorweg (Oosteinde) in de richting van het spoorviaduct. Voordat we het spoor bereiken passeren we aan onze linkerhand de oprijlaan van landgoed Essesteijn, achter een massieve toegangspoort die tegenwoordig bij Huis ten Bosch staat.

Daarna laten we langzamerhand de bewoonde wereld achter ons. Nadat we het viaduct zijn gepasseerd slaan we linksaf de Rodelaan in, richting de Broeksloot. Achter ons, in het zuidoosten, is een glimp te zien van het landgoed Leeuwesteijn. In het westen zijn de hoge kerk-

Situatietekening van de omgeving in 1916 met daarin aangegeven de wandelroute zoals beschreven in dit hoofdstuk. Tekenning Ton Innemeer

Toegangshek van de buitenplaats Essesteijn aan de Voorweg (Oosteinde) tegenover de buitenplaats Eemwijk. Foto, 1909.

Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

torens van Den Haag zichtbaar en wat meer naar het noorden ook de zoomranden van het Haagsche Bos. Voorburg is nog hoofdzakelijk een agrarische gemeenschap. Aan de noordoostkant liggen voornamelijk tuingronden, sloten, bloembollenvelden en grasland met koeien. Voor de Broeksloot gaan we rechtsaf de Achterweg op, nu de Veurselaan. Aan de linkerkant op de hoek passeren we enkele arbeiderswoningen waar Voorburgers wonen met beroepen als koetsier, poetser van de stoomtram, tramknecht en tuinman. Verderop komen we langs vier boerderijen, achtereenvolgens Haasburg, Klein Buitenrust (aan de rechterkant), West-Duivesteijn en Oost-Duivesteijn, 'met haar witten gevel, oude ramen met vierkanten ruitjes en rieten dak', aldus S.G. Gzn. Schuin tegenover boerderij Klein Buitenrust staan links van de weg twee huisjes met daarachter de blekerijen

van de families Van Kan en Van den Akker. De meeste gebouwen zijn anno 2016 verdwenen. Alleen boerderij Oost-Duivesteijn staat er nog, al zijn de omliggende weilanden en tuingronden verdwenen. De witte voorgevel van de oude boerderij zie je als eerste als je het terrein van hockeyvereniging Cartouche op loopt. Nieuwbouw en sportvelden hebben zich lenig om de karakteristieke boerderij heen gevleid.

Als we doorlopen zien we voor ons weer tuinlanden totdat in het oosten de rode pannendaken van het dorp Veur zich beginnen af te tekenen, met daartussen het achtkantige dak van de protestantse kerk en de neogotische toren van de Petrus en Pauluskerk. Vanaf de Achterweg slaan we rechtsaf de Looierslaan in, een onverharde weg in zuidoostwaartse richting. Veel bebouwing komen we niet tegen, hier en daar een

paar huizen en bedrijven. De looiers waar de straat haar naam aan dankt, zijn er in 1916 al lang niet meer. Er zijn wel andere bedrijven. Op huisnummer 24 woont de bleker/tuinder Van der Helm, die later op deze plaats de aanzet heeft gegeven tot het transportbedrijf Van der Helm. Op nummer 2 heeft Arie van Veen in 1904 een warmoezerswoning laten bouwen waar nu nog wasserij De Haan is gevestigd. Ook staan er al sinds het begin van de twintigste eeuw twee karakteristieke woningen, ontworpen door architect C.J.P. Klumper, met elementen van Jugendstil en chaletbouw. De eerste T-Fords schommelen in die tijd al over de Looierslaan. Maar de kans is groter dat je paard-en-wagens of handkarren tegenkomt.

Aan het einde van de Looierslaan komen we bij de Voorweg, nu het Oosteinde. Op de linkerhoek passeren we het karakteristieke woonhuis met de naam 'Mon desir'

Hierboven: Boerderij Oost-Duivesteijn aan de Achterweg in Voorburg. Foto, 1927 door L.M. Molendijk. Collectie beeldbank stadsarchief Rotterdam

Links midden: Boerderij Haasburg. Foto, 1968. Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

Rechts midden: Boerderij Klein Buitenrust. Foto, omstreeks 1935. Collectie José Havik

Links onder: Boerderij West-Duivesteijn. Foto, 1947. Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

Rechts onder: Woonhuis en wasserij Van den Akker. Foto, 1963. Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

uit 1907, ook een ontwerp van architect Klumper, dat er nog altijd staat. Aan de andere kant zien we de boerderij van Van Haastert, gesloopt in 1925.

Een grenspaal geeft op deze hoek de denkbeeldige lijn aan die tussen Veur en Voorburg loopt. Deze paal ligt tegenwoordig in stukken nog op de gemeentewerf van Voorburg. Een tweede grenspaal zien we als we even doorlopen langs de Voorweg. Deze paal kun je vandaag nog steeds zien staan, nabij het benzinestation. De positie van de twee grenspalen laat zien dat de lijn die beide gemeentes van elkaar scheidt nogal rafelig is. We lopen de Voorweg af met aan weerskanten sloten richting het beginpunt van onze wandeling. De sloten hebben een belangrijke afwateringsfunctie in het nog dunbevolkte gebied; riolering zal hier aan de Voorweg pas in 1923 worden aangelegd. Aan de linkerkant zien we de restanten van de buitenplaats Damzigt, de naamgever van de wijk. Nog aanwezig zijn het koetshuis en de tuinderswoning. Verderop komen we aan de rechter-

Boerderij Van Haastert op de hoek van het Voorweg (Oost-einde) en de Looierslaan. Foto, 1918.

Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

Werkplaats en garage van Van der Helm aan de Looierslaan, schuin tegenover de Opwijkstraat. Op de achtergrond drie huizen onder één kap die er tot de jaren zestig hebben gestaan. Bron: www.oudedaf.nl

kant twee huizen tegen. Eerst passeren we het oudste nog altijd aanwezige huis in Damsigt, Oosteinde 339. Vervolgens komen we, op de plek waar tegenwoordig de Dr. Beguinlaan begint, langs de bollenkwekerswoning Ruimzicht, bewoond door de familie Van Paridon. Het huis, omgeven door velden met narcissen en hyacinten en voorzien van een flinke bollenschuur, is geen lang leven beschoren. Het is gebouwd in 1909 en zal in 1929 alweer worden afgebroken, omdat de tekeningen van de Dr. Beguinlaan precies over het perceel lopen. Tot zover de impressie van 'Damsigt' in het jaar 1916. Als je de wandeling vandaag opnieuw maakt, herken je nog een aantal elementen. Allereerst zijn de omgrenzende straten er nog: de Rodelaan, de Looierslaan, de Voorweg en de Achterweg, al zijn sommige van naam veranderd. Boerderij Oost-Duivesteijn staat tussen de sportvelden nog recht overeind. Ook enkele woningen, zoals de chalet-woningen aan de Looierslaan, stonden er meer dan honderd jaar geleden al. En bij tankstation

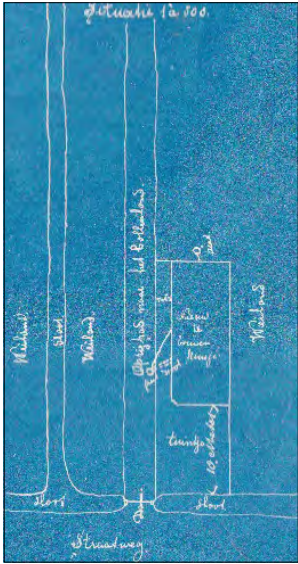
Damsigt kun je, zoals zojuist al vermeld, de oude stenen grensnaal terugvinden als je even zoekt. Een laatste overblijfsel van de tijd van voor de woonwijk Damsigt is misschien nog wel ouder dan al het hierboven genoemde: een sloot die vroeger het agrarische land verkavelde en voor de afwatering zorgde, stroomt - onzichtbaar vanaf de straat - nog langs de achtertuinten van de huisnummers 2 tot en met 42 in de Damsigtstraat.

Plannen voor een woonwijk

Hoe ongerept en pastoraal het gebied er voor de wandelaar in 1916 ook uitziet, in de geesten van bestuurders en projectontwikkelaars begint de woonwijk Damsigt dan al te leven. En in de documenten die ze opstellen begint de woonwijk concreet gestalte te krijgen. In 1917 stemt de gemeenteraad van Voorburg in met de uitbreiding van de stad. Het gebied tussen Rodelaan en Looierslaan vormt een substantieel onderdeel van de uitbreidingsplannen. Al weet lang niet iedereen dat dit terrein bij de gemeente Voorburg hoort. Sommige krantenknipsels en raadsstukken uit deze periode doen vermoeden dat in de beleving van veel Voorburgers hun gemeente ophoudt bij het spoorviaduct dat in 1907 in

De boerderij West-Duivesteijn, één van de boerderijen van de oorspronkelijke buitenplaats Duivesteijn. Foto, 1911. Collectie Voorburg Gallery

Grenspaal op de hoek van de Voorweg en de Looierslaan, nog een onverharde weg, met de boerderij Van Haastert achter de bomen. Foto, 1915. Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

Situatietekening huis van bloembollenkweker Van Paridon aan de Voorweg (Oost-einde). Foto, 1907.

Collectie P.J.M. van Boheemen

Het huis van bloembollenkweker Van Paridon aan de Voorweg. Foto, 1910.

Collectie P.J.M. van Boheemen

gebruik is genomen.

Er worden vanuit de gemeenteraad in 1917 kritische eisen voor de bouwprojecten meegegeven. Natuurschoon moet gespaard worden, de bebouwing moet overal 'ruim en open' blijven, en de monumentale boerderijen Oosten-West-Duijvestein moeten gespaard worden. Het uitbreidingsplan voor Voorburg wordt in 1919 definitief vastgesteld. Een speciaal opgericht gemeentelijk grondbedrijf begint in dat jaar met het opkopen van grond aan de oostkant van de gemeente. In het jaar 1921 begint de aanleg van de Achterweg, nu de Parkweg. De nieuwe elektrische trambaan vervangt in datzelfde jaar het oude stoomtrammetje. Het smalle paadje transformeert in een statige laan.

De plannen voor aanleg van de wijk Damsigt zijn dan

nog onderwerp van beraadslaging. Het duurt tot 28 mei 1924 voordat de Voorburgse gemeenteraad ze definitief bekrachtigt.

Het annexatiespook

Welke aanleidingen zijn er eigenlijk voor het bouwen van een nieuwe wijk aan de andere kant van de spoorlijn? Verschillende motieven lijken een rol te spelen. Om te beginnen groeit het inwonertal van de gemeente snel. In 1924 zullen er bijvoorbeeld duizend Voorburgers bij komen. Dat is heel wat op een bevolking van ruim 12.000 inwoners. Bovendien vormt de dreiging van inlijving door Den Haag voor de gemeente voortdurend een prikkel om te groeien. De krant *Het Vaderland* meldt dat Voorburgers er veel voor over hebben om 'annexatie' door de gemeente Den Haag te voorkomen. Schaalvergroting is voor de gemeente volgens de krant een manier om aan de gretige omarming van de 'Haagsche zuster' te ontkomen.

Deze dreiging is niet denkbeeldig. In 1917 is samenvoeging van Voorburg en Den Haag op het nippertje afgewend, al gaat in die periode onder andere De Binckhorst van Voorburg naar Den Haag. Het 'annexatiespook', zoals de Voorburgers de Haagse expansiedrift bestempelen, blijft echter rondwaren. Tien jaar lang blijven de discussies voortduren. De samenvoegingsplannen nemen opnieuw serieuze vormen aan en gaan uiteindelijk, in 1927, op het laatste moment opnieuw van tafel. Het spook wordt in dat jaar feestelijk begraven.

Maar een spook laat zich niet zomaar verdrijven. In 1931 doen Gedeputeerde Staten een definitief voorstel om Den Haag, Rijswijk en Voorburg samen te voegen. Opvallend is dat de wijk Damsigt, ook wel het 'Damsigtkwartier' genoemd, niet bij Den Haag maar bij de nieuwe vormen gemeente Leidschendam wordt gevoegd, een samenvoeging van de dorpen Veur en Stompwijk. Het *Vaderland* suggereert in een kritisch artikel dat er sprake is van een fout - Damsigt zou gewoonweg zijn vergeten - al wordt dit later bestreden door Gedeputeerde Staten.²

In de gemeenten Voorburg en Rijswijk worden comités opgericht die zich fel verzetten tegen de samenvoeging. Hoewel er zakelijke argumenten over belastingen en openbaar vervoer worden gebezigd, lijkt het verzet voor-

namelijk een emotionele aangelegenheid. In openbare vergaderingen wordt het nieuwe lijflied 'Wij willen Voorburg houden' gezongen. Ondanks de 'erbarmelijke telefoondienst' en de 'vrij hoge belasting' zou geen enkele Voorburger voor annexatie voelen, schrijft Het Vaderland. Het verzet is succesvol. In de nazomer van 1933 komt het verlossende woord: de minister van Binnenlandse Zaken maakt bekend dat hij 'geen voldoende termen aanwezig acht om de aanhangig gemaakte annexatieplannen te bevorderen'.³

Op 5 oktober gaat een fakkeloptocht door Voorburg om te vieren dat het spook nu definitief verdreven is. Het Algemeen Handelsblad bericht hoe tijdens de optocht wagens meerijden waarop op allegorische wijze het annexatiespook wordt verdreven. Nadrukkelijk wordt vermeld hoe de stoet ook naar Damsigt trekt. 'De fakkeloptocht trok na de receptie nog door naar Damsigt en keerde vervolgens naar het dorp terug.' Hoewel we niet weten of met deze processie bewust een knipoog naar het verleden werd gemaakt, is de historische betekenis ervan te saillant om hier onvermeld te laten. Want al in de middeleeuwen trok vanuit het oude centrum van Voorburg jaarlijks de Sint-Martinusprocessie richting Veur naar de Elsberg om met een rondje om de kapel de oude heidense geesten te bezweren en bovendien duidelijk te maken dat dit gebied behoorde tot het territorium van de katholieke parochie van Voorburg.⁴ Het spook zal in de jaren vijftig en negentig opnieuw zijn opwachting maken.

Ontwikkeling van Damsigt

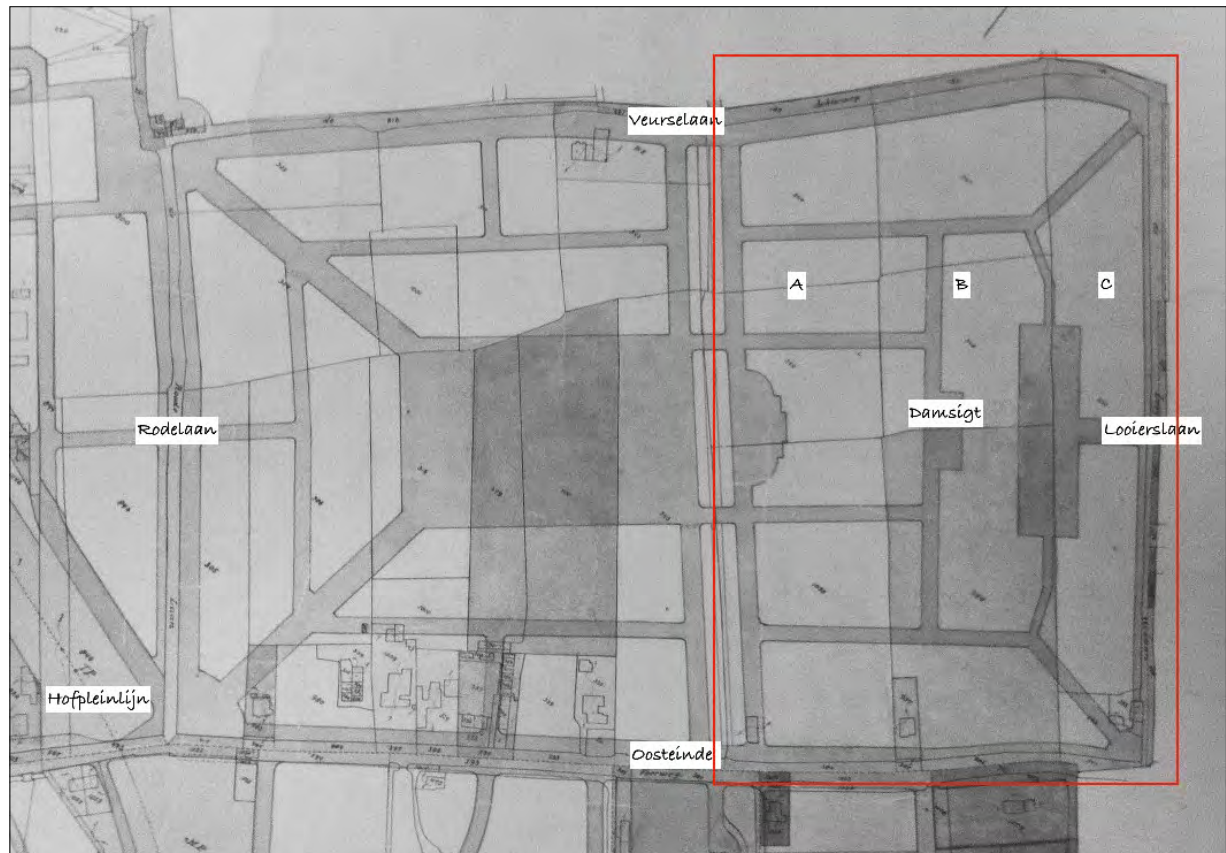
Maar nog even terug naar 1917. Al op dat moment zijn de eerste tekeningen van de te ontwikkelen woonwijk Damsigt gereed. De tekeningen laten een stratenplan zien dat op onderdelen lijkt op de situatie van 2016. De meeste straten zijn in het plaatje al aanwezig. De plannen van 1917 lijken echter ambitieuzer. Het gedeelte ten westen van de Dr. Beguinlaan tot aan de Rodelaan, waar nu het Sijtwendepark zich uitstrekt, is in de plannen ook bestemd voor de aanleg van straten en woningen. Damsigt wordt ontworpen als een middenklassenwijk, met voornamelijk rijtjeshuizen, enkele duplexwoningen aan de Looierslaan en de Opwijkstraat en aan het Oost-einde wat vrijstaande huizen.

De jaren na 1917 staan in het teken van al die activiteiten die tussen idee en uitvoering staan. De plannen worden aangepast, tekeningen uitgewerkt. Er wordt vergaderd en bijgesteld.

De grond waarop de huidige wijk is ontstaan was in begin 1800 eigendom van de drie boerderijen ten noorden van de Achterweg. Het linkerdeel (A) behoorde toe aan West-Duivesteijn, het middendeel (B) aan Oost-Duivesteijn en het rechterdeel (C) aan boerderij de Zijde Woning net over de grens in Veur (zie tekening 1917). Tot begin 1900 veranderen de gronden vele malen van eigenaar. Als uit de plannen bekend wordt dat de weilanden bebouwd zullen worden, beginnen bouwers, ontwikkelaars en de gemeente Voorburg de gronden op te kopen. De grond in het linkerdeel (A) koopt de gemeente Voorburg van 'het Nederduitse Hervormde Oude Mannen, Vrouwen en Wezengesticht' uit Scheveningen. De gron-

Spotprent over de Haagse annexatiedrift

Uitbreidingsplan Damsigtkwartier uit 1917. De letters geven de verticale stroken weiland, gescheiden door sloten, aan die door verschillende eigenaren en aannemers zijn ontwikkeld. Archief gemeente Leidschen-dam-Voorburg (voor uitleg: zie tekst)¹

den in het middendeel (B) worden gekocht door verschillende partijen, waarbij opvalt dat architect G.J.P. Klumper, of zelfstandig of in combinatie met anderen, een belangrijk aandeel heeft in de ontwikkeling en bouw van het middendeel (B). De 'N.V. Bouw- en Grond Mij. Damsigt' koopt het rechterdeel van de familie Van Haastert, dan eigenaar van de boerderij op de hoek van de Looierslaan en het Oosteinde en de weilanden langs de Looierslaan. Op 28 mei 1924 worden de plannen tot de aanleg van een nieuwe wijk definitief. De ontwikkelplannen omvatten op dat moment een deel van het oorspronkelijke stratenplan. Op de tekening van 1924 staan de Damsigtstraat, de Opwijkstraat en delen van de Essesteijnstraat, Duivesteijnstraat, Elsbergstraat en Haasburgstraat. Het idee van een pleintje en enkele diagonale straatstukken zijn verdwenen, behalve het schuine deel

in de Essesteijnstraat, dat uiteindelijk niet zal worden gerealiseerd.

Het bouwrijp maken van de locatie begint in het voorjaar van 1925. Eerst wordt het middendeel van de wijk tussen de sloten aangelegd. Er komen riolering en bestrating in de Damsigtstraat vanaf het Oosteinde tot net voorbij de Opwijkstraat. Datzelfde geldt voor drie zijstraten: de Haasburg-, de Elsberg- en de Opwijkstraat (zie fase 1). Het gebied ten westen van de Looierslaan is in 1925 een levendige bouwput. Voor de romantische wandelaar gaat het, zoals we aan het begin al vaststelden, allemaal te hard. Het is 'steeds moeilijker [...] nog plekjes te vinden waar men rustig van het natuurschoon kan genieten', schrijft wandelverslaggever S.G. Gzn.⁵ De bouw van de eerste huizen begint in de zomer van 1925. Het betreft het zuidelijke deel van de Dam-

sigtstraat en twee huizen in de Haasburgstraat. In de zomer van 1926 volgen het noordelijke stuk van de Damsigtstraat en delen van de Duivesteijnstraat en de Essesteijnstraat (zie fase 2). Het natuurlijke eindpunt voor deze straten vormen de sloten. Op de plek waar de straat ophoudt plaatsen stratenmakers een houten hek, netjes wit geverfd.

Aan het einde van 1926 bestaat de wijk Damsigt feitelijk uit de lange Damsigtstraat met links en rechts korte, doodlopende straatjes.

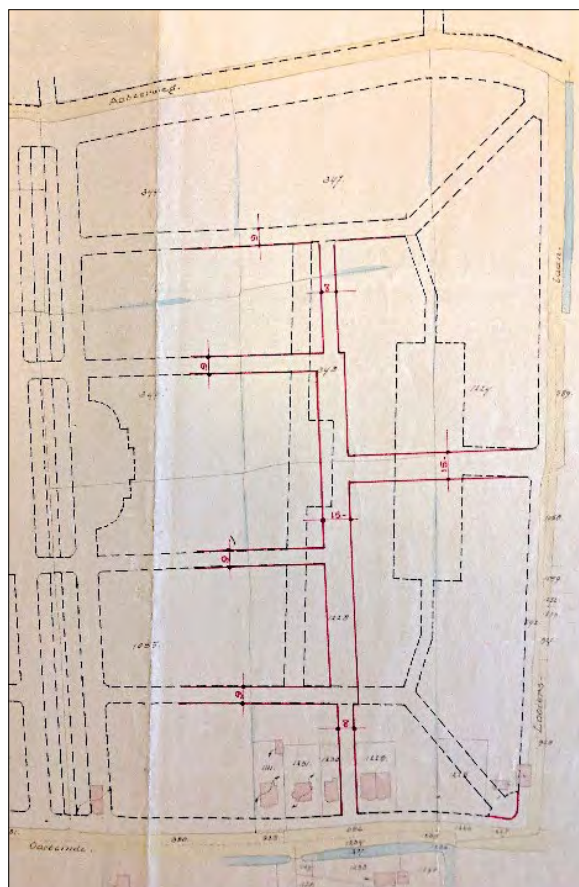
Volgens Het Vaderland levert de gemeente een prestatie van formaat. 'Op werkelijk grootstedesche manier heeft Voorburg zijn uitbreidingsplan ontworpen', zo begint de krant op 23 januari 1926 een artikel over de uitbreidingsplannen van de gemeente Voorburg. Het stedenbouwkundig ontwerp van de Voorburgse architect Herman van der Kloot Meijburg wordt door de redactie geprezen. De architect weet met een ruime opzet het dorpse karakter van Voorburg te behouden en de nieuwe bebouwing is veel verzorgder dan de oude. Hierdoor wint Voorburg aan aantrekkelijkheid, concludeert de krant.

Architect Herman van der Kloot Meijburg (1875-1961)

heeft gestudeerd aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam. In 1912 vestigt hij zich met zijn gezin in Voorburg. Als voorzitter van de Commissie voor Plaatselijk Schoon streefde hij naar het behoud van het tuindorpkarakter van Voorburg.⁶ In 1917 heeft hij in opdracht van de gemeente het stedenbouwkundig ontwerp gemaakt voor onder andere het Damsigtkwartier.

In de jaren die volgen worden de straten van Damsigt één voor één verlengd. Je kunt de plaatsen waar de straten zijn verlengd vandaag de dag vrij makkelijk herkennen aan de smalle openingen of brandgangen tussen de huizen, zoals de doorgang die van de Elsbergstraat naar de Duivesteijnstraat voert.

De bouw gaat verder aan het einde van 1929 (zie fase 3). De Opwijkstraat en de Essesteijnstraat worden doorgetrokken naar de Looierslaan en aan weerszijden

voorzien van woningen. In 1930 wordt de Elsbergstraat verlengd en wordt daar een school gebouwd.

Het gebied tussen de Rodelaan en de huidige Dr. Beguinlaan, in de vroegste plannen nog bestemd voor woningbouw, gaat terug naar de tekentafel. Op 11 maart 1926 besluit de gemeenteraad dat, om ruimte te maken, de aan de Parkweg geplande sportterreinen verhuizen naar de Rodelaan. De voetbalverenigingen Tonegido en Devjo blijven er tot rond de eeuwwisseling.

In 1931 krijgt de wijk vaste contouren (zie fase 5 en 6). De Dr. Beguinlaan wordt aangelegd en de Essesteijnstraat, de Duivesteijnstraat, de Elsbergstraat en de Haasburgstraat worden erop aangesloten. Ook de Looierslaan en een stukje van de Veurselaan worden verbreed en bestraat. De wijk begint in die tijd vorm en karakter te krij-

Aangepast uitbreidingsplan van 1917 in 1924.

Archief gemeente Leidschen-dam-Voorburg

- Onbebouwd
- Straat gereed
- Nieuwe straat
- Huizen gereed
- Nieuwe huizen

gen. Aan de westkant van de Looierslaan worden begin jaren dertig veel nieuwe huizen opgeleverd.

De verdwenen huisnummers in de Essesteijnstraat

De architect Van der Kloot Meijburg tekent in 1917 in opdracht van de gemeente een stratenplan waarbij de Essesteijnstraat loopt van de Rodelaan tot aan de Looierslaan. De eerste huizen in de Essesteijnstraat worden gebouwd aan de kant van de Looierslaan en krijgen huisnummers uitgaande van de lange straat. Hierna komt het stratenplan op de plaats van het huidige Sijtwendepark te vervallen. Bij het bouwen van de huizen vanaf de Beguinlaan in 1942 en 1951 begint de huisnummering bij één. Hierdoor springen de huisnummers nu van 1-19 naar 143-197 en 2-20 naar 144-178.

Fase 1, 1925. Bron: Archief gemeente Leidschendam-Voorburg.

Tekening Ton Innemee

Fase 2, 1926-1928. Bron: Archief gemeente Leidschendam-Voorburg.

Tekening Ton Innemee

Er komen voornamelijk woningen, hier en daar afgewisseld met winkelpanden die vooral op de straat hoeken te vinden zijn. Op 15 december 1931 opent Drogisterij Damsigt haar deuren op de hoek van het Oosteinde en de Looierslaan. De fraaie tegels met het woord 'Damsigt' prijken nog altijd op de gevel van het pand.⁷

Een kleine demografie van Damsigt in de beginjaren

De huizen in Damsigt zijn in meerderheid koopwoningen, bedoeld voor de gegoede middenstand. Het zijn vaak royale woningen, aangeduid als 'heerenhuizen' of 'kleine heerenhuizen'. Wie in 1927 een huis in de Damsigtstraat wil kopen, moet rekenen op een vraagprijs van ongeveer 7.300 gulden. Maar er komen ook huurwoningen, met name aan de Looierslaan. In 1932 huur je daar voor 35 gulden per maand een bovenhuis dat volgens de advertentieteksten 'ruim en vrij' is.

Een globaal beeld van de beginjaren geeft aan dat de wijk, zoals bedoeld, werd bewoond door vertegenwoordigers van de middenklasse. Overzichten van de bewoners en hun beroepen uit oude adresboeken vertellen iets over de sociaal-economische status van de bewoners. Er is een mix van beroepen in de buurt: van kantoorbediende tot architect, van lakei van Hare Majesteit de koningin-moeder tot musicus. Opvallend veel bewoners werkten in het onderwijs, zowel lager als middelbaar. Er wonen zowel hoofden van een school als leraren. In heel wat huizen woonden huishoudsters en dienstmeiden in. Er woonden nog niet veel ambtenaren in de wijk.

De straten aan de rand van de wijk, het Oosteinde en na de oorlog ook de Dr. Beguinlaan en de Veurselaan, telden wat vaker bewoners met een hoge positie: een ingenieur, een werktuigbouwkundige, een procuratie-

houder, een hoofdcommies bij de overheid, directeur proefstation, tandarts, hoogleraar, kapitein grote vaart.

Raadsbesluit

In een raadsbesluit van 24 oktober 1934 wordt een verordening vastgesteld dat er zowel in Voorburg-Noord als in het Damsigtkwartier geen Drankwetvergunningen worden afgegeven om overmatig drankmisbruik te voorkomen. De drooglegging van deze wijken heeft geduurd tot het intrekken van deze verordening op 7 november 1949.

Bouw en afbraak van de Damsigtschool

Vanwege de snelle uitbreiding van de gemeente besluit de gemeenteraad tot de opening van een school in de

Fase 3 en 4, 1929-1930.

Bron: Archief gemeente Leidschendam-Voorburg.

Tekening Ton Innemee

Fase 5 en 6, 1931-1938.

Bron: Archief gemeente Leidschendam-Voorburg.

Tekening Ton Innemee

wijk Damsigt. Het moet een openbare lagere school voor gewoon onderwijs worden. Op deze manier beschikt Voorburg ook aan de oostkant over een openbare school.⁸

Het land is inmiddels eigendom van de gemeente, gekocht van Het Nederduitsche Hervormde Oude Mannen, Vrouwen en Wezengesticht te Scheveningen. De school moet aan de Duivesteijnstraat komen, zeggen de gemeentestukken, maar later worden de plannen iets gewijzigd en komt de ingang van het gebouw aan de Elsbergstraat.

De architect W. van der Sluis ontwerpt het schoolgebouw in een stijl die als kubistisch expressionisme wordt getypeerd. Het meest kenmerkende element is de hoge klokkentoren bij de ingang. In 1930 zijn de eerste drie lokalen gereed zodat de school kan beginnen met zes leerjaren, twee in elke klas. Het zal uiteindelijk een gebouw worden met zeven lokalen en een gymnastiek-

lokaal. Er zijn ook schooltuintjes, die in de oorlog nog een belangrijke rol zullen vervullen vanwege de voedsel-schaarste.

De school krijgt geen naam maar een letter: E, de vijfde van vijf openbare scholen die de gemeente telt. Later zal de school, ook in officiële gemeentestukken, de Damsigtschool worden genoemd.

Geleidelijke verstedelijking

In de daaropvolgende decennia voltooien de gemeente en de projectontwikkelaars stap voor stap het stratenplan. Het resterende stuk van de Veurselaan krijgt gestalte in 1939 en de Dr. Beguinlaan vindt in 1951 aansluiting met de Veurselaan.

Niet alle straten worden onmiddellijk volgebouwd. De huizenbouw spreidt zich voornamelijk uit over de jaren twintig, dertig, veertig en vijftig. Tijdens de oorlogsjaren wordt er gebouwd aan de westkant van de Duive-

Fase 7, 1939-1949.

Bron: Archief gemeente Leidschendam-Voorburg.

Tekening Ton Innemee

Fase 8, 1950-1956.

Bron: Archief gemeente Leidschendam-Voorburg.

Tekening Ton Innemee

meer aan moderne eisen kan voldoen. Er komen woningen voor in de plaats. De bouw gaat in 1989 van start. Het laatste grote bouwproject in het gebied tussen Rodelaan en Looierslaan betreft het Sijtwendeproject, waarbij een tunnel, woningen en het Sijtwendepark zijn aangelegd. Het park en de aangrenzende woningen worden in 2007 opgeleverd. Het park bestaat uit twee groene eilanden in het water, met ruimte voor sport, ontspanning en recreatie. Hier verrijst ook het monument voor slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog uit Leidschendam-Voorburg.

Wandelen door het Damsigt van nu Peter Spannenburg

Wie vandaag de dag door Damsigt wandelt, ziet volgens CBS-gegevens een dichtbevolkte buurt met een vrij jonge bevolking en relatief veel kinderen.¹⁰ De huizen zijn er gemiddeld wat duurder dan in de rest van de gemeente. Veel bewoners werken. Het gemiddelde inkomen is vrij hoog en er staan heel wat auto's in de straten.

Paul, Peter en José Kors, in de Essesteijnstraat, omstreeks 1959.

Collectie Peter Kors

De Looierslaan met rechts de Essesteijnstraat met op de hoek de slager. Links staan nog geen huizen. Foto, omstreeks 1934. Collectie Stichting Heldenburg

steijnstraat en de Essesteijnstraat. In de naoorlogse jaren wordt onder andere gebouwd aan de Elsbergstraat, Essesteijnstraat, Dr. Beguinlaan, Veurselaan. In de Elsbergstraat wordt in 1950 een rij kleinere woningen opgeleverd in opdracht van 'de Nationale Bond voor de bevordering van de bouw van woningen voor Gerepatrieerden', bedoeld voor terugkeerders uit Nederlands-Indië.

Aan de Dr. Beguinlaan wordt eind jaren dertig gebouwd, maar ook in de jaren veertig en vijftig realiseren projectontwikkelaars er huizenblokken. In 1955 ten slotte worden de boerderijen, de beide Duivesteijnen aan de Veurselaan, door de gemeente Voorburg gekocht van een handelaar in onroerend goed en verliezen ze hun agrarische functie.⁹ De transformatie van een agrarisch naar een stedelijk gebied is compleet.

Sijtwendepark

Na die periode zijn er nog twee omvangrijke bouwprojecten. Het schoolgebouw aan de Elsbergstraat wordt afgebroken in december 1988, omdat het gebouw niet

Damsigt in statistieken

Aantal inwoners	Rond 2010 telt de wijk Damsigt 1.950 inwoners. Dat betekent een bevolkingsdichtheid van 4.077 personen per km ² . Dat is bijna twee keer zo veel als in de rest van Leidschendam-Voorburg.
Kinderen	Damsigt is in de periode 2010-2013 een relatief jonge wijk in de gemeente met veel kinderen tot 15 jaar, namelijk 23% van de bevolking. In Leidschendam-Voorburg als geheel is dat 16%.
Huishoudens	<p>Er zijn in de periode 2010-2013 765 huishoudens, waarvan ruim 20% uit één persoon bestaat, 35% uit stellen zonder kinderen (in huis) en 43% met kinderen in huis. De gemeente telt relatief twee keer zo veel eenpersoonshuishoudens.</p> <p>De gemiddelde huishoudensgrootte is 2,6 personen, tegenover 2,1 in de gemeente als geheel. Van de bewoners is 42% ongehuwd en 49% gehuwd. Daarnaast is 5% gescheiden en 4% weduwe of weduwnaar. In Leidschendam-Voorburg is het aandeel gescheiden en verweduwde personen hoger, namelijk respectievelijk 8 en 6%. Het aandeel gehuwden is er lager (40%) en het aandeel ongehuwden hoger (45%).</p>
Herkomst	Het overgrote deel van de wijkbewoners is van autochtone herkomst. Eén op de zes bewoners is westerse allochtoon en slechts 3% is niet-westerse allochtoon.
Koopwoningen	Meer dan 85% van de woningen is een koopwoning. Daarmee zit Damsigt in de hoogste categorie die het CBS hanteert. De WOZ-waarde van de woningen ligt in de periode 2010-2013 gemiddeld tussen de € 350.000 en € 500.000. In de gemeente als geheel ligt die tussen de € 250.000 en € 300.000.
Inkomens	Het gemiddelde inkomen per inkomensverdiener ligt in Groot-Damsigt (hier rekent het CBS ook de Kleurenbuurt en Park Leeuwensteijn mee) in de klasse € 45.000 en meer. Dat is ongeveer anderhalf keer modaal en hoger dan in de hele gemeente waar het gemiddelde op € 35.000 - € 40.000 ligt. Het gemiddeld inkomen per inwoner ligt ook in de hoogste klasse, € 30.000 of meer.
Uitkeringen	Het percentage niet-actieve 15- tot 65-jarigen ofwel uitkeringsgerechtigden (prepensioen, WW, arbeidsongeschiktheid etc.) ligt in Leidschendam-Voorburg op ruim 20% en in Groot-Damsigt rond de 15%.
Auto's	Per huishouden zijn er in Damsigt (kerngebied) 1,2 personenauto's. Daarnaast zijn er 70 motortweewielers. Dat is 1 op de 27 inwoners. In heel de gemeente is dat 1 op 33.

De straatnamen van Damsigt

In Voorburg werden namen voor nieuwe straten uit een bepaalde reeks gekozen. In Damsigt zijn de meeste straten naar Voorburgse landgoederen genoemd. De definitieve keuze voor een straatnaam legde het college van burgemeester en wethouders (B en W) ter goedkeuring voor aan de gemeenteraad. Motivatie voor de keuze ontbrak veelal. Met heel wat zoekwerk is toch de juiste herkomst in bijna alle gevallen vastgesteld.¹¹ Waar komen de straatnamen van Damsigt vandaan?

Damsigtstraat (1926)¹²

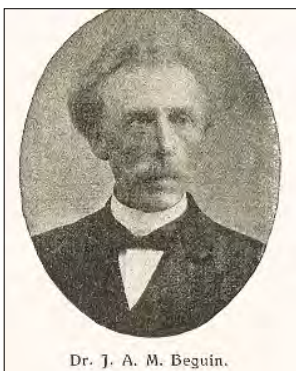
De centraal gelegen Damsigtstraat is, evenals de wijk, vernoemd naar de dichtbij – aan de oevers van de Vliet – gelegen buitenplaats Damzigt. Lang voordat de buitenplaats Damzigt werd aangelegd, stond er op deze plek aan de Vliet tussen de Sytwende en Leeuwensteyn al een boerenwoning. De naam Damzigt is ongetwijfeld

ontleend aan het uitzicht dat de bewoners vanaf deze plek hadden op de 'Leidschen Dam' met zijn overtoom tussen Rijnland en Delfland. Door diverse aankopen strekte het gebied van landgoed Damsigt zich in de negentiende eeuw uit van de huidige Sijtwendetunnel tot aan de Zandsloot aan de Plaspoelkade in Leidschen-

Luchtfoto Damsigt, 2015

De Damsigtstraat met rechts het hoekhuis overwoekerd door klimop. Foto, 1935.
Collectie Elly Vingerling

Dr. J. A. M. Beguin.

dam, vroeger Veur geheten. De hele geschiedenis van de buitenplaats Damzigt vindt u in hoofdstuk 1.¹³

Dr. Beguinlaan (1931)

De Dr. Beguinlaan is de enige straatnaam in het nieuwe stratenplan die niet gebaseerd is op buitenplaatsen of gebieden. Bij het voorstel tot het geven van straatnamen door B en W in 1931 verzocht het raadslid Van den Berg (liberaal) om aan een van de nieuwe straten de naam van Dr. J.A.M. Beguin te geven, omdat deze geneesheer gedurende ruim een halve eeuw met grote toewijding zijn praktijk hier ter plaatse heeft uitgeoefend. De raad ging hiermee akkoord en besloot het voorstel van B en W in die zin te wijzigen, dat de oorspronkelijk bedachte naam 'Laan van Marlot' gewijzigd werd in Dr.

Beguinlaan. Dr. Jean Alphons Marie Beguin werd geboren in Eindhoven en overleed in 1931 te 's-Gravenhage. Hij was gepromoveerd tot doctor in de medicijnen en in de verloskunde aan de Rijksuniversiteit Leiden. Hij deed zijn werk in Voorburg op de fiets en berekende per visite 60 cent. Hij was iemand die zich rond 1873 al druk maakte om het milieu. Hij kwam in aanvaring met de gemeente omdat hij zich verzette tegen de vestiging van een derde grofsmederij in de Herenstraat, naast zijn woning en praktijk.¹⁴

Duivesteijnstraat (1926)

De Duivesteijnstraat is vernoemd naar de ridderhofstede Duivesteijn. Ongeveer ter hoogte van de huidige woongemeenschap West-Duivesteijn aan de Veurselaan

*Dr. J.A.M. Beguin (1843-1931).
Fotograaf onbekend. Uit het
tijdschrift De Prins, 1917*

*Overzicht aanleg Sijtwende-
tunnel langs Damsigt. De
tunnel is gebouwd middels de
open-bouwput-methode.
Foto omstreeks 2000.
Collectie Van Hattum en
Blankevoort*

werd in de veertiende eeuw een voorname ridderhofstede gebouwd door het adellijke geslacht Duivenvoorde. In het begin van de zeventiende eeuw heeft de toenmalige eigenaar, jonkheer Johan Utenhage van Myst, de vervallen hofstede laten slopen. Na het opdelen van de gronden heeft hij hierop twee boerderijen laten bouwen, West- en Oost-Duivesteijn. Voor West-Duivesteijn heeft hij een groot herenhuis gebouwd. Vanaf het buitenhuis liep, ongeveer over de strook waar nu de Dr. Beguinlaan ligt, een fraai beplante laan naar de Vliet waar een theekoepel stond. Midden 1800 is dit buitenhuis afgebroken en werd West-Duivesteijn net als Oost-Duivesteijn uitsluitend een boerderij.¹⁵

Elsbergstraat (1925)

De Elsbergstraat is vernoemd naar een historische (heilige) plek die ook in de omgeving van de wijk Damsigt gesitueerd is geweest. De Elsberg moet een duin zijn geweest, begroeid met elzen, van waarschijnlijk Romeinse oorsprong. Hij was waarschijnlijk gelegen tussen de veertiende-eeuwse ridderhofstede Duivesteijn en de

landscheiding¹⁶ (ter plaatse van de sportvelden van Cartouche). In de voor-reformatorische tijd hield men vanuit de Oude Kerk jaarlijks een processie rond deze heuvel ter ere van Sint Martinus, patroonheilige van de parochie Voorburg. Bij het afgraven van de heuvel in 1628 zijn ondermeer Romeinse munten gevonden met de beeltenissen van keizer Trajanus en Antonius Pius. Deze munten zijn lang in het bezit geweest van jonkheer Diderik Utenhage, een zeventiende-eeuwse bewoner van West-Duivesteijn en een zoon van hiervoor genoemde Johan. Een Romeinse zuil, die tegenwoordig op de begraafplaats Oud Eik en Duinen in Den Haag staat, zou ook gevonden zijn bij het afgraven van de Elsberg.¹⁷

Essesteijnstraat (1926)

De naam Essesteijn is heden ten dage bekend van onder andere de stadsboerderij gelegen langs de Broeksloot aan de Rodelaan. De eerste boerderij op deze locatie werd in 1604 gebouwd door Frans Janszn, die de benodigde grond in hetzelfde jaar had gekocht. Deze boerderij is in 1759 afgebroken en vervangen door de huidige

De Essesteijnstraat, kijkend naar de Looierslaan. Aan het eind van de straat staan nog geen huizen in de Looierslaan. Foto, omstreeks 1934. Collectie Martin Harms

Elly Vingerling en twee straatgenootjes in de Haasburgstraat, omstreeks 1955. Elly Vingerling

Schets met daarop de vermelding 'maison dit looyerij' bij de bovenste pijl. De andere pijl geeft aan 'Pavillon Damsigt, de theekoepel op de buitenplaats Damsigt. Tekening, 1812. Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

boerderij die in 1760 gereedkwam. De opdrachtgeefster was de weduwe Strick van Linschoten-van Riebeeck. Haar initialen SVLVR staan op een gevelsteen in de nok van de boerderij. De boerderij is door de eeuwen heen onderdeel geweest van een groot landgoed dat in 1721 in het bezit kwam van de kleinzoon van de stichter van de Afrikaanse Kaapkolonie, Johan van Riebeeck. Op het landgoed stond, dicht bij de Broeksloot, een groot buitenhuis in classicistische bouwstijl, enigszins gelijkend op het Mauritshuis. Vanaf het buitenhuis liep een lange oprijlaan naar het Oosteinde, die afgesloten kon worden

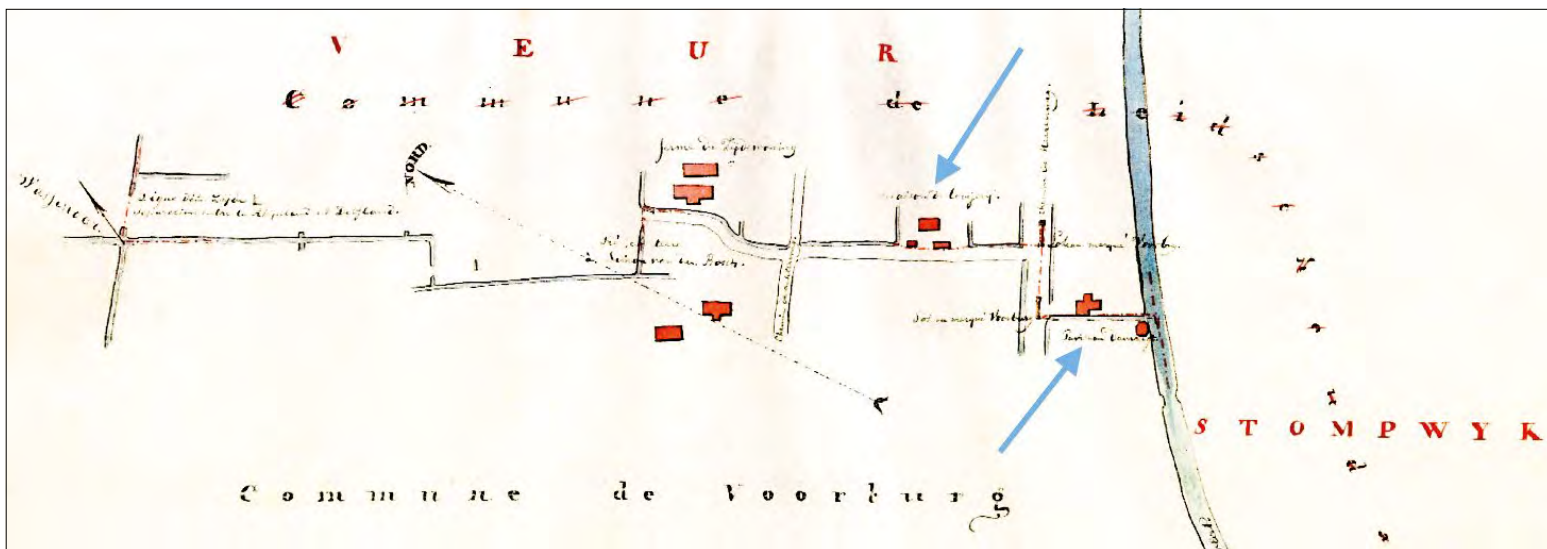
door een statig smeedijzeren hek. Dit hek is, na een omweg, verhuisd naar de Leidsestraatweg in het Haagse Bos waar het nu nog fungeert als het toegangshek van Huis ten Bosch.¹⁸

Haasburgstraat (1925)

De boerenhofstede Haasburg lag aan de Broeksloot, aan de westkant van West-Duivesteijn. De geschiedenis van deze hofstede begint rond het einde van de zestiende eeuw. In die tijd was de grond in het bezit van de adellijke familie Van Egmond van de Neyenburch. De familie breidde het grondgebied uit door aanpalende stukken land te kopen, wat uiteindelijk in 1697 resulteerde in een grondbezit van 41 'morgen' (ongeveer 35 hectare). De boerderij en het land werden verpacht aan boeren, zoals destijds gebruikelijk was. Halverwege de achttiende eeuw wordt mr. Johan van Haesebroek eigenaar van het landgoed. In die tijd is de naam van de boerderij veranderd van Neyenburch in Haasburg, ongetwijfeld een afgeleide van de naam van de toenmalige eigenaar. De boerderij is in 1972 gesloopt.¹⁹

Looierslaan (1925/1926)

De Looierslaan was al van een naam voorzien ver voor het Damsigt-stratenplan uit de jaren dertig. Op een uit

1812 daterende schets met aantekeningen in het Frans, wordt de grens aangegeven tussen Voorburg, Veur en Stompwijk. Hierop komt de aantekening voor van een ‘maison dit looyerij’ en de aantekening ‘Looiersstraatje’. Volgens notities uit die jaren zouden aan de Veurse kant leerlooierijen geweest zijn. Kort daarop moeten deze verdwenen zijn want daarna is er niets meer van vernomen. In de volksmond werd sinds die tijd gesproken over de Looiersstraat of Looierslaan. Bij het vaststellen van de namen voor de nieuwe wijk Damsigt in 1925/1926 is de naam Looierslaan aangehouden, door zowel Voorburg als Veur.

Oosteinde (1886)

Ook het Oosteinde was al een bestaande weg toen de Damsigtwijk werd aangelegd. Het huidige Oosteinde was vroeger een deel van de Heerweg die liep van Voorburg via het huidige Leidschendam richting Leiden. De

naam is eind 1800 ontleend aan het wijkje dat vanouds aan ‘het einde’ van het dorp aan de oostkant lag. Het gebied tussen de Heerweg en de Vliet heeft eeuwenlang de welgestelden aangetrokken en zij hebben daar hun buitenhuizen gebouwd, zoals onder andere Vreugd en Rust, Rusthof, Noordervliet, Vlietwijk, Opwijk, Vlietenburch, Eemwijk, Buijtenrust, Leeuwensteyn en Damsigt. Vele vooraanstaande personen zijn aan deze buitens verbonden zoals Groen van Prinsterer, Hoffman, Prinses Marianne en de Van Alckemades.²⁰

Opwijkstraat (1925)

De naam Opwijk komt van de buitenplaats die gelegen heeft ten noorden van de Wijkerbrug, waar nu onder andere de St. Maartensschool staat. In 1643 wordt Opwijk genoemd wanneer ridder Johan van den Brouck de grond met het boerenhuis koopt. Hij woont dan zelf al enkele jaren op het landgoed Vlietwijk dat aan de

Looierslaan omstreeks 1950, links de oude huisnummers 12, 14 en 16 en rechts de garage van Van der Helm.

Bron: Facebook

Het Oosteinde met rechts de Damsigtstraat. Opmerkelijk zijn de bomen verderop, die nog midden op de weg staan ter hoogte van huisnummer 339. Foto, 1928.

Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

andere kant, aan de westzijde van de Wijkerlaan ligt. Hij laat het boerenhuis slopen en bouwt er een nieuwe buitenplaats die in de jaren erna vele malen van eigenaar wisselt. In 1738 komt de buitenplaats in handen van Levijn van Dijk. Deze laat het bestaande huis tot op de grond afbreken en bouwt er een nieuwe fraaie behuizing. Ook in de volgende jaren verandert Opwijck vele malen van eigenaar, onder wie diverse hoogwaardigheidsbekleders. In 1777 wordt Nicolaes Straetman de nieuwe eigenaar. Met hem breekt een nieuwe periode aan, want hij maakt in 1779 van zijn bezit een logement met kolfbaan²¹ en een 'coupel'. In 1793 wordt het huis gesloopt en vervangen door een hotel met uitspanning, 'de Wijkerbrug' genaamd. In de Tweede Wereldoorlog wordt het door de Duitse bezetters gevorderd, waarna het geheel in 1948 wordt afgebroken.²²

Veurselaan (1921)

De Veurselaan was, net als de Looierslaan en het Oosteinde, al van een naam voorzien toen het nieuwe stratenplan van Damsigt werd bepaald. De straatnaam bestaat al sinds 1921 en verwijst naar de voormalige gemeente Veur. Het agrarische Veur vormde tot 1646 een heerlijkheid met de gemeente Voorschoten. Na 1646 was Veur een aparte gemeente die werd begrensd door de 'Leidschen dam' en Stompwijk in het zuiden, de landscheiding en Voorburg in het noordwesten, de Schenk of Scheidingswetering met Wassenaar in het noorden en de gemeente Voorschoten in het noordoosten. In 1938 volgde een nieuwe indeling waarbij de dorpen Veur, Stompwijk en de buurtgemeenschappen Wilsveen, Veenweg en Tedingerbroek samengevoegd werden tot de nieuwe gemeente Leidschendam.

De Opwijkstraat gezien vanaf de Looierslaan. Links op de hoek de groenteboer, rechts verder in de straat de winkels van de bakker, de melkboer en de sigarenboer. Foto, 1932. Collectie Martin Harms

Opwijkstraat ter hoogte van nummer 19, Mieke Rauwerda. In de wagen zit Maren, de kleinzoon van Mevrouw Schlüter. Foto, circa 1957. Collectie familie Rauwerda-Schuring

Een leven met boeken

Vier keer per week fietst Walther Zwaan (1937) trouw van de Essesteijnstraat naar zijn boekwinkel in het Haagse Bezuidenhout.

'Ik ben niet de oudste bewoner van Damsigt, maar voor zover ik weet wel degene die er het langst woont. Toen ik 5 jaar was, moesten mijn ouders, zuster en ik gedwongen uit de Ieplaan in Den Haag vertrekken. Het was 1942 en de Duitsers maakten van het hele gebied daar een verdedigingslinie. Straten werden afgebroken en de kruidenierszaak van mijn vader in de Boreelstraat werd ontruimd. We kregen als vervangende woning Essesteijnstraat 171 toegewezen. De huurders daarvan moesten op hun beurt ook gedwongen weg, zo ging dat. Vanaf 1943 ging ik naar de Damsigtschool. Klonk de sirene, dan snelden we met z'n allen naar de gang en schuilden achter de jassen.

Na de lagere school doorliep ik de eerste hogere burgerschool van het land, de Thorbecke-hbs in de Haagse wijk Bezuidenhout. Later, toen ik in Leiden muziekwetenschap studeerde, kreeg ik een meer dan gemiddelde belangstelling voor boeken. Aanvankelijk kocht ik vooral muziekboeken, vervolgens ook over geschiedenis, wijsbegeerte, literatuur, alles tweedehands. Mijn moeder wilde zo veel boeken niet in huis, zodat ik weleens een zak eerst in de schuur zette, die ik later bij donker pas

mee naar zolder nam. Daar kwam ze nooit. Daar lagen de boeken merendeels gestapeld, want kasten pasten niet onder het schuine dak.

Ik ben nooit uit het huis weggegaan. Na het overlijden van mijn vader in 1991 ben ik er met mijn moeder blijven wonen, en sinds het moment dat zij naar een aanleunwoning verhuisde, woon ik hier alleen.

Bij goed weer kunt u me buiten in de Louise de Colignystraat in het Bezuidenhout met deze of gene een kopje thee zien drinken. Ik bezit daar sinds 1986 een algemeen antiquariaat. Van woensdag tot en met zaterdag ben ik er, later in de middag. Ik koop van particulieren, ga ook wel naar bazaars, vlooiemarkten en kringloopwinkels. Soms zitten er bijzondere boeken tussen, weggedaan door mensen die denken dat boeken niets meer waard zijn.

Mijn aanzienlijk boekenbezit is maar voor een deel in de winkel. In mijn opslagruimte staan de boeken in dozen opgestapeld tot het plafond.

Ik ben nu 77 en de winkel loopt niet goed meer, maar stoppen wil ik niet. Misschien dat ik er over een jaar of tien eens mee ophoud.'

*Walther Zwaan voor zijn huis
in de Essesteijnstraat.
Foto Sascha Veltrop*

Openbaar vervoer

Een verbindende factor

Pascal Scheenstra

*Station Leidschendam-
Voorburg met twee elkaar
passerende ZHES-treinen.
Foto, 1935.*

*Bron: Voorburg Gallery,
www.voorburg.org*

De gemeente Leidschendam-Voorburg is ingesloten door en wordt doorkruist door vele soorten infrastructuur, zoals trambanen, snelwegen, spoorwegen en waterwegen. Dit is al vele jaren zo. Voorburg, en daarmee ook de buitenplaats Damzigt en de wijk Damsigt, heeft namelijk een ligging tussen de van oudsher belangrijke steden als Leiden, Delft en Den Haag. Hierdoor is er rond Damsigt altijd een veelheid aan infrastructuur geweest; een aspect dat Damsigt zeer aantrekkelijk maakt(e) als woonwijk. Voor meerdere vormen van openbaar vervoer was er een halte of station vlak bij Damsigt of was er zelfs een halte met de naam Damsigt.

De Vliet

Aan de buitenplaats Damzigt, gelegen aan de Vliet, is in de loop der tijd een flinke diversiteit aan varend verkeer voorbij gekomen. Maar al in de tijd van de Romeinen, ver voordat de buitenplaats bestond, was er veel verkeer in de Vlietstreek. Zo werd in de Romeinse tijd de gracht van Corbulo, die de Oude Rijn en de Maas verbond, aangelegd om goederen en personen te vervoeren.

In de middeleeuwen is de Vliet gegraven als verbinding tussen de Oude Rijn en de Schie. De voornamelijk voor waterlozing gebruikte Vliet was in de zestiende eeuw met name toegankelijk voor zeilbootjes. In het begin van de zeventiende eeuw ontstonden meer (commerciële) mogelijkheden voor de Vliet. Er werd geïnvesteerd in ontwikkeling en onderhoud van de Vliet. Naast het water kwam een jaagpad te liggen, waarop de 'jager' en de paarden liepen die zorgden voor het voorttrekken van de trekschuit; dit voorttrekken werd destijds 'jagen' genoemd. Vanaf dat moment konden ook de trekschuiten en kajuitschepen over de Vliet varen. Op 15 maart 1638 werd de trekschuitdienst tussen Leiden,

Delft en Den Haag officieel geopend. Vanuit Delft en Leiden voeren acht trekschuiten over de Vliet heen en weer naar de 'Leidschen dam'. Omdat de boten daar niet verder konden, moesten de reizigers uitstappen en aan de andere kant van de dam verder met een daar klaarstaande schuit. In 1648 werd de dam verwijderd en vervangen door hefsluizen, waarna de trekschuiten wel door konden varen.

Op onderstaand schilderij is in de sluis kom een drietal trekschuiten te zien en links op de kade loopt een jager met een paard. In het midden links is de koepel van de 'Peperbus' te zien, de hervormde dorpskerk. De kerk is er nog, maar veel andere huizen op het schilderij zijn in de loop der tijd afgebroken of (onherkenbaar) aangepast. Op de achtergrond is de hefsluis te zien, en nog verder naar achter is een groenpartij te zien die zeer dicht bij de buitenplaats Damzigt lag.

Een kleine 250 jaar was de trekschuit de belangrijkste vorm van vervoer over de Vliet. In de tweede helft van de negentiende eeuw werd de rol van de stoomboot steeds groter, die de trekschuit uiteindelijk verdrong.

De zwaai kom in de trekvaart in Leidschendam, schilderij P. C. la Fargue, 1756. Collectie Rijksmuseum Amsterdam

Stoomtram bij de halte Damlaan (hoek Damlaan-Veursestraatweg, de tegenwoordige Voorburgseweg), Foto, 1910. Uitgever F. van Niel, Leidschendam

De laatste stoomtram op het traject Den Haag-Leiden bij de halte Damsigt. Foto, 1921. Fotograaf onbekend. Bron: beeldarchief Leidschendam-Voorburg

IJSSEL-STOOMTRAMMAATSCHAPPIJ.
Winterdienstregeling aanvangende 1 October 1888.
 Lijst Leiden—Voorschoten—Veur—Wijkweg—Voorburg—Witvliet—Wassenaar.

Stations	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
Leiden	0.00	0.10	0.20	0.30	0.40	0.50	1.00	1.10	1.20	1.30	1.40	1.50	2.00	2.10	2.20	2.30	2.40	2.50	3.00	3.10	3.20	3.30	3.40	3.50	4.00	4.10	4.20	4.30	4.40	4.50	5.00	5.10	5.20	5.30	5.40	5.50	6.00	6.10	6.20	6.30	6.40	6.50	7.00	7.10	7.20	7.30	7.40	7.50	8.00	8.10	8.20	8.30	8.40	8.50	9.00	9.10	9.20	9.30	9.40	9.50	10.00	10.10	10.20	10.30	10.40	10.50	11.00	11.10	11.20	11.30	11.40	11.50	12.00	12.10	12.20	12.30	12.40	12.50	13.00	13.10	13.20	13.30	13.40	13.50	14.00	14.10	14.20	14.30	14.40	14.50	15.00	15.10	15.20	15.30	15.40	15.50	16.00	16.10	16.20	16.30	16.40	16.50	17.00	17.10	17.20	17.30	17.40	17.50	18.00	18.10	18.20	18.30	18.40	18.50	19.00	19.10	19.20	19.30	19.40	19.50	20.00	20.10	20.20	20.30	20.40	20.50	21.00	21.10	21.20	21.30	21.40	21.50	22.00	22.10	22.20	22.30	22.40	22.50	23.00	23.10	23.20	23.30	23.40	23.50	24.00	24.10	24.20	24.30	24.40	24.50	25.00	25.10	25.20	25.30	25.40	25.50	26.00	26.10	26.20	26.30	26.40	26.50	27.00	27.10	27.20	27.30	27.40	27.50	28.00	28.10	28.20	28.30	28.40	28.50	29.00	29.10	29.20	29.30	29.40	29.50	30.00	30.10	30.20	30.30	30.40	30.50	31.00	31.10	31.20	31.30	31.40	31.50	32.00	32.10	32.20	32.30	32.40	32.50	33.00	33.10	33.20	33.30	33.40	33.50	34.00	34.10	34.20	34.30	34.40	34.50	35.00	35.10	35.20	35.30	35.40	35.50	36.00	36.10	36.20	36.30	36.40	36.50	37.00	37.10	37.20	37.30	37.40	37.50	38.00	38.10	38.20	38.30	38.40	38.50	39.00	39.10	39.20	39.30	39.40	39.50	40.00	40.10	40.20	40.30	40.40	40.50	41.00	41.10	41.20	41.30	41.40	41.50	42.00	42.10	42.20	42.30	42.40	42.50	43.00	43.10	43.20	43.30	43.40	43.50	44.00	44.10	44.20	44.30	44.40	44.50	45.00	45.10	45.20	45.30	45.40	45.50	46.00	46.10	46.20	46.30	46.40	46.50	47.00	47.10	47.20	47.30	47.40	47.50	48.00	48.10	48.20	48.30	48.40	48.50	49.00	49.10	49.20	49.30	49.40	49.50	50.00	50.10	50.20	50.30	50.40	50.50	51.00	51.10	51.20	51.30	51.40	51.50	52.00	52.10	52.20	52.30	52.40	52.50	53.00	53.10	53.20	53.30	53.40	53.50	54.00	54.10	54.20	54.30	54.40	54.50	55.00	55.10	55.20	55.30	55.40	55.50	56.00	56.10	56.20	56.30	56.40	56.50	57.00	57.10	57.20	57.30	57.40	57.50	58.00	58.10	58.20	58.30	58.40	58.50	59.00	59.10	59.20	59.30	59.40	59.50	60.00	60.10	60.20	60.30	60.40	60.50	61.00	61.10	61.20	61.30	61.40	61.50	62.00	62.10	62.20	62.30	62.40	62.50	63.00	63.10	63.20	63.30	63.40	63.50	64.00	64.10	64.20	64.30	64.40	64.50	65.00	65.10	65.20	65.30	65.40	65.50	66.00	66.10	66.20	66.30	66.40	66.50	67.00	67.10	67.20	67.30	67.40	67.50	68.00	68.10	68.20	68.30	68.40	68.50	69.00	69.10	69.20	69.30	69.40	69.50	70.00	70.10	70.20	70.30	70.40	70.50	71.00	71.10	71.20	71.30	71.40	71.50	72.00	72.10	72.20	72.30	72.40	72.50	73.00	73.10	73.20	73.30	73.40	73.50	74.00	74.10	74.20	74.30	74.40	74.50	75.00	75.10	75.20	75.30	75.40	75.50	76.00	76.10	76.20	76.30	76.40	76.50	77.00	77.10	77.20	77.30	77.40	77.50	78.00	78.10	78.20	78.30	78.40	78.50	79.00	79.10	79.20	79.30	79.40	79.50	80.00	80.10	80.20	80.30	80.40	80.50	81.00	81.10	81.20	81.30	81.40	81.50	82.00	82.10	82.20	82.30	82.40	82.50	83.00	83.10	83.20	83.30	83.40	83.50	84.00	84.10	84.20	84.30	84.40	84.50	85.00	85.10	85.20	85.30	85.40	85.50	86.00	86.10	86.20	86.30	86.40	86.50	87.00	87.10	87.20	87.30	87.40	87.50	88.00	88.10	88.20	88.30	88.40	88.50	89.00	89.10	89.20	89.30	89.40	89.50	90.00	90.10	90.20	90.30	90.40	90.50	91.00	91.10	91.20	91.30	91.40	91.50	92.00	92.10	92.20	92.30	92.40	92.50	93.00	93.10	93.20	93.30	93.40	93.50	94.00	94.10	94.20	94.30	94.40	94.50	95.00	95.10	95.20	95.30	95.40	95.50	96.00	96.10	96.20	96.30	96.40	96.50	97.00	97.10	97.20	97.30	97.40	97.50	98.00	98.10	98.20	98.30	98.40	98.50	99.00	99.10	99.20	99.30	99.40	99.50	100.00

De lijn is verdeeld in de navolgende Secties:

Leiden—Voorschoten—Veur—Wijkweg—Voorburg—Witvliet—Wassenaar

Winterdienstregeling 1888 van de stoomtram.
 Uit: F.H.Chr.M. Daams en J.D. de Kort Sr, Over, door en om de Leytsche Dam.
 Geschiedenis van een gouden gemeente, 1988

De stoomtram

Op 19 juni 1885 werd de derde Haagse stoomtramlijn, de zogenaamde Voorburgse lijn, geopend. Deze lijn was de vervulling van een langgekoesterde wens van de gemeente Voorburg om via een tramlijn aangesloten te worden op Leiden en Den Haag. De gemeente Voorburg had al een aantal jaren voor de opening toegezegd deze stoomtramlijn te subsidiëren met een jaarlijks bedrag van tweehonderd gulden gedurende tien jaar. Ondanks deze toezegging werd de lijn pas aangelegd na een wijziging in de spoorwegwetgeving in de tweede helft van de negentiende eeuw die het makkelijker maakte om een stoomtramlijn aan te leggen en te exploiteren. De IJssel Stoomtram-Maatschappij (IJSM) voerde de exploitatie van het trajectgedeelte Voorburg-Den Haag uit. Meerdere keren per dag reed de rood geschilderde tram vanuit Den Haag met een snelheid van zo'n twintig kilometer per uur via station Laan van Nieuw Oost-Indië naar Voorburg Dorp. En vandaar uit verder via de halte Damsigt naar Veur en Leiden.

Na een kleine veertig jaar kwam er een einde aan de zelfstandige stoomtramlijn. De Voorburgse lijn werd in 1924 gekoppeld aan de Scheveningse lijn. Deze koppeling leidde tot het doorvoeren van een aantal ingrijpende wijzigingen waarmee reeds was begonnen in de eerste helft van 1922. Het spoor werd van enkelspoor vervangen door dubbelspoor (uitgezonderd het smalle stukje bij het Voorburg Viaduct waar een zogenaamd strengelspoor kwam te liggen) ten behoeve van de elektrische trams die de stoomtrams gingen vervangen. Na deze grote renovatie was Damsigt aangesloten op de modernste tramlijn van Nederland.

De elektrische tram

Op 1 januari 1924 werd de tramlijn overgenomen door de Noord-Zuid-Hollandsche Stoomtramweg-Maatschappij (NZH). Nadat NZH de tramlijn had omgebouwd tot een elektrische tramlijn, reden op deze lijn aanvankelijk oude tramwagens van andere tramlijnen. Deze oude tramwagens werden al snel vervangen door zware Hongaarse tramwagens. De Hongaarse trams, de zogenaamde Boedapesters, waren blauwgrijs van kleur en werden in de volksmond liefkozend de 'Blauwe Tram' genoemd. Deze trams wogen maar liefst 80 ton en zij reden met snelheden van 45 à 60 km per uur over het spoor. Regelmatig waren er botsingen tussen deze snelle zware trams en automobilisten. Vanaf 1924 heeft de Blauwe Tram bijna veertig jaar dienst gedaan. Ook nagenoeg de hele oorlogstijd, met uitzondering van de avonddiensten, reed de tram ge-

woon door totdat uiteindelijk in november 1961 echt de laatste rit werd gereden. Daarmee verviel de elektrische tram langs Damsigt. De veel goedkopere en wendbare autobus kwam ervoor in de plaats.

De Blauwe Tram bij de halte Damsigt op de eerste dag in dienst. Aan de linkerzijde van de foto zijn de huizen aan het Oosteinde 345 en 347 (hoek Damsigtstaat) te zien. Foto, 21 maart 1930. Fotograaf J.J.B. Vellekoop. Collectie Stichting Historisch Genootschap 'De Blauwe Tram'

De Blauwe Tram bij de halte Voorburg Viaduct. Foto L.J.P. Albers, 17 april 1955. Collectie Henk Odendaal / Frank Faber

Een bushalte van Citosa (busdienst Leiden - Den Haag, richting Leiden) op het Oosteinde, halverwege de Damsigtstraat en de Looierslaan. Foto, 1965.

Bron: beeldarchief Leidschendam-Voorburg, uitgever Drogisterij Damsigt

HTM Buslijn 26 aan het eindpunt Damsigt. Foto, 1983. Bron: M.J. Harms en J.Kres, 'In Voorburg is veel gevaer. Historie van het openbaar vervoer, in: Kroniek van Voorburg (jrg. 4), 1988

Een bus van Citosa die reed op de busdienst Leiden - Den Haag. De bus richting Den Haag is gefotografeerd ter hoogte van de Looierslaan.

Foto J.J.B. Vellekoop, 1932.

Bron: beeldarchief Leidschendam-Voorburg

De autobus

Het opheffen van de Blauwe Tram leidde ertoe dat de HTM een drietal busverbindingen instelde. Dit waren de zogenaamde HTM-buslijnen 40, 41 en 42, die alle vertrokken van het Oosteinde. In de loop der jaren liepen er vele buslijnen van diverse busmaatschappijen steeds (weer) met andere busnummers langs Damsigt. Veelal was dit het gevolg van samenvoegingen, omleidingen en opheffingen. Onder andere waren dit buslijn 17 (tot 1971), buslijn 26 en buslijn 22. En van NZH waren dit onder andere de buslijnen 44, 45, 46, 47, 48 en 49. Maar al ver voor het opheffen van de Blauwe Tram in 1961 reden er bussen langs Damsigt, zoals die van Autobusonderneming Citosa.

De Hofpleinlijn

In 1899 kreeg de Zuid-Hollandse Elektrische Spoorwegmaatschappij (ZHESM) toestemming voor aanleg van de Hofpleinlijn. De Hofpleinlijn loopt tussen Rotterdam en Scheveningen en was de eerste elektrische treinlijn in Nederland.

Bijna tien jaar na het verkrijgen van de toestemming tot aanleg reed in 1908 de eerste trein over het spoor. Ondanks dat de spoorlijn volledig elektrisch was reden er ook enkele stoomtreinen over dit traject. De reden was simpel: er was vertraging ontstaan in de levering van het elektrisch treinmaterieel.

Met de oplevering van de Hofpleinlijn werd Voorburg een forensenplaats voor Rotterdamse zakenlieden en scheepvaartemployees. Het inwoneraantal van Voorburg steeg sterk, en dit was aanleiding voor de gemeente Voorburg om midden jaren twintig te beginnen met onder meer de bouw van de wijk Damsigt. Damsigt was immers goed bereikbaar op loopafstand van station Leidschendam-Voorburg (dat overigens tot 1 oktober 1918 de naam station Voorburg-Leidschendam had). In de jaren zeventig werd het railnet uitgebreid met de zogenaamde Zoetermeer Stadslijn. De Zoetermeer Stadslijn was aangesloten op station Leidschendam-Voorburg, zodat vanaf dat moment ook Zoetermeer vanuit Damsigt goed te bereiken was.

Eind jaren tachtig ontstonden de eerste ideeën om de Zoetermeer Stadslijn en de Hofpleinlijn te integreren met het metronetwerk van Rotterdam en het tramnetwerk van Den Haag. Na vele jaren van overleg en onderhandeling ging uiteindelijk in 2006 de Randstadrail rijden.

Eén van de struikelblokken tijdens de onderhandeling, waar men ook niet is uitgekomen, is de hoogte van de perrons. Omdat de Haagse trams (rijdende op de voormalige Zoetermeer stadslijn) een andere instaphoogte hebben dan de Rotterdamse trams (rijdend op de voormalige Hofpleinlijn) en geen van beide gemeentes van plan was om aanpassingen te doen, was het noodzakelijk om op het gemeenschappelijke traject van de metro en de tram zogenaamde hybride perrons aan te leggen. Dat maakt dat het perron van station Leidschendam-Voorburg deels een lage en deels een hoge opstap kent.

In vergelijking met de Hagenaars hebben de Voorburgers nog het belangrijke voordeel, dat de leerlingen die in Leiden, Delft of Rotterdam een H. B. S. of gymnasium bezoeken, een gratis tram- of treinsabbonnement ontvangen.

Krantenartikel uit
Het Vaderland,
dinsdag 4 augustus 1931

Voorburg Viaduct. Oosteinde ter hoogte van Park Vronesteyn, gezien in noordoostelijke richting naar het viaduct in de Hofpleinspoorlijn. Links een bloemenkiosk en een autobus van Citosa. In het midden passeert een trein station Leidschendam-Voorburg. Rechts de dienstwoningen en het wachthuisje van de Blauwe Tram. Foto, 1950.
Fotograaf Nikerk, fotoreporter

De Sijtwendetunnel

Teneinde een betere doorstroming naar de Haagse regio te creëren bestonden er al voor de Tweede Wereldoorlog ideeën om de stad Den Haag van een ringweg te voorzien. In de jaren vijftig kregen deze ideeën meer invulling en werden de plannen uitgewerkt om de Noordelijke Randweg Haagse Regio (Norah) te ontwikkelen. Eén van de eerste plannen was de zogenaamde Verlengde Landscheidingsweg, die zes rijbanen breed zou zijn en op zes meter hoogte boven het maaiveld zou komen. Vooruitlopend op de definitieve uitvoering van het plan werd rond 1960 de draagconstructie hiervoor neergezet. Na vele jaren juridische touwtrekkerij werd eind jaren negentig besloten om het oorspronkelijke idee van de Verlengde Landscheidingsweg te laten vallen en de Norah te combineren met een woningbouwlocatie. Het plan Sijtwende - met een tunnel in plaats van een weg

boven het maaiveld - was geboren. En de draagconstructies werden weggehaald.¹

De Sijtwendetunnel bestaat uit een drietal achter elkaar gelegen tunnels: de Spoortunnel, De Parktunnel en de Vliettunnel. Parallel aan de Vliettunnel (met 1.200 meter de langste van de drie) is een tramtunnel inclusief ondergrondse halte gerealiseerd. De tunnels voor de auto's werden al geopend in 2003, maar de tramtunnel is pas op 1 juli 2010 in gebruik genomen. Door deze tunnel rijdt de HTM met Randstadrailtrams op lijn 19.

*Bouw van de Sijtwendetunnel
gezien vanuit de
Dr. Beguinlaan. Foto, 1999.
Collectie Jaap Voogt*

*Protesterende buurtbewoners
bij de draagconstructie aan
het Oosteinde bij de Dr.
Beguinlaan. Bron: beeldarchief
Leidschendam-Voorburg.
Foto, 31 maart 1984.
Fotograaf D.W. v.d. Engh*

Een kelder vol wijn als ruilmiddel

Nico van Dijkhuizen (1929) maakte de Tweede Wereldoorlog mee in Damsigt.

‘Als jongetje van tien werd ik wakker van het geluid van Junkers en Messerschmitts. Een paar dagen later zag ik in zuidelijke richting hoge rookwolken vanuit mijn dakraam in de Damsigtstraat 27: het bombardement van Rotterdam.

Er waren een of twee schuilplaatsen in de Dr. Beguinlaan toen daar nog geen huizen stonden, aan het eind van de Elsbergstraat. Ik denk dat ze nooit gebruikt zijn. We zijn als gezin de oorlog goed doorgekomen, dankzij onze levensmiddelenwinkel en een kelder vol wijn. Goed ruilmiddel. Het was verder rustig in onze wijk. Ik kende één gezin met NSB'ers. Ze woonden ook in de Damsigtstraat. Het waren beslist geen verraders, vandaar dat ik rustig verzetskrantjes kon bezorgen. Ik wist niets over onderduikers bij burens, mensen hingen dat niet aan de grote klok. Onze eigen ‘onderduiker’ Henk Vogel woonde samen met zijn vriendin Klazina bij ons. Henk was ondergedoken vanwege de Arbeitseinsatz en werkte in de zaak; Klazina werkte in de huishouding.

Pas de laatste twee jaar van de oorlog werd het voedsel minder en van slechtere kwaliteit. Door mijn leeftijd kon ik Duitse controles makkelijk passeren. Ik kon dus met de bakfiets naar bedrijven om producten op te halen en klanten te bedienen. Honger heb ik niet gekend, maar aan het einde van de oorlog woog ik 35 kilo.

Mijn vader had een vooruitziende blik. In 1939 had hij een wagonlading bruinkool gekocht met een Duits kookapparaat speciaal voor bruinkool. Dat ding heeft de hele oorlog doorgebrand. We hadden hierdoor een warme keuken en warm water. De tuin werd een moestuin met zo ‘ramen’ waarvoor ik de betonnen zij- en achterkanten heb gemaakt. Verder hield ik een geit en chinchilla-konijnen, in 1944 had ik er 27. Aan het eind van de oorlog waren ze allemaal opgegeten. Toen er in 1944 geen brandstof meer was, kwamen 's avonds mensen om de lindebomen in de Damsigtstraat om te zagen. Om dit te voorkomen werd een bomenvacht ingesteld, waar ik ook aan meedeed. Op een keer merkte ik dat men de vlaggenstok van de Damsigtschool wilde weghalen. Het waren bewapende mensen van de ondergrondse. Mijn vader sprak een hartig woordje met ze en de vlaggenstok werd bij ons opgeborgen.

Plotseling kwamen de Canadezen de Elsbergstraat in rijden, jeeps en vrachtwagens. De soldaten werden met gejuich ontvangen. Mijn vader handelde met ze, en opeens werden er jerrycans benzine en schoenen bij ons over de tuinmuur gegooid. Ik heb nog jarenlang Canadese schoenen met autobandzolen gedragen: onverslijtbaar.’

*Niek van Dijkhuizen.
Foto collectie Niek van
Dijkhuizen*

Damsigt tijdens de Tweede Wereldoorlog

Slachtoffers, helden en getuigen

Masja van Rooij en Marlise Hof

Soms is een gebied van een paar hectaren genoeg om een boeiende geschiedenis te vertellen. Het verhaal van Damsigt in de oorlogsjaren gaat over de Tweede Wereldoorlog in veel van haar facetten: voedselschaarste, Arbeitseinsatz en bombardementen. Door de bijzondere ligging in het grensgebied van Voorburg was Damsigt een geschikte plaats voor onderduikers en verzetsactiviteiten.

En er waren mensen die sympathiseerden met de Duitsers. Afgezien van de grote onrust onder Joodse inwoners, was er relatieve tolerantie onder burens. Net als in veel andere woonwijken in Nederland kenden burens elkaars overtuigingen en tolereerden ze deze stilzwijgend van elkaar. Schrijnende verhalen zijn er helaas ook, bijvoorbeeld over wat er uiteindelijk gebeurde met de Joodse gezinnen. De geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in Damsigt wordt verteld aan de hand van onderzoek in archieven en via interviews met nabestaanden en ooggetuigen.

*Medewerkers van het illegale
blad De Vlietstreek. V.l.n.r.
Tine Meester, Jeanne Kraayeveld,
Annie Cupedo en Mieke Welling. Foto, 1945.
Beeldarchief gemeente
Leidschendam-Voorburg*

Het dagelijks leven tijdens de oorlogsjaren

De Duitsers komen

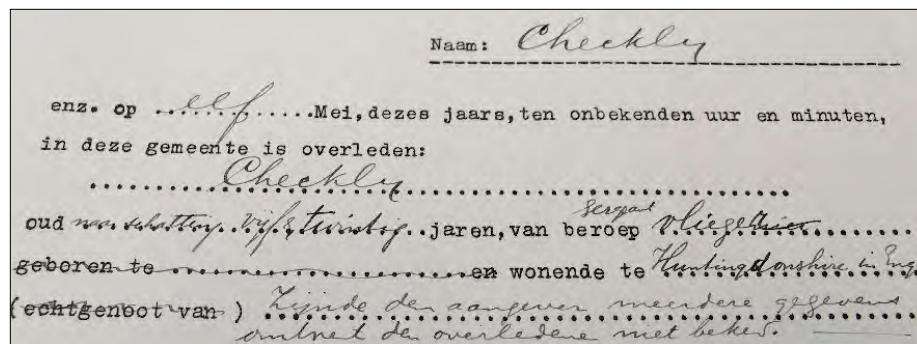
In de vroege ochtend van 10 mei 1940 verschenen de eerste Duitse vliegtuigen boven Voorburg. Ze waren op weg naar de drie vliegvelden rondom Den Haag:

Ockenburg, Valkenburg en Ypenburg. Honderden Duitse parachutisten werden in de regio gedropt. Bij de Rodelaan stortte op dezelfde dag een Engels vliegtuig neer, waarbij twee bemanningsleden om het leven kwamen.¹

De latere Brigade-generaal-arts dr. H.J.P. Beerstecher is dan tien jaar oud en woont in de Essesteijnstraat op nummer 151. 'Ik herinner me dat het vliegtuig brandend naar beneden kwam. De piloot probeerde het toestel nog netjes in het weiland neer te zetten.'

Mevrouw Koot-Van Haaster (1915) woonde op boerderij Oost Duivesteijn (Veurselaan 45): 'Het was een hels lawaai van vliegtuigen en geschut. In het midden van het land was het zo erg dat de mensen geëvacueerd moesten worden naar de kuststrook. Wij kregen twee echtparen toegewezen. Bij elkaar waren we toen met z'n zestienen. Er was gelukkig eten genoeg.'² Het bombardement op Rotterdam was op 14 mei 1940. Mevrouw Koot: 'Alles dreunde en de lucht had een rode gloed. Omdat een oude boerderij met een rieten dak ook erg gevaarlijk is, pakte ik mijn rieten koffer in met voornamelijk kinderkleren. Maar Nederland gaf het dezelfde avond op.'

Op 15 mei 1940 capituleerde Nederland. De gevolgen voor de bevolking waren meteen merkbaar: Duitse

soldaten werden bij gezinnen verplicht ingekwartierd, 's avonds ging de verduisteringsplicht in. Cock van der Helm (1933), destijds Looierslaan 24, herinnert zich: 'In 1940 werd een deel van de Looierslaan (vanuit Leidschendam gezien het deel rechts van de Opwijkstraat) meteen door de Duitsers gevorderd. Onze garage werd een keuken voor de Duitse soldaten. In de keuken in onze garage waren twee koks, Fritz en Felix. Elke ochtend was er appel in de straat. De Duitsers zaten te eten op de muurtjes voor de voortuintjes. Kinderen praatte met hen. Toen de bunkers aan de Rodelaan klaar waren, vertrokken ze. Voorbij de Dr. Beguinlaan, vanaf het Oosteinde en Hotel-Restaurant De Wijkerbrug (waar nu de St. Maartensschool is) tot aan het viaduct en in de Rodelaan waren de huizen wel bezet door Duitse troepen.' Over de Duitsers waren de meningen verdeeld: 'Moeder zei: 'Van moffen kon je zeggen wat je wilde, maar er werd zelden of nooit een meisje of een vrouw

Overlijdensbericht van een omgekomen Engelse piloot, Checkly, op 10 mei 1940 neergeschoten en neergestort bij de Rodelaan. Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Wrak van het neergestorte Engelse vliegtuig Blenheim P 6901 waarin twee van de drie bemanningsleden omkwamen. Foto, zomer 1940. Collectie Hans van Lith

Oosteinde, gezien vanaf de kruising met de Oostvlietstraat in noordoostelijke richting. Rechts een wachtposthuisje bij de villa Oostvliet (Oosteinde 100) en een groep mensen onder een spandoek met de tekst 'Sonntag Eintopfessen der Deutschen Winterhilfe' (Winterhulp - NSB). Foto, 1942. Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

lastig gevallen.' Sommige kinderen waren bang. Aafke Vervoort-Verkade: 'De Rodelaan werd door de jongens het 'pief-paf-poef-laantje' genoemd. Omdat daar ook een schietbaan was. Op het Oosteinde was ik bang als ik van school naar huis liep, omdat er zoveel Duitsers ingekwartierd waren. Zeker nadat mijn tante voor mij sokken had gebreid met rood-wit-blauw-oranje boorden!'

Bunkers nabij Damsigt

Walter Uijenbroek

Dichtbij Damsigt, ter plaatse van de huidige Klaverweide en de Oosterbegraafplaats, was een groot bunkercomplex gebouwd door de Duitse bezetters, omringd door tankgrachten.³ Het complex bestond onder meer uit diverse verdedigingswerken, woon- en schoolplaatsen, een keuken en een zendstation. Aan de Dr. Beguinlaan bevond zich ook nog een

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN		
DISTRIBUTIE STAMKAART		
TEVENS BEWIJS VAN OPNEMING IN HET BEVOLKINGSREGISTER		
N/V	No. 2827	
Geslachtsnaam	v.d. Helm.	
Voor-naam	Hendrica C. M.	
Geboren	op 14 Oct. '36	
	Gem. Teus.	
Nationaliteit: NEDERLANDER		
Dagteekening aansijde	Gemeente en Adres	Paraaf Ambt.
	Looiersl. 24, Leidschendam	
Afgegeven in Gem.: LEIDSCHENDAM		
op	16 NOV 1990	
De Aangewezen Ambtenaar van het		13 13 13
7102		14 14 14

De familie Van der Helm in de tuin aan de Looierslaan 24.

Foto, 1940.

Collectie familie Van der Helm

Stamkaart Hendrica (Hennie) van der Helm.

Collectie familie Van der Helm

Tweede distributiestamkaart Hendrica (Hennie) van der Helm.

Collectie familie Van der Helm

TWEDE DISTRIBUTIE STAMKAART		M	V
		342	No 003310
NO. PERSOONSBEWIJS		705	
NO. EERSTE DISTR. STAMKAART		2827	
GESLACHTSNAAM	van der Helm		
VOORNAAMEN	Hendrica Catharina M.		
GEBOORTEDATUM	14 Oct. '36		
GEBOORTEGEMEENTE	LEIDSCHENDAM		
ADRES	Looierslaan 24		
 			

telefoonbunker. Na de oorlog werd begonnen met het gefaseerd ontmantelen van het enorme complex. Tot die tijd werden de leegstaande gebouwen gebruikt voor onder meer een champignonkwekerij (van de heer Vogels) en werd onderdak verleend aan diverse verenigingen (waaronder hobbyclub 'De Grijs Kat'). De sloop van de bunkers en het dempen van de tankgrachten heeft tot begin jaren zeventig voortgeduurd. Zelfs toen werden er nog landmijnen gevonden en ter plekke tot ontploffing gebracht. In het huidige landschapsbeeld is het bunkercomplex niet meer waarneembaar. Een klein stuk van de oorspronkelijke tankgrachten is echter blijven bestaan en opgenomen in het slotenpatroon, waaronder het slootje achter West-Duivesteijn aan het Burgemeester Den Haan-Groenpark.

In het begin deden de Duitsers hun best om de sympathie van de Nederlandse bevolking te krijgen. Zo werden – uit dank voor de opvang van Duitse en Oostenrijkse kinderen na de Eerste Wereldoorlog – circa 6.000 Nederlandse kinderen naar Oostenrijk gestuurd om er de zomer van 1940⁴ door te brengen. Op 4 augustus vertrokken ook drie Damsigtkinderen naar Oostenrijk: een jongen van twaalf uit de Looierslaan, een meisje van tien uit de Damsigtstraat en een jongen van elf uit de Essesteijnstraat. Hun ouders waren geen lid van de NSB. Voor een soortgelijke 'gezondheidsreis' naar Tiel vertrok een jongen van zes jaar oud, wel vanaf een NSB-adres in de Damsigtstraat.⁵

Dwargarbeid, hongering en kou

Jeanne Hogendoorn (1932), die na de oorlog met de drogist Adrianus Hogendoorn trouwde: 'De woonruimte boven de garages probeerde de familie al een tijdje

NEDERLANDERS

De Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied, Rijksminister Seys-Inquart heeft in zijn te Rotterdam gehouden rede uitdrukking gegeven van zijn bijzondere voldoening, daar hij thans de gelegenheid heeft tot het in het leven roepen van een **kinderactie voor kinderen van behoeftige Nederlandsche gezinnen**, en zijn dank te kunnen toonen voor de in de na-oorlogsjaren van Nederlandsche zijde doorgevoerde kinderpactie voor Oostenrijksche kinderen.

Toentertijd waren duizenden Oostenrijksche kinderen voor ontspanning in Nederland. Thans heeft de Rijkscommissaris toegezegd dat **6000 kinderen naar de mooie gouw Opperdonau (Salzkammergut) kunnen gaan**.

Met de voorbereidingen voor deze reis is het Nederlandsch-Duitsch Comité gereed.

De eerste vacantiereizen voor deze ontspanning behoeftige kinderen kunnen vertrekken op 15 Juli o.s. De duur van het verblijf is gerekend tot October, zoodat een absolute ontspanning gewaarborgd is.

In Oostenrijk staan de kinderen onder toezicht van Nederlanders. Bovendien staan alle kinderen onder geneeskundige controle, en worden ondergebracht in vijfsterren hotels, vakantieoord en bij gezonde families, en wel uitsluitend in de meest mooie gedeelten van Opper-Oostenrijk. Op verren afstand van den oorlog en zijn gevolgen kunnen en zullen zij genieten.

Uitsluitend uit sociaal oogpunt worden de kinderen uitgezocht, d.w.z. die kinderen die een ontspanning het meest noodig hebben. De politieke en godsdienstige richting der ouders speelt hierbij geen rol.

De gouw Opperdonau zal alles doen wat in haar vermogen ligt te vergoeden wat Nederlanders destijds voor de Oostenrijksche kinderen hebben gedaan.

AANMELDING.

De ouders moeten **zoo speedig mogelijk opgave doen bij den burgemeester van hun gemeente. Er mag niemand geweigerd worden.** Om transportredenen mogen op het oogenblik maar 6000 kinderen worden opgenomen. Men wende zich in geval van twijfel tot het Nederlandsch Centraal Bureau voor de kinderactie Nederland-Oostmark, Den Haag, Binnenhof 19, Telefoon 18.38.20, toestel 26.

NEDERLANDSCH CENTRAAL BUREAU
VOOR DE
KINDERACTIE NEDERLAND-OOSTMARK

Een peloton Duitse soldaten marcherend in de mist langs de trambaan, mogelijk op de Parkweg ter hoogte van Prins Albertlaan. Foto, 1942.

Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

Duitse soldaten aan het werk in een zendmast van het zendstation voor de Duitse marine aan het eind van de Rodelaan. Foto, 1942.

Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

Wim van der Heijden met zijn moeder bij de bunkers aan het einde van de Rodelaan. Foto, mei 1947.

Collectie Van der Heijden

Affiche Kinderactie Nederland-Oostmark zomer 1940. Bron: www.geheugenvannederland.nl

te verhuren. Maar toen werd Rotterdam in mei 1940 gebombardeerd. Ja, het is triest, maar er kwamen veel vluchtelingen en toen was alles in één keer verhuurd. En ze hadden niks, dus de drogisterij deed ook goed zaken.' Volgens mevrouw Kors-Schellekens woonden er in de Essesteijnstraat 2 tot en met 20 uitsluitend Rotterdammers. Bij de school werden 25 leerlingen uit Rotterdam ingeschreven. Een evacu  op Essesteijnstraat 163, dhr. J. C. Schoneman, schreef op 5 mei 1941 aan de gemeente. 'Mijne Heeren! Hiermede had ik een beleefd verzoek indien mogelijk om door U tusschenkomst een nieuw Costuum te krijgen, aangezien ik reeds vanaf 14 sept. 1939 zonder werk ben en vanaf 14 Mei 1940 hier geevacueerd ben, van welk geld ik niets kan koopen.' Het verzoek werd blijkbaar ingewilligd. Onderaan het briefje staat genoteerd: 'Door magazijn [...] een gebruikt

Schaatsen op de tankgracht bij de Duitse stellingen aan het eind van de Rodelaan. Foto, 1956.

Collectie José Duurkoop-Kors

De winkel van de familie Koot. Foto, 1940.

Collectie Van der Heijden

costuum geleverd.'

De lagere school moest van 21 mei tot 6 september 1940 tijdelijk verhuizen naar de Julianastraat in Voorburg⁶ aangezien de Duitse Wehrmacht zijn intrek in het gebouw had genomen. Bij terugkomst in de Elsbergstraat bleek 'dat vele stoelen en tafels, behorend tot het meubilair der school, waren ontvreemd.' Ook ontbraken er 20 knotten wol en 40 breipennen.

Levensmiddelen waren alleen met distributiebonnen te krijgen, die op hun beurt weer alleen konden worden verkregen met een distributiestamkaart, en gas en elektriciteit gingen op rantsoen. Iedereen moest zijn koper, tin en nikkel, inleveren voor de Duitse wapenindustrie. Mensen verstopten hun spullen. Niek van Dijkhuizen (1929), zoon van de kruidenier in de Damsigtstraat: 'We zongen: 'Oranje boven, Oranje boven, lever je koper in'. Veel mensen wisten niet wat ze met hun koper moesten doen. Mijn vader bood aan hun koper veilig op te bergen. Sommige stukken werden na de oorlog niet opgehaald. Zo komt het dat ik nu tegen een prachtige koperen pot aan zit te kijken.' Bij verbouwwerkzaamheden aan de Damsigtstraat 63 troffen de bewoners achter een verlaagd plafond in een inbouwkast een champagnekoeler aan, zorgvuldig gewikkeld in een Haagsche Courant van 12 juli 1941.

Inmiddels was Hitler begonnen met de bouw van de Atlantikwall. Delen van Den Haag en Scheveningen moesten eind 1942, begin 1943 geheel ontruimd worden. Gezinnen uit bijvoorbeeld de Bomenbuurt werden in Damsigt gehuisvest. Bestaande (niet economisch gebonden) Damsigt-bewoners en Joodse gezinnen moesten hun woning vrijmaken. In de Essesteijnstraat moesten oudere mensen gedwongen hun huis uit. Walther Zwaan (1937): 'Wij moesten binnen twee weken weg uit de leplaan en kregen een woonvergunning voor de Essesteijnstraat. De zittende huurder was niet meer economisch hier gebonden en kreeg een aanzegging te verhuizen, vanzelfsprekend niet tot zijn genoegen. Hij is naar Zeist vertrokken.' Mevrouw Kors herinnert zich dat het in het begin niet zo soepel liep tussen de nieuwkomers en de 'oude' bewoners. 'De eerste dagen werden nieuwe bewoners in Damsigt ontvangen met stenen tegen de ruiten. Het moesten immers wel NSB'ers zijn,

Klassenfoto van de kleuterschool aan de Elsbergstraat. Foto, 1943.

Collectie Walther Zwaan

Krantenknipsel 'bruine boonen gestolen'. De residentiebode, 15 oktober 1943

Verlovingfoto van J.A. Schuring en K. Engels. Kerstmis 1942, Opwijkstraat 23. Foto, 1942. In dit huis werd naar Radio Oranje geluisterd in aanwezigheid van een Duitse soldaat. Collectie familie Rauwerda-Schuring

Origineel bevel voor de Arbeits-einsatz. Aantroffen bij de renovatie van Damsigtstraat 18.

Collectie Niels van Drimmelen

ook bij Niek van Dijkhuizen was de radio verstopt in zijn slaapkamer. Bij de familie Engels werd er zelfs samen met de inwonende Duitse soldaat naar Radio Oranje geluisterd.⁷

In 1942 was de Arbeitseinsatz ingesteld. Alle mannen in de leeftijd van 18 tot 35 (later 40) jaar moesten zich melden. In de herfst van 1944 kregen alle Voorburgers

Bruine boonen. — Uit den schooltuin van school E aan de Elsbergstraat zijn de bruine boonen van de kinderen, welke zij te drogen hadden gehangen, in den nacht weggehaald.

persoonlijk een bevel in de brievenbus. Er waren echter maar weinig mannen die zich meldden, waarna de Duitsers overgingen tot het houden van razzia's. 'Op enkele huiszoekingen na, was hier slechts één razzia', herinnert Niek van Dijkhuizen zich. 'De Duitsers hadden het Damsigtkwartier afgezet en de troepen daarvoor waren in de Damsigtschool gelegerd. Alle mannen dienden zich met werkschoenen en een schop voor hun huis op te stellen om aan verdedigingsloopgraven te werken. Heel 'toevallig' waren in het Damsigtkwartier geen mannen aanwezig.' Frans van Heijningen beschrijft zijn herinneringen als volgt: 'Begin 1943 moest ik al naar de kleuterschool bij de St. Martinuskerk op het Oosteinde, nauwelijks twee jaar oud. Later heb ik gehoord, dat ik dan papa's schuilplaats onder de grond niet kon verraden.' De toekomstige echtgenoot van Jeanne Hogendoorn werd opgepakt door de Duitsers en kwam terecht in een fabriek in Ulm. Zij vertelt: 'Na het bombardement op de fabriek in Ulm is hij overgeplaatst naar een andere fabriek. Daar werd hij door de Amerikanen bevrijd. Hij had geen zin in die drogist thuis. Hij is toen met die Amerikanen meegegaan, Duitsland in. Hier dachten ze dat hij dood was, maar in september 1945 stond hij

ineens weer op de stoep.' Jeanne Hogendoorn heeft de geblakerde resten van de brieven van haar schoonmoeder aan haar man nog in bezit. Ze zijn tijdens een bombardement op de fabriek half verbrand geraakt.

Eind 1943 kwamen door vervalsingen en diefstallen uit distributiekantoren zoveel valse persoonsbewijzen en distributiekaarten in omloop dat de registratie van de Duitsers vrijwel waardeloos was geworden. Daarom werd de tweede distributiestamkaart ingevoerd. Deze stamkaart moest door iedereen persoonlijk in zijn woonplaats worden opgehaald. Bij de uitreiking hielden Duitsers en NSB'ers toezicht. Lange registers van gezochte personen waren er aanwezig. Wie toch ging liep

in de val. Met deze maatregel wilden zij de onderduikers afsnijden van voedselvoorziening. Veel Nederlandse ambtenaren hebben echter gefraudeerd bij het uitreiken van de nieuwe stamkaarten, zodat er uiteindelijk meer tweede distributiestamkaarten in omloop waren dan er Nederlanders waren. Bovendien werden distributiekantoren, waar distributiebonnen opgeslagen lagen, regelmatig overvallen door het verzet.

Eind 1944 kwamen er gaarkeukens. Als 'lokalen voor massavoeding' werden in Damsigt de school in de Elsbergstraat en Sigarenmagazijn Ouwehand in de Opwijkstraat 3 aangewezen. Ook in Damsigt was de Hongerwinter erg zwaar, al waren er veel tuinderijen. Aafke Vervoort: 'Mijn broer en ik kregen een trommeltje mee in bed met stukjes brood, dat mochten we dan 's ochtends in bed opeten. Voordat mijn moeder het duveltje (kacheltje) aan had, hadden wij ons ontbijt al op.' Cock

Persoonsbewijs van Adrianus Hogendoorn, Oosteinde 365. Collectie Jeanne Hogendoorn

Portret van Niek van Dijkhuizen. Foto, 1947. Collectie Niek van Dijkhuizen

GEWESTELIJK ARBEIDSBUREAU,
Lage Mieuwstr.4.

16 Gravenhage,

A. J. L. Hogendoorn
is aangevraagd voor uitzending naar Duitsland
hulp arb

De Directeur van het
Gewestelijk Arbeidsbureau,
Groep Nr. *4100*

Stamkaart Nr. *0.8369*

Werkstatt:

**Alöckner-Humboldt-Deutz AG
Werk ULM**

10 2 2 Dekade * 11. 20 8 43

42103 Hogendoorn Adrianus
* 19.10.21

Betrag RM. *60.-*

Unterschrift der Lohnbeamten	
---------------------------------	--

Die Tüte ist sofort unter den Augen der auszahlenden
Beamten zu öffnen und deren Inhalt nachzuprüfen, da
spätere Reklamationen nicht anerkannt werden.

F 3685

Oproep voor de Arbeitseinsatz
voor Adrianus Hogendoorn.
Collectie Jeanne Hogendoorn

Arbeitskarte van Adrianus
Hogendoorn.
Collectie Jeanne Hogendoorn

Loonzakje van de fabriek in
Ulm.
Collectie Jeanne Hogendoorn

1 42103 A. Gr. Bxx
Arbeitskarte — Befreiungsschein*)
Gültig bis auf weiteres. Widerruf vorbehalten.

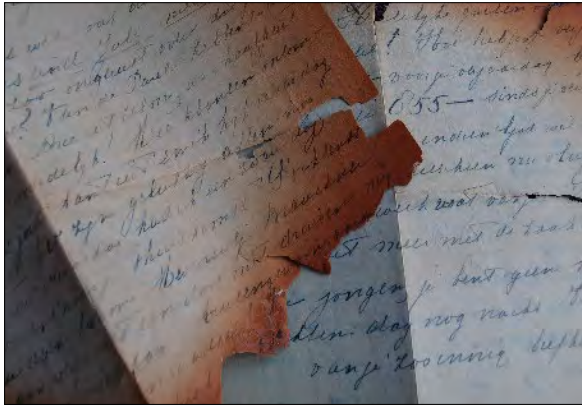
Familiennamen: Hogendoorn
Vor(Ruf)-name: Adrianus
Geburtsname bei Frauen:
Geboren am 19.10.21 in s'Gravenhage
männlich, weiblich, ledig, verheiratet, verw. gesch.
Staatsangehörigkeit: Niederlande
Volkszugehörigkeit: Niederländer
Herkunftsland (eingereist aus): Niederlande
Heimatort: Voorburg Oosteinde 365
Kreis:

Wohnhaft:
(bei Ausstellg. d. Befr.Sch.)
Beschäftigt als: Masch. Arbeiter
Arbeitsbuch-Nr.: A 356/003769
Arbeitsstelle: Alöckner-Humboldt-Deutz A.G.
Ulm/Donau

Im Inl. seit 2.5.43
Ausgestellt am 21. Feb 1944
Arbeitsamt Str.
Ulm/Donau

*) Dem ausländischen Arbeiter / Angestellten auszuhandigen.
150 000 × 6 VII. 43/229. 0/1084

van der Helm: 'Wij hadden thuis net genoeg, we aten pannenkoeken van biet en tulpenbollen.'
Vanwege de schaarste werden er kinderen naar Friesland gestuurd, onder wie de toen zevenjarige Aafke Vervoort en haar broer: 'Op 1 januari 1945 gingen we vanuit Rijswijk naar een oudoom en -tante. Toen hebben we een hele nacht met de bus gereden met gedooft lichten. We konden door de geallieerden beschoten worden. In Leeuwarden rook het naar hutspot, dat was zo lekker. De tijd daar was echt verrukkelijk.' 'Omdat onze familie vrachtwagens had, werd er vaak naar Friesland gereden', zo vertelt Hennie Houweling-Van der Helm. 'Soms namen ze kinderen mee, met een leidster uit Den Haag.' Haar broer Cock van der Helm vult aan: 'De twee auto's reden op houtskool. Een paard moest de auto eerst net zo lang trekken tot hij aansloeg. Er was een hut op de auto. Een keer zijn ze beschoten; de kinderen over-

leefden door plat te gaan liggen. Uit Friesland brachten ze eten mee terug voor de voedselvoorziening in Leidschendam en Voorburg. Vader liet hier expres een keer een volle auto buiten staan in de Looierslaan. Vol met kool. Groene kool of savoieikool. Die was 's ochtends helemaal leeggehaald. Dat had hij expres gedaan, voor de wijk.'

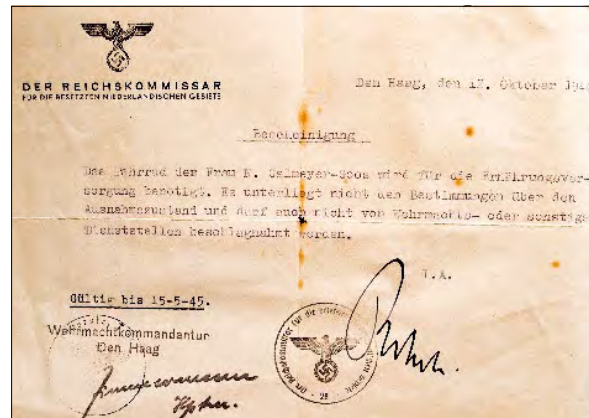
Er was in de Hongerwinter niet alleen gebrek aan voedsel, maar ook aan brandstof. In: het verhaal 'Verjaardag' in het boek 'De heks van Vreugd en Rust', dat zich deels afspeelt bij een onderduikadres aan de Looierslaan, is te lezen: 'Sinds november vorig jaar waren gas en elektriciteit afgesloten. Gelukkig hadden ze nog een potkachel en een carbidlamp. Samen met haar zusje had ze bij de Blauwe Trambaan stiekem stukjes asfalt

De geblakerde resten van de brieven die moeder Hogendoorn in de oorlog schreef aan haar zoon Adrianus in Duitsland. Foto Marlise Hof

Bakfietsen van de firma Koot. Foto, 1940. Mannen die nodig waren voor het bezorgen van levensmiddelen waren uitgezonderd van de Arbeitseinsatz. Collectie Van der Heijden

Vrijstelling van het inleveren van een fiets i.v.m. het werk bij de distributiedienst voor de vrouw van Thomas Galmeijer, Frau Galmeyer-Goos (Neeltje). Aangetroffen bij de renovatie van Damsigtstraat 18. Collectie Niels van Drimmelen

en biels tussen de rails uitgebikt, zodat ze 's avonds wat aardappelen en suikerbieten konden koken.' Hout werd steeds schaarser en menige boom heeft daarvoor de oorlog niet overleefd, hoewel het kappen van bomen zonder vergunning strafbaar was. Er werd in Damsigt een 'bomenwacht' ingesteld. Mensen deden

Schets van het gedrang bij het distributiekantoor bij het halen van melkkaarten. Getekend door Thomas Galmeijer, 10 dec 1941. Aangetroffen bij de renovatie van Damsigtstraat 18. Collectie Niels van Drimmelen

Groot gezin vraagt ter overname:

JAPONNEN

geschikt om kinderjurkjes van te maken, of kinderjurkjes. Aanb.: v. d. Helm, Looierslaan 24, Leidschendam.

Japonnen gevraagd door familie Van der Helm. De residentiebode, 1 maart 1944

Vrachtwagen van Van der Helm. Foto, jaar onbekend. Collectie familie Van der Helm

Brief van Damsigtbewoners aan de directeur van de gasfabriek, dhr. Batelaan. Oktober 1944. Bron: A.M.G. Batelaan-van den Berg, *Verborgten dagboek 1941-1945* (2007)

Voorburg Oktober 44
Geachte Heer Directeur
Vele Damsigtbewoners nemen be-
leefd de vrijheid, U hartelijk dank
te zeggen dat wij door Uwe bemid-
deling voorlopig nog gas hebben.
Het is juist voor hen die nog geen
kolen ontvangen een onschatbaar
gerief.
Met beleefde groeten en de meeste
Hoogachting,
Damsigtbewoners.

alles voor een beetje brandhout. Een advertentie uit De Residentiebode (7 februari 1945) luidt: 'Wollen deken, salamanderkachtelje, H overhemden, D wintermantel,

lakens, alles in goeden staat, in ruil voor brandhout. Damsigtstraat 63, Voorburg, 2 x bellen.'

Op 2 januari 1945 schrijven verschillende Damsigtbewoners onder wie dhr. H.J. Westendorp, Haasburgstraat 6, kunstschilder, een brief aan burgemeester Nederbragt: 'Ik zit geheel zonder brandstoffen en moet in een onverwarmd atelier mijn werk verrichten, terwijl ik bovendien een paar jongens heb, waarvan de jongste van 7 jaar aanleg heeft voor t.b.c.' In alle gevallen worden de verzoeken beleefd afgewezen en wordt verwezen naar de behandelend geneesheer.

Dankzij de directeur van de gasfabriek, dhr. Batelaan⁸, had de wijk Damsigt in elk geval in oktober 1944 nog gas. Dit weten we door een persoonlijk bedankbriefje aan hem gestuurd namens de bewoners van Damsigt: 'Geachte Heer Directeur, Vele Damsigtbewoners nemen beleefd de vrijheid, U hartelijk dank te zeggen dat wij door Uwe bemiddeling voorlopig nog gas hebben. Het is juist voor hen die nog geen kolen ontvangen een onschatbaar gerief. Met beleefde groeten en de meeste Hoogachting, Damsigtbewoners.'

Gevaar en hulp vanuit de lucht

Al vanaf de jaren dertig was er in Voorburg een Luchtbeschermingsdienst (LBD) actief. De leden gaven voorlichting, installeerden luchtalarminstallaties en legden schuilkelders aan. Damsigt had een schuilkelder op de hoek van de Dr. Beguinlaan en de Elsbergstraat, op een toen nog onbebouwd stukje land. Aan de Rodelaan stonden zoeklichten opgesteld. Hoofdkwartier was de openbare lagere school E aan de Elsbergstraat. De sirene voor Damsigt was geïnstalleerd in de toren van de school.

Op nieuwjaarsdag 1945 probeerde een Amerikaanse bommenwerper een Duitse bunker aan de Rodelaan te vernietigen. De poging mislukte: drie bommen kwamen in Leidschendam terecht; twee ontploften, waarvan één in de Looierslaan. De derde bom - bij tuinderij Schuijt achter de Voorburgseweg - werd pas in 1985 onschadelijk gemaakt. Hennie Houweling-Van der Helm uit de Looierslaan herinnert het zich nog goed: 'De bom viel rond etenstijd. We hadden in de bedstee een kast gemaakt met planken waar het hele servies in stond. Door de klap vielen die planken naar beneden en al het servies was kapot'. Ook Jeanne Hogendoorn weet van haar (aanstaande) schoonfamilie: 'Het hele gezin zat aan tafel toen die bom viel. Iedereen ging kijken wat er aan

de hand was, behalve de kleinere kinderen. Die hebben toen alles opgegeten. Toen de rest van de familie terugkwam, was er niks meer over.'

Overlevenden van het grote bombardement op het Bezuidenhout op 3 maart 1945 vluchtten onder meer richting Voorburg en Leidschendam. Walther Zwaan: 'Ik heb toen op de hoek van de Mauvelaan gestaan. Daar zag je het roken. Alle bewoners met minder dan vier personen moesten mensen uit het Bezuidenhout onderbrengen. Die kwamen aangelopen.' Er kwamen daarna dagelijks bedelkinderen aan de deur op wankele beentjes vanuit het Bezuidenhout. Aafke Vervoort: 'Op een dag was er een meisje niet bij, die was ziek. Toen heeft moeder gevraagd haar mee te brengen en heeft ze een paar weken bij ons gewoond.'

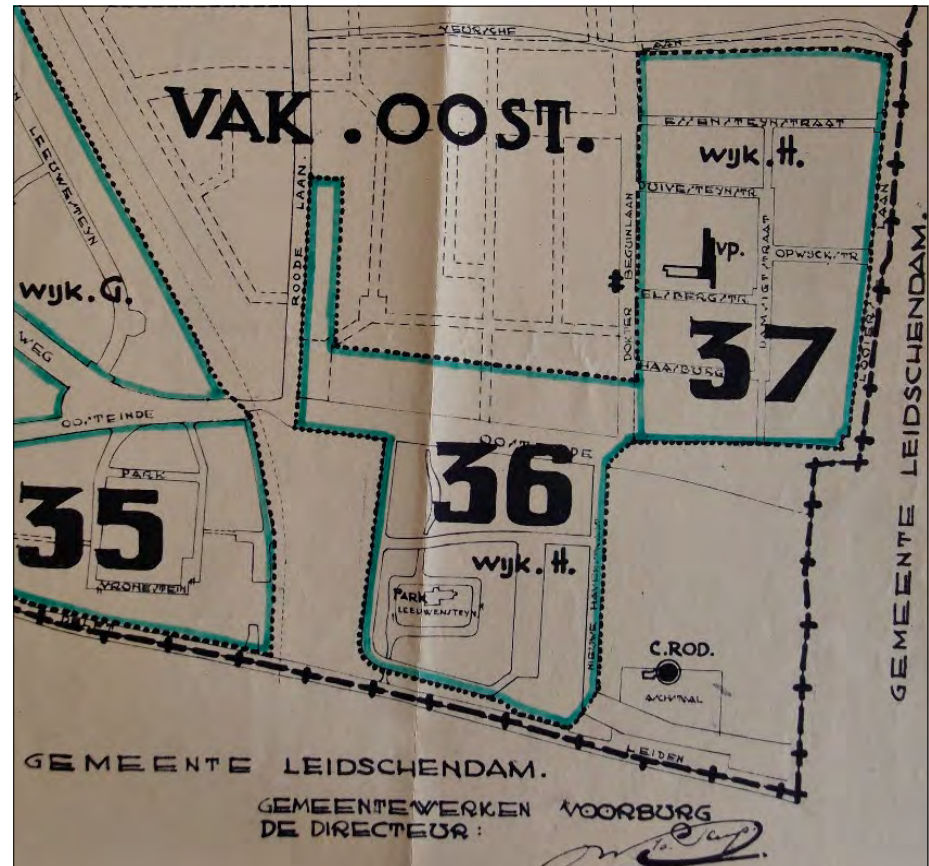
Bordje 'naar schuilplaats', nu in een garage aan de Elsbergstraat, herkomst onbekend

Armband van de LBD behorend aan Thomas Galmeijer.

Collectie Niels van Drimmelen

Kaart van Voorburg (detail) met rechtsboven de wijk Damsigt (wijk H, vak oost, 37)

*Gemeentearchief
Leidschendam-Voorburg*

De firma Van der Helm bij het opruimen van het puin na het bombardement op het Bezuidenhout. Foto, 1945. Collectie familie Van der Helm

Luchtfoto van de omgeving van het bunkergebied van de Duitse marine aan de Rodelaan. In het midden de wijk Damsigt. Foto gemaakt door de RAF, 1944. Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

Bekendmaking van de voedseldroppings uitgeworpen vanuit geallieerde vliegtuigen. Aangetroffen bij de renovatie van Damsigtstraat 18. Collectie Niels van Drimmelen

Op 28 april 1945 vonden de eerste voedseldroppings plaats. Niek van Dijkhuizen: 'Grote Lancasters met hun schuifdeuren open kwamen zeer laag overvliegen. Als je naar ze zwaaide kwam er een voedselpakket naar beneden. Levensgevaarlijk! In de Damsigtstraat viel zo'n pakket door het dak van een huis en bleef op zolder steken.'

ALLIËRDES COMMANDO
(Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force)

**MEDEDEELING
aan de Bevolking
van bezet Nederland**

1. De vijand, die verantwoordelijk is voor Uw voedselvoorziening, heeft verzameld voldoende voorraden om te voeren, terwijl de verbindingen met Duitsland nog open waren. Nu hij door onze krijgsverrichtingen geïsoleerd en bekerged is en het noodgedwongen besluit heeft genomen om tot het laatste toe verzet te blijven bieden, zal hij niet in staat zijn, U voor honger te behouden.
2. Daar Uw voedselvoorziening uitgespuut zijn, heeft de Opperbevelhebber last gegeven, dat onmiddellijk levensmiddelen door vliegtuigen boven bezet Nederland worden afgeworpen.
3. Wij waarschuwen ons volk dat dit zal geschieden en dat hij onze partijen om U te helpen niet mag verlammen en bemoeilijken. Zelfs indien hij mocht proberen dit te doen, dan zullen wij toch voortgaan alles te doen wat in ons vermogen ligt om Uw leven te redden.
4. Die levensmiddelen zullen door vliegtuigen van allerlei type worden afgeworpen, voornamelijk door zware bommenwerpers. De toestellen zullen laag vliegen en hun last daar afwerpen, waar deze het gemakkelijkst door U kan worden verzameld. Wij kunnen U niet tijdig zeggen waar levensmiddelen zullen worden afgeworpen, en U moet daarom de volgende instructies nauwgezet in acht nemen:
 - a. Verlaat voedselpakketten zoveel bij dag als bij nacht. Geef dus aan nu af aan ocht op onze vliegtuigen.
 - b. Verzet, onder leiding van verantwoordelijke personen, groepen en onze vliegtuigen uit te zien op de pakketten te verzamelen. Wij geven die vijand informatie U moet nauwgezet te houden. Het is niet om te zeggen dat het alleen voorpakketten.
 - c. Als wij onze vliegtuigen beset aanpakken, moet hij in plaatsen waar de pakketten worden kunnen vallen, daling oefenen. Die pakketten zullen niet met valse informatie worden verzameld en ze zullen zeer zwaar zijn om, als ze U insluiten raken, U ernstig letsel toe te brengen of zelfs te doden.
 - d. Zet de onze vliegtuigen nadere, op voorgescreven punten vasthoudt uit, om niet te stellen wat de pakketten nabestoot.
 - e. Verlaat het vliegtuig onderling even.
 - f. Als de vijand probeert U te dwingen te spelen, of af te proberen op onze vliegtuigen te schieten, moeten die vliegtuigen alle mogelijke bijstand doen, de vliegtuigen van het land die om deze, wijl die, bijstand bieden. De leden van de vrijwillige strijdkrachten, die zich hiervoor schuldig maken, zullen als oorlogsmisdadigers worden beschouwd en wij zullen ze als zodanig behandelen.
5. Let wel -- wij kunnen niet beloven in ieder gebied het juiste aanbod van de pakketten af te leveren. In sommige gevallen zal het aanbod te groot, in andere te klein zijn. Zorg daarom heel veel van serieuze verzameling.
6. Vergeet niet -- wij zijn Uw vrienden en wij zullen voortgaan alles te doen wat in ons vermogen ligt om U te helpen.

Vrij

Op vrijdag 4 mei 1945, rond 21.00 uur, werd ook in Voorburg bekend dat de Duitsers op 5 mei om 8.00 uur zouden capituleren. Het uitgaansverbod werd genegeerd en veel mensen gingen de straat op. Bij Hogendoorn aan de Looierslaan hadden ze de vlag al uitgestoken, maar de Duitsers trokken hem er weer af. Een dag later ging om 15.30 uur eindelijk de vlag uit bij het gemeentehuis en de Oude Kerk. Nu was het een feit: de oorlog was voorbij. Het illegale blad De Vlietstreek - gemaakt door enkele Damsigtbewoners - meldde die dag: 'Wij zijn vrij! De Duitse troepen in Nederland hebben gecapituleerd. Als een elektrische vonk vloog gisteravond dit bericht van mond tot mond, door huizen en

gen Hollandse liedjes, het Wilhelmus en zo. In de school aan de Elsbergstraat zaten de Amerikanen.¹¹ Daar kon je sigaretten halen en zagen we voor het eerst in ons leven een neger.'

Het gezag in Voorburg werd tijdelijk overgenomen door de Binnenlandse Strijdkrachten (BS). Enkele prominente verzetslieden behielden toen een rol, onder wie diverse Damsigtbewoners. Compagniescommandant van de BS was reservekapitein G.F. Boulogne, die op Duivesteijnstraat 13 woonde. Gerard Meester, Looierslaan 67, initiatiefnemer en rayonleider Leidschendam van

Pamflet van De Vlietstreek met de aankondiging van de capitulatie. Aangetroffen in het huis van Anneke Cupedo, Duivesteijnstraat 19. Collectie Ad Sannen

Intocht van Canadese bevrijders bij de gereformeerde kerk aan de Damlaan. Foto, 1945. Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

Vlag uitgegeven door De Vlietstreek. Aangetroffen in het huis van Anneke Cupedo, Duivesteijnstraat 19. Collectie Ad Sannen

straten, langs pleinen en wegen, in steden en dorpen. Wij zijn vrij!

Kinderen uit die tijd hebben levendige herinneringen aan de bevrijdingsfeesten. Hennie Houweling-Van der Helm woonde aan de Leidschendamse kant van de Looierslaan: 'In de Opwijkstraat, aan de even kant, ging er spontaan een ruit uit, de piano ging naar buiten en er werd op straat gedanst.'⁹ Aafke Vervoort-Verkade: 'Op de hoek met de Dr. Beguinlaan was een onbebouwd landje waar ze een vreugdevuur van alle oude verduisteringsgordijnen hebben gemaakt. Mijn vader, Willem Verkade, heeft toen nog een woordje gesproken en er was vreugdegezang.'¹⁰

Niet veel later had elke wijk haar eigen feestcomité opgericht en werden overal optochten georganiseerd. Hennie Houweling-Van der Helm: 'Ik zat in een kruitwagen en mijn zus zat op de bok van een wagen. We zon-

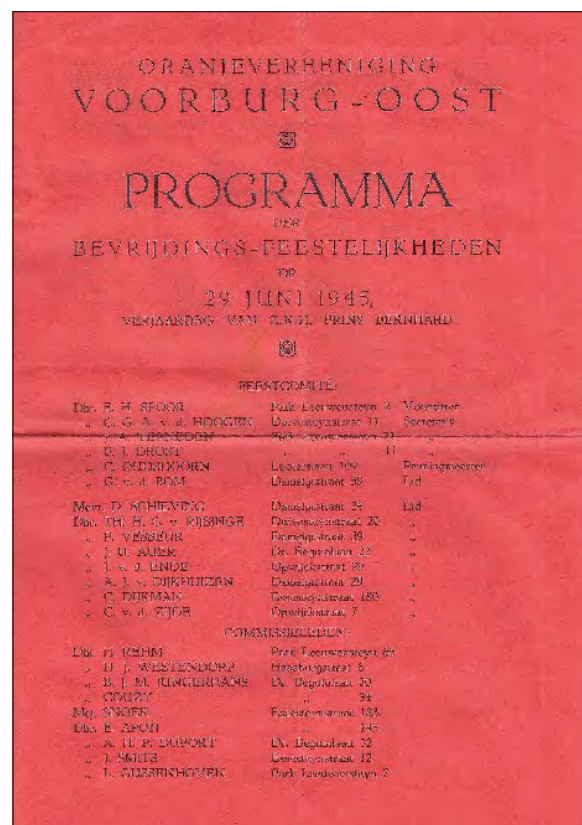

Speciale uitgave van De Vlietstreek/Elf Uur naar aanleiding van de capitulatie en de bevrijding. Aangetroffen in het huis van Anneke Cupedo, Duivesteijnstraat 19. Collectie Ad Sannen

Programma van de bevrijdingsfeesten in Damsigt met daarop de leden van de feestcommissie. Collectie Van Dijkhuizen

Toos van der Helm op de bok, Corry van der Helm in het midden en achterop vriendinnetje Riet de Haan (ook van de Looierslaan) tijdens de bevrijdingsoptocht in het Damsigtkwartier. Foto, 1945. Collectie familie Van der Helm

de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (LO), werd lid van de tijdelijke gemeenteraad van Voorburg. Er werden onderzoekscmissies ingesteld om vast te stellen wie met de vijand geheuld had. William Dobe van der Kuil die aan de Looierslaan 44 woonde, vertegenwoordigde het georganiseerde verzet in deze zuiveringscommissies.

Omgekomen bewoners Damsigt 1940 - 1945

Door de oorlog kwamen maar liefst vijftien Damsigtbewoners om het leven. Hun tragisch lot wordt hier beschreven. Er zijn drie categorieën te benoemen: slachtoffers van beschietingen en bombardementen, slachtoffers vanwege verzetsactiviteiten en slachtoffers van de Holocaust. Geen van de betrokkenen kwam in de wijk Damsigt zelf om het leven, wel in de nabije omgeving of juist ver weg in een straf- of vernietigingskamp.

Slachtoffers door beschietingen en bombardementen

Helena Klooker-Besjes, Opwijkstraat 3, overleed op 13 september 1944 door een beschieting van een geallieerd vliegtuig bij Wilsveen. De 32-jarige Helena was op de fiets onderweg naar Zoetermeer voor boodschappen. Zij overleed ter plaatse. Bij deze beschieting kwam ook een 12-jarige jongen uit Zoetermeer om het leven: Abraham van Straalen. Helena liet haar echtgenoot, Jan Klooker, achter met wie ze al sinds haar 19de was getrouwd.

Cornelis Schluter, Opwijkstraat 20, was kantoorbediende en getrouwd met Adriana Smit. Hij was één van de circa twintig Voorburgse slachtoffers van het geallieerde bombardement op het Haagse Bezuidenhout op 3 maart 1945. Hij werd 44 jaar oud. Mieke Rauwerda herinnert zich over hem: 'Meneer Schluter liep om de veertien dagen met mijn moeder op zaterdag naar Den Haag, ieder naar zijn eigen werk. Op deze bewuste dag ging meneer Schluter alleen. Hij kwam niet terug. Zijn vrouw liep bezorgd over de stoep van de Opwijkstraat heen en weer. Mijn moeder heeft nooit veel verteld over de oorlog. Maar dit verhaal kwam steeds terug: dat zij de oorlog had overleefd en de overbuurman niet.'

Willem Weenink, Looierslaan 67 kwam eveneens om het leven door het bombardement op het Bezuidenhout van 3 maart 1945. Willem woonde als 'student' op het adres van Gerard Meester, zijn oom van moeders kant. Gerard was actief bij het verzet vanuit de gereformeerde kerk in Leidschendam en Voorburg en maakte samen met zijn neef en enkele andere jonge buurtbewoners de verzetskrant *De Vlietstreek*. Van Willem staat als beroep 'teekenaar' in de overlijdensakte. Het is niet bekend wat Willem op die dag in het Bezuidenhout deed, mogelijk

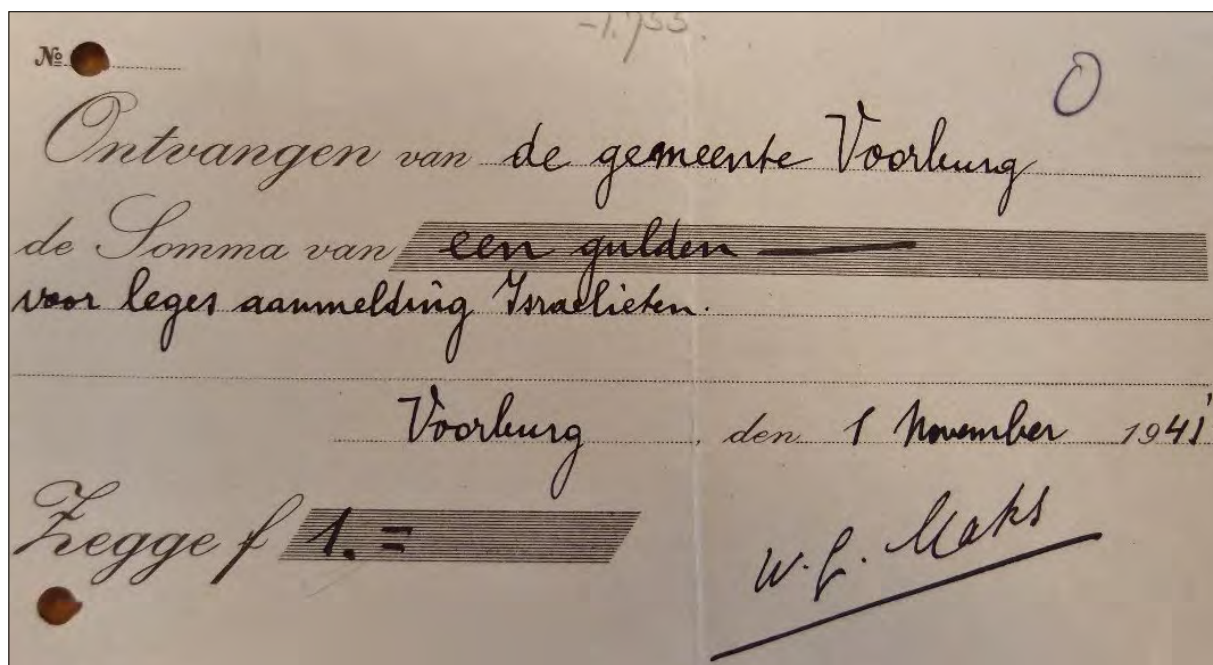
was hij op weg naar school of werk. Hij overleed enkele dagen later op 8 maart in Den Haag, 19 jaar oud. Tragisch genoeg overleden enkele weken later, op Goede Vrijdag 30 maart, vijf broers en zussen van hem door toedoen van de laatste geallieerde bom voor de bevrijding van Aalten.

Omgekomen door verzetsactiviteiten

Johannes Haak, Damsigtstraat 42, overleed op 23 april 1945 in de gevangenis van de Sicherheitsdienst (SD) in Praag door uitputting of ziekte. Op het Sijtwendemonument is zijn naam opgenomen in de lijst van omgekomen verzetsstrijders. Uit een advertentie in de zomer van 1945 blijkt sprake van een lijdensweg: 'Heden bereikte ons het treurige bericht, dat na een smartelijk geduldig gedragen lijden te Praag is overleden, onze jongste lieve Zoon [...] in den jeugdigen leeftijd van 20 jaar. J.P.F. Haak, M. Haak-v.d. Lube; Voorburg, 20 Aug. 1945, Damsigtstraat 42.'

Hans van Kesteren, Looierslaan 97, overleed op 27 mei 1945. In het vervolg van deze bijdrage is een apart portret over zijn leven en verzetswerk opgenomen.

Het huis van Gerard Meester aan de Looierslaan 67, waar de in maart 1945 omgekomen Willem Weenink inwoonde en waar gewerkt werd aan 'De Vlietstreek'. Foto, 6 mei 1945. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Ontvangstbewijs van 'kopgeld' van de gemeente Voorburg: een gulden voor het aanmelden van Israëlieten, 1 november 1941.
Gemeentearchief
Leidschendam-Voorburg

Gedenksteen op het Nederlands ereveld in Salzburg voor onder anderen Johannes Haak.
Bron: nl.tracesofwar.com

Slachtoffers van de Holocaust

In Damsigt woonden in 1940 in elk geval drie Joodse gezinnen en één Joodse weduwe op vier adressen: Dr. Beguinlaan 14, Damsigtstraat 19, Opwijkstraat 17 en Looierslaan 43. Zij werden allemaal op enig moment gedeporteerd. Bekend is dat men een beloning kon krijgen voor het aanmelden van Joden bij de gemeente en dat er registratieplicht was vanaf januari 1941. Twee Joden uit Damsigt overleefden de oorlog: Felix Eliazar en Maurits Allemans. Een derde Joodse buurtbewoonster, **Estella Dorothea (Stella) Belinfante**, Damsigtstraat 21, kreeg vrijstelling van het dragen van de Jodenster. Zij was getrouwd met de niet-Joodse André Borrendam. **Gezin Jacobson, Dr. Beguinlaan 14.** Isaac en Suzanna Jacobson woonden met hun dochter Philine (geboren op 5 mei 1931) aan de Dr. Beguinlaan. Isaac was ingenieur en getrouwd met de 25 jaar jongere Suzanna Pool. Tijdens een zwemles begin 1942 vertelde Philine aan klasgenoten van de Damsigtschool over de onheilsberichten over Joden. De klasgenoten probeerden haar nog gerust te stellen. Het gezin Jacobson kwam eind november in Westerbork terecht, via een tussenstop in een tehuis

van de Joodse Raad in Den Haag. Wellicht was hun vertrek een reactie op een oproep per post om te vertrekken voor werkverruiming in Duitsland. Een toenmalige buurman aan de Dr. Beguinlaan schreef eind 1942 brieven waarin hij over hun situatie in Westerbork vertelt: 13 december 1942: 'Begin deze week kregen we bericht van de familie Jacobson. Ze waren toen met de familie Hertz in kamp Westerbork. Eerst waren ze een week in een tehuis van den Joodschen Raad in Den Haag geweest. Naar omstandigheden ging het hun goed, maar ze vroegen om levensmiddelen. We hebben ze direct het een en ander gestuurd.'

29 december 1942: 'De familie Hertz is nog steeds in Westerbork. De familie Jacobson is er maar een paar dagen geweest. Ze zijn bijna direct verder getransporteerd naar 't Oosten. Verder komen er geen berichten meer.'¹² Isaac, Suzanna en Philine waren op 26 november 1942 aangekomen in Westerbork. Zij vertrokken met het transport van 4 december naar Auschwitz en kwamen aan op zondag 6 december. In deze trein zaten 811 mensen. Zij werden vergast op maandag 7 december 1942. Isaac was toen 64 jaar oud, Suzanna 39 en Philine 11.

Kunigunde Henriette Eisenstein-Stern, Looierslaan 43, geboren in Borbeck, Duitsland, was vóór de oorlog vanuit Duitsland naar de Looierslaan verhuisd. Zij kwam op donderdag 22 april 1943 aan in Westerbork en overleed daar op maandag 30 augustus 1943, 78 jaar oud. Als doodsoorzaken werden opgegeven 'ouderdom, darmontsteking en benauwdheid'; het is aannemelijk dat zij

RIJKSINSPECTIE VAN DE BEVOLKINGSREGISTERS
's Gravenhage, Scheveningscheweg 17

No. 5/23.

Onderwerp: Ontheffing Jodenster.

VERTROUWELIJK

GRAVENHAGE, 3 September 1943.

Aan den Heer Burgemeester
der gemeente
VOORBURG.

De Commissaris-Generaal voor de Veiligheid heeft aan van Borrendam, Estella Dorothea *Belinfante*, geboren op 3 Augustus 1882 te *Gravenhage*, wonende te Voorburg, Damsigtstraat 21, vrijstelling verleend van het dragen van de Jodenster.

Het is de wensch van de Duitsche autoriteiten, dat van deze ontheffing op de hieronder aangegeven wijze aantekening wordt gehouden in het bevolkingsregister en dat aan belanghebbende onverwijld een nieuw Persoonsbewijs wordt uitgereikt, voorzien van een door de Inspectie te plaatsen stempelafdruk J.

Op de persoonskaart in vak 6) achter de aanduiding J wordt een * geplaatst, hetgeen beteekent: ontheffing Jodenster.

12/10/43

is omgekomen als gevolg van de slechte omstandigheden in het kamp.¹³ Haar urn is bijgezet op de Joodse begraafplaats in Diemen. Een jongen uit de Looierslaan herinnert zich: 'een mevrouw in de straat was Joods, ze woonde tegenover het laantje. Er waren razzia's, wij mochten niet naar buiten. Als er iets gebeurde, dan trok moeder ons naar binnen.'

Gezin Allemans, Damsigtstraat 19, Hartog en Elisabeth Allemans zijn beiden al relatief snel in Auschwitz omgebracht, op 29 oktober 1942. Zij kwamen aan in Westerbork op zaterdag 24 oktober en vertrokken met transport 31 op maandag 26 oktober 1942. Hartog was toen 63 jaar oud. Elisabeth werd 54 jaar. Hun enige zoon Maurits Willem Allemans, geboren op 14 januari 1918 in Rotterdam, was destijds 24 jaar oud. Hij heeft niet in een kamp gezeten, dus mogelijk was hij ondergedoken. Hij overleefde de oorlog en vestigde zich in Leiden.¹⁴ Een straatgenoot herinnert zich: 'We hadden twee Joodse families in de straat. Het waren orthodoxe Joden waar niemand veel contact mee had. Op een gegeven ogenblik zagen we ze niet meer.'

Gezin Eliazar, Opwijkstraat 17. Van dit gezin overleefde alleen Felix de oorlog. Hier volgt zijn levensverhaal.

Brief van de gemeente Voorburg, 3 september 1943, met de mededeling dat Estella Belinfante wordt vrijgesteld van het dragen van de Jodenster. Gemeentearchief Leidschen-dam-Voorburg

Philine Jacobson (links met bril) in de zomer van 1942 in de tuin aan de Dr. Beguinlaan 14, enkele maanden voor hun vertrek naar Westerbork. Foto, 1942.

Bron: www.joodsmonument.nl

Het verhaal van Felix Eliazar, de verzetsman die Auschwitz overleefde

Felix was een van de kinderen van een Joods gezin uit de Opwijkstraat 17.¹⁵ Hij heeft als enige uit het gezin de oorlog overleefd. In de oorlog was hij betrokken bij verzetsactiviteiten. Zijn ouders en twee zussen zijn omgebracht in Auschwitz en Sobibor. Zijn avontuurlijke en tragische overlevingstocht werd later door Steven Spielberg gedocumenteerd in diens Shoah-project, videogeïgenschappen van overlevenden van de Holocaust.¹⁶ Felix' ouders Hartog (Harry) en Anna Eliazar trouwden in 1915. Zij hadden een meubelhandel in Rotterdam en kregen drie kinderen: Betty werd geboren in 1916, Felix kwam in 1917 en Fransien in 1920. Hun jeugd in Rotterdam was onbezorgd.¹⁷ Vlak voor de mobilisatie in 1939 verhuisde het gezin Eliazar naar hun huurwoning in de Opwijkstraat 17 in Voorburg.¹⁸ Felix werd in 1939 opge-

roepen voor de mobilisatie en vertrok naar Hilversum. Daar leerde hij Betty de Leef kennen, waarmee hij zou zijn getrouwd als de oorlog er niet tussen was gekomen. Felix schrijft hierover: 'In het huis van mijn ouders in Voorburg dacht ik na over de toekomst van mezelf, Betty en mijn familie. Ik walgde ervan dat de Duitsers ons land hadden bezet (...). Ik sprak er alleen over met mijn vriend Mannes van der Veen omdat iedereen meteen zijn burens wantrouwde, bang dat de verkeerde woorden bij de vrienden van de bezetters terecht zouden komen. Het grote gezegde was: pas op, de muren hebben oren.' Thuis in de Opwijkstraat merkten Felix' ouders en zussen nog weinig van anti-Joodse maatregelen, behalve dat zij begin 1942 de Jodenster moesten dragen. Felix: 'Tot het moment dat ze Joden uit de instellingen en ziekenhuizen gingen halen [...].¹⁹ Toen dat gebeurde, wisten we dat snel daarna alle Joden zouden volgen. En toen gingen we onderduiken.'²⁰ Harry en Anna konden terecht

*Betty (links) en Fransien
Eliazar. Foto, 1938.
Collectie Peter Eliazar*

bij een meubelmaker in Ede. Betty en Felix verbleven eerst ook in Ede, bij een bevriende bakker van de meubelmaker. Dat was niet gratis. Een deel van de verblijfskosten moesten Felix en Betty bij de bakker voldoen door mee te werken. Jongste zus Fransien zat bij iemand in Den Haag. Felix verliet zijn onderduikadres na een paar weken om voor zijn ouders en zussen te zorgen. Daarnaast kwam hij samen met Mannes van der Veen in contact met het georganiseerde verzet rond Amsterdam: 'We hielden ons bezig met sabotage. Het beschadigen van treinsporen, snelwegen, bruggen. En we gingen een pamflet verspreiden, de Locomotief.'²¹ Felix stal valse papieren van overledenen bij gemeentehuizen. Hij kreeg het aanbod om naar Engeland te gaan, maar nam het niet aan omdat zijn ouders en zussen afhankelijk van hem waren.

Toen hij op een zondag, eind 1942, op weg was vanuit Amsterdam naar zijn jongste zus Fransien, werd hij in Den Haag uit de trein gehaald. Hij kon niet bewijzen dat hij géén Jood was. Zijn foto en vingerafdrukken werden genomen en hij werd gevangen gezet in het Oranjehotel (de gevangenis in Scheveningen) van waaruit hij 's nachts met hulp van Nederlandse bewakers door een badkamerraam ontsnapte. 'Daarna had ik geen contact meer met mijn familie. De ondergrondse stuurde me naar Mims Querido (Maria Anna Querido-Günnewig - 1899-1974)²², een katholieke vrouw van een andere organisatie in Amsterdam. Zij was getrouwd met een Joodse kleermaker. Haar broer was een Duitser en verantwoordelijk voor de Stadsschouwburg waardoor ze veel levens kon redden. Via haar kreeg ik een nieuwe identiteit: Olav Metzelaar.'

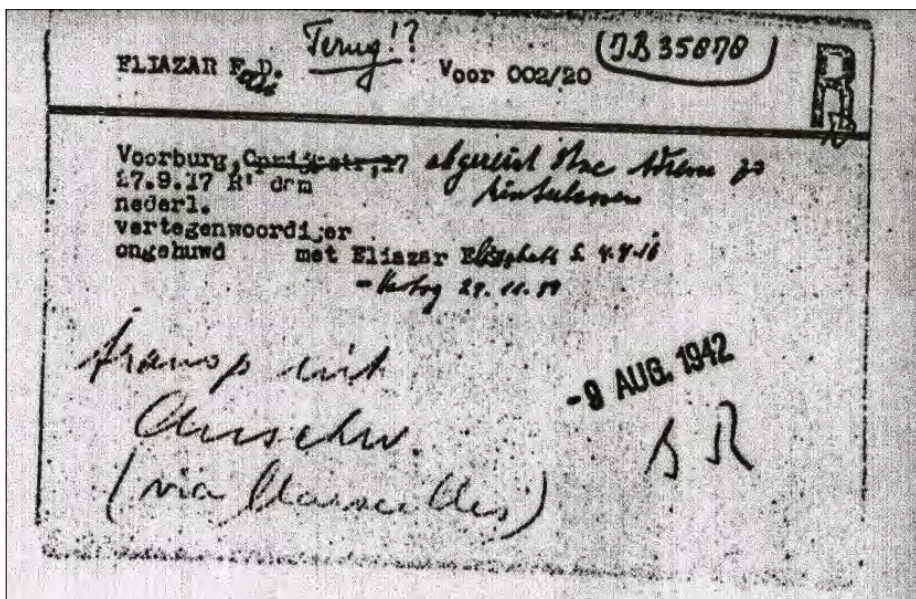
Met de valse naam als dekmantel meldde Felix zich aan voor de Arbeitseinsatz in Duitsland. In 1943 werkte hij als lasser in een fabriek in Mainz aan koppen voor V2-raketten, die hij samen met anderen saboteerde. Tot aan de kerst van 1943, toen hij plotseling door iemand op zijn schouder werd getikt. 'Een Gestapo-officier [in Frankfurt] stelde me de gebruikelijke vragen. Ik vertelde hem mijn [schuil]naam, Olav Metzelaar, leeftijd, geboortedatum etc. Toen bood hij me een sigaret aan. Terwijl ik rookte opende hij een dossier en begon te lachen.

Portret van Felix Eliazar, hier 20 jaar oud. Foto, 1937. Collectie Peter Eliazar

Felix Eliazar en Betty de Leef. Foto, datum onbekend. Collectie Peter Eliazar

Moeder Eliazar, Anna Eliazar-van Kam. Foto, datum onbekend.

Bron: www.communityjoods-monument.nl

Na een lange stilte zei hij dat ik Felix Eliazar heette, noemde mijn geboortedatum en zei dat ik in de Opwijkstraat woonde in Voorburg. Hij wist de naam van mijn vader, zijn leeftijd, beroep, de naam van mijn moeder, mijn zussen. Hij ging door en vertelde me meer over mijn familie dan ik zelf wist. Ik realiseerde me dat er iets gebeurd moest zijn. Ofwel door de arrestatie van mijn familie die toen nog ondergedoken zat, ofwel met een van mijn vrienden uit het verzet.²³ Achteraf zou blijken dat de arrestatie van Felix het gevolg was van de arrestatie van Mims Querido in Amsterdam. Felix werd nog gedurende twee weken verhoord en daarna vanwege 'spionage' in januari 1944 naar een strafgevangenis gestuurd in de buurt van Frankfurt. Hij sjuowde onder barre omstandigheden met cement en werd voortdurend opgejaagd door bewakers met honden. Na enkele weken zat de straf erop, maar hij werd meteen opgepakt omdat hij Joods was. In maart ging hij naar Auschwitz. De treinreis noemde hij later een van zijn gruwelijkste ervaringen.

Er was een stemming van radeloosheid, mensen wisten dat ze naar een dodenkamp gingen. Felix herinnert zich dat bij aankomst op het perron in Auschwitz de mannen

en vrouwen gescheiden werden. Daarna werd bekeken wie geschikt was om te werken. Hij kwam in de goede rij terecht en kreeg een nummer op zijn arm getatoeerd. Enkele dagen later werd hij uitgekozen voor het werkkamp Jawichowitz, zeven kilometer van Auschwitz verwijderd. Daar bracht hij de rest van de oorlog door. Het werk was zwaar. Er werd zonder schoeisel heen en weer gelopen naar de kolenmijn. De steenkolen werden Felix' redding toen hij een ontsteking aan zijn hand kreeg. Door medegevangenen werd Felix' hand avond aan avond ontsmet met steenkoolgruis, totdat er verbetering kwam. De steenkolen werden ook gegeten tegen de diarree, gewoon een handvol. Op een dag, op 10 januari, stond de kampdeur open en was de bewaking weg. De gevangenen waren te zwak om het kamp te verlaten. Op 17 januari 1945 werd Jawichowitz bevrijd door de Russen. Felix lag drie weken in een veldziekenhuis. Van de eerste maaltijd, aangelengd met wodka, viel hij flauw. Na vele omzwervingen kwam hij terug in Nederland en had nog steeds als adres Opwijkstraat 17 in Voorburg in zijn papieren staan.

Toen Felix thuiskwam, kreeg hij een grote klap te verwerken. Zijn ouders en zussen waren - net als ongeveer zestig familieleden en zijn verloofde Betty de Leef - omgebracht in vernietigingskampen. Over zijn ouders kwam hij later te weten dat zij in Ede niet waren gearresteerd, maar zelf vanwege voedseltekort vrijwillig naar Westerbork waren gegaan, net als veel anderen, in de veronderstelling dat ze in Oost-Europa naar een werkkamp zouden gaan.

Persoonsbewijs van Felix Eliazar met stempel uit 1942 en opmerkingen uit 1945: 'transport uit Auschwitz (via Marseilles)', adres in de Opwijkstraat doorgestreept. Document 1945. Collectie Peter Eliazar

Adreswijziging van Harry en Anna vanuit Westerbork, gedateerd 21 januari 1943, gericht aan Leo Eliazar te Den Haag. Briefkaart, 1943. Collectie Peter Eliazar

BERICHT VAN ADRESWIJZIGING	
NAAM VAN DE GEDRAGENE	H. Eliazar
REPER. KWARTIER	
OUD ADRES	
STRAAT EN HOOGHEMETER	Opwijkstr. 17
NAAM DER WOONPLAATS	Voorburg - B. H.
NIEUW ADRES	
STRAAT EN HOOGHEMETER	Barade 70
TELEF. & POSTNUMM.	
POSTTEKENING NA	
NAAM DER WOONPLAATS	Westerbork - Kampen
POSTNUMM. HOOFDPLAATS	
PLAATS VAN INZENDING	21.1.43 Hillegom
TELEF. & POSTNUMM.	

Er is een verhuisbericht bekend van Harry en Anna, gedateerd 21 januari 1943, waarin zij aan Harry's broer Leo in Den Haag laten weten dat hun oude adres Opwijkstraat 17 verandert in hun nieuwe adres: Westerbork, barak 70. Harry en Anna hebben relatief lang, enkele weken, in Westerbork doorgebracht. Barak 70 was geen doorgangsbarrak. Harry schreef in het verhuisbericht aan zijn broer Leo in Den Haag:

'Groningen, 23 - 1- 1943

Lieve Allemaal,
Hier op transport voor mijn arm - misschien word ik opgenomen. Eens in de veertien dagen kunnen we maar schrijven maar jullie kunnen ongelimiteerd schrijven. Stuur je wat te eten? H. Eliazar, Barak 70, Westerbork. Vele groeten voor alle bekenden & vrienden en jullie zelf omhelsd door Anna en Harry'

Dit briefje is geschreven vanuit het Academisch Ziekenhuis in Groningen, waarschijnlijk een poliklinisch bezoek. Hij werd op 28 januari 1943 met een kleine groep onder begeleiding van een marechaussee vanuit Westerbork naar het Academisch Ziekenhuis in Groningen gebracht om opgenomen te worden voor zijn arm. Veel mensen probeerden om medische redenen uitstel te krijgen van transport. Het is niet duidelijk wanneer Harry weer terug naar Westerbork ging. In elk geval voor dinsdag 16 februari 1943, want Harry en Anna vertrokken samen op die dag met het wekelijkse transport van Westerbork naar Auschwitz. In deze trein zaten 1.108 mensen. Op vijf personen na werden alle mensen uit dit

transport vergast, meteen na aankomst in Auschwitz op vrijdag 19 februari 1943. De overlijdensdatum van Harry en Anna in Auschwitz stemt hiermee overeen.

Fransien, 22 jaar oud, zat begin 1943 nog op een adres in Den Haag, waarschijnlijk ondergedoken. Op 4 juni is zij aangekomen in Westerbork met als laatste adres Opwijkstraat 17, beroep huishoudster. Zij komt in Westerbork terecht als zogenoemd 'strafgeval' met een S transport van 44 personen uit Arnhem, mogelijk met onderduiken als vergrijp. Denkbaar is dat zij ook enige tijd in Ede als onderduikster verbleef, net als haar ouders en zus, nadat de bezoeken van broer Felix en de aanvoer van bonnen plotseling stopten. Ze kwam in Westerbork terecht in barak 67, de strafbarak en ging vier dagen later mee met het eerstvolgende transport op 8 juni 1943. Dit betrof het beruchte kindertransport naar vernietigingskamp Sobibor dat aangevuld moest worden met extra gevangenen. Alle 3.017 personen, onder wie 1.300 kinderen, werden op de dag van aankomst, vrijdag 11 juni, in Sobibor omgebracht. Deze datum stemt overeen met de overlijdensdatum van Fransien.

Betty is overleden op vrijdag 22 oktober 1943 in Auschwitz. Zij was 27 jaar oud. Betty zat na haar onderduikperiode in Ede eerst nog in Vught. Mogelijk heeft ze in Vught een baantje gehad omdat ze relatief laat naar Westerbork gaat. Op 18 oktober 1943 komt ze aan in Westerbork. Ook zij heeft als woonadres Opwijkstraat 17 opgegeven, beroep verkoopster. Meteen de volgende dag, op dinsdag 19 oktober, vertrok zij met transport 79 met bestemming Auschwitz. In deze trein zaten 1.007 personen. De trein kwam aan op 22 oktober, waarna de meesten dezelfde dag werden omgebracht.

Felix trouwde in 1949 met Joanne van Dijk en ze kregen twee zoons: Harry (vernoemd naar zijn opa) en Peter. Ze emigreerden in 1954 naar Florida. Na zijn pensioen ging hij werken voor het Florida Holocaust Museum en vertelde zijn levensverhaal talloze keren voor jongeren en belangstellenden. Felix overleed op 16 oktober 2004 in Florida, St. Petersburg, aan een hartkwaal. Hij was enkele weken eerder 87 jaar oud geworden. In het voorwoord van zijn boek, dat hij opdroeg aan zijn zoon Peter, schreef hij: 'So here it is, kids [mijn levensverhaal], and may many learn to live a better life because of it - a life of tolerance, rather than hate!'

Linksboven:
Francina Engelina (Fransien)
Eliazar. Foto datum onbekend.
Bron: www.communityjoods-monument.nl

Linksboven, rechter foto:
Betty Eliazar. Foto datum onbekend.
Bron: www.communityjoods-monument.nl

Rechtsboven:
Vader Eliazar, Hartog (Harry)
Eliazar. Foto, datum onbekend.
Bron: www.communityjoods-monument.nl

Damsigt en het Verzet

Felix Eliazar was niet de enige wijkbewoner die zich bezighield met verzetsactiviteiten. In de wijk Damsigt waren eigenlijk op alle niveaus verzetsactiviteiten gaande: van ideologisch verzet tot en met hulp bij onderduik, illegale pers en knokploegen. Veel kopstukken van het Voorburgse en Leidschendamse verzet woonden in deze wijk. Misschien heeft de wat afgezonderde ligging, als een soort 'niemandsland' tussen Voorburg en Leidschendam, hiermee te maken. Vooral de Looierslaan (die de grens tussen Voorburg en Leidschendam vormde) en de Voorburgseweg laten een concentratie van illegaliteit zien. Het feit dat men elkaar kende als (bijna-) burenen en/of van de kerk aan de Damlaan, zorgde voor een vertrouwensband die bij het verzetswerk onmisbaar was.

In 1943 kreeg het georganiseerde verzet landelijk vaste vorm. Er waren in dat jaar diverse veranderingen in het beleid van de bezetters die daarvoor aanleiding

vormden. Het was het jaar waarin de standrechtelijke executie werd ingevoerd, evenals de algemene Arbeitseinsatz. Het voormalige Nederlandse leger werd terug in krijgsgevangenschap geroepen en de tweede distributiestamkaart werd ingevoerd, waardoor het erg moeilijk werd om aan voedselbonnen voor onderduikers te komen. Door dit alles nam de bereidheid bij de bevolking om verzet te bieden en onderduikers te helpen sterk toe. Dit gold ook voor Leidschendam, waar de politieke situatie sterk was gewijzigd. De Duitsers hadden kort tevoren burgemeester H.A.C. Banning afgezet (door toedoen van Groepsleider De Regt) en vervangen door de NSB'er M.A. Simonis.

Op 11 juli 1943 werd de bekende verzetsdominee F. Slomp uit het Overijsselse Heemse uitgenodigd om in de gereformeerde kerk aan de Damlaan in Leidschendam te komen preken. Slomp, beter bekend als 'Frits de Zwerver', was medeoprichter van de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (LO, opgericht in november 1942). Bij de kerk waren veel Damsigtbewoners aangesloten. Om vijf uur was er een 'gewone' preek en om zeven uur een bijzondere gemeentevergadering. 's Avonds was de kerk afgeladen vol: het nieuws van de dominee die duidelijke taal tegen de Duitsers laat horen had zich snel verspreid. Eigenlijk waren er te veel mensen: Frits de Zwerver was immers altijd op de vlucht en verraad lag op de loer. Maar vanaf die dag kwam de hulp aan onderduikers in Leidschendam en Damsigt goed op gang. Gemeenteleden van de kerk aan de Damlaan uit de wijk Damsigt speelden daarbij een prominente rol.

Verzetsmensen van het eerste uur

Hoewel strikt genomen **Hartog Parfumeur** (1906-1941) niet uit Damsigt kwam, was hij er wel mee verbonden doordat hij net om de hoek woonde, aan de Voorburgseweg nummer 41. Zijn (stief)kinderen, de tweeling Hans en Ivan, gingen naar de school in de Elsbergstraat. Toen de oorlog uitbrak, werd Parfumeur lid van de Ordedienst (OD). Hij was advocaat van beroep, maar aangezien hij van Joodse afkomst was, moest hij per 1 mei 1941 op last van de Duitsers zijn werkzaamheden staken. Op 13 december 1941 wilde hij met een groepje andere Engelandvaarders vanuit Hoek van Holland de overtocht naar

Kaart van Leidschendam met aantekeningen van het verzet. Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Engeland wagen. Hiervoor konden ze gebruik maken van een auto van verzetsman **Hans van Kesteren**, die een garage had aan de Looierslaan. Door verraad door een NSB'er werden ze echter direct bij aankomst op de kade van Hoek van Holland opgepakt. Om arrestatie en verdere ellende te voorkomen, nam Parfumeur meteen een gifpil in en overleed ter plaatse.²⁴ In de paniek die daarop ontstond konden enkele anderen ontkomen, onder wie Paul Cohen de Boer. Hij sprong in de verwar- ring in het water en hield zich enige tijd schuil tussen de wal en een schip.²⁵

Paul Herman Cohen de Boer (1917-1945), alias Paul Daudeux, alias De Wit, woonde in Den Haag, maar zat na zijn mislukte poging om naar Engeland te gaan ondergedoken in de houtfabriek van C.J. Brammer achter de Voorburgseweg in Leidschendam. Zijn zus, Anny de Boer, woonde aan de Voorburgseweg 63. Als student van Joodse komaf was hij al vanaf het begin betrokken bij de oprichting van een verzetsgroep in het grensgebied tussen Leidschendam en Voorburg, samen met Hartog Parfumeur, huisarts H.C.H. Reyers en Hans van Kesteren. Met deze groep hield hij zich bezig met het onderbrengen van onderduikers en met overvallen op postkantoren en politiebureaus om aan bonkaarten en wapens te komen. In 1944 is Cohen de Boer verraden; op 22 juni werd hij opgepakt en via Scheveningen en Westerbork naar Buchenwald gebracht, waar hij op 14 maart 1945 overleed aan een longontsteking.²⁶

Bij de groep van Cohen de Boer sloten ook **Huib van Dokkum** (Looierslaan 87) zich aan en **William Dobe van der Kuil** (1916-1973, Looierslaan 44). Overigens hielp de hele familie Dobe van der Kuil (vader, moeder en twee zusjes van William) mee met het verzetswerk. Dobe van der Kuil werd door zijn bezielende capaciteiten districts- leider van de LO. Na augustus/september 1943 trad Co Veenbos junior als plaatsvervangend leider op. De top van de ondergrondse beweging Voorburg/Leid- schendam werd gevormd door William samen met onder anderen Co en Hans van Kesteren. Besprekingen vonden plaats bij Huib van Dokkum thuis, aan de Looierslaan. Dobe van der Kuil onderhield nauwe banden met de

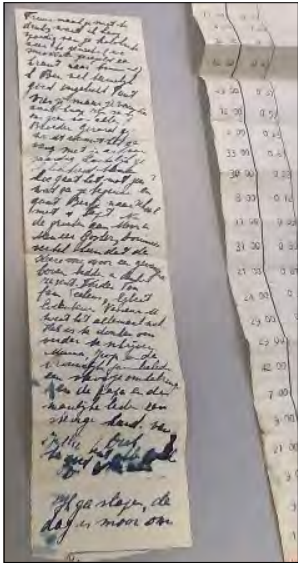
falsificatiecentrale, waarvan een onderdeel zich in Leid- schendam bevond. Deze centrale voorzag de illegaliteit van goede, valse papieren. Zowel William Dobe van der Kuil als zijn zusje Yvonne, die koerierster was, werden in het voorjaar van 1945 gearresteerd, maar zij keerden na enkele weken veilig terug.

Huib van Dokkum uit de Looierslaan was diaken in de gereformeerde kerk aan de Damlaan. Samen met zijn buurman Hans van Kesteren, die lid was van dezelfde gereformeerde gemeente, vormde hij de spil van de verzetsgroep in Damsigt. Hij volgde Van Kesteren op als rayonleider van de LO toen deze zijn werkzaamheden verlegde naar de Knokploegen. Deze KP's, die werden gevormd door activisten die nooit lang op één plaats bleven en die het geweld niet schuwden, handelden

William Dobe van der Kuil na de bevrijding (achter restaurant Canterbury aan de Zwartelaan) Foto, 1945.

Bron: <http://www.worldvital-records.com/person/William-Dobe-van-der-Kuil/>

Brief van Dick Boulogne op machinepapier, 10 augustus 1944, waarschijnlijk vanuit Kleve, Duitsland. Collectie NIOD

Dick Boulogne met zijn moeder Trijntje in de voortuin van de Duivesteijnstraat. Foto, datum onbekend. Collectie familie Boulogne

meestal in opdracht van de LO, maar soms ook op eigen initiatief. Van Dokkum en Van Kesteren hielden zich bezig met het huisvesten van Joodse onderduikers. Van Dokkum had ook zelf een Joodse onderduiker. Terwijl Van Dokkum op zijn werk in Den Haag was, werd er in juli 1944 een inval bij hem gedaan in de Looierslaan. De onderduiker wist ternauwernood te ontkomen. Van Dokkum werd genoodzaakt tijdelijk zelf onder te duiken. Dolf van Kesteren, de zoon van Hans, vertelt: 'Ik heb Huib van Dokkum gekend, aangezien mijn grootvader Roelof erop stond dat hij voogd werd van mijn broer Johan, mijn zussen Aatie, Lottie en mij als mijn vader zou overlijden. Ik kan me herinneren dat ik een keer met Van Dokkum meeging naar zijn laboratorium - hij was microbioloog - en door microscopen mocht kijken.'²⁷

Vader en zoon Boulogne

In de Duivesteijnstraat, op nummer 13, woonde reservekapitein Gerard Boulogne. Voor de oorlog was Boulogne landelijk secretaris geweest van de Bijzondere Vrijwillige Landstorm (BVL), maar deze organisatie werd in oktober 1940 door de Duitsers opgeheven.²⁸ Zijn huis in Leidschendam (inclusief acht onderduikers) werd ontruimd door de gemeente aangezien een NSB'er er wilde gaan wonen. Dankzij een adres in Rotterdam van Michael Teekens²⁹ werd voorkomen dat het gezin Boulogne naar Tiel moest verhuizen.³⁰ Enige maanden later kreeg de familie Boulogne het huis in de Duivesteijnstraat toegewezen, waarschijnlijk in 1942. Gerard Boulogne was via de 'slappende' BVL-organisatie en de gereformeerde kerk actief bij het georganiseerde verzet. Zo leverde en leende hij bijvoorbeeld BVL-wapens aan Hans van Kesteren voor overvallen op distributiekantoren, maar ook aan de heer Vesseur uit de Damsigtstraat en aan contacten in Groningen, Rotterdam en Winterswijk. Hij zorgde ervoor dat de BVL-leden gedurende de oorlog georganiseerd bleven en verspreide Oranjegezinde informatie via het Landstormblad onder 20.000 leden. Ook was hij verantwoordelijk voor de gecodeerde oproep op 4 september 1944 aan alle BVL-leden in Nederland om na Dolle Dinsdag actief samen te gaan werken met het georganiseerde verzet. Boulogne was ook bevriend met dominee en verzetsstrijder Hantje de Jong, die van 1932 tot 1935 werkzaam was als hulpprediker in de gereformeerde kerk van Voorburg aan de Laan van Oostenburg. Mevrouw Joop Boulogne (1925) was in de oorlog verloofd met Dick, de oudste zoon van Gerard Boulogne. Ze vertelt: 'Er waren daar thuis altijd veel onderduikers, soms vijf tegelijk.'³¹ Meestal waren het jonge jongens, ondergedoken vanwege hun Joodse achtergrond, de Arbeitseinsatz of spionageactiviteiten. Op verzoek van KP-leider Hans van Kesteren was ook de gezochte KP'er Henk Winkel daar ondergebracht.

Dick Boulogne was net als zijn vader actief in het georganiseerde verzet. Joop: 'Op 9 mei 1944 werd hij opgepakt na verraad. Hij werd veroordeeld tot anderhalf jaar voor het rondbrengen van Trouw en het in bezit hebben van een radio. Hij is weg geweest tot het einde van de

oorlog. Hij werd opgehaald door de Nederlandse politie thuis in de Duivesteijnstraat, er was maar één Duitser bij. Het was heel gevaarlijk met al die onderduikers in huis. Toen mijn man opgepakt werd, waren ze bang dat vader Boulogne nog thuis zou komen. Toen werd het kleine broertje Bert gestuurd om te zeggen dat hij weg moest blijven.'

Een van Boulognes onderduikers, Henk Winkel (later gefusilleerd), werd gearresteerd na onvoorzichtig optreden tijdens verzetsactiviteiten en sloeg door tijdens verhoren. Op 2 februari 1945 deed de SD een inval in de gereformeerde pastorie. Voor Gerard Boulogne had dit ernstige gevolgen omdat zijn uniform, dat hij daar had verstoppt, tot de in beslag genomen goederen behoorde. Toen hij zich op 14 maart bij de SD meldde om het terug te krijgen, werd hij gearresteerd en naar het Oranjehotel in Scheveningen gebracht. Gelukkig liep het goed af voor Boulogne: op 3 april werd hij tegen betaling van 10 kilo vlees en 10 liter jenever vrijgekocht.

Joop: 'Mijn man Dick is pas vrijgekomen aan het eind van de oorlog. Hij heeft gevangen gezeten in Scheveningen, Bochum, Kleef en later in een werkkamp in Witten. In een schoenenfabriek is hij met zijn duim in een stansmachine terechtgekomen. Hij heeft weken alleen in de cel gezeten met een zwerende duim. In het begin kregen we berichtjes geschreven op wc-papier, later hoorden we niets meer. Vanuit Nederland is er een gratieverzoek ingediend. Hij kreeg na een half jaar gratie, maar mocht niet naar huis. Hij ging toen naar een werkkamp in Witten. Het ging daar slecht met hem. Zijn leven is gered door Duitse boeren, die met gevaar voor eigen leven eten kwamen brengen.' Joop en Dick trouwden in 1947. Gerard Boulogne speelde ook na de oorlog een rol toen het gezag vlak na de bevrijding tijdelijk werd overgenomen door de B.S. Bij zijn terugkeer uit de gevangenis van Scheveningen werd hem gevraagd of hij het B.S.-commando Leidschendam op zich wilde nemen. Hij formeerde in korte tijd een compagnie van 200 man die, toen deze op 6 mei 1945 werd opgeroepen, slechts beschikte over twee wapens, dezelfde twee die Boulogne nog had overgehouden, zijn geweer en pistool.³²

Co Veenenbos jr. (1921-1988) was namens William Dobe van der Kuil waarnemend districtsleider binnen de LO.

Een van de eerste acties van Co Veenenbos (nog thuiswonend aan de Voorburgseweg 65, uitkijkend op de Looierslaan) zou de liquidatie van een provocateur in Den Haag zijn geweest, samen met Paul Cohen de Boer en Hans van Kesteren: 'Paul wil per fiets van zijn schuilplaats aan de Voorburgseweg naar de Looierslaan met een aantal radio-onderdelen op zijn nek, dan ziet hij vier Landwachters aankomen, hij keert, verbergt de onderdelen in de houtfabriek, keert terug en schiet zonder waarschuwing op de vier heren die de berm in duiken, na ca. 200 meter stapt hij nog rustig af om zijn standaard omhoog te hijsen en waarschuwt daarna Hans van Kesteren dat de actie maar afgelast moet worden. Co staat dan al met wapens in Den Haag te wachten.'³³

De commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten (BS), de heer Boulogne, feliciteert burgemeester Banning en diens echtgenote met de herinstallatie.

Foto, 1945. Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

Ook de vader van Co, **Jacobus Simon Veenenbos** (Co senior, 1895-1944) was actief in het verzet. Hij werd verraden door een infiltrante in de LO, ene Edith. Op 8 augustus 1944, rond tien uur 's avonds, belde de Sicherheitsdienst aan op de Voorburgseweg 65. Co junior, die bezig was met het uittypen van illegale berichten, kon nog net op tijd het huis ontvluchten, ontsnapte door uit een raam aan de achterzijde te springen en dook onder. Co senior werd opgepakt en kwam via het Oranjehotel in Scheveningen terecht in Neuengamme, waar hij op 12 november 1944 overleed aan hartfalen als gevolg van een longontsteking. Hij wordt onder meer genoemd in het Dodenboek van het Oranjehotel. Dan was er nog **B. Smid** (Looierslaan 101), een andere buurman van Hans van Kesteren. Hij beheerde de LO-

kas van het Damsigtkwartier. De onderduikers ontvingen elke maand via hem 200 gulden, deels gefinancierd door de lezersbijdrage voor de illegale nieuwsbulletins. Vanaf mei 1944 nam de organisatie van het verzet iets vastere en andere vormen aan. Er kwam een afsplitsing van Den Haag. Het district LO. / Z.H. / D2 onder de naam Vlietstreek omvatte: Zoetermeer, Wassenaar, Leidschendam, Rijswijk, Voorburg. De districtsleider was William Dobe van der Kuil uit de Looierslaan. De leiding van de kern Voorburg was ook in handen van William Dobe van der Kuil en Co Veenenbos. De actietaken van de ondergedoken Hans van Kesteren werden overgenomen door diens broer **Reng van Kesteren** (Damsigtstraat 5).

Co Veenenbos sr. Foto, jaar onbekend.

Bron: www.oorlogsgravenstichting.nl

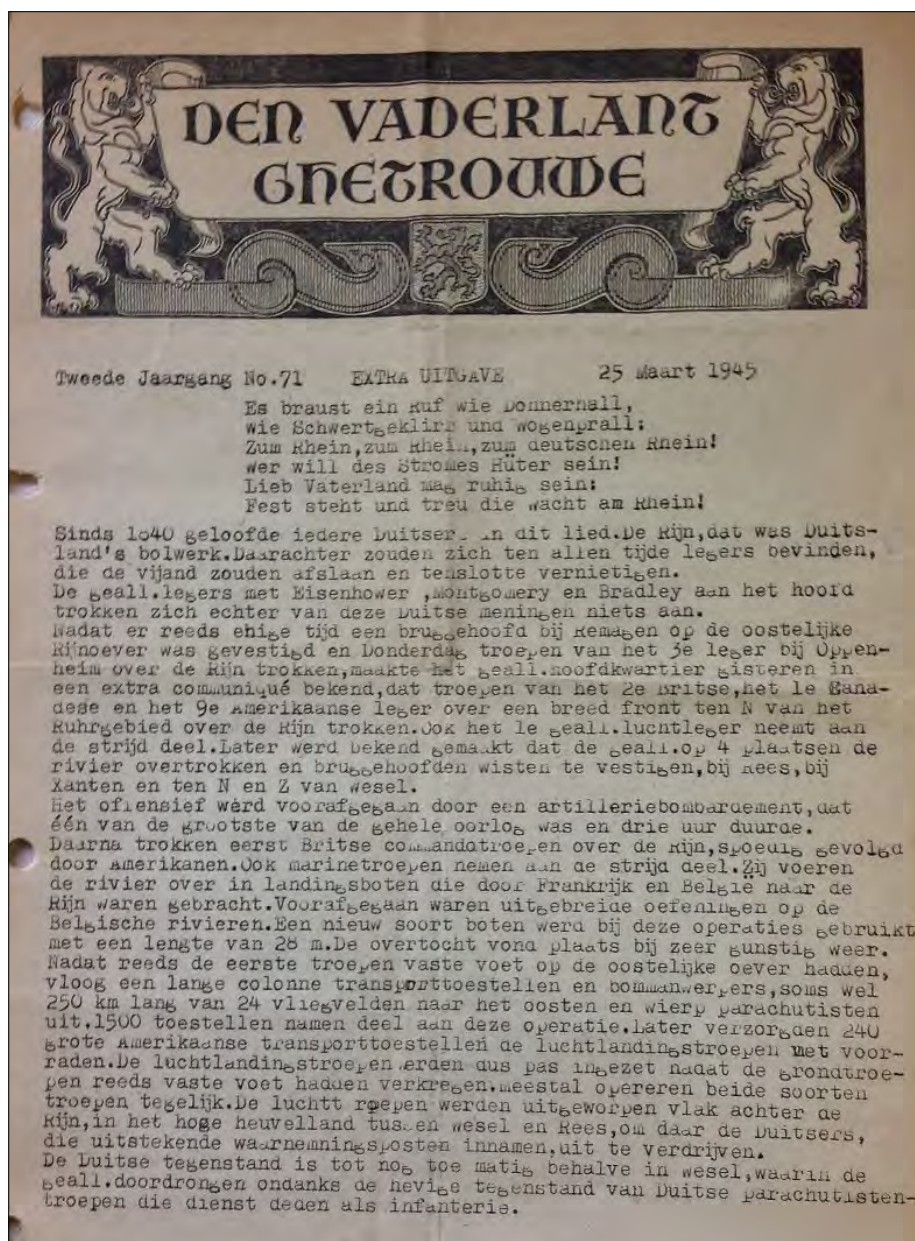
De BS Leidschendam/Damsigtkwartier op het schoolplein van de Damsigtschool. Helaas is het niet bekend wie op de foto staan. Foto, 1945.

Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

Gewapend verzet

William Dobe van der Kuil had goede banden met de **verzetsgroep Streur** uit Stompwijk, die als knokploeg ondersteuning bood aan de LO. De groep Streur werd geleid door J. Streur vanuit een door William geregeld onderduikadres bij een veehouder in Stompwijk. In de zomer van 1944 verhuisde William Dobe van der Kuil naar de familie Remmerswaal aan de Leidsekade in Leidschendam. Hier richtte hij zijn tweede groep (12 man) op. Zij oefenden hun wapentechniek op een zolder aan de Voorburgseweg. Op deze zolder stond een twee meter lange vliegtuigmitrailleur, afkomstig uit een bij Stompwijk neergestort vliegtuig, klaar om tegen de Duitsers te gebruiken. Na Dolle Dinsdag³⁴ op 5 september 1944 werd de Damsigtgroep opgericht, die op dezelfde locaties oefende. Deze groep bestond uit ongeveer 15 man, onder wie de gebroeders Houtzager, Schieving, J. Ouwel, Han de Vries (schuilnaam), K. van Heugten en J. Derksen. Hun wapens en explosieven kwamen uit Den Haag; twee man haalden die per bakfiets op, waarbij er twee stenguns schietklaar waren gemaakt. Deze groep heeft geen echte acties ondernomen, maar er werden wel inlichtingen over troepen ingewonnen (dag en nacht); die informatie ging dan via Streur naar Dobe van der Kuil. Deze groep viel direct onder de Binnenlandse Strijdkrachten (BS) en werd later gelegerd in de school aan de Elsbergstraat. Zij hielden zich na de bevrijding bezig met het arresteren van Duitsgezinde mensen en stonden paraat om in te grijpen in geval van ongeregelheden.

Ook in verband met Damsigt stond **de groep Bernard of Van Wel**, die later (na de oprichting van de BS in september 1944) de naam 'Stootgroep Jan van Schafelaar' zou krijgen. Van Wel (Veursestraatweg) is de ondercommandant van de BS van B. Tesink. Deze groep, opgericht in 1943, bestond uit ongeveer 15 man. De leiding was in handen van oud-kapitein **B. Tesink** (Damsigtstraat 17). Ook Tesink was lid van de gereformeerde gemeente in Leidschendam. Het groepje oefende in discipline, wapentechnieken, gevechtstactieken en informatievergaring aan de Veursestraatweg. De groep heeft gevaarlijke personen, zoals vader en zoon Schmal (die voor de Duitsers in de Oekraïne hadden gewerkt,

te veel wisten en dreigden om verzetsmensen aan te geven) 'uit de weg geruimd'. Enkele maanden later werd Tesink gearresteerd door de Duitsers, toen hij bezig was bij hun opslagplaats aan de Westvlietweg benzine te

De illegale krant 'Den vaderlant ghetrouwe', voorloper van De Vlietstreek. 25 maart 1945. Collectie Van Dijkhuizen

stelen. Het was zijn geluk dat toen juist de in een Duits uniform gestoken verzetsman H. Winkel ('Dolle Henk') verscheen. Hij bood de Duitsers met veel bravoure aan om Tesink naar het hoofdkantoor van de SD in Den Haag te brengen. In plaats hiervan bracht hij hem naar zijn eigen toenmalige onderduikadres bij het gezin **Boulogne** aan de Duivesteijnstraat 13. De laatste weken voor de bevrijding heeft de groep in het huis van Van Wel aan de Veursestraatweg dag en nacht achter het raam gezeten om de troepenbewegingen van de Duitsers te volgen, waarna ze via Tesink hun waarnemingen doorseinden naar contacten in het bevrijde zuiden van het land.

Illegale pers

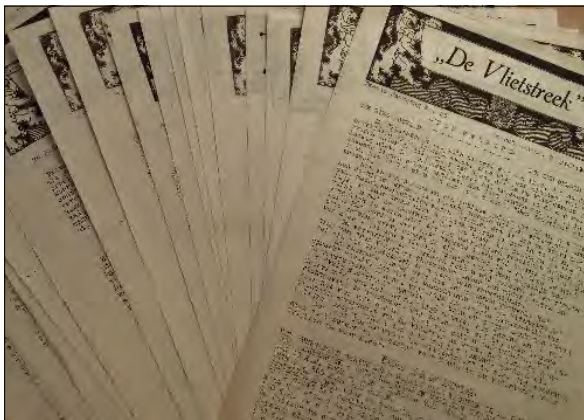
In september 1944 kwam er een lokale illegale krant, 'Den vaderlant ghetrouwe'. **Gerard Meester**, wonende aan de Looierslaan 67 en rayonleider voor Leidschendam van de LO, en vader en zoon **P. en A. Vesseur** uit de Damsigtstraat (nr. 39) stonden aan de wieg van dit blad. Zowel Meester als de Vesseurs waren lid van de gereformeerde kerk in Leidschendam.³⁵ **Mieke Welling** (Duivesteijnstraat 17) typte en **Anneke Cupedo** (Duivesteijnstraat 19) verzorgde het stencilwerk.³⁶ Ook de een jaar oudere zus van Anneke, **Mieke Cupedo**, werkte mee. Het stencilwerk gebeurde bij Vesseur thuis. Een andere medewerker was de neef van Meester, **Willem Weenink**. Van vijftig exemplaren in het begin steeg de oplage naar 1200 stuks. Het blad voorzag Leidschendam en Voorburg dagelijks van ongecensureerd nieuws dat via een clandestiene radio werd opgevangen. De krantjes gingen in pakketjes van ongeveer dertig stuks

naar de verschillende centra, van waaruit ze werden gedistribueerd. De organisatie van de verspreiding was in handen van Huib van Dokkum uit de Looierslaan. De zusjes Cupedo waren twee van de bezorgsters. Er werd een bijdrage aan de lezers gevraagd van drie gulden per maand als dekking van de kosten. Wat overbleef werd gebruikt voor de hulp aan onderduikers.

In januari 1945 ontstond binnen de redactie onenigheid over de afdracht van de gelden.³⁷ Een bemiddelingspoging van Gerard Boulogne (Duivesteijnstraat) en Tesink (Damsigtstraat) bracht hierin geen verandering, waarna de Vesseurs alleen verder gingen. De oplage zakte naar 300 exemplaren. Bij een overval door de SD op 13 april 1945 werd alles wat met de krant te maken had in beslag genomen. A. Vesseur en een daar ondergedoken Joodse familie werden weggevoerd naar het Oranjehotel in Scheveningen. Daar werden ze op 6 mei bevrijd.

*Medewerkers van het illegale blad De Vlietstreek, 1945: Lode Simons met Mieke Welling bij de radio, Gerard Meester aan het stencilen en Lode Simons (met op de rug gezien Jeanne Kraayveld).
Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg*

Na de splitsing wilde Gerard Meester een eigen krant opzetten. Om de nieuwsvoorziening niet te laten stagneren, werd in de tussentijd het verzetsblad 'Vrij Nederland' verspreid. Op 2 april 1945 verscheen een nieuwe uitgave onder de naam 'De Vlietstreek'. De technische verzorging vond plaats bij Gerard Meester thuis, Looierslaan 67. Hij schreef de artikelen, **Lode Simons** (1927-1991, Opwijkstraat 18) luisterde naar de radio en maakte aantekeningen. Mieke Cupedo typte en Anneke Cupedo zorgde voor het stencilen van de oplage van rond de 1.500 stuks. De distributie was nog altijd in handen van Huib van Dokkum. De zus van William Dobe van der Kuil, Yvonne Dobe van der Kuil, was een van de bezorgsters. De bedoeling was overigens dat men, na lezing, de krantjes doorgaf. Ondanks de oplage van 1.500 adressen kregen veel meer mensen de krant dus onder ogen. Na de inval bij Vesseur werden alle belastende spul-

len van de groep Meester bij Lode Simons in de tuin in de Opwijkstraat verborgen. Maar blijkbaar was de SD niet van de contacten tussen Vesseur en Meester op de hoogte, dus kon men doorgaan met het maken van 'De Vlietstreek'. Een week later, op 20 april, deed de SD toch een inval, maar op het verkeerde adres: Looierslaan 79 in plaats van 67. De bewoners van dit adres, de familie Meijering, stuurden vlug hun dochter erop uit om Meester te waarschuwen. Hij kon nog net op tijd al het bewijsmateriaal onder een bed schuiven, waarin nog snel een kind werd gelegd. Meester dook hierna onder. Het stencilwerk gebeurde vanaf die tijd in het Leidschendamse gemeentehuis, met medewerking van de gemeentesecretaris, en recht boven de kamer van de NSB-burgemeester! Al snel verhuisde men naar de Damlaan. Vanwege het dreigement van de SD dat, indien 'De Vlietstreek' niet zou stoppen,

Lode Simons aan het werk

Anneke Cupedo aan het stencilen

Diverse exemplaren van De Vlietstreek, afkomstig uit de woning van Anneke Cupedo. Collectie Ad Sannen

Mapje met zichtkaarten van Rotterdam na het bombardement, aangetroffen in het huis van Anneke Cupedo. Zulke mapjes werden verkocht door de illegaliteit om o.a. de illegale pers te financieren. Collectie Ad Sannen

De Vlietstreek 19 april 1945; het sjabloon voor de kop was blijkbaar even niet beschikbaar. Collectie Ad Sannen

Vesseur junior zou worden doodgeschoten, gaf men het blad een andere naam: 'Elf Uur'. Een stencilmachine, zogenaamd afkomstig van 'De Vlietstreek', werd aan Vesseur senior gegeven om bij de SD te kunnen inleveren.

Damsigt en de NSB

Opmerkelijk genoeg was er naast al die actieve betrokkenheid bij het verzet, vrij weinig openlijke reactie op de eveneens in de wijk wonende NSB'ers.

In deze paragraaf wordt de aanwezigheid van NSB-leden in Damsigt verkend. Het onderzoek naar NSB in Damsigt is voornamelijk tot stand gekomen door archiefonderzoek omdat er vrijwel geen verhalen overgeleverd zijn. Weinig kinderen van toen halen herinneringen op aan NSB-leden. Zij vertellen wel dat zij soms een poster voor een raam bij de burens zagen. Of NSB'ers kwamen aan de deur collecteren voor de Winterhulp. Een van de weinige getuigenissen komt van een toenmalig kind uit de Duivesteijnstraat. 'Aan het eind van de straat woonde een familie, die waren NSB. Er hing een pamflet voor het raam. Ze hadden een dochter van de leeftijd van mijn oudste zusje. Daar speelde je dus niet mee. Dat NSB-kind was eenzaam. We zongen een lied van: op de hoek van de straat wóónt een NSB'er.'

Naarmate de oorlog vorderde, werd de bevolking wel openlijker negatief tegenover de NSB-bewoners. Er werden leuzen gekalkt. Er was een leus bij de tuinders in Leidschendam, tegen Damsigt aan. In april 1941 al stond er op de schutting van tuinder J.J. Schuijt aan de St.-Willibrordusstraat in de Rode Pannenbuurt met grote krijtletters: 'Weg met Hitler, Leve De Koningin'. Er stond ook een verzets-graffiti OZO (Oranje Zal Overwinnen) in groene letters op de muur bij een NSB-huis aan het begin van de Damsigtstraat. Toch werden de NSB'ers in Damsigt over het algemeen getolereerd en waren er relatief weinig onderlinge spanningen.

De 29 NSB-leden in Damsigt

Damsigt telde op 15 januari 1943 verdeeld over 16 adressen 18 gezinnen met een NSB-lidmaatschap, totaal ging het om 29 NSB-leden.³⁸ Zij woonden verspreid over de wijk, maar voornamelijk in de Damsigtstraat, waar ook juist weer veel verzetsadressen waren. Op een totaal van 269 adressen³⁹ was het percentage NSB-adressen in de wijk om en nabij de 6%, vergelijkbaar met het gemiddelde van Voorburg, waar aanvankelijk tamelijk veel sympathisanten waren van de NSB. Damsigt hoorde voor de NSB bij district 's-Gravenhage,

kring 67 (Oost), groep 60, kortweg Groep 60 genoemd. Van de 120 NSB-leden uit Groep 60, woonde bijna een kwart (29) in de wijk Damsigt. Binnen de groep was er een Groepsleider - de heer G. de Regt uit Leidschendam - en waren er Blokleiders. De Regt vertelde later dat Damsigt weliswaar Voorburg was, maar voor de NSB bij Leidschendam hoorde.

In Damsigt waren wel eens 'kleine' schermutselingen. Zo was er begin 1943 een handgemeen tussen een NSB'er uit de Damsigtstraat en een vrouw uit de Essesteijnstraat. Op zondag 3 januari om half vier waren hun honden in de Mauvelaan met elkaar in gevecht geraakt. Daarbij had hij de hoofddoek van de vrouw en haar hondenriem afgepakt. Waarna de vrouw de hoed van de NSB'er van zijn hoofd af trok. De NSB-man deed aangifte bij de politie voor het beschadigen van zijn hoed: deze moest gestoomd worden à vijf gulden.⁴⁰

Vrouwen bij de NSB

Van de Duitsgezinde rol van vrouwen in oorlogstijd is nog weinig bekend. Er was in elk geval één vrouwelijk lid van het Zwart Front in de wijk. Zwart Front (ook wel nationaal front genoemd) was een met de NSB concurrerende nationaalsocialistische (fascistische) organisatie. Zij wordt in januari 1941 benoemd tot leidster van het vrouwenfront afdeling Voorburg.⁴¹ Overigens woonde op hetzelfde adres een NSB-gezin.⁴² Vrouwelijke NSB-leden kregen in de zomer van 1941 in district 's-Gravenhage een brief waarin hun werd gevraagd om binnen enkele dagen drie namen te noemen met daarbij zoveel mogelijk gegevens van kennissen en burens die Joden of anti-NSB waren.⁴³

Motieven voor NSB-lidmaatschap

Behalve de ideologische motieven, en (familie)banden met Duitsland, hoopten sommigen door lidmaatschap aan (beter) werk te komen. Er was een NSB-lid in de Looierslaan met een technische opleiding (mts) die zich in juni 1941 aanmeldde bij de eigen NSB-Kring voor een voorkeurslijst met kandidaten voor technische functies in de regio.⁴⁴ Twee NSB'ers uit Damsigt werden tegen het einde van de oorlog ergens in Nederland burgemeester. Hun carrièrepad - van Groep

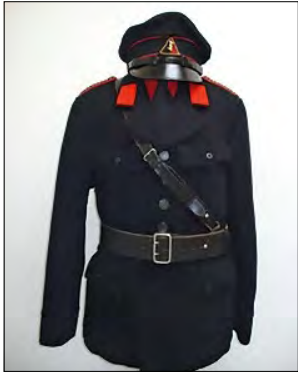

Affiche, 1940. Bron: Wikipedia

Verzetslied. Bron: www.cubra.nl

NSB-kaart met daarop Groep 60 (Damsigt) ingetekend op 13 mei 1942, na een herindeling. Collectie NIOD

60 tot burgemeester - illustreert de wijze waarop het NSB-lidmaatschap kansen bood op invloedrijke posities.

Harrij Bouwens - een drukdoener die niets presteert

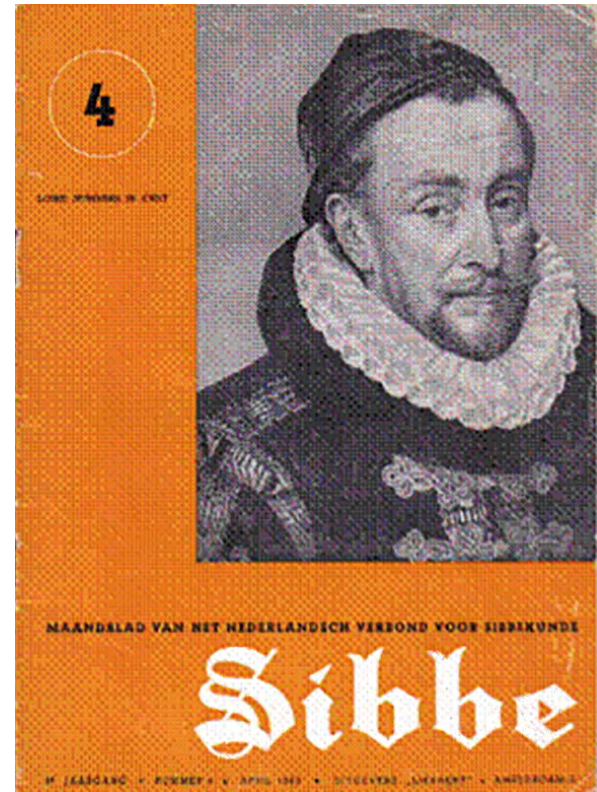
Al vanaf het begin van de oorlog wilde Harrij Bouwens⁴⁵, geboren 1909, die met zijn vrouw en twee dochters sinds voorjaar 1940 in de Damsigtstraat woonde, via de NSB een goede functie bereiken. Hij was blok-leider binnen groep 60 en 'groeps-materiaalbeheerder'. Hij colporteerde met het partijweekblad Volk en Vaderland⁴⁶ (Vova) en had propaganda voor het raam hangen. Hij liep altijd in NSB-uniform en later een uniform van de WA (Weerbaarheidsafdeling van de NSB) door de wijk.⁴⁷ Niemand wist dat hij daarnaast ook de 'CID-inlichtingenman' was voor de hele regio Voorburg.⁴⁸ Zijn vrouw was in Damsigt 'blokbezorgster', een soort koerierster. In 1943 werd hij Districtshoofd afstammingsonderzoek voor Zuid-Holland en 's-Gravenhage voor het verbond van Sibbekunde (afstammingsonderzoek). Dit deed hij om binnen de NSB nog meer op te vallen en zodoende in aanmerking te komen voor een burgemeesterspositie. Hij hield lezingen over afstammingsonderzoek en schreef voor het blad Sibbe⁴⁹. Op donderdagavonden hield hij op zijn woonadres in de Damsigtstraat spreekuren voor leden die hun afstamming wilden nagaan. Als buurman werd Bouwens niet als gevaarlijk gezien. Zijn ene buurman noemde hem 'een volbloed NSB'er waar alles van te verwachten was.' Maar een andere buurman herinnert zich: 'Ik heb van de heer Bouwens geen last gehad en de omstandigheden bij mij in huis waren zodanig dat hij mij heel wat last had kunnen bezorgen.' Deze buurman had onder meer een Joodse onderduikfamilie in huis. Enkele huizen verderop in de straat woonde de commandant van een gewelddadige verzetsgroep (stootgroep Jan van Schaffelaar). De ambitieuze Bouwens hoorde bij de allereerste lichte (1940) van het NSB-burgemeestersklasje. Over het 'niveau' van dit NSB-klasje schamperde hij zelf nogal. Een ambtenaar herinnert zich later: 'Hij [Bouwens] trok zijn broekspijp omhoog en toonde mij zijn sok, grijs, en broekspijp bruin. 'Past dit bij elkaar?' Ik antwoordde bevestigend. Zei hij: 'Je bent geslaagd voor de burgemeesterscur-sus'. 'Bouwens solliciteerde vanaf 1941 meerdere

WA uniform.

Bron: <http://www.warrelics.eu/forum/non-combat-uniforms-related-insignia-third-reich/dutch-wa-uniform-2336/>

Het maandblad voor Sibbekunde, Sibbe, had 3000 abonnees en een looptijd van 1941 tot augustus 1944.

Bron: <http://members.home.nl/aniewold>

keren naar een burgemeesterspositie. Voor het dorpje Wijhe in Overijssel werd hij eerst in 1942 ongeschikt bevonden. De post in Wijhe werd toen twee jaren niet vervuld, in 1943 kreeg Bouwens wederom negatieve beoordelingen: 'Een drukdoener die weinig presteert.'⁵⁰ En door een bestuurder in Voorburg werd hij genoemd: 'Een aapje met kouwe drukte [...], die nog geen drie regels aan elkaar kan dichten.'⁵¹ Desalniettemin werd zijn benoeming dit keer doorgezet.⁵² Begin 1944 werd Bouwens burgemeester van Wijhe. Zijn functioneren als burgemeester werd naderhand door sommigen kritisch omschreven. Zo zou hij dagelijks dronken geweest zijn, in het zwarte NSB-uniform rondlopen en altijd een revolver bij zich hebben gehad waarmee hij liep te spelen.⁵³ Andere medewerkers omschreven hem als een man die iedereen te vriend wilde houden. 'We stuurden hem een gunstige richting op zonder dat hij het in de gaten had.' Hij liet zijn gemeenteamttenaren op kantoor naar de

Engelse radio luisteren of vroeg belangstellend naar de ondergedoken verloofde van een ambtenaar.

Bouwens werd ontslagen als burgemeester per 11 april 1945⁵⁴ en gearresteerd vanwege collaboratie met de Duitsers. In afwachting van zijn veroordeling zat hij vast in kamp Wezep en Avegoor te Ellecamp. Op 14 april 1948 kreeg hij de 'huidige periode' gevangenisstraf opgelegd, te weten drie jaar en twee dagen. Hem werd, behalve zijn burgemeesterschap ook zijn schriftelijke openbare bekendmaking na Dolle Dinsdag zwaar aange-rekend, waarin hij dreigde om bij een volgende sabota-geactie tien onschuldige bewoners dood te schieten.

P. Stuiwer - Goede verstandhouding met het verzet

Het tweede burgemeestersverhaal gaat over P. Stuiwer.⁵⁵ Stuiwer (geboren 1904) woonde in de Duivesteijnstraat toen hij in september 1941 via zijn vrouw lid werd van de NSB. In juni 1943 verzocht hij om in aanmerking te komen voor het burgemeestersambt. Hij deed niet mee aan de NSB-burgemeesterscursus. Stuiwer was vanaf 4 april 1944 eerst waarnemend en vanaf 25 augustus burge-meester van Berkel en Rodenrijs. Hij was toen 40 jaar oud en werd benoemd 'vanwege zijn goede organisatorische eigenschappen en geschiktheid voor het burgemees-tersambt', aldus groepsleider De Regt. Stuiwer verhuisde eind juli met vrouw en dochter van de Duivesteijnstraat naar een vrijstaande villa in Berkel. Maar al na enkele da-gen werden zij, in de nacht van 27 op 28 juli, opgeschrikt door een brand. De Duitsers dachten aan een aanslag, de hoofdinspecteur van het brandweerwezen dacht aan kortsluiting. Onder de zaken die verloren zijn gegaan bevonden zich een beeld van Hitler en een pistooltas.

Na Dolle Dinsdag werd Stuiwer gevangen genomen en zat vier dagen gevangen met vrouw en dochtertje bij de lokale ondergrondse. Stuiwer vertelde hier zelf na de oorlog ter verdediging over dat hij in die dagen een goede verstand-houding had met het verzet en dat zij tot een samenwer-kingsovereenkomst kwamen, waarna hij werd vrijgela-ten.⁵⁶ Op 18 september 1944 ontsloegen de Duitsers hem wegens een te Hollandse houding en onvoldoende samen-werking met de Duitse overheid. Na de oorlog, op 18 april 1945, werd Stuiwer opgepakt door de BS. Tot 1 december

1947 zat hij in verschillende interneringskampen zoals Putten en Beenderribben te Steenwijkerwold. Hij werd eind 1947 veroordeeld voor zijn functie als NSB-burge-meester tot de looptijd van zijn detentie. Hij kwam vrij met een proeftijd tot 1 april 1949. Zijn echtgenote werd veroor-deeld wegens lidmaatschap van de NSB en zat in Putten geïnterneerd van 6 juni 1945 tot en met 20 juni 1946.

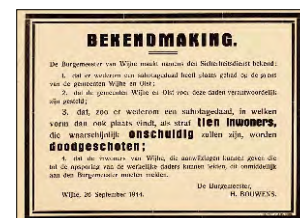
Kaalgeschoren

Na de oorlog vinden we in Damsigt geen enkele van de achttien NSB-gezinnen terug. Waarschijnlijk is een groot deel van hen geïnterneerd geweest vanwege lidmaatschap van de NSB en daarna ergens anders gaan wonen. Herinneringen zijn er zoals opgemerkt nauwelijks. Toch nog twee observaties. Een jongen van destijds twaalf: 'Er werden meisjes opgepakt. Daar werd een hakenkruis op getekend. Enkele meisjes uit de Rode Pannebuurt heb ik gezien op de Damlaan. Niet hier.' Een jongen van toen zeventien: 'Ik geloof niet dat er foute mensen uit de wijk werden gehaald. Wel werd er in de Haasburgstraat een moffenmeid kaalgeschoren. Ik vond dat erg zielig voor haar.'

Bekendmaking door burgemees-ter Bouwens op een affiche te Wijhe, 26 september 1944. Collectie NIOD

Het ophalen van NSB'ers bij de Mariakerk. Foto, 1945. Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

Het verhaal van Hans van Kesteren, de verzetsman die zijn leven gaf

In deze paragraaf wordt de geschiedenis verteld van Hans van Kesteren uit de Looierslaan, een verzetsheld van het eerste uur, die zijn leven gaf voor zijn idealen. Hans was actief in de hele regio Den Haag. Johannes Jacobus (Hans) van Kesteren werd geboren op 29 juni 1914 in Schoonhoven. Zijn ouders Aagje Segers en Roelof kregen drie kinderen: na Hans kwamen Carolina (1916) en Rengert (1917). In 1918 overleed Aagje in het kraambed. In 1922 hertrouwde Roelof met Geertje Rooken. Met haar kreeg hij nog eens vier kinderen: Arie Noldus, Roeli, Roelof en Lies.

Het gezin verhuisde naar Voorburg, eerst naar de Opwijkstraat 5, later naar Damsigtstraat 80. Roelof begon een kruidenierswinkel in de Damsigtstraat, op nummer 5, genaamd 'De Parel'. Toen Roelof in 1947 overleed nam zijn zoon Arie de winkel over. Hans was inmiddels getrouwd met Charlotte Nellio (1913-2005). Zij was een opvallende verschijning, altijd keurig opgemaakt en met gelakte nagels. Hans was volgens sommigen ook geen onopvallend type, een beetje een flierefluiter met veel bravoure. Anderen beweren juist het tegendeel: 'Hans was een onopvallend figuur, stil en eenvoudig, wiens grote deugd wel volmaakte zwijgzaamheid was, gepaard met een grote moed en vast geloof als geestelijke ondergrond.'⁵⁷ Hans en Charlotte kregen vier kinderen: Dolf (Roelof)⁵⁸, Aatie, Lottie en Johan. Het gezin woonde aan de Looierslaan 97 en begon in 1933 een garage- annex taxibedrijf. Op nummer 93 zat een deel van de Garage Opwijk, op 95 woonde de familie Rijnbeek, en op 99 zat het tweede deel van de garage.

Verzetsdaden en risico's

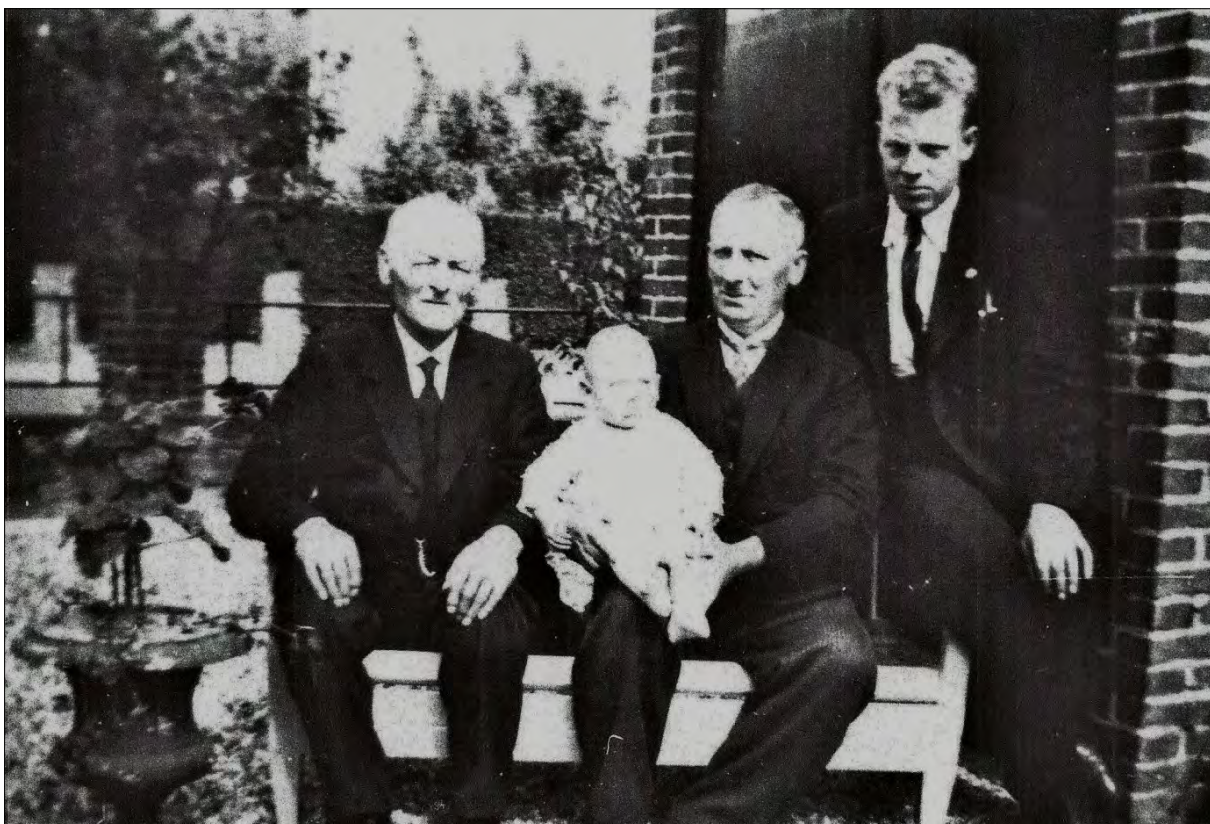
Hans van Kesteren was al vanaf het begin van de oorlog betrokken bij het verzet. Zo vormde hij met de bekende Leidschendamse (verzets)dokter Reyers⁵⁹, Paul Cohen de Boer en Hartog Parfumeur in 1941 een 'vroeg' verzetsgroep. Hans was lid van de gereformeerde gemeente in Leidschendam, die kerkte aan de Damlaan. De gereformeerde kerk speelde in de oorlog een belangrijke rol in het verzet, vooral bij de hulp aan onderduikers en Joden.⁶⁰ Het was ook vanuit deze kerkgemeenschap dat

de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers (LO) werd opgericht. In Damsigt ontstond vanaf 1943 ook al snel een groep voor hulp aan onderduikers. Van Kesteren leunde bij diverse mensen met onderduikers die een adres zochten en hij hield de kas van de LO Damsigt bij. Hij werd rayonleider van de LO, district De Vlietstreek. Ook heeft hij een keer een Duits uniform bemachtigd.⁶¹ Naarmate de oorlog vorderde werd het steeds lastiger om deze hulp te organiseren, onder meer door de invoering van de tweede distributiestamkaart. Daarom ging men over tot het oprichten van de LKP, de landelijke knokploegen, die werkten in dienst van de LO. Zij legden zich toe op overvallen om voedselbonnen, stamkaarten, persoonsbewijzen, wapens en geld buit te maken en om de gemeentelijke administraties te vernietigen. Van Kesteren werkte voor de LKP in Delft (groep Bertus Valstar), Den Haag, Rijswijk, Voorburg en Leidschendam. Hans' plaats als rayonleider LO werd overgenomen door zijn buurman en kerkgenoot, diaken Huib van Dokkum, Looierslaan 87.

Hans leverde vaak de auto's. Via Gerard Boulogne kregen ze hun wapens. Bekend is dat Hans in juli 1943 meehielp bij een overval op een distributiekantoor in Delft en daarvoor een auto ter beschikking stelde.⁶² Een andere actie waar Hans met buurtgenoten Co Veenenbos en Paul Cohen de Boer bij betrokken was, betrof de beoogde liquidatie van een provocateur in Den Haag. Deze actie moest op het laatste moment afgelast worden. De auto die Hans daarvoor had uitgeleend verdween daarop weer geruisloos in de garage.⁶³

In het huis aan de Looierslaan verbleef een Joodse onderduikster, een kind nog. Felicia Pachter overleefde hierdoor de oorlog. 's Nachts sliep ze in het huis van buurman Huib van Dokkum. Later, in de jaren vijftig, kwam de met zijn moeder naar de VS geëmigreerde zoon Dolf van Kesteren deze Felicia weer bij toeval tegen toen zij op de lokale radio was in de omgeving van Los Angeles. Al met al nam Van Kesteren grote risico's. In maart 1944 moest hij zelf onderduiken. Vanaf dat moment gebruikte hij zijn schuilnaam Hans de Bruin en had zijn vrouw Charlotte altijd vier koffers gepakt staan, zodat ze in geval van nood direct konden vluchten. Halverwege 1944 werd zij door twee Duitse soldaten een hele

Hans van Kesteren. Bron: H. van Riessen (voorzitter gedenkboekcommissie), Het grote gebod. Gedenkboek van het verzet in LO en LKP, deel I en II (1979)

Garage „Opwijk“
 Looierslaan 93-97
 Telef. 779324

Voordeligst adres voor uw Taxi's
 Buitenritten 5 cent per K.M.

Tevens het adres voor stalling,
 onderhoud, benzine, oliën,
 banden enz.

Beleedt aanbevelend,
 J. J. v. KESTEREN

dag ondervraagd over de verblijfplaats van Hans. Na een tijdje verhuisde het gezin naar Park Leeuwensteijn en daarvandaan, met Hans, naar de Dennelaan 43 in Rijswijk. Hans' broer Reng(ert) nam zijn actietaken over.

Arrestatie

Op 12 december 1944 ging het mis. Even voor twee uur in de middag zwenkte een grote Duitse vrachtauto de Oranjelaan in Rijswijk in. Op nummer 47 woonde het echtpaar Breebaart met hun vier zoons, die allen in het verzet zaten⁶⁴. Hun grote huis werd gebruikt als vergaderlocatie. Er waren al 25 mensen aanwezig toen de Sicherheitsdienst de woning binnendrong.⁶⁵ Steeds werd de voordeur geopend door een triomfantelijke Duitse soldaat met de woorden: 'Kom binnen, we hebben op u gewacht'.⁶⁶ In de loop van de middag liep het aantal arrestanten op tot ruim 50. Van Kesteren

werd samen met hen per vrachtwagen afgevoerd naar Scheveningen. De woning aan de Oranjelaan werd in beslag genomen en helemaal leeggehaald. Van de vier broers Breebaart overleefde er slechts één de oorlog. Dolf: 'Toen hij met een aantal vrienden naar het Oranjehotel in Scheveningen werd overgebracht, heeft hij nog persoonsbewijzen in stukjes zitten scheuren. Die gooide hij door de onderkant van de achterdeur naar buiten, waarbij de snippers als sneeuwvlokken wegwaaiden. Op die manier heeft hij de levens gered van diverse Joden.'

Oranjehotel, cel 588

De cellenbarakken in een nevengebouw van de Strafgewangenis in Scheveningen werden in de volksmond 'het Oranjehotel' genoemd. Behalve een houten krib met een strozak (bed) was er in de cel een opklaptafeltje aan de

Familiefoto van de familie Van Kesteren. V.l.n.r. de overgrootvader van Dolf van Kesteren, baby Dolf, de grootvader van Dolf, Roelof van Kesteren en de vader van Dolf, Hans van Kesteren.

Foto, 1937. Collectie Dolf van Kesteren

Advertentie van Garage Opwijk, 1936

muur met een lamp erboven en een krukje. Een zinken emmer met deksel (Kübel) diende als toilet. In de barakken heerste een strikt regime. Tussen 7.00 en 19.00 uur mochten de gevangenen niet op bed liggen. Zo nu en dan werd je gelucht. Of je kon onaangekondigd worden opgehaald voor verhoor, of erger. Communicatie met medegevangenen was verboden.

Volgens meerdere bronnen zou Hans van Kesteren een bijbeltekst op zijn celmuur hebben gekrast: 'Niet klagen maar dragen'.⁶⁷ Vanuit Scheveningen schreef Hans zijn vrouw drie brieven. De eerste dateert van 3 januari 1945, een fragment:

'Vergeef me wat ik je heb aangedaan, maar geve onze Vader door Zijn genade dat we weer eenmaal in goede gezondheid met elkaar, ons aardse gezin hereenigt mogen worden. ... Hoe heb je het met de kerstzondagen gehad. Heb je nog een kerstboom voor de kinderen gemaakt of iets anders aardigs? Ik heb hier op den muur een ster en een kribbe getekend en erboven gezet Kerstmis 1944. ... Ga eens naar mevr Breebaard toe die kent onze familie goed en kan je wat troosten ...⁶⁸ ... Hoe heb je het met je kolen, aardappelen, melk enz. Vraag aan

broer Reng of die wat voor je wil zorgen, de tijd die ik weg ben, gooi ook geen stukje brood of hapje eten van de kinders meer weg hoor, want nu waardeer je pas wat voor weelde je thuis had.'

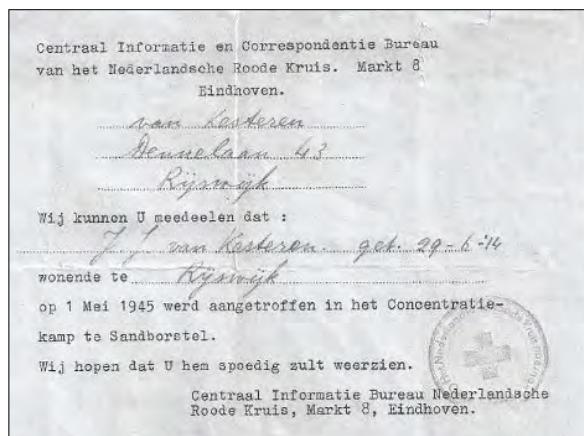
*Cel 601 in het Oranjehotel.
Foto Marlise Hof*

Volgens meerdere bronnen zou Hans van Kesteren deze bijbeltekst op zijn celmuur hebben gekrast. Deze foto is genomen in cel 468 (waar Hans niet heeft gezeten). Bron: E.P. Weber, Gedenkboek van het Oranjehotel. Onze gevallen verzetshelden. Celmuren spreken, Gevangenen getuigen

Fragment uit de tweede brief uit Scheveningen op 21, 22, en 23 januari 1945:

'Ik ben Gode zij dank goed gezond, wat ik van jullie ook hoop, het middageten is hier ruim voldoende ... De kolen zijn op dus het is wel wat fris. Maar ik denk altijd maar er is nog wel meer te klagen op aarde als hier, degene die op de slagvelden verminkt worden, enz. ... En denk aan jullie allen in de Damsigtstr, Ik was tijdelijk K.P. verbindingsman voor Den Haag, maar heb dit gedaan om erger te voorkomen daar er verkeerde elementen tusschen zaten, en wij hier niet zijn om tegen de Duitsers te vechten, maar als hulp politie, en als bezettingstroepen bij eventuele aftocht der Duitsers, om chaos te voorkomen, dit kan men hier maar slecht begrijpen. ... Ja dat valt niet mee voor een v. Kesteren om weken, nu is het ongeveer 10 00 uur stil te zitten in een cel zonder de zon te zien of met iemand te kunnen praten...'

Fragment uit brief drie uit Scheveningen dateert van 26 en 27 januari 1945:

wie waarschijnlijk ook Hans van Kesteren, kwam half maart 1945 in Neuengamme aan. De sterfte onder de gevangenen was hoog, vooral in de laatste maanden. Er waren half maart 1945 ongeveer 14.000 gevangenen in Neuengamme. Ongeveer tweederde waren verzetsmensen. Haastig werden er nog enkele buitenkampen gesticht, waaronder Sandbostel. In de laatste weken van april '45 werden er rond de 7000 gevangenen naartoe gebracht, van wie 477 Nederlanders. Hans van Kesteren was een van hen. Van de 477 Nederlandse gevangenen overleden er 305.

Hans van Kesteren werd op 1 mei '45 door de Britse bevrijders levend aangetroffen en naar een ziekenhuis in Rotenburg gebracht. Door de grote drukte waren de omstandigheden slecht. Het is bekend dat er in het ziekenhuis 46 Nederlanders zijn overleden, door ziekte of algehele uitputting. Onder hen bevond zich ook Hans van Kesteren. Een schrale troost voor de nabestaanden is misschien dat hun laatste dagen in elk geval draaglijk zijn geweest. 'De uitgemergelde lichamen van ons werden daar gewassen. We kregen een schone pyjama en werden in heerlijke bedden gelegd met witte lakens. We werden liefdevol verpleegd.'⁷¹

Dolf van Kesteren schrijft hierover: 'Het moeilijkste voor onze moeder en de kinderen was het volgende: we ontvingen een brief dat ze mijn vader hadden aangetroffen. Dit was op 1 mei 1945 in het concentratiekamp te Sandbostel, Neuengamme. Het Rode Kruis schreef: 'Wij hopen dat U hem spoedig zult weerzien'. Op 23

augustus ontvingen we het bericht dat vader Hans was overleden op 27 mei 1945 om 20.01 uur. Dit was een vreselijke schok. Ons huis was al versierd en we hadden al weken een heleboel gebakjes en verrassingen in huis, in afwachting van de thuiskomst van onze vader, en nu ... vader Hans was niet meer. [...] Na al die jaren heb ik het er nog steeds moeilijk mee.'

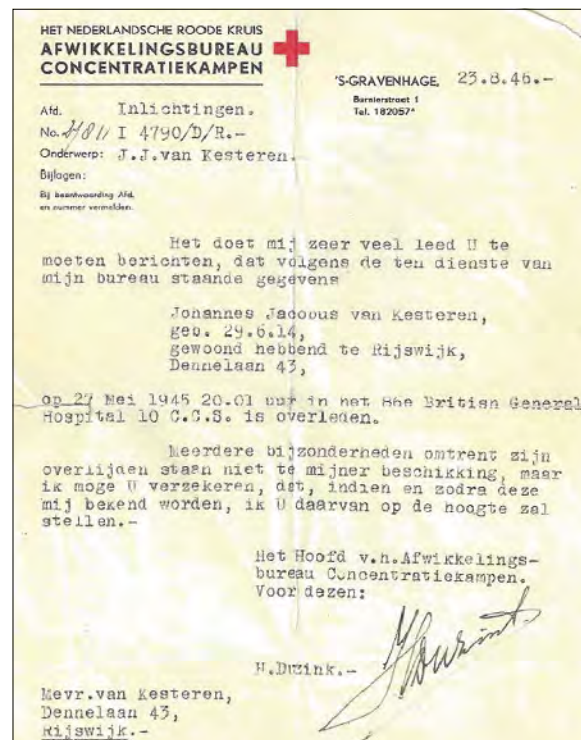
De familie Van Kesteren bleef tot eind 1946 in Rijswijk wonen, waarna ze terug verhuisden naar de Looierslaan 97 in Voorburg. Dolf: 'Garage Opwijck was volledig vernield. Al het gereedschap, alle onderdelen en machines waren verdwenen. Er was niets meer en we moesten helemaal opnieuw beginnen.' Charlotte hertrouwde in 1950 met Harry Roerade. Hij zette de garage onder zijn naam voort. In 1957 emigreerden ze naar Amerika, waar Charlotte in 2005 is gestorven. Het lichaam van Hans van Kesteren is op 26 september 1958 herbegraven. Zijn graf bevindt zich op het ereveld van de begraafplaats in Loenen op de Veluwe.

Brief van het Rode Kruis met het bericht dat Hans van Kesteren op 1 mei 1945 is aangetroffen in Sandbostel.

Collectie Dolf van Kesteren

Brief van het Rode Kruis met het bericht dat Hans van Kesteren op 27 mei 1945 is overleden in het 86e British General Hospital in Rotenburg (bij Sandbostel).

Collectie Dolf van Kesteren

Het verhaal van Wim Verkade en de verzetsgroep Hades

Jos Engels

Mr.dr. Wim Verkade (1905-1990) woonde vanaf de oplevering in een van de eerste huizen van de Duivesteijnstraat, op nr. 6. Hij maakte gedurende de oorlog deel uit van de ideologische verzetsgroep Hades en was na de oorlog actief voor een nieuw Europa. Na zijn studie rechten in Leiden werkte hij als journalist onder Wiarda Beckmann bij 'Het Volk'. Ook publiceerde hij in 'De Groene'. Hij was zeer actief in de sociaaldemocratische SDAP.

In 1935 promoveerde hij op Thorbecke en later schreef hij over de ontwikkeling van politieke partijen in de democratie en de eenwording van Europa. Voor zijn studie liep hij stage bij de Volkenbond, voorloper van de Verenigde Naties. Daar zullen zijn ideeën zijn ontstaan over Europa en de plaats van Nederland daarin. Deze ideeën kwamen hem goed van pas toen hij met enkele andere denkers vanaf 1941 deel uitmaakte van een discussiegroepje onder leiding van H.D. Salinger rond de vraag in welke richting Europa zich na de oorlog zou moeten ontwikkelen. De Duitse bezetter beschouwde de activiteiten van deze groep als illegaal. Maar al vóór het ontstaan van deze groep was Verkade opgepakt en zat hij circa twee maanden (december 1940 - januari 1941) opgesloten in het Oranjehotel. Waarschijnlijk omdat hij voor de oorlog vluchtelingen uit Duitsland had geholpen.

H.D. Salinger (Hades)

Dr. Hans Dietrich Salinger was een van oorsprong Duitse econoom en politicoloog die naar Nederland was uitgeweken nadat de nazi's in 1933 een 'Berufsverbot' voor Joden hadden afgekondigd. In 1937 vestigde hij zich in Den Haag, waar hij aan het Nassaplein 19 een adviesbureau opende voor het internationale kartelwezen. Na het uitbreken van de oorlog slaagde hij erin ongeveer 50 Nederlandse bedrijven te behoeden voor overname door de Duitsers. De discussiegroep die hij leidde boog zich over de noodzaak van Europese samenwerking na de oorlog, waarbij ook Duitsland een evenwichtige plaats zou moeten krijgen. Het denkwerk mondde in 1944 uit in *De wedergeboorte van Europa. De les van dezen*

oorlog voor ons Werelddeel. Penvoerder was Salinger. Hij schreef in het Duits, onder een pseudoniem dat opgebouwd was uit zijn initialen H.D.S(alinger): Hades, in de Griekse mythologie de god van de onderwereld. De oorspronkelijke, gestencilde versie werd door Hades getelegrafeerd naar Londen en in een steeds wijdere kring besproken; ook toen het grootste deel van de gestencilde oplage bij de brand na het bombardement op het Bezuidenhout op 3 maart 1945 verloren was gegaan. Wim Verkade leverde inhoudelijk belangrijke bijdragen en verzorgde de Nederlandse vertaling. Hij schrijft over de totstandkoming dat Salinger weliswaar de inspirator van het boek was, maar dat de uiteindelijke conceptie zeker niet zo universeel en zo rijk geschakeerd geweest zou zijn wanneer niet twee jaar lang een paar personen uit verschillende levenskringen het naoorlogse beeld grondig door-gediscussieerd hadden.

Wim Verkade. Foto, 1952.
Collectie Aafke Vervoort-Verkade

Kinderen bij het hek van de Damsigtschool, achter in de tuin van Duivesteijnstraat 6, tijdens de tiende verjaardag van Aafke Verkade. V.l.n.r. Liesje Sieuwens (Duijvesteijnstraat, oneven kant), Maja Blom, Aafke Verkade, Truusje (Geertruid) Ahrend (Park Leeuwensteijn 8, tegenover de familie Van der Lugt) en Paula Plaisir. Foto, 10 april 1947. Collectie Aafke Vervoort-Verkade

Wim Verkade en zijn echtgenote Anneke Bruining in de tuin van hun hoekhuis aan de Rembrandtlaan/Oosteinde 175. Foto, 1948. Collectie Aafke Vervoort-Verkade

De Hadesgroep

Naast Hans D. Salinger en Wim Verkade maakten de econoom drs. Jan S. Carmiggelt, J.F. Sligting (Hoogoven-econoom), C.J. de Korver (Leidse Paroolgroep), dominee Tjeerd Hylkema en Anton W.P. van der Lugt deel uit van deze verzetsgroep. Ook de naam van Wim Harmsma, woonachtig op de Dr. Beguinlaan en van 1945 tot 1947 wethouder in Voorburg wordt in dit verband genoemd. De groep had goede relaties met de krant 'Je Maintiendrai' (1943-1945), waar Wim Verkade redactielid was. Twee personen van de groep, Anton van der Lugt en Jan Carmiggelt zijn door de bezetter opgepakt en in concentratiekampen omgekomen. Anton van der Lugt en Wim Verkade zijn met elkaar bevriend geraakt in de tijd dat het gezin Verkade en de Van der Lugts dicht bij elkaar in Park Leeuwensteijn woonden. De Verkades wachtten daar op de oplevering van hun nieuwe huis in de Duivesteijnstraat.

Van Europese Actie tot Europese Unie

De Wedergeboorte van Europa gaf de aanzet tot de oprichting van de Vereniging Europese Actie in ja-

nuari 1945, een organisatie die later is opgegaan in de Nederlandse Raad van de Europese Beweging. De groep die na de oorlog doorging met de voorbereiding van de Europese eenwording, vergaderde regelmatig in de poffertjeskraam 'Het Wachtje' aan het Haagse Malieveld (nu Paviljoen Malieveld). Hier moesten de groepsdeelnemers wel zelf bonnen voor bloem, boter en suiker meenemen.

In juni-juli 1946 reisden Verkade en Salinger naar Duitsland. Tijdens deze reis ontmoetten ze onder anderen SPD-voorman Schumacher en CDU-leider Adenauer. Later spraken ze in Zwitserland met Italianen, Fransen, Belgen en Duitsers. In mei 1948 troffen de Europese geestverwanten de politieke leiders in het Congres van Europa in Den Haag. Deze conferentie bleek later een mijlpaal. Zo kon na enkele jaren, in 1952, de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) tot stand worden gebracht. De EGKS heeft de weg gebaad voor verdere Europese integratie. Wim Verkade werd 84 jaar.

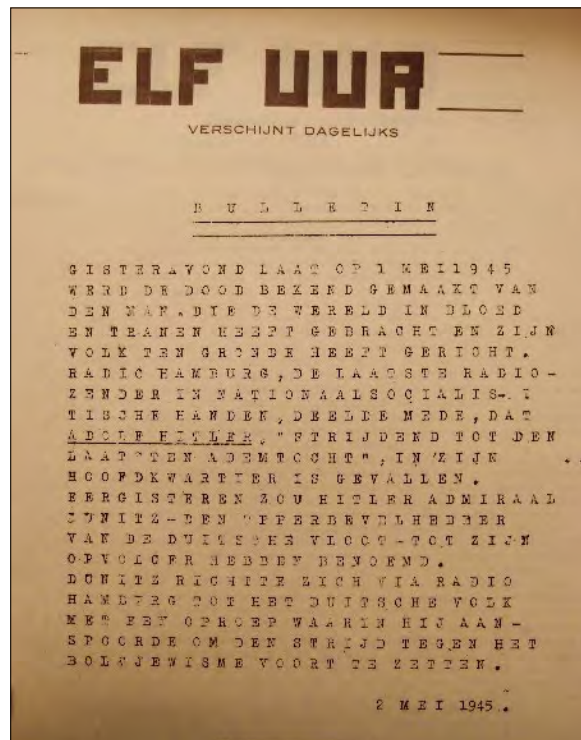

Het verhaal van Anneke Cupedo en de illegale pers

Anneke Cupedo was betrokken bij het verzet en bleef haar hele leven wonen in haar ouderlijk huis in de Duivesteijnstraat. Over de oorlog sprak ze nooit. Anneke Cupedo woonde met haar ouders en twee zussen aan de Duivesteijnstraat 19 en was tijdens de oorlog actief voor de illegale pers van Voorburg en Leidschendam. Voordat er een plaatselijke illegale pers was, werden er partijen landelijke verzetskranten vanuit Den Haag naar Voorburg gebracht. Vervolgens werden ze verder verspreid naar Leidschendam en Stompwijk. Anneke ging in die tijd naar een zaakje in de Herenstraat en met het wachtwoord 'de post voor Francien' kreeg ze een stapel 'Vrij Nederland'. Ook heeft zij voor de verzetskrant 'Je Maintiendrai' gewerkt.

In 1944 stencilde Anneke al voor een lokale illegale krant, 'Den vaderlant ghetrouwe'. Ook Annekes zus Mieke werkte mee. Het stencilen van de 1200 exemplaren gebeurde bij Vesseur thuis in de Damsigtstraat. Vanaf 2 april 1945, na de splitsing, hielp ze bij Gerard Meester thuis in de Looierslaan mee aan 'De Vlietstreek'. Mieke Cupedo typete en Anneke Cupedo stencilde de circa 1500 kranten. Later gebeurde dit korte tijd in het Leidschendamse gemeentehuis, en aan de Damlaan, waar Anneke Cupedo nog steeds het stencilen deed. De krant heette inmiddels 'Elf Uur'. Zodra op 1 mei de dood van Hitler bekend was geworden, kwam iemand van de krant Anneke 's nachts ophalen om in allerijl aanplakbiljetten te maken, zodat iedereen het nieuws de volgende morgen kon lezen.

Behalve voor de illegale pers werkte Anneke Cupedo ook als koerierster. Maar wie was zij eigenlijk? Een van de weinigen die hier nog een antwoord op kan geven is Ad Sannen. Hij woont sinds 1972 op de hoek van de

Anneke Cupedo. Foto, begin jaren veertig.

Collectie Ad Sannen

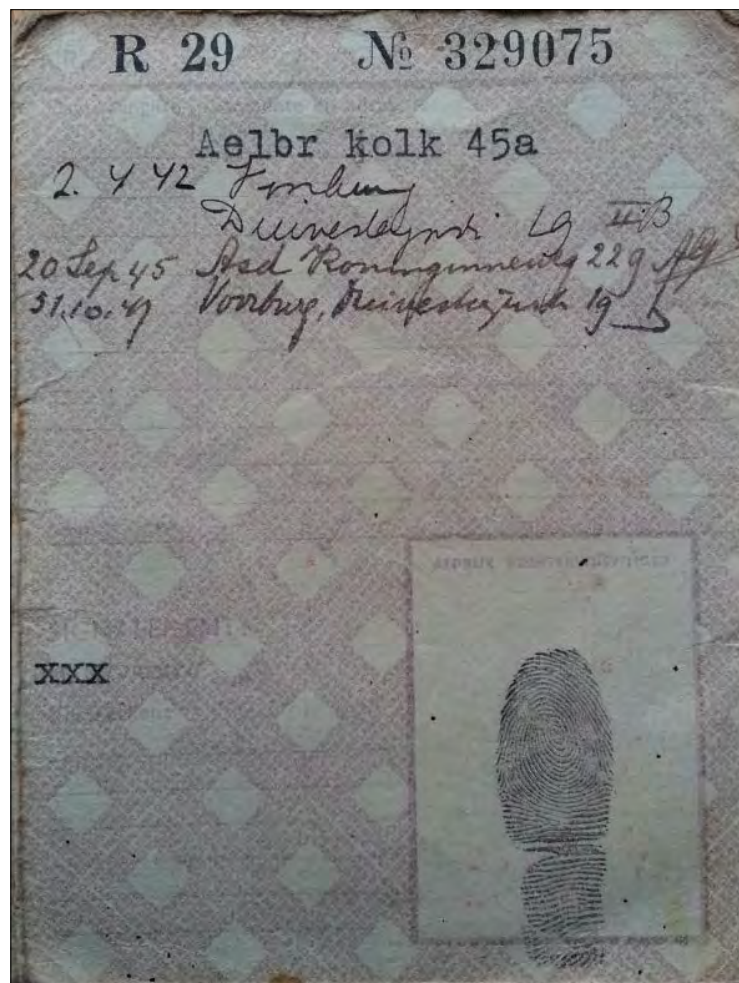
Extra uitgave van Elf Uur, zoals rondgebracht door Anneke Cupedo, met het nieuws over de dood van Hitler.

Collectie Ad Sannen

*Persoonsbewijs van Anneke Cupedo.
Collectie Rob de Baas*

Damsigtstraat, schuin tegenover Duivesteijnstraat 19. Hij vertelt dat de familie Cupedo uit Delfshaven kwam. Vader Jan Cupedo had daar een machinefabriek. Jan en zijn vrouw Mien hadden drie dochters, Adriana (Atie) (1920), Mieke (1923) en Anneke (19 juni 1924).⁷² Op 2 april 1942 verhuisde het gezin uit angst voor een nieuw bombardement op Rotterdam naar Voorburg en ging in het toen nèt gebouwde huis aan de Duivesteijnstraat wonen. Hun buurman was vanaf 1943 een andere verzetsman, Gerard Boulogne. Anneke paste wel eens op bij het gezin Verkade op nummer 6. Aafke Verkade herinnert zich dat ze van Mieke en Anneke leerde schaat-

sen. Hoewel haar eigen vader betrokken was bij het ideologische verzet van de groep Hades en redactielid was van 'Je Maintiendrai', heeft ze nooit geweten dat haar vroegere oppas ook actief was in het verzet en voor dezelfde illegale krant werkte. Na de oorlog, toen haar ouders waren overleden en haar zussen vertrokken bleef Anneke in het ouderlijk huis wonen in de Duivesteijnstraat en is daar tot heel kort geleden gebleven. Ze was erg op zichzelf. Toch was ze niet ongelukkig. Ad Sannen vertelt: 'Ze was gek op vogels. Op de zolder liet ze altijd het raam op een kier staan zodat de kauwen naar binnen konden om te slapen. In de

tuin had ze een volièrre waar ze wilde vogels opving die een gebrek hadden: een uil met een lamme vlerk, een blinde kraai en een sperwer. En ze had een bootje, daar was ze gek op. Dan ging ze met haar zussen varen. En port drinken.' Met het klimmen der jaren raakte Anneke verwarder. Het zou interessant zijn om meer te weten over haar verzetswerk. Maar: 'Anneke wilde nooit over de oorlog praten, dat vond ze niet interessant. Ze heeft me wel ooit verteld dat ze krantjes rondbracht voor het verzet, maar daar deed ze heel lichtig over. Ze wist niet meer waarom ze dat had gedaan. Ze praatte liever over kauwen.' De laatste jaren van haar leven was Anneke Cupedo in de war en woonde in een verpleeghuis. Ad Sannen ging trouw iedere veertien dagen bij haar op bezoek. Op 8 september 2015 is Anneke op 91-jarige leeftijd overleden.

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN			
DISTRIBUTIE STAMKAART			
TEVENS BEWIJS VAN OPNEMING			
IN HET BEVOLKINGSREGISTER			
M/V	No.	A 72007	
Geslachtsnaam	Cupedo		
Voor-naam	Johanna A.		
Geboren op	19 Jun 24		
Gem.	Rotterdam		
Nationaliteit: NEDERLANDER			
Dagteekening aangifte	Gemeente en Adres	Paraaf Ambt.	
2.4.42	Becker kolk 45a 2 Duisendjeugd 19 B		
* Afgegeven in Gem. ROTTERDAM			
op	17 10 1930		
De Aangewezen Ambtenaar van het	13	13	13
	14	14	14

TWEEDE DISTRIBUTIE STAMKAART		174 № 865310	
NO. PERSOONSBEWIJS	705	329075	
NO. EERSTE DISTR. STAMKAART		17072007	
GERACHTES-NAAM	Cupedo		
VOOR-NAAMEN	Johanna Adriana		
OP-HOORTE DATUM	19 Juni 1924	HOORPLAATS	
OP-NEEM-PLAATS	Rotterdam		
ADRES	Koninginneweg 222 600 3110 17 Rotterdam Duivesteijnstr 19 2449 Art. Duivesteijnstr 19		
ROTTERDAM		DUIVESTEIJNSTR 19	
17 10 1930		17 10 1930	

Speciale uitgave van De Vlietstreek/Elf uur naar aanleiding van de capitulatie en de bevrijding. Aangetroffen in het huis van Anneke Cupedo, Duivesteijnstraat 19. Collectie Ad Sannen

Stamkaarten van Anneke Cupedo. Collectie Ad Sannen

Ten slotte

Het einde van de oorlog in Damsigt betekende voor de bewoners een grote verlossing. De bunkers aan de Rodelaan kregen nieuwe bestemmingen (champignonkwekerij, jeugdhonk) en werden na verloop van tijd gesloopt. Verliezen werden verwerkt, toekomstplannen gesmeed.

Voor de wijk brak er een periode aan waarin oude en nieuwe bewoners, Leidschendamers en Voorburgers, dichter tot elkaar waren gekomen. Cock van der Helm wonend aan de Leidschendamse kant van de Looierslaan: 'Het gekke is: voor en tijdens de oorlog gingen Damsigters en Leidschendamers niet met elkaar om. Wij vonden de Voorburgers 'kouwe kak' en zij vonden

ons boeren. Maar tijdens de bevrijdingsfeesten vielen die verschillen weg en sinds die tijd was het ijs gebroken.'

Bevrijdingsfeest van de familie Hendriks. Achter v.l.n.r. Bertus, Ini en Nel Hendriks. Voor v.l.n.r. Leo Hendriks, Anneke van den Akker, Lies, Riet en Sophie Hendriks. Foto, 1945. Collectie Tineke Hendriks

Sloop van een bunker aan de Rodelaan. Foto, 1955. Fotograaf onbekend

*Bevrijdingsfeest. Op het bord staat o.a. 'Damsigt'. Foto, 1945.
Collectie Sophie Hendriks*

Woningnood in de wijk

Corrie Hazebroek (1927) woont sinds 1957 aan de Damsigtstraat 34. De stoepen en bomen bleven hetzelfde, andere dingen zijn veranderd.

'In 1957 kocht mijn vader ons huis, voor 20.000 gulden. Er was grote woningnood, daarom mocht niemand met maar twee mensen in één huis wonen. De bedoeling was dat mijn ouders beneden gingen wonen en mijn man en ik boven. Maar van de gemeente Voorburg mochten mijn vader en moeder hier wel wonen, maar wij niet, omdat we uit Den Haag kwamen. En hoewel mijn vader de huiseigenaar was, moest hij een Voorburgs stel in huis nemen dat op de wachtlijst stond voor inwoning. Toen is hij naar de gemeente gestapt. We hebben nooit geweten hoe hij het gedaan heeft, maar ineens was het geregeld. Er kwam een vergunning en daar stond mijn man op als ...'logé'. Daar werd hij later nog vaak mee gepest!

Wij waren al direct op Leidschendam gericht, voor de dokter en de school. Sommige burens hadden juist sterker iets van 'Ik ben een Voorburger'. In die eerste jaren was er in de Damsigtstraat maar één auto, van de fysiotherapeut schuin tegenover ons. We stootten elkaar aan: 'Kijk, die man heeft een auto!'

's Zondags gingen we naar de Martinuskerk aan het Oosteinde. Tot een buurvrouw me vertelde dat midden in de weilanden, voorbij de Van Ruysdaellaan, een hou-

ten noodkerkje stond. *In loco pascuae*, heette het, 'De malse weide'. Het was dichterbij en het was er leuk. Tijdens een dienst kwam er zelfs een keer een koe binnen! Na afloop kon je een mooie wandeling terug maken, langs de koeien. Aan het begin van de wei zat wel de boer, met een schoteltje. Alleen voor een dubbeltje mocht je zijn land over.

Een paar keer per week kwamen de melkboer, de bakker en de schillenboer langs de deur. Er was ook een lorrenboer. Voor elke volle lorrenzak kreeg ik een gulden. Dan haalden we gebak, dat hadden we anders nooit. Veel in de Damsigtstraat is nog steeds als toen. De bomen waren er al en de stoepen ook. Alleen de bestrating is een paar keer vervangen.

Onze dochter, die hier is geboren, is maar 15 jaar geworden. Na een val op vakantie werd hernia geconstateerd. Na negen weken rust, zonder enig verder onderzoek, werd onverwachts kanker vastgesteld. Ik, 45 jaar oud, ging eraan onderdoor. De huisarts heeft me aangeraden weer te gaan werken. Zodoende heb ik nog 14 jaar bij Van Berkels Patent, vervaardiger van snijmachines, aan de Westvlietweg gewerkt.'

*Corrie Hazebroek voor haar huis in de Damsigtstraat.
Foto Sascha Veltrop*

Neringdoenden

Bedrijvigheid in de wijk

De heer Van Dijkhuizen voor zijn winkel en vervoersmiddelen aan de Damsigtstraat 27. Foto, jaren dertig. Collectie Van Dijkhuizen

Walter Uijlenbroek

Het Damsigtkwartier is in vroeger tijd een wijk geweest waar veel winkels en bedrijven gevestigd waren. Al bij het ontstaan van de wijk Damsigt werd er rekening mee gehouden dat een woonwijk gepaard gaat met een aantal winkels om zo in de eerste levensbehoeften te voorzien.

Voor Damsigt gold dat met name gezien de afgelegen positie die de wijk had ten opzichte van Voorburg centrum en, in mindere mate, het oude Veur (nu onderdeel van Leidschendam). Bovendien was eigen (gemotoriseerd) vervoer, zeker in de beginjaren van de wijk, een uitzondering, zoals we ook nu nog terug kunnen zien op de ansichtkaarten van de straten zoals deze in de beginperiode van de wijk zijn gemaakt.

Op de oorspronkelijke projectkaarten van het 'Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht Voorburg' vinden we de bouw van diverse 'winkelhuizen', 'pakhuizen', 'bijgebouwen' en een broodbakkerij terug. Met name de Opwijkstraat wordt direct getypeerd als dé winkelstraat van de wijk. Daarnaast wordt bij de bouw op diverse hoekpunten elders in de wijk rekening gehouden met winkelhuizen, waarbij op de begane grond de winkel was gesitueerd en de winkelier en zijn gezin in de bovenwoning of achter de winkel woonachtig waren. In de bouwaanvragen zien we aanvankelijk voor de Damsigtstraat geen winkelpanden terug. Zo is het hoekpand aan de Damsigtstraat 27 als normale woning ontworpen in de bouwaanvraag van 1926. Pas in 1931 doet de heer Van Dijkhuizen een aanvraag voor verbouw tot winkelpand, alwaar hij uiteindelijk zijn kruidenierswinkel uitbaat. Bij de nieuwbouw aan de Looierslaan is bij de bouw rekening gehouden met een tweetal garagebedrijven (op de nummers 3 en 93 tot en met 99) en een drogisterij op de hoek met het Oosteinde. Samen met de al bestaande bebouwing aan de Leidschendamse kant (toen gemeente Veur) zal dit voor een bedrijvige straat hebben gezorgd.

Naast de nieuwbouw van het Damsigtkwartier stonden er rondom de wijk al woningen en boerderijen zoals aan de Looierslaan (gemeente Veur), de Veurselaan en het Veurselaantje. Vooral de boerenbedrijven maakten van de gelegenheid gebruik hun zuivelproducten aan de man te brengen bij de nieuwe bewoners. Hetzelfde geldt voor de (stoom)wasserijen die aan de rand van de gemeente stonden en de tuinderijen rondom de wijk. De archieven laten vooral in de beginjaren een diversiteit aan winkels en wisselende eigenaren zien. Klaarblijkelijk had men moeite om de juiste 'fit' te vinden

in winkelier, type winkel en de buurt. Uiteraard zal de crisis in de jaren dertig en het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog hier een rol in spelen. Maar na verloop van tijd ontstaat er toch een vaste kern winkeliers die voldoende klanten weten te krijgen en te behouden om zich te bedruipen. Zo komt er een stabiele, constante groep neringdoenden tot stand die mede zorgt voor sociale binding in de wijk. Ook kenmerkend voor de tijdgeest is het feit dat de wijk meerdere winkels van hetzelfde soort heeft gekend (bijvoorbeeld kruideniers en melkboeren). Dit wordt vooral verklaard door de verzuiling die toentertijd nog overal bestond. Bekend voorbeeld zijn de kruideniers Van Dijkhuizen (hervormd) en Van Kesteren (gereformeerd) die nog geen 100 meter van elkaar gevestigd waren aan de Damsigtstraat.

Na een relatief stabiele periode van winkeliers in de wijk Damsigt ziet men vanaf de jaren zeventig de ene na de andere winkel langzamerhand verdwijnen. Hiervoor zijn een aantal oorzaken aan te geven. Sommige van generieke aard en sommige specifiek voor de wijk Damsigt. In zijn algemeenheid is de toenemende mobiliteit een grote factor geweest voor het verdwijnen van de buurtwinkels. Waar op de eerste ansichtkaarten van de straten nog nauwelijks auto's waren te zien, heeft in de jaren zeventig bijna iedereen een auto en is het relatief gemakkelijk de boodschappen in Voorburg centrum of Leidschendam te doen. Een tweede oorzaak is de beëindiging van familiezaken als gevolg van ouderdom en gebrek aan opvolging. Ervan uitgaande dat de nieuwbakken winkeliers in de jaren dertig als twintiger zullen zijn begonnen, bereiken ze eind jaren zeventig hun pensioengerechtigde leeftijd. Opvolging is dan niet altijd voorhanden, waarna niets anders rest dan het sluiten van de winkel. Overigens zal dit demografische aspect ook voor de rest van de wijk hebben gegolden zodat er een periode ontstaat dat de wijkbewoners ouder worden en de kinderen de deur uit zijn. De winkelbehoefte wordt automatisch minder. Typerend hierbij is ook het sluiten van de Damsigtschool aan de Elsbergstraat wegens gebrek aan leerlingen, iets wat anno 2016 als een groot gemis wordt ervaren gezien de hoeveelheid jonge kinderen in de wijk. Specifiek voor Damsigt kan nog de bouw van Leidsenhage worden genoemd. Op loopafstand van de wijk Dam-

sigt verrijst begin jaren zeventig een, voor Nederlandse begrippen, groot winkelcentrum. Op 23 september 1971 opent toenmalig burgemeester Kolfschoten de eerste fase van het winkelcentrum.³ Dergelijke winkelcentra (zo ook in de Boogaard in Rijswijk) zijn dan in opmars om zo het verkeer in de binnensteden te ontlasten. Bij ons onderzoek naar winkeliers in de wijk Damsigt zijn uiteindelijk meer dan zeventig winkels en bedrijven geteld die in de loop der jaren zijn gekomen en gegaan. Anno 2016 is het beeld veel overzichtelijker. De bakkerij van Van Maanen aan de Opwijkstraat is de enige winkel die vanaf het begin af haar deuren geopend heeft gehouden en wasserij P. de Haan aan de Looierslaan is het enige bedrijf dat vanaf het begin is voortgezet. Aan de Looierslaan is daarnaast bedrijvigheid te vinden in de vorm van garage- en installatiebedrijven, een kapper annex schoonheidssalon en een fitnesscentrum.

Winkelstraat Opwijkstraat

De Opwijkstraat heeft sinds haar ontstaan een verscheidenheid aan winkels gekend. Vanaf 1931 was aan de Opwijkstraat nummer 3 een zaak in tabaksartikelen gevestigd, een eerste levensbehoefte in die periode. Het betrof een filiaal van de Haagse sigarenhandel G. de Blij van Deutekom met als filiaalhouder de heer Broeks-

ma. Vervolgens is de winkel jarenlang voortgezet door de familie Ouwehand en tot slot de familie Brinkman. In de jaren zeventig zijn de winkelactiviteiten beëindigd en is het pand verbouwd tot woonhuis. Aangezien dit het eerste gebouw was dat men zag aan de linkerkant, komende vanaf de Damsigtstraat, was het tevens een mooie plek voor reclame-uitingen in de vorm van emailen borden op de zijkant van de gevel. Naast tabak (Niemeyer) werd ook koffie (DE) aangeprezen. Helaas zijn de emailen borden in de loop der tijd verdwenen. De sporen ervan zijn echter nog altijd zichtbaar.

Naast de tabakswinkel op nummer 3 was op nummer 5 de melkhandel van de familie Koot gevestigd, met later een breder assortiment verkoopbaar dan alleen zuivel. De ouders van de familie Koot² waren geen onbekenden in de buurt. Huibertus (Huig) Adrianus Koot (1870-1952) en Cornelia Geertruida van Leeuwen (1877-1956) boerden sinds hun huwelijk in 1909 op de boerderij Oost-Duijvestein aan de Veurselaan. Bij de bouw van de wijk Damsigt kocht vader Koot het pand aan de Opwijkstraat 5 om aldaar zijn zuivelproducten aan de man te brengen. In 1932 worden twee van de kinderen, Elizabeth (Bets) Cornelia Koot en haar jongere broer Cornelis (Kees) Leonardus Koot in de Opwijkstraat 5 'neergezet' om de melkzaak te beginnen. Het is de zaak van hun vader en deze is dus ook bekend onder de naam H.A. Koot. Wanneer zijn oudste

*Winkelstraat Opwijkstraat.
Op de achtergrond een lege
ruimte, de verzetsheldenbuurt
bestond nog niet. Ansichtkaart,
jaren dertig.
Fotograaf onbekend*

*Mevrouw Koot voor de winkel
aan de Opwijkstraat. Foto,
omstreeks 1940.
Collectie Van der Heijden*

zoon de boerderij voortzet in 1936, verhuist ook Huig Koot zelf met zijn vrouw naar de Opwijkstraat waar hij de eerste etage boven de winkel betreft. Hij blijft echter meewerken op de boerderij. Broer en zus runnen de melkwinkel en bedienen met een paar knechten de melkwijk. In die tijd was het normaal dat de melkboer aan huis kwam met verse melk uit melkbussen die ter plekke werd uitgeleverd.

Eind 1942 verhuist vader Huig naar de Duivesteijnstraat 18. Zowel broer als zus treden begin 1943 in het huwelijk. Bets gaat wonen bij haar ouders en Kees neemt de melkzaak over als hij trouwt met Jacoba (Co) Maria van Marrewijk. Vanaf nu komt de zaak ook op zijn naam te staan en wordt het C.L. Koot. Achter het huis is nog een gebouw waar de melkwagens worden gestald en waar de melkbussen iedere dag worden schoongemaakt. Altijd bedrijvigheid dus. Uiteindelijk wordt begin jaren tachtig besloten de winkelactivitei-

ten te beëindigen en wordt het winkelpand verbouwd tot woonhuis.

Weer een huis verder, aan de Opwijkstraat nummer 7, vinden we de bakkerij terug. De bakkerswinkel was gevestigd aan de voorzijde van het pand en aan de achterzijde, via de poort bereikbaar, zat de broodbakkerij zelf. De eerste bakker die sinds de nieuwbouw begin jaren dertig de winkel lange tijd bestierde was Cor van der Zijde. De bakkerij werd vervolgens begin jaren tachtig overgenomen door de familie Donker, die na een gron-

De gevel van de winkel C.L. Koot. Foto, jaren vijftig. Collectie Van der Heijden

De heer en mevrouw C.L. Koot achter de kassa van hun winkel. Foto, jaren vijftig. Collectie Van der Heijden

Melkkarren voor de winkel aan de Opwijkstraat. Foto, jaren dertig. Collectie Van der Heijden

Het schoonmaken van de melkbussen in de werkplaats achter de winkel. Foto, eind jaren dertig. Collectie Van der Heijden

dige renovatie de bakkerij wegens familieomstandigheden al snel af moest staan. De nieuwe eigenaar, bakker Van der Burg, heeft de winkel tot 1997 in eigendom gehad. Velen zullen zich nog de namen herinneren van winkelpersoneel en bedrijfsleiders als Wim Engelhardt, Jan Roos en Wil Buitenhuis. Eind jaren negentig werd de broodbakkerij achter de winkel stopgezet en werd de

Bakkerij Van der Burg, Foto, jaren tachtig. Collectie Van der Burg

Bakkers Engelhardt en Roos in de bakkerij. Foto, jaren tachtig. Collectie Van der Burg

Krantenartikel over het overlijden van de heer Kottmeier. Het Vrije Volk, 8 september 1966

Man uit Voorburg in bergen verongelukt

INNSBRUCK (APA) Een 52-jarige inwoner van Voorburg, de heer W. J. Kottmeier is gistermorgen nabij Innsbruck in Oostenrijk op 2100 m hoogte van een berg gestort en 150 m lager dood aangetroffen. De heer Kottmeier was een wandeling gaan maken met de bedoeling Edelweiss te plukken. Daarbij is hij tijdens de afdaling uitgeleden.

winkel overgenomen door het regionale bakkersbedrijf van Van Maanen. Hiermee is de bakker de laatst overgebleven nog actieve winkel in de Opwijkstraat - en in heel Damsigt - en kan zich nog steeds verheugen op een grote clientèle. Het oude interieur van bakker Van der Burg is pas recentelijk (2014) vervangen door de nieuwe huisstijl van Van Maanen. De broodbakkerij (achter de winkel) is rond 2000 verbouwd en is sindsdien in gebruik (geweest) voor onder meer activiteiten als dans, beweging en therapie.

Verderop in de straat vanuit de Damsigtstraat gezien aan de linkerkant, op nummer 15, zijn door de jaren heen diverse winkels aanwezig geweest. Eerst zat er de kapperszaak van W.J. Fresen tot in de oorlogsjaren en gedurende een korte tijd een filiaal van de 'Voorburgsche Radio-Centrale' (Blankespoor en De Wit), daarna is de winkel van 1955 tot 1966 gebruikt door schoenreparateur W.J. Kottmeier (met de werkplaats op nummer 9). Helaas is de heer Kottmeier door een noodlottig ongeval in 1966 overleden, hetgeen ook het einde van de winkel betekende.

Vele oud-Damsigters zullen zich ongetwijfeld de firma Piels herinneren, een loodgietersbedrijf aan de Opwijkstraat 29 alwaar ook een kleine winkel in witgoed aanwezig was. Voordat de heer Piels de winkel in eigendom

Levensmiddelen- en groentewinkel Van der Drift aan de Opwijkstraat 29. Foto, jaren dertig.

Collectie Schrama

Groentewinkel Janssen na de verbouwing. Foto, 1954.

Collectie Nobel-Janssen

had, omstreeks 1950, vinden we op deze locatie ook terug een groente- en conservenwinkel van P.M. Kan, een levensmiddelenwinkel van Kuijlenburg, later Van der Drift, en weer later een wijn- c.q. drankenhandel van J. van den Ende en later de heer Franken.

In de garage/opslagruimte aan de Opwijkstraat 10, nu in eigendom van Installatie- en Loodgietersbedrijf Van Gijtenbeek en verbouwd tot woonhuis, had vanaf begin jaren dertig loodgieter P.G. van Gent zijn opslag- en werkplaats en later de eerdergenoemde loodgieter Piels. Een aardige anekdote is dat de buurtkinderen in de wintertijd de letters 'e' en 'l' van de naam Piels (die op de opslag stond geverfd) met sneeuw probeerden te verbergen om zo een ander woord te creëren.

Aan de Opwijkstraat nummer 30 was tot midden jaren zeventig de groentewinkel van respectievelijk Zaat,

Kokshoorn en Janssen gevestigd. De familie Janssen nam de groentezaak aan de Opwijkstraat over vlak na de oorlog; daarvoor hadden ze de handel bedreven vanuit het Oosteinde 285 (boerderij 'De Vriendschap'). In 1954 werd het pand grondig verbouwd door aannemer Van der Ham (Looierslaan 1) en ging de familie in de woning erboven wonen (Opwijkstraat 28). Er werd hard gewerkt. De vakken moesten worden bijgevuld en alles moest netjes in het schap: appels en peren met de steeltjes naar boven! Net als bij de andere winkeliers in de buurt kon je je bestelling doorgeven; deze werd vervolgens met de bakfiets thuisbezorgd.

Tot slot was er nog een periode een rijwielreparateur (Arthur Wey) gevestigd aan de Opwijkstraat nummer 9, waar veel jongeren uit de buurt destijds rondhingen. Al met al kon met recht worden gesproken van een heuse winkelstraat.

Kruideniers

De Damsigtstraat heeft lange tijd maar liefst twee kruidenierswinkels gehad, die van kruidenier Van Kesteren

Interieur van de groentewinkel met de heer en mevrouw Janssen en dochter Trudy. Foto, 1954.

Collectie Nobel-Janssen

Meisje fietsend op haar driewieler voor de tabakswinkel aan de Opwijkstraat 3. Foto, jaren dertig.

Collectie Van der Heijden

(Damsigtstraat 5) en die van kruidenier Van Dijkhuizen (Damsigtstraat 27). Op slechts een kleine 100 meter van elkaar bedreven deze twee ondernemers hun winkelkring ieder met hun eigen vaste klantenkring.

Van Dijkhuizen Comestibles

Adrianus Johannes van Dijkhuizen³ was op 28 september 1926 getrouwd met Trijntje Johanna Cornelia de Hoog. Adrianus had een handelsgeest. In zijn jonge jaren liep hij al de huizen langs met een handkar, waarop de tekst: 'Boter, Kaas en Eieren van eigen kippen'. Dat dit niet helemaal klopte maakte niet uit. Het beeld dat hij verse waren verkocht, was duidelijk. Kennelijk was hij ook succesvol, want na enige tijd kon hij van een kennis 4000 gulden lenen waarvan hij een hoekhuis kocht aan de Damsigtstraat 27. De voorkamer werd een kruidenierswinkel, de rest bleef woonhuis. De reclame-

slogan in die tijd luidde: 'Kruidenier, voor iets beters toch Van Dijkhuizen'.

Van Dijkhuizen bezorgde de producten met een auto (Chevrolet) en twee rode bakfietsen waarop links en rechts reclameborden waren aangebracht met de tekst: Van Dijkhuizen Comestibles - Telefoon: 778730. De auto en de bakfietsen werden gebruikt voor het 'horen en bezorgen'. Ze gingen bij de klanten langs, die hadden een bestelboekje waarin ze opschreven wat ze nodig hadden. De boekjes werden bij de klanten opgehaald, maar niet zomaar: er werd altijd nog wat bijgeschreven wat in de aanbieding was. De boekjes gingen naar de winkel en daar werden de bestellingen klaargemaakt. Alles ging per klant in dozen, die in de auto of de bakfiets werden geladen en werden bezorgd. De winkel heeft veertig jaar bestaan, van eind jaren twintig tot eind jaren zestig. De zaak werd steeds uitgebreid. Het

De winkel van Van Dijkhuizen aan de Damsigtstraat 27. Foto, jaren dertig.

Collectie Van Dijkhuizen

VAN DIJKHUIZEN

*De Sperwerkruidenier
in 't Damsigkwartier*

DAMSIGTSTRAAT 27

TELEFOON 77 87 30

naastgelegen huis op nummer 29 werd erbij gekocht. De beide voorkamers werden toen de winkelruimte, met de ingang tussen de twee etalages in. Doordat de twee huizen met elkaar waren verbonden, was er om te wonen heel veel ruimte, ook boven. In eerste instantie woonde boven op nummer 29 nog de familie Vonk maar later werd dit deel ook bij het woonhuis van Van Dijkhuizen betrokken.

In de jaren vijftig werd de winkel omgebouwd tot zelfbedieningszaak. Dat was nieuw in die tijd. Zelf de boodschappen pakken en in een mandje of karretje stoppen en bij de kassa afrekenen. Er kwam ook een groenteafdeling en een afdeling met verse vleeswaren en kaas bij. Daar moest dus ruimte voor komen. Achter het huis werd de hele breedte op de begane grond flink uitgebouwd en er werd meteen een kelder onder gegraven. Op de uitbouw kwam een enorm balkon. Na maanden bouwen kon de winkel worden ingericht met nieuw meubilair. De schappen langs de kant en de rekken in het midden. Er was een aparte koekjesafdeling die in een carré (vierkant) was gebouwd. In het midden van de carré stond juffrouw Nel uit Stompwijk. Zij beheerde de 'koek-carré', zoals dat werd genoemd. Producten zoals suiker werden gewoon nog in balen van vijftig kilogram ingekocht en door de winkelier zelf voorverpakt. De winkel had verder ook een luxe afdeling voor fijne vleeswaren en kaas. Die werd vooral beheerd door Van Dijkhuizen zelf. Daar kon hij de klanten van alles laten proeven. In die tijd was niets voorverpakt, alles werd gesneden waar de klant bij stond. Geheel nieuw was de Aardappelen-, Groente- en Fruitafdeling (AGF),

Advertentie van Van Dijkhuizen. Telefoongids, omstreeks jaren vijftig. Adresboek 1950. Gemeentearchief Leidschen-dam-Voorburg

Nog weinig herinnert aan de kruidenierswinkel van Van Dijkhuizen, op dit bordje na boven één van de garages aan de Elsbergstraat. Foto, 2014. Foto Marlise Hof

Laatste folder van Van Dijkhuizen. 1968. Collectie Van Dijkhuizen

waar de spullen 'panklaar' verkocht werden aan de klanten. Daartoe was er in de kelder een heel machinepark geïnstalleerd. Er was een aardappelschilmachine, een schrapmachine, een groentewasinstallatie, een cutter en een andijviesnijmachine. Een hele investering, want bovendien moesten er voor het waswater een afvoerput en pomp zijn. Ook was er een grote koelcel waar de groenten bij vier graden bewaard konden worden. Boven stond een enorm koelmeubel waar de gesneden en verpakte groenten vervolgens in uitgestald konden worden voor de verkoop.

Wekelijks werd een A4-formaat foldertje gemaakt voor de wijk op de stencilmachine. Het stencil werd met speciale pennen en sjablonen voorzien van de grote teksten. De kleine letters werden met de schrijfmachine ingevuld. Dan werd het origineel op de stencilmachine gedaan en afgedraaid. De inkt werd uit een grote tube

EXTRA EDITIE

UITVERKOOP

Voorburg, 1 november 1968.

Gesachte Mevrouw/Mijnheer,

Daar wij de leeftijd van 65 jaar in zicht hebben en er geen opvolger voor ons bedrijf is, hebben wij besloten tot een TOTALE UITVERKOOP, gedurende de maand november. Vanaf 1 december is onze zaak gesloten.

ENKELE PUNTEN VAN BELANG:

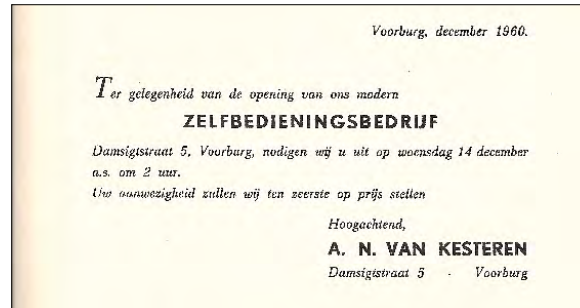
- X De verkoop van groenten en fruit, brood, melk en vlees gaan gewoon door t/m 30 november.
- X Zegels worden van af heden niet meer verstrekt. De in uw bezit zijnde zegels kunnen t/m 30 november verzilverd worden. (Ook niet volle kaarten)
- X Let op de komende "Uitverkoop Folders".
- X Reeds nu zijn vele artikelen 10 tot 50 % lager geprijsd.
- X Ook onze wijnkelder moet leeg. Daarom bij aankoop van 6 flessen wijn, de 7e GRATIS.

Hoogachtend,
A.J. van Dijkhuizen.

SUPERMARKT
VAN DIJKHUIZEN
DAMSIGTSTRAAT 27-29 VOORBURG

op de rol gedaan. Dat moest om de zoveel tijd worden herhaald. Als de folder klaar was werd hij gevouwen en rondgebracht in de buurt door de kinderen van Van Dijkhuizen, vaak ook met hulp van vriendjes. Toen Van Dijkhuizen tegen de vijftenzestig liep zijn er onderhandelingen geweest met onder andere Simon de Wit en een paar andere kruideniersketens om de zaak te verkopen. Dat is allemaal niet gelukt omdat de winkel eigenlijk te groot was voor de kleine buurt. Ook de kinderen zagen

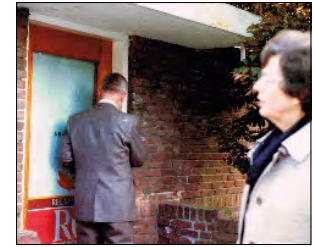

geen heil in opvolging. Dus werd er uiteindelijk besloten om de zaak leeg te verkopen en de ruimte als kantoor te verhuren. Op de gewone maandagmorgenfolder werd het aangekondigd: 'Extra Editie: UITVERKOOP'.

Kruidenier Van Kesteren

Kruidenier Van Kesteren was gevestigd aan de Damsigtstraat nummer 5 sinds 1934. Enkele jaren daarvoor was er een boekhandel gevestigd van Van Rhijn; gezien de korte periode blijkbaar niet erg succesvol. Kruidenier Van Kesteren, genaamd 'De Parel', was een traditionele kruidenier en verkoper van 'fijne vleeschwaren'. De zaak ging over van vader op zoon en in de jaren zestig ging Van Kesteren, net zoals veel van zijn collega's, na een grondige verbouwing over van het traditionele verkopen naar het zelfbedieningsconcept onder de franchiseformule van de Spar, hetgeen groots werd gevierd. Arie en Wil van Kesteren stonden met hun winkel midden in de wijk en waren zeer betrokken bij de wijkactiviteiten. Uiteindelijk werd de kruidenierszaak gesloten in 1983 en was op deze locatie daarna gedurende korte tijd een verhuurbedrijf voor babyartikelen gevestigd. Hierna is het winkelpand verbouwd tot woonruimte.

B. z. a. Juffrouw v. g. h., 23 j., P. G., als hulp in de huishouding of bij kinderen, zeer g. k. naaien en handw., mits hulp v. r. werk.
Br. lett. B., Boekh. v. RHIJN, Damsigtstraat 5, Voorburg.

Mevrouw Houweling-van der Helm als vaste caissière. Foto, jaren vijftig.

Collectie familie Van der Helm

Uitnodiging ter introductie van het zelfbedieningsconcept. Kaart, 1965.

Collectie familie Van der Helm

De heer Van Kesteren sluit voor de laatste maal zijn winkel. Foto, 1983.

Collectie Steven Stanmeyre

Familie Van Kesteren bij de heropening van de winkel. Foto, 1965.

Collectie familie Van der Helm

Advertentie Boekhandel Van Rhijn. Het Vaderland, 17 oktober 1933

H.H. KAPPERS
Wordt gevraagd een 2de
of aankomende bediende
Leeftijd 16—18 jaar. Goed
scheren vereischte. Tram-
abonnement wordt vergoed
JOH. F. PERDON, Dam-
sigtstr. 11, Voorburg.

Mijnheer Perdon

Naast de twee kruideniers was de kapper aan de Damsigtstraat 11 een begrip. De heer Perdon, zelf geboren in Groningen, begon de kapperszaak eind jaren dertig en heeft het bedrijf tot eind jaren zestig voortgezet vanuit de tot kapperszaak omgebouwde voorkamer. De heer Perdon had in zijn 'woonkamer' twee kappersstoelen staan die hij gebruikte voor scheren en knippen. In 1971 is de heer Perdon overleden. Treffend is het verhaal van wijkbewoner Peter Kors over deze kapper.

Mijnheer Perdon, meer dan naar de kapper!

Om de zoveel weken, ook al was je haar nog helemaal niet zo lang, was het tijd voor mijnheer Perdon. Nee, geen *kapper* Perdon, dat mocht je niet tegen hem zeggen. De kapsalon was gevestigd in een woonhuis aan de Damsigtstraat op nummer 11. Daar kon je al jong alleen naartoe lopen vanuit de Essesteijnstraat. Dat deed ik gedurende de lagereschooltijd en eerste klassen van de middelbare school 1960-1970. Als klein ventje moest je wel op je tenen aanbellen, want je kon niet zomaar naar binnen lopen. Dan keek mijnheer Perdon over het gordijntje om te zien wie er aanbelde en vervolgens trok hij aan een touw zodat de deur opensprong.

De hele kapsalon was de voorkamer van het huis. Daar stonden twee kaptafels met van die mooie marmeren tafelbladen erop. Waarom twee was mij nooit duidelijk, want meestal was er hooguit één andere klant en nooit zag ik de andere tafel in gebruik. Naast knippen, in die tijd alleen kort model, werd ook scheren met het mes aangeboden. Mijnheer Perdon oefende nog het oude kappersambacht uit met tondeuses op handkracht, mooie glimmende spuitflacons en een hele collectie scharen. Als je toch even moest wachten dan kon je bij een klein tafeltje zitten en kijken naar hoe Perdon de klant voor je knipte. Ook lagen er wat tijdschriftjes waaronder De Lach, het eerste erotisch getinte blaadje in Nederland. Die werd weggelegd als er 'jonge' klantjes langskwamen. Die jonge klantjes moesten op een soort barkruk met leuning klimmen zodat Perdon er beter bij kon. Pas als je een hele grote jongen was mocht je op de 'echte' kappersstoel

plaatsnemen, wat een hele promotie was. Perdon knipte graag kinderen en voerde daarbij ook het hoogste woord. Hij vertelde over Sinterklaas, de paashaas en andere onderwerpen die kinderen leuk vonden. Hij maakte die een beetje 'stout', waardoor je natuurlijk dubbel lag onder het knippen door. Perdon rookte sigaren en heeft mij aangezet tot het verzamelen van sigarenbandjes. Mijn eerste bandjes kreeg ik van hem met plaatjes erop van verre landen. De collectie is nog een beetje gegroeid, maar daar bleef het bij. Toch heb ik het album met enige tientallen bandjes pas onlangs weggegooid. Meer dan 45 jaar na die tijd.

Mijnheer Perdon ging nooit op vakantie naar verre landen. Of het er niet af kon weet ik niet, maar hij had wel een vervanging. Hij bezat een zogenaamde viewmaster waarin je 3D-plaatjes kon kijken. Hij bezat er vele van, over verschillende landen. Dit was echt iets nieuws in die tijd. Hij liet een aantal plaatjes ook wel eens zien en als kind vond ik dat prachtig. Als je goed stil had gezeten en hij had er zin in dan speelde hij op de citer. Hij brak een tand af van een kam die hij als plectrum gebruikte en prepareerde zich voor het miniconcert. Met een gezicht van een maestro speelde hij dan een paar melodieën. Of hij goed kon spelen weet ik niet, maar het maakte enorme indruk. Na het 'concert' was het tijd om weer naar huis te gaan. Mijnheer Perdon liet je nooit met lege handen gaan. Na afloop kreeg je altijd schuimpjes van hem, waarbij hij het liefst meer in je knuistjes stopte dan er in paste. Moest er nog worden afgerekend? Nou nee, mijn moeder had de knipkaart thuis en streepte na iedere knipbeurt een nummer weg totdat hij geheel op was. Perdon was naast zijn kapperswerkzaamheden een actieve man die ouderling was in de kerk en ooit een Damsigtse voetbalvereniging wilde oprichten. Ook organiseerde hij een voetbalwedstrijd tussen een team van Effatha en een team van Tonedido. In 1971 overleed mijnheer Perdon en in ongeveer dezelfde periode zijn vrouw. Ik was al enige tijd geen klant meer. Het Perdon-model vond zelfs ik te kort worden. Ik ging wel naar zijn begrafenis; die was druk bezocht, waaruit bleek dat mijnheer Perdon bij velen geliefd was geweest.

Wasserijen

De wijk Damsigt heeft naar verhouding veel waterijen gekend. Al deze waterijen lagen aan de rand van de wijk en stonden er veelal eerder dan de wijk zelf. In het boek over waterij 'de OZON'⁴ (de beroemde waterij aan het Westeinde in Voorburg) wordt verklaard waarom dit gebied zoveel waterijen heeft gekend. Het wasen van kleding was in het verleden voor inwoners uit de gegoede klasse en daar waren er nogal wat van in Voorburg en Den Haag. Daarnaast telde de gemeente ettelijke wees- en verpleegtehuizen die hun was uitbesteedden. Qua infrastructuur voldeed Voorburg goed aan de voorwaarden: zandgrond, helder, kalkarm water en grasvelden voor de bleek. Daarnaast had Voorburg het voordeel dat de was per boot kon worden vervoerd. Eind negentiende eeuw begon men geleidelijk over te gaan naar stoomwaterijen. Dit was echter een hele

investering die meestal alleen kon worden gerealiseerd door hechte samenwerking, familie- en/of zakelijke verbintenissen. Waterijen die niet mee konden met het stoom (de kleinere familiebedrijven) zijn uiteindelijk samengegaan met grotere waterijen of uit beeld verdwenen. De volgende grote omwenteling was de opkomst van de waterettes en wasmachines thuis vanaf de jaren vijftig. Ook dit heeft ertoe geleid dat de waterijen ofwel een andere klantenkring moesten vinden, ofwel niet (zelfstandig) verder konden gaan.

In Damsigt zijn in totaal maar liefst vijf professionele wasinstellingen geweest:

- 1) Stoomwaterij P. de Haan aan de Looierslaan 12
- 2) Waterij Th. G. Schutte aan de Looierslaan 20
- 3) Waterij H.H. van Kleef aan de Looierslaan 60 / 60A
- 4) Waterij A.C. van Kan aan de Veurselaan 35
- 5) Stoom- Wasch- en Strijkinrichting Gebroeders van den Akker v/h A.J. van den Akker aan de Veurselaan 39

Waterij H.H. van Kleef was gevestigd in het pand op de hoek van de Looierslaan en de huidige Mauvelaan in Leidschendam.⁵ In het begin lag het bedrijf nog redelijk afgelegen aangezien Damsigt en de huizen aan de Veurse kant van de Looierslaan nog niet gebouwd waren. Het pand werd in 1927 gebouwd in opdracht van de heer Van Kleef (toen woonachtig aan de Parkweg 279) als 'Landhuis en een Waschfabriek'. De stoomwasserij en strijk-inrichting (huisnummer 60A) had op de begane grond de beschikking over een stoommachine van circa 10 pk

<p>P. DE HAAN Stoomwasserij, Looierslaan 2, Leidschendam, wenscht CHÉNTÉ en Begun- stigers ZALIG NIEUWJAAR.</p>
<p>GEER. VAN MEUSEN Stuiskrant 18 — Leidschendam Zeeuwache Bakkerij, wenscht U een ZALIG NIEUWJAAR</p>
<p>H. H. VAN KLEEF, Stoomwasserij Looierslaan 60, Leidschendam, wenscht alle CHÉNTÉ en Be- gunstigers ZALIG NIEUWJAAR.</p>
<p>Het Bestuur der R. K. Harm- Ver. „Gloria in Excelsis Deo” te Noodorp, wenscht al zijn Leden, Donateurs en Begunstigers, een ZALIG NIEUWJAAR</p>
<p>Th. G. SCHUTTE, Stoom-, Wasch- en Strijkinricht. Helderlust, Looierslaan 20, Leid- schendam, wenscht zijn geachte CHÉNTÉ en Bekenden Zalig en Voorspoedig Nieuwjaar.</p>

Advertentie waarbij maar liefst drie stomerijen uit de Looierslaan de klanten een goed nieuwjaar toewensen. Residentieboede, 30 december 1939

Looierslaan 60, waterij H.H. van Kleef, hoek Mauvelaan, foto genomen vanaf de Looierslaan ter hoogte van nummer 34. Foto 1935, Bart van der Velde

Waterij Van den Akker aan de Veurselaan 39, hoek Dr. Beguinlaan. Foto, jaren dertig. Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

en een elektromotor van 1 pk, een stoomketel (7 atm)⁶, een wasmachine en een centrifuge. Op de eerste verdieping waren de droogzolder, muldenmangel⁷ en de strijktafels gevestigd. Tot begin jaren vijftig heeft Van Kleef zijn wasserij voortgezet op deze plek. Een doorverkoop als wasserij lukte niet, waarna het pand dienst heeft gedaan als kaasopslag voor de firma A.A. Bontje. Vanaf eind jaren zeventig was de firma Slappendel (Loodgieter en Installatiebedrijf) hier gevestigd.

Wasserij Van den Akker was, evenals wasserij Van Kan, gevestigd aan de Veurselaan. Het bedrijf werd in 1938 opgericht door A.J. van den Akker en later, tot in de jaren zestig op die locatie, door zijn zoons voortgezet als 'Stoom- Wasch- en Strijkinrichting gebroeders Van den Akker', waarna zoon Aad verder ging aan de Venestraat te Leidschendam. Zowel het pand van wasserij Van Kan als dat van wasserij Van den Akker is uiteindelijk gesloopt voor de komst van de Sijtwendetunnel. Van al deze wasserijen in de wijk is alleen Wasserij P. de Haan nu nog over. Het bedrijf bevindt zich in de in 1904 gebouwde woning met de naam 'Catharina' en heeft de kenmerkende watertank achter het bedrijf. De watertank bevatte water dat uit een natuurlijke wel werd opgepompt. De tank was gedeeltelijk gevuld met grind en kalk zodat het welwater werd gezuiverd. De wasserij werd omstreeks 1926 opgericht door de heer De Haan (van beroep 'Bleeker') die het pand verbouwde tot 'stoomwasscherij'. Het bedrijf werd nadien door zijn zoon voortgezet. Sinds 1995 is het bedrijf in handen van de familie Krijger.

Wasserij P. de Haan met de karakteristieke watertank.

Foto 2014, Peter Kors

Opening van garage- en autoverhuurbedrijf Damsigt. De huizen rechts zijn er nog niet. Foto, 1931.

Collectie Jeanne Hogendoorn

Garagebedrijven

Hoe rustig de wijk Damsigt er op foto's ook uitziet begin jaren dertig, het zal van tijd tot tijd toch anders zijn geweest aan de Looierslaan. De bouwplannen hebben voorzien in een tweetal garagebedrijven annex autoverkoop en -verhuur. Daarnaast heeft aan de Looierslaan jarenlang het transport- en grondverzetbedrijf van Van der Helm gezeten. En tot slot was aan de Essesteijnstraat op de hoek met de Looierslaan het kantoor gevestigd van de firma ELBO, de 'Eerste Leidschendamse Bus Onderneming'.

Aan het begin van de Looierslaan, huisnummer 3, staan de mooie garages die begin jaren dertig zijn gebouwd in opdracht van de heer Hogendoorn. Garage 'Damsigt' werd in 1931 geopend en verhuurde er 'moderne Nash-automobielen', maar had daarnaast ook een stalling, een garage en een benzinepomp. De benzinepomp zelf stond op de hoek Looierslaan/Oosteinde aangezien op de doorgaande weg Oosteinde meer verkeer reed dan op de Looierslaan. De garage heeft slechts bestaan tot eind jaren dertig en is als gevolg van de economische crisis destijds ten onder gegaan. Daarna heeft het pand nog zeker tot eind jaren zeventig dienst gedaan als werkplaats van de timmerman en aannemer C.W.J. van der Ham. Momenteel dienen de garages als opslag.

Verderop in de straat, aan de Veur-kant (nu Leidschendam) was het transportbedrijf van de familie Van der Helm gevestigd. Toen Kees van der Helm⁸ in 1901 vanuit Stompwijk naar Veur kwam, begon hij met het verrichten van allerlei werkzaamheden als knecht. Vanaf ongeveer 1914 hielp Kees buurtgenoten met verhuizen, kleine vrachtjes vervoeren, maar hij bracht ook met zijn paard dorpsgenoten naar station of ziekenhuis. Van lieverlede nam het aantal vrachtjes toe, zodat Kees zich definitief ging toelagen op transport. De garage en bijgebouwen in de straat werden vergroot, paarden-wagen werd vervangen door een vrachtwagen en het duurde niet lang of zijn kinderen (hij had er twaalf) raakten ook enthousiast voor de ronkende vrachtwagen van pa. Zeker zes van zijn kinderen zaten net voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in het bedrijf van vader. In de oorlog werden de wagens voorzien van een

kolenverbrander omdat benzine moeilijk verkrijgbaar was. Na de oorlog ging de groei verder, er was veel werk te doen. Zo moest het puin na het bombardement op het Haagse Bezuidenhout worden afgevoerd. Kees overleed

in 1950 en het bedrijf werd voortgezet door de kinderen. In de jaren zestig besloten de huidige eigenaren de oude woon- en werkgebouwen af te breken en ervoor in de plaats een gloednieuw pand neer te zetten. In de jaren zeventig liepen de zaken minder florissant en waren er nog maar twee wagens over. Kleinzoon Kees blies het bedrijf nieuw leven in en bracht het over naar Zundert, waar het tot op de dag van vandaag transportactiviteiten uitvoert. De in de jaren zestig gebouwde werk- en woonruimten staan er nog steeds en zijn nog altijd in gebruik als garage annex werkplaats van momenteel Autohaag Zeeuw Renault en firma Superband, waarvan de laatste er al sinds de jaren tachtig haar bedrijfsactiviteiten voert.

Weer een eindje verderop in de Looierslaan, aan de Voorburgse kant, was Garage Opwijck gevestigd. Het bedrijf werd begonnen in de jaren dertig door de heer

Garage Damsigt aan de Looierslaan, de huizen rechts waren net gebouwd. Foto, 1933.

Collectie Jeanne Hogendoorn

Van der Helm met paard-en-wagen. Foto, 1930. Collectie Frans Keizer.

Bron: www.oudedaf.nl

Firma Van der Helm voor het woon- en werkadres aan de Looierslaan. Ondanks dat het bedrijf aan de Leidschendamse kant staat, staat er Voorburg op de wagens. Foto jaren vijftig.

Bron: www.oudedaf.nl

De nieuwe werkplaats aan de Looierslaan. Foto, jaren zeventig.

Collectie familie Van der Helm

J.J. (Hans) van Kesteren. Het bedrijf was naast garage ook een plek voor stalling, een taxibedrijf en een benzinepomp. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog sloot Van Kesteren zich aan bij het verzet, wat hem uiteindelijk zijn tragisch einde bezorgde.⁹ Na de oorlog

Garage W.A. Hansum. Foto, eind jaren zeventig. Collectie P. van Dorp

Roerade's automobielbedrijf aan de Looierslaan. Foto 1957. Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

Looierslaan met de vestiging van Fynfix. Foto 1992, Van den Engh. Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

werd het bedrijf voortgezet door de heer Arie Roerade, de nieuwe man van weduwe Van Kesteren. Naast dezelfde werkzaamheden als die van zijn voorganger was Roerade ook actief in de aan- en verkoop en het veilen van auto's. Nadat Roerade ermee ophield, eind vijftiger jaren, is het bedrijf overgegaan in Garage Hansum die ook een garage aan de Lange Lombardstraat in Den Haag had. Het bedrijf was dealer van Datsun auto's, die ook aan de Looierslaan werden verkocht. Daarna, van begin jaren tachtig tot eind jaren 2000, werd het bedrijf een filiaal van Garage Valkenbosch. In die periode verhuisde het bedrijf naar de overkant naar de oude garage van Van der Helm waar jarenlang Hyundai auto's werden verkocht. In het oorspronkelijke pand aan de Looierslaan 93 heeft daarna nog tot in de jaren negentig een vestiging van de bouwmarkt Fynfix gezeten. Uiteindelijk is een deel van het pand in gebruik genomen als fitnesslocatie en is in het andere deel installatiebedrijf SIMA gevestigd.

Iets verderop, op de hoek van de Essesteijnstraat en de Looierslaan, boven slagerij Van den Berg, was het kantoor gevestigd van de firma ELBO. De naam ELBO was afgeleid van de eerste letters van 'Eerste Leidschendamse Bus Onderneming' en duidde een touringcarbedrijf voor uitstapjes van groepen mensen aan. In 1923 begon de heer S. Luinenburg aan de Veursestraatweg met zijn eerste bus en vervoerde passagiers van Veur via De Kievit naar Meijndel.¹⁰ Uit deze busdienst is uiteindelijk ELBO ontstaan en het bedrijf werd in 1946 overgenomen

door de familie Hooijmans die op het adres aan de Essesteijnstraat 178 woonachtig was en kantoor hield. De garage bevond zich aan de Ambachtsstraat 1 te Leidschendam. Eind jaren vijftig verhuisde de familie met kantoor naar de Vijverhof waarna vervolgens in 1970 het bedrijf werd verkocht, kort na het overlijden van de heer Hooijmans. Nog steeds zijn het bedrijf en de naam ELBO, thans gevestigd in Heino, bekend in de touringcarwereld. De herkomst van de naam is inmiddels gewijzigd in 'Enige Leuke Bus Onderneming'.¹¹

De melkboeren

Aan melkboeren was in de wijk Damsigt geen gebrek. Zoals hiervoor al vermeld was aan de Opwijkstraat de zuivelhandel van de familie Koot gevestigd. Maar daarnaast zagen de boeren in de omliggende boerderijen hun kans schoon om een graantje mee te pikken van de nieuwe afzetmarkt in de wijk. Uit de diverse archieven is bekend dat er vijf ondernemers waren die in zuivel handelden. Naast de al eerder genoemde Koot was er boer Barnhoorn aan de Veurselaan, Kuijlenburg aan de Opwijkstraat 29, Van den Bosch (later voortgezet door C.J. Weerdenburg) aan de Looierslaan 16 en de heer Zonneveld aan de Looierslaan 5.

Boer J. Barnhoorn (1907-1996) had zijn boerderij aan de Veurselaan nummer 12, genaamd Klein Buitenrust of 'Het Hol'. De bijnaam 'Het Hol' houdt waarschijnlijk

Een ELBO-bus met chauffeur 'Ome Jaap'. Foto, jaren vijftig. Collectie Besselen

De karakteristieke, nog bestaande, pandjes (bouwjaar 1906) aan de Looierslaan 14-16 van architect G.J.P. Klumper waar op nummer 16 (links) jarenlang een melkhandel werd gedreven. Foto 1907, Jansen. Beeldarchief gemeente Leidschendam-Voorburg

*De bouw van Drogisterij
Damsigt aan het Oosteinde.
Foto, 1931.
Collectie Jeanne Hogendoorn*

*De heer Hogendoorn bij
zijn woning in aanbouw.
Foto, 1931.
Collectie Jeanne Hogendoorn*

verband met de afgelegen plek die de boerderij in het verleden heeft gehad. Boer Barnhoorn nam de boerderij over van zijn ouders in de jaren vijftig en boerde tot begin jaren negentig op deze plek. Uiteindelijk heeft deze boerderij het veld moeten ruimen voor de bouw van de Sijwendetunnel.

Drogisterij Hogendoorn

Een begrip in de wijk, maar zeker ook ver daarbuiten, is Drogisterij Hogendoorn geweest op de hoek van het Oosteinde en de Looierslaan. De familie Hogendoorn kwam begin jaren dertig in de wijk wonen en werken in de in opdracht van de familie Hogendoorn gebouwde panden aan het Oosteinde, hoek Looierslaan. De familie Hogendoorn runde de eerdergenoemde

werd één grote winkel gemaakt. Door het uitgebreide assortiment fungeerde de winkel tevens als een soort centrale ontmoetingsplaats binnen de wijk waar buurtgenoten jarenlang nieuwtjes uitwisselden. Vanaf de jaren tachtig waren er plannen om de zaak geleidelijk aan af te bouwen. Echter, tot aan 1994 heeft de drogisterij bestaan, mede met hulp van dochter Mieke. Na 1994 is de drogisterij (tot 1999) voortgezet door Peter en Henny Velthuisen, die er ook een schoonheidssalon bij begonnen. Sinds 1999 wordt de ruimte verhuurd aan een kapper (Damsigt Haarstudio) en een schoonheidssalon (Beauty Instituut Damsigt) en is de winkel opgehouden te bestaan.

garage aan de Looierslaan 3 en mevrouw Hogendoorn-Bak, gediplomeerd apothekersassistente, opende in december 1931 de 'pharmaceutische drogisterij'. Met veel enthousiasme stortte mevrouw Hogendoorn zich op het werk in de zaak. Eerst woonde de familie op de begane grond naast de drogisterij maar later, in 1937, werd de grote slaapkamer verbouwd tot een kantoorboekhandel. Ook runde de familie een buurtbibliotheek. Er werd door de buurtbewoners veel gebruik van gemaakt, ook in de oorlog. Na de oorlog is de familie Hogendoorn gestopt met de bibliotheek. Na het overlijden van de oude heer Hogendoorn in 1953 werd de zaak voortgezet door de oudste zoon Aad en zijn vrouw Jeanne.¹² De zaak werd in die tijd grondig verbouwd en van de afzonderlijke drogisterij en kantoorboekhandel

Linksboven:
Het interieur van de oude drogisterij Damsigt met de typische apothekersflessen op de achtergrond. Foto, vermoedelijk jaren dertig.
Collectie Jeanne Hogendoorn

Rechtsboven:
De drogisterij begin jaren vijftig. Foto, jaren vijftig.
Collectie Jeanne Hogendoorn

Linksonder:
Mevrouw Hogendoorn met haar dochter in de winkel. Foto, 1991.
Collectie Jeanne Hogendoorn

Rechtsonder:
Mevrouw Hogendoorn deelt snoep uit in de winkel. Foto, 1991.
Collectie Jeanne Hogendoorn

De slagerijen

Eigenlijk heeft Damsigt maar één echte slager gekend en dat was slagerij Van den Berg aan de Essesteijnstraat. Maar menig oud-buurtbewoner zal zich ook nog, net buiten de wijk, poelier Van Schie kunnen herinneren waar men onder meer gevogelte en wild kon kopen.

Voordat slager C.G.J. van den Berg zijn bedrijf begon in 1947 had op hetzelfde adres slager Dijkman het slagersbedrijf al een aantal jaren uitgevoerd. Toen Dijkman in 1947 besloot om naar Amerika te emigreren, zag Van den Berg zijn kans schoon de winkel over te nemen. Van den Berg, afkomstig uit een slagersgeslacht te Noordwijk, was een typisch ambachtelijke slager die al zijn vlees vanaf de slacht in het abattoir zelf prepareerde. In de eerste jaren was het woonhuis van Van den Berg op de begane grond achter de slagerij gelegen. Toen in

Drogisterij Hogendoorn bij de opening na de renovatie. Foto, 1953.

Collectie Jeanne Hogendoorn

Slagerij Van den Berg met een koe afkomstig van boer Koot.

Foto, eind jaren veertig.

Collectie Van den Berg

1960 het bovenhuis vrij kwam, kwam daar de broodnodige ruimte beschikbaar voor een nieuw woonhuis (voor het gezin met elf kinderen) en werd de winkelruimte op de begane grond uitgebreid. Naast Van den Berg senior werd de zaak vanaf begin jaren tachtig mede gerund door twee van zijn kinderen, Kees en Piet.

Midden jaren negentig werd het bedrijf uitgebreid met een vestiging aan de Parkweg 310 in Voorburg, waar voorheen Slager Spies was gevestigd. Wegens gebrek aan goed personeel werd uiteindelijk besloten de winkel aan de Essesteijnstraat te sluiten. Wel werd het pand nog enige tijd gebruikt voor het prepareren van vleeswaren. In 2002 werd de winkel aan de Parkweg overgedaan aan slager Vreeburg. Hiermee kwam een einde aan de

Opening van de hernieuwde winkel door de kinderen Van den Berg. Foto, 1960. Collectie Van den Berg

De heer van den Berg bij zijn vleeswaren. Foto, jaren zestig. Collectie Van den Berg

slagerijen van Van den Berg in Voorburg en Leidschendam. De jongste zoon van Van den Berg bestiert nog een slagersbedrijf in Vlaardingen, waarmee de slagersdynastie tot op heden in stand blijft.

Nog steeds is op de plek waar de slagerij was gevestigd de naam zichtbaar. Foto 2014, Peter Kors

Poelier J.C. van Schie was gevestigd aan het Oosteinde 281, tussen station Leidschendam-Voorburg en de wijk Damsigt ingeklemd. De twee karakteristieke woningen staan er nog steeds en in de linker van de twee was sinds 1947 de poelier gevestigd. Volgens gegevens van de Kamer van Koophandel is de winkel opgehouden te bestaan in 1975.

Poelier Van Schie aan het Oost-einde. Foto, jaren vijftig. Collectie Kramers

De kop van een nota van poelier Van Schie. Nota, jaren zeventig. Collectie Kramers

Tot slot

In dit hoofdstuk hebben we veel markante winkeliers en winkelbedrijven de revue laten passeren. Maar naast de genoemde 'neringdoenden' zijn er nog meer 'winkeliers' of 'zelfstandigen' in de wijk werkzaam geweest. Bij gebrek aan (achtergrond)informatie en foto's hebben we alleen de namen en vestigingsadressen weten te achterhalen.

Vermeldenswaard is nog wel het babysitbureau van mevrouw Kors. Haar bureau zorgde voor een uniek centrum voor jonge gezinnen in de wijk. Haar zoon Peter Kors heeft hierover de volgende bijdrage geleverd:

“Met mevrouw Kors’, klonk het ontelbare malen in de Essesteijnstraat 2. Liefst vijftig jaar runde Riet Kors-Schellekens een babysitbureau vanuit Damsigt. Eind vijftiger jaren, toen de emancipatie van vrouwen nog in de kinderschoenen stond, koos zij voor een eigen invulling van haar dagelijks leven, naast het huishouden. Dat was het babysitbureau, een van de eerste in Nederland, waarmee zij dagelijks een paar uur actief was. Hierin kon zij haar organisatietalent kwijt en hierdoor had ze veel contacten. In de tijd dat onze bevolking flink toenam en het uitgaan door stijgende inkomens steeds populairder werd, groeide het bureau als kool. De hele Haagse regio werd bediend, waarbij op hoogtijdagen het bureau tientallen aanvragen voor babysits verwerkte. Babysits, jongens en meisjes, kregen tijdens een voorlichtingsavond te horen hoe je je als babysit diende te gedragen en hoe je om moest gaan met kinderen en aanvragende families. Jongens kregen meestal de late aanvragen en die in de wijken die minder geschikt geacht werden voor meisjes. De minimumleeftijd van een babysit was vijftien jaar en je begon alleen in het weekeinde. Je mocht geen vriendjes meenemen naar de oppasfamilie. De meeste babysits maakten hun huiswerk of keken televisie en verdienden er wat mee. Het is meerdere malen voorgekomen dat kinderen op wie werd gepast later zelf gingen oppassen, en nog later weer via het bureau op hun kinderen lieten passen. Sommige babysits hebben zo’n beetje op half Voorburg gepast. Riet Kors heeft het bureau, zij het de laatste jaren op wat bescheidener schaal, tot ongeveer haar tachtigste draaiende gehouden, tot plezier van de gebruikmakende families, babysits en haarzelf.’

De talloze winkels en zelfstandigen hebben met hun bijdrage aan de wijk ervoor gezorgd dat er een hechte gemeenschap ontstond, waarbij alle noodzakelijke (en minder noodzakelijke) artikelen en diensten op korte afstand, binnen de wijk, voorradig waren. De winkels zorgden voor de lokale trepunten voor de sociale contacten, het op de hoogte blijven van de laatste ontwikkelingen en roddels. Ook nu nog, nadat vele winkels al jarenlang zijn verdwenen, zijn de herinneringen positief

en talrijk. Naast de benoemde winkels in dit hoofdstuk kennen we de familie Horman met hun manufacturen-winkel 'Het Luifeltje' (1937-eind jaren zestig) aan de Essesteijnstraat - hoek Looierslaan, mevrouw Spaans met haar kledingreparaties en naaiatelier en het drop-fabriekje van Schulte Nordholt aan de Looierslaan 58c. Ook is bekend dat naast de vaste winkels er diverse ambulante winkeliers werkzaam zijn geweest in de wijk: bloemisten ('Rosalandia') en ijsverkopers ('Zangrando') en ook de semi-vaste viskraam en frietkraam ter hoogte van de halte Damsigt aan het Oosteinde.

Het Oosteinde, gezien vanaf de grens met Leidschendam. Naast drogisterij Damsigt is ook de belichting voor de garage aan de Looierslaan te zien en de benzinepomp. Ansichtkaart, 1935. Fotograaf onbekend. Collectie Elly Vingerling

Tankstation Van Herwerden, nu Berkman. Foto, 1990. Bron: 100 jaar Berkman, van toen naar nu, 2003

 de boot

22

 Positive
Binnenlandse
groep

Gezicht van de soos

Trudi Cleophas was jarenlang gastvrouw van de bejaardensoos in De Boot. ‘Het mooie was dat mensen hun huis uit kwamen en elkaar leerden kennen.’

‘Tijdens de hoogtijdagen kwamen er op dinsdagmiddagen wel 40 man naar de soos in de Duivesteijnstraat. De meesten woonden hier in Damsigt. Er werd gekaart en rummikub gespeeld. Ik was een van de gastvrouwen. Wij zorgden voor koffie en thee en als er aan een tafel een speler ontbrak, speelden wij mee. Het mooie was dat de mensen hun huis uit kwamen en elkaar leerden kennen.

In 1972 was ik met mijn moeder in Damsigt komen wonen. Ons huis aan de Essesteijnstraat was oorspronkelijk van vrienden van mijn ouders. Als kind kwam ik er al geregeld, dan gingen we achter spelen. Ik ben er altijd blijven wonen.

Mijn moeder zat al bij de bejaardensoos in De Boot. Toen zij in 1978 overleed, zeiden mensen van de soos: ‘Joh, jij moet wat bij ons komen doen’. Zo ben ik er terechtgekomen.

In juli 1988 is er 's nachts brand gesticht in De Boot, een houten gebouw. In dezelfde periode is ook het hervormde kerkje bij de Veurselaan afgebrand. Er is altijd gezegd dat het het werk van één pyroomaan is geweest, maar dit is nooit duidelijk geworden.

Na de brand was het in De Boot een ravage. Alleen de barkrukken hebben de vlammen overleefd, die staan er nu nog. Het gebouw moest worden gesloopt, daarom werd de soos tijdelijk verplaatst naar de inmiddels leegstaande Damsigtschool en later zelfs nog even naar het clubhuis van cricketvereniging VCC. Oktober 1989 was de nieuwe Boot klaar, ditmaal van steen. De bejaardensoos werd omgedoopt tot De Trekschuit.

Het begon minder te lopen toen de middagbijekomsten werden verplaatst naar de ochtend. Voor de ouderen was 10 uur gewoon te vroeg, dat redden ze niet meer. Op een gegeven moment was er nog een groepje van vijf of zes mensen over, wij als gastvrouwen moesten steeds vaker invallen. In 2007 hielden we op met De Trekschuit. Ik vond het niet heel erg, ik deed daarnaast vrijwilligerswerk bij verpleeghuis Prinsenhof. In 2005 heb ik voor mijn vrijwilligerswerk een koninklijke onderscheiding ontvangen.

Ik zit nu bij de bridgeclub, om de week op dinsdag- en donderdagavond in De Boot. Dan zitten we wel met 40 man, ook uit Leidschendam. Je hersens blijven werken, dat is belangrijk.’

*Trudi Cleophas bij wijkgebouw De Boot.
Foto Sascha Veltrop*

Treffpunten

Waar buurtbewoners elkaar vinden

*Het Vissenkerkje met brug.
Schilderij, schilder onbekend,
1954.*

*Collectie mw. J.G. Verstraate-
Krul en de heer A.J. Krul*

Marlise Hof en Walter Uijlenbroek

In de kerk, bij de school, op het sportveld of in het wijkgebouw: de inwoners van de wijk Damsigt konden en kunnen elkaar op diverse locaties treffen. Kerk en school zijn helaas in vlammen opgegaan, dan wel gesloopt, maar de sportterreinen en het wijkgebouw fungeren gelukkig nog altijd als ontmoetingsplaatsen voor jong en oud.

Damsigtkapel of Vissenkerkje

Geen wijk zonder kerk in de jaren twintig, dertig van de vorige eeuw... zou je denken. Maar bij de ontwikkelplannen van de wijk is hier geen rekening mee gehouden. Wellicht zijn de ontwikkelaars er destijds van uitgegaan dat de kerkgangers hun weg wel wisten te vinden naar Leidschendam of Voorburg-centrum. Een aantal wijkbewoners was lid van de Nederlands hervormde gemeente en ging met de Blauwe tram naar de Oude Kerk in het centrum van Voorburg. Gereformeerden konden terecht aan de Damlaan en katholieken in de Martinuskerk aan het Oosteinde. Het is bekend dat in eerste instantie de gymzaal van de Damsigtschool werd gebruikt voor de wekelijkse hervormde kerkdiensten en de zondagsschool. Kerkklokken werden met geluidsrecorders nagebootst. Maar er bleef behoefte binnen de wijk aan een lokale gebedsruimte. Uiteindelijk werd dit gevonden in de vorm van het 'Vissenkerkje'.

In 1955 wist een aantal wijkleden samen met de gemeente de hand te leggen op een houten kerkgebouw.¹ Deze kerk had een eerste bestemming gekregen in Markenesse, in de Noordoost-polder, waar hij diende als noodkerk alvorens in de nieuwbakken polder een definitieve kerk gebouwd werd. De koop werd destijds voor een som van 9.000 gulden beklonken. Het kerkje werd geleverd compleet met een apart klokkentorentje, een kosterswoning en een consistoriekamer. Kerkvoogd/

architect C.P. Versteegh nam de verplaatsing van het kerkje voor zijn rekening. De totale kosten bedroegen 49.000 gulden. De inrichting kwam voor een groot deel voort uit de creativiteit van de wijkgenoten zelf. Officieel was de naam van het houten kerkje 'Damsigtkapel', maar al snel kreeg het in de volksmond de benaming Vissenkerk, vanwege de gekleurde vissen die het front sierden als christelijk symbool en als herinnering aan de oorspronkelijke bestemming. Het kerkje werd geplaatst aan de Veurselaan, naast het land van boerderij West-Duijvesteijn, op de hoek waar het (huidige) Burgemeester Den Haan-Groenpark begint. De gemeente verhuurde hiervoor de grond aanvankelijk voor tien jaren, maar dit zouden er uiteindelijk veel meer worden. In eerste instantie stond de kerk overigens gepland op de hoek Oosteinde-Rodelaan, maar daar was de grond veel te duur. Iedere zondagochtend werd in het kerkje een protestantse dienst gehouden en werden de buurtbewoners door middel van klokgelui verwelkomd. Buurtkinderen kregen hier hun godsdienstles van mevrouw Thoenes en menig huwelijk werd in het kerkje gesloten. Niet alleen mensen uit de directe omgeving, maar ook bewoners van de Rodelaan en Park Leeuwensteijn vonden hun weg naar de kapel.

De opbouw van het Vissenkerkje aan de Veurselaan. Foto, 1954.

Collectie mw. J.G. Verstraate-Krul en de heer A.J. Krul

Het Vissenkerkje met vijver en de vissen aan de gevel. Ansichtkaart, 1955.

Fotograaf onbekend

In 1978 sloeg het noodlot toe. Een korte maar hevige brand legde het houten kerkje in de nacht van 21 op 22 juli in de as. Boze tongen beweren dat er sprake was van brandstichting, mede gezien het feit dat de koster

en zijn vrouw dat weekeinde niet aanwezig waren. De kosterwoning en de achterzijde van de kapel waren volledig verwoest. De voorkant stond echter nog overeind en de verzekering dekte de schade (en keerde 273.000 gulden uit). De Centrale Kerkeraad Voorburg besloot echter om niet tot herbouw over te gaan. Als argument voerde hij de bouw van de Opstandingskerk aan de Rembrandtlaan aan, evenals het toenemende autobezit. De kerkgangers uit Damsigt waren het uiteraard niet met dit besluit eens, getuige een artikel in de Voorburgse Courant van 14 december 1978. Het echtpaar Prins en de heer Vroegop spreken daarin van een 'hele nare, trieste zaak'. Ze hadden op zich wel een punt, want het grootste deel van de kerk stond nog overeind en het geld voor het herstel was er. Bovendien was de kapel veel meer dan alleen een kerkje, aldus mevrouw Prins: 'Het was een ontmoetingscentrum.' Ook was de kapel een trefpunt voor hervormden en gereformeerden, er werden diverse gezamenlijke activiteiten ontplooid. Alle protesten mochten helaas niet baten. Heden ten dage is de enige tastbare herinnering aan het kerkje het verbrede slootje aan de Veurselaan. Actieve wijkbewoners hadden dit slootje bij de bouw van het kerkje (uit)gegraven om het gebouw nog meer cachet te geven.

De Damsigtschool

Bij het ontstaan van de wijk Damsigt is het bouwen van een school in goede overweging genomen. De

Bluswerkzaamheden na de felle brand. Foto, 1978. Fotograaf onbekend

Het Vissenkerkje naast boerderij West-Duivesteijn. Schilderij, schilder onbekend, 1954. Collectie mw. J.G. Verstraate-Krul en de heer A.J. Krul

gemeente nam hierbij in ogenschouw de groei (en de komende groei) van de gemeente en het gebrek aan scholen in het oostelijk deel van de gemeente. De algemene basisschool aan de Van Deventerlaan, niet heel ver van de wijk Damsigt, werd een paar jaar ervoor geopend, 1 maart 1927, en bleek al snel geheel gevuld. Sterker, er waren al klassen van 45 kinderen, wat ook al in die tijd te veel werd gevonden. De eerste andere lagere school in de gemeente was gevestigd aan de Vlietstraat hetgeen te ver weg was voor de Damsigtbewoners. Saillant is dat er blijkbaar niet gekeken is naar eventuele schoolruimte in de (zeer) nabije buurgemeenten, Veur en Leidschendam. Van daar dat de bouw van een vijfde school voor 'gewoon lager onderwijs' in de gemeente in de wijk Damsigt werd voorgesteld en goedgekeurd. Omdat het de vijfde openbare school in de gemeente was, werd de school Openbare school 'E' genoemd. Bij de oorspronkelijke plannen werd bedacht de school te vestigen aan de Duivesteijnstraat, aldus het besluit in 1929. Kort daarna, in 1930, is in overleg met de Directeur der Gemeentewerken besloten de opstelling van de school aan te passen, waardoor de ingang en de leslokalen werden gesitueerd aan de Elsbergstraat.

Tot dan toe werd de grond waar de school gepland was gepacht door bollenkweker Van Paridon (Oosteinde 317), met wie werd overeengekomen dat hij het stuk grond zou afstaan aan de gemeente voor de bouw van de school. Het bouwbestek bevat de bouw van een zeven klassen tellende school voor openbaar lager onderwijs, met overdekte speelplaats en een gymnastieklokaal en terreinafscheidingen. Bovendien kreeg de school de beschikking over een schooltuin, gelegen aan de Elsbergstraat. De stijl van de school wordt getypeerd als kubistisch expressionisme en is ontworpen door gemeentearchitect W. van der Sluis. De besluitvorming en de bouw moeten razendsnel tot stand gekomen zijn. Al op 3 september 1930 werden de eerste drie lokalen in gebruik genomen. Begonnen werd met zes leerjaren, één klas per twee leerjaren, met in totaal ruim 80 kinderen. Als eerste onderwijzeressen en onderwijzer mogen worden genoemd mejuffrouw Winkel, mejuffrouw Lakke en het schoolhoofd G.J. Willering. Alhoewel in het eerste jaar de bouw nog in volle gang was en de klassen moesten worden gedeeld, werd in een grote behoefte in de wijk voorzien. Uit het schoolverslag van 1933 betreffende schoolreisesjes: 'De leerlingen van klasse 5 en 6

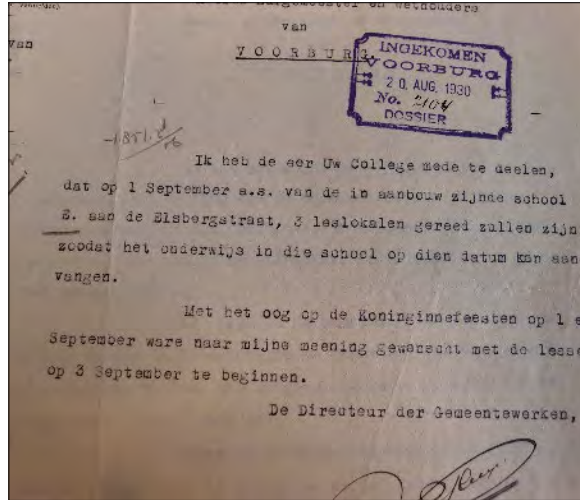
De Damsigtschool kort na de bouw. Ansichtkaart, 1933. Fotograaf onbekend

Damsigtschool. Jaar en foto-graaf onbekend. Uit: M.R. van der Krogt, E. Manger, Uit de school geklapt. Monumentale schoolgebouwen tot 1940 en geschiedenis van het lager en kleuteronderwijs in Voorburg (1997)

Klassenfoto Damsigtschool
1962/1963. Foto 1963

Ingebruikname school E, pas
later genoemd Damsigtschool.
Document, 1930.
Gemeentearchief Leidschen-
dam-Voorburg

Klassenfoto Damsigtschool
1946/1947.
Foto 1947. www.schoolbank.nl

De aangifte van oorlogsschade
aan de Damsigtschool. Docu-
ment, 1949. Gemeentearchief
Leidschendam-Voorburg

Zandbak Damsigtschool 1974.
De kastanjabomen staan er nog
altijd. Fotograaf onbekend

maakten een mooien tocht naar Marken en Volendam, waar kleederdracht en leefwijze volle belangstelling genoten. Het stemde mij zeer prettig, dat het gedrag der Voorburgsche jongens en meisjes zeer gunstig afstak bij dat van andere schoolklassen, welke gelijktijdig dezelfde tocht maakten.' De kleinere kinderen gingen traditiegetrouw naar Meijndel.

In 1934 bedroeg het gemiddelde aantal leerlingen inmiddels ruim 107. Dit toenemende aantal heeft ongetwijfeld te maken gehad met het feit dat ook de wijk zelf nog deels in volle aanbouw was. In 1939 waren er 136 leerlingen ingeschreven en in 1940 zelfs 150. De

Van 21 Mei tot 6 September 1940 is de openbare school aan de Elsbergestraat te Voorburg bezet geweest door een onderdeel van de Duitse weermacht, van 5 - 20 Mei 1945 door Canadese en van 20 Mei - 26 Juni 1945 door Ned. Binnenlandse Strijdkrachten.

De hierdoor geleden schade bedraagt als volgt:

2 tafels	f. 60.--	
4 stoelen	" 100.--	x)
20 knotten wol	" 25.--	
15 scharen	" 30.--	
40 breipennen	" 12.--	
50 kopjes en schoteltjes, 3 theepotten en 2 melkkannetjes	" 50.--	
12 klimpalen	" 360.--	
38 stel overgordijnen	" 574,42	x)
roeden met steunen	" 175.--	
TOTAAL	f. 1386,42	

schoolverslagen geven weer dat het gebouw aan het begin van de oorlog, van 21 mei tot 6 september werd bezet door de Duitsers, waardoor de leerlingen les kregen in rooms-katholieke school aan de Julianastraat. Na in september te zijn teruggekeerd gold een nieuw regime met nieuwe regels en nieuwe lesroosters. Het aantal leerlingen was desondanks gestegen naar 200 per eind 1941, mede door de opheffing van de Openbare Lagere School in Leidschendam (+35) en nieuwe kinderen in de wijk afkomstig uit het gebombardeerde Rotterdam (+25). De school bleef aldus gedurende de oorlogsjaren zo goed en kwaad als het ging draaien. In 1945, voor en na de bevrijding, werd de school opnieuw bezet door militairen, zowel van Duitse kant als van geallieerde zijde.

Net na de oorlog maakte de school een verwaarloosde indruk; de bezetting door de militairen had zijn sporen

nagelaten. Het herstel ging zeer langzaam en pas begin jaren vijftig was het gebouw weer enigszins het oude. Naast school doet het gebouw, en met name de gymnastiekzaal, nu ook dienst als locatie voor diverse (sport)verenigingen, niet altijd tot volle tevredenheid van het schoolbestuur, dat vindt dat zijn onderkomen hierdoor in slechte staat geraakt. Het leerlingenaantal midden jaren vijftig bedraagt gemiddeld zo'n 175 leerlingen.

Eind jaren vijftig wordt een openbare kleuterschool, de 'Klimop', bij de school gevestigd. Begin jaren zestig wordt er vanuit de gemeente gereorganiseerd. De Damsigtschool voor lager onderwijs en de Van Deventerschool worden opgeheven en de Prof. Casimirschool wordt opgericht. Daarnaast wordt besloten de tweede openbare ULO in het schoolgebouw aan de Elsbergstraat onder te brengen. In 1964 wordt overgegaan tot een aparte voorziening voor een peuterschool, de noodgebouwen die eerder dienden aan de Fonteynenburglaan worden op het terrein van de Damsigtschool geplaatst. Eind jaren zestig ging de toenmalige ULO samen met de Daltonschool (die in 1968 in gebruik werd genomen) en werd het gebouw weer als kleuter- en basisschool in gebruik genomen. Deze basisschool had een streng gereformeerd karakter ('Vrijgemaakt, onderhoudende artikel 31²'), waardoor

nagenoeg alle kinderen van heinde en verre met auto's en openbaar vervoer naar Damsigt toekwamen. Hierdoor was de binding tussen de school en de wijk de latere jaren beperkt. In het licht van de samenvoeging van scholen werd besloten de school te sluiten. Elders in de gemeente werden grotere schoolgebouwen gebouwd die veel meer kinderen konden huisvesten. Het gebouw kwam leeg te staan en werd uiteindelijk in december 1988 gesloopt. Op de plek van de school werden het jaar erna woningen gebouwd. Het noodgebouwtje was in juli 1988 al afgebrand.

Tegenwoordig zijn er nog sporen van de school zichtbaar, zij het beperkt. Lopend door de Elsbergstraat ziet men aan het speelplaatsje nog de markante kastanjabomen die bij geen enkele school ontbraken. Ook is de afscheidingsmuur nog aanwezig die de school scheidde van de achtertuinen van de Damsigtstraat. Het is jammer dat de wijk haar schoolgebouw heeft verloren. Gezien de huidige kinderaantallen in de wijk zou dit zeker een nuttige functie gehad kunnen hebben.

*Kleuterschool De Klimop.
Foto, 1978.*

Collectie Steven Stanmeyre

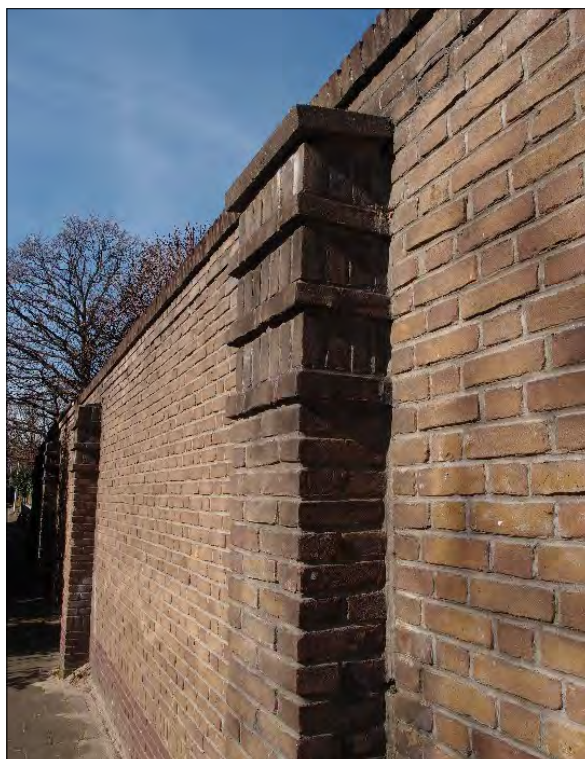
De sloop van de Damsigtschool. Foto, 1988.

Fotograaf onbekend

Schoolplein Damsigtschool

1974. Fotograaf onbekend

Het centrum van sportend Voorburg

Peter Kors

Sport in Damsigt: je kon en kunt er niet omheen. De sportvelden vormden halverwege de vorige eeuw de brug naar de rest van Voorburg. Sport was toen een luxe en niet voor iedereen haalbaar, zeker voor de oorlog. Er was weinig tijd, op zaterdag werd nog gewerkt en er was weinig geld voor beschikbaar. Pas in de jaren zestig was er een groei in de sportparticipatie doordat toen de economie aantrok en de babyboom voor groei van de verenigingen zorgde. Vandaag beschikt Damsigt over een breed aanbod van verschillende sporten en biedt bijna aan elk wat wils. Veel bewoners van Damsigt maken hiervan dagelijks gebruik.

Voetbal

Drie gerenommeerde voetbalverenigingen hebben op de velden rond Damsigt gespeeld. Wilhelmus en

Devjo op sportpark Damsigt met hun ingang aan het Oosteinde en Tonedido met ingang aan de Rodelaan. Drie verenigingen keurig georganiseerd via de zuilen die onze maatschappij tot rond 1960 zo kenmerkten: Wilhelmus was de katholieke club, Devjo de protestantse en Tonedido de algemene.

Wilhelmus, de oudste en nog steeds bestaande voetbalclub van Voorburg, werd in 1913 opgericht. De club ontleent zijn naam aan 'monseigneur Willem van Stee', jarenlang een actieve pastoor in Voorburg. Na de Eerste Wereldoorlog verhuisde de club naar sportpark Damsigt aan het Oosteinde. In de Damsigtperiode speelde de club niet op het hoogste niveau maar ontwikkelde zich gestaag, zowel voetbaltechnisch als qua ledental. Wilhelmus wilde in die tijd in navolging van andere voetbalclubs een multisportclub worden. In dat kader begon Wilhelmus in 1949 een hockeyafdeling die in 1962 de zelfstandige hockeyclub Cartouche zou worden. In Damsigt dreef in 1963 een donkere wolk inktzwarte rook over die kwam van het clubhuis Wilhelmus, dat grotendeels afbrandde. In 1970 vertrok de club met het geelzwart gestreepte tenue naar het nieuwe complex aan de Westvlietweg, waar het een geweldige impuls kreeg en zich naar een hoger niveau ontwikkelde. De bekende Haagse trainer Aad de Mos was enige jaren trainer van de selectie.

Tonedido (1924) was de algemene club met de markante naam Tot Ons Nut En Genoegen Is Deze Opgericht. De club kwam in 1926 op de locatie aan de Rodelaan,

De scheidingsmuur van de school is een van de weinige herinneringen aan de school. Foto 2014, Marlise Hof

Scheidsrechter Jan Muijser bij v.v. Wilhelmus met op de achtergrond de Dr. Beguinlaan. Foto, jaartal onbekend. Collectie Arnold Muijser. Bron: Facebook, Foto's van Voorburg (ZH)

‘ver weg van de bewoonde Voorburgse wereld in de polder’, vermeldt de clubgeschiedenis. Interessant, want dat gold natuurlijk ook voor Damsigt dat ook ‘ver’ weg van Voorburg lag. De club kende voor de oorlog al een juniorenafdeling, wat toen bijzonder was. In de oorlog, in 1943, werd het voetbalterrein geconfisqueerd. Net daarvoor konden G. van Thuijl en A. Kokshoorn al het materiaal uit de clubtent redden. Tot na de oorlog werd uitgeweken naar een veldje aan het eind van de Looierslaan, ten noordoosten van boerderij Oost-Duivesteijn.

Tonegido ging ook mee in de trend van de multisportclubs. Er kwam een atletiekafdeling, een volleybaltak en een handbaltak. De nieuwe ontwikkeling was geen lang leven beschoren. De volleybaltak (enige tijd de grootste van Nederland) ging apart, ook onder de naam Tonegido. De accommodatie werd steeds verbeterd, maar er waren ook tegenslagen, zoals in 1966 toen het clubhuis door brandstichting werd verwoest. Door de inzet van velen stond er in korte tijd een verbeterd clubhuis. Goed tien jaar later was het tijd voor een echt mooi clubhuis, waarvoor in 1974 de eerste steen werd gelegd. De groei zat er goed in bij de club en er ontstond druk op de accommodatie. In 1979 werd dan ook gebruik gemaakt van het veld direct gelegen aan de Dr. Beguinlaan. De wedstrijden van het eerste werden door velen, vooral mannen, uit Damsigt bekeken. Iedereen kende de ‘plank van

Barnhoorn’ waardoor je over de sloot kon komen en direct aan de lijn van het hoofdveld stond. Vele mannen stonden begin jaren zestig in lange donkere jassen hun club aan te moedigen. In het eerste speelde ook enige tijd de persvoorlichter van Oranje tot en met 2014, Kees Jansma. Tonegido speelde enige jaren op het allerhoogste niveau, de hoofdklasse van de amateurs in Hoofdklasse A. In het seizoen 2002/2003 werd de club zelfs winnaar van de nationale amateurbeker. In 2005 verhuisde de club naar sportpark het Loo, wat niet goed uitpakte. Om verschillende redenen werd Tonegido in 2010 opgeheven.

Devjo (1933), de derde voetbalclub in Damsigt, speelde eerst op verschillende veldjes en velden in Voorburg. Vanaf 1948 speelde Devjo in Damsigt en meer dan twintig jaar op het veld op het kruispunt van de Veurselaan en de Looierslaan (1948-1970). De eerste eigen clubtent (zoals een clubhuis in die tijd nog vaak werd genoemd) werd in 1948 geopend. Dit nadat een aannemer deze voor 700 gulden had neergezet.

Devjo (Door En Voor Jongeren Opgericht) speelde op zaterdag, kenmerkend voor christelijke sportverenigingen. De club verhuisde in 1970 naar het sportpark Damsigt aan het Oosteinde, omdat v.v. Wilhelmus die daar zat, verhuisde naar het nieuwe complex Westvliet. Aan sportpark Damsigt ontwikkelde de vereniging zich verder tot een bloeiende club met een gezonde en goed geleide jeugdafdeling. Herman Verweij was er jarenlang voorzitter en zorgde voor

Tonegido ‘oud tegen nieuw’ wedstrijd met onder meer Charles Corver. Foto, jaar onbekend. Bron Facebook, Foto’s van Voorburg (ZH)

Tonegido 1, seizoen 1933 1934 met Damsigt op de achtergrond. Foto, 1934. Bron: www.dehaagsevoetbalhistorie.nl

bestuurlijke continuïteit. Door de groei was het nodig om het clubgebouw onder handen te nemen en er werd ook een jeugdhonk ingericht. Op 22 november 1975 vond onder grote belangstelling de officiële opening plaats door locoburgemeester Spaan. Devjo was trots op haar prachtige en moderne kantine. Een sportief hoogtepunt was het kampioenschap in 1994/1995 van de tweede klasse B waarna promotie naar de hoogste zaterdagklasse volgde. In 1998 fuseerde Devjo met SV Voorburg tot Forum Sport en verplaatste de club zich naar de Prins Bernardlaan. De clubkleuren waren rood met zwart. Bekende oud-leden zijn onder meer Peter Jungschläger (ex-prof), Ed Haring en Herman Kuiphof. Deze laatste woonde in de Damsigtstraat en verwierf in de jaren zestig en zeventig grote bekendheid als voetbalcommentator op de televisie. Hij voorzag onder meer de eerste finale van Feijenoord van commentaar. Toen de Europacup werd gewonnen was de voorzitter van Feijenoord overigens de heer Van Zandvliet uit de Essesteijnstraat. Na de triomf van Feijenoord wapperde een heuse stadion-Feijenoordvlag in de straat en kwam een groep fans zelfs naar het huis van de voorzitter om hem te feliciteren.

Cricket

Voorburg Cricket Club (VCC), opgericht in 1932, is een pure cricketclub en dat is uniek in Nederland. De inbreng van Damsigt was aanzienlijk. In de begintijd crickets jongens uit Damsigt, onder wie Jan en Leo Hogendoorn (van de drogisterij), ook op straat. Na de oorlog werd een bondswedstrijd georganiseerd tegen de Engelse bevrijders. Twintig jongens uit Damsigt maaiden het hele veld (van Tonedido) met eigen tuinmaaimachines en schepten de koeienvlaaien weg zodat deze match kon plaatsvinden.

De club speelde lange tijd net onder de nationale topklassen met vaak twee of drie seniorenteams en een jeugdteam. In 1972 verhuisde VCC naar sportpark Duivesteijn aan de Veurselaan. Daar kreeg de club twee velden ter beschikking en de club ontwikkelde zich sterk. Er kwam meer jeugd en het spelpeil vloog omhoog. In de jaren tachtig en negentig werd het eerste liefst viermaal kampioen en belandde uiteindelijk in de hoogste

klasse. Een ander hoogtepunt was een eigen clubhuis in 1987 in de stal van boer Koot op Duivesteijn. Dit was wederom een impuls voor het verenigingsleven. Het werd gebruikelijk dat een buitenlander VCC in de zomer kwam versterken. Een bijzondere was Andy Flower, die uitgroeide tot de beste cricketer ter wereld! De buitenlandse trainers/spelers verhoogden het speelpeil en niet zonder resultaat. In 2002 werd het landskampioenschap veroverd, een ongelooflijke prestatie. VCC leverde ook internationals, onder wie Tim de Leede, de huidige recordinternational van Nederland. In 2007 heeft VCC plaatsgemaakt voor de uitbreiding van Cartouche en een prachtige nieuwe accommodatie gekregen aan de Westvlietweg. De club blijft zich ontwikkelen en heeft nu één van de grootste jeugdafdelingen van Nederland, waarin ook een groot aantal meisjes meespeelt. VCC is zover gekomen door de ‘clubliefde’ die werd doorgegeven door een aantal cricketfamilies, zoals Van Thuijl, Kors, Mieras en De Leede.

Hockey

Cartouche begon in 1949 onder de vleugels van voetbalvereniging Wilhelmus. In de beginjaren werd gespeeld op de ‘knollentuin’ langs de Dr. Beguinlaan. Voor de hockeybond was dit geen echt hockeyveld. De bescheiden hockeyafdeling wilde graag meer op eigen benen staan en zich tot een echte hockeyclub ontwikkelen. Dat lukte toen Cartouche een veld kreeg aan de Veurselaan tussen het ‘Vissenkerkje’ en de boerderij van Koot. Eén veld met twee kleine kleedkamers en circa honderd leden, dat was de hele club, maar het was wel een hechte club die groeide en bloeide. Eerst kwam er een tweede veld ‘in de polder’ en een uitbreiding van het clubhuis met een ‘directiekeet’. In 1972 was de verbouwing van de stal van boer Koot een feit, na veel zelfwerkzaamheid. Het ledental nam steeds verder toe. In het boekje ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum staat dat als er nu nog een vijfde veld bijkwam het groeiproces voltooid zou zijn en de wachtlijst, ja toen ook al, zou kunnen worden weggewerkt. Inmiddels weten wij wel beter. De club heeft nu ongeveer 1.800 leden, van de jongste jeugd tot trimhockeyers et cetera. De dames- en herentopteams spelen op het niveau net onder de hoogste klasse. In 2014 was de club gastheer van onder andere België

en Maleisië als deelnemers aan het WK Hockey in Den Haag. De club is vastgebakken aan Damsigt. Veel leden kwamen en komen uit Damsigt, aangezien kinderen vandaar zelf naar de club kunnen lopen of fietsen.

Overige buitensporten

Naast de 'grotere' verenigingen zijn nog andere sportactiviteiten in Damsigt het vermelden waard. Zo is er al sinds de jaren zeventig de korfbalvereniging SEV (Sport en Vriendschap) actief op sportpark Duivesteijn. Deze club, opgericht in 1960, kwam oorspronkelijk uit Leidschendam als onderdeel van een multisportclub. De hechte club heeft ongeveer honderd leden en speelt met zes teams. Dit inclusief een groep Kangoeroes in de leeftijd van drie tot zes jaar. Vanaf de komst op Duivesteijn beschikt de club al over een gezellig eigen clubhuis in de voormalige stallen van boer Koot. Door de laatste aanpassingen op het sportpark heeft de club sinds 2014, als eerste korfbalclub in ons land, de beschikking over een veld 'de SEV korfbal Arena', van het nieuwe formaat.

Sinds 1994 heeft Damsigt een vrij unieke sport binnen de wijk. Toen werd namelijk Bowls Skip '94 opgericht dat ook op Duivesteijn ging spelen. Bowls is een oeroude Britse sport die in Nederland bij tachtig clubs is te spelen. Het is een balsport waarbij het erom gaat de bowls van het team zo dicht mogelijk bij de jack te rollen, net als bij het meer bekende jeu de boules. Verschil is dat de bowls veel groter zijn en niet rond, waardoor de bal met een boog kan worden gerold. Bowls Skip '94 heeft ongeveer dertig leden en is op maandagmiddag op Duivesteijn actief. De club speelt met veel plezier en neemt ook deel aan de competitie.

Honk- en softbalclub Catch werd in 2005 opgericht en verbreedde het sportaanbod nog meer. De club maakt een goede ontwikkeling door en heeft nu rond de 200 leden en zo'n twaalf teams waarbij de jeugd sterk is vertegenwoordigd. In 2014 is Catch verhuisd naar de Groene Zoom aan de Vliet waar het alle mogelijkheden heeft verder te groeien.

Damsigt heeft er met de aanleg van het Sijtwendepark

nog een fantastische sportaccommodatie bij gekregen. Hier wordt veel gesport op het kunstgrasveldje, er wordt veel hardgelopen en gevaren etc. In de winter komt het voor dat meer dan honderd kinderen van de heuvel in het park sleeën, onze eigen 'rodelbaan'. Maar ook hebben veel Damsigtenaren al een paar keer de schaatsen onder kunnen binden in het park om gezellig te schaatsen of te ijshockeyen. Damsigt heeft hierdoor sinds een aantal jaren weer een eigen schaatsplek. Vroeger was dit, tot de aanleg van Essesteijn, de tankgracht. Deze gracht werd gegraven in de Tweede Wereldoorlog en begon achter de boerderij West-Duivesteijn in het verlengde van de Dr. Beguinlaan.

Indoor

Geheel in lijn met de laatste ontwikkelingen op het gebied van nieuwe sporten heeft Damsigt ook de beschikking over liefst twee sportscholen. Green Fit is gevestigd op sportpark Duivesteijn, waar een gevarieerd aanbod is van allerlei activiteiten van fitness tot spinning en van judo tot personal training. In de Looierslaan richt Active Ladies haar sportschool zoals de naam al aangeeft exclusief op vrouwen. Toch werd al veel eerder in onze wijk indoor gesport en wel in de gymzaal van de oude Damsigtschool. Daar trainden onder meer Cartouche voor zaalhockey en ook VCC deed er indoor wintertraining. Ook kindergym en kinderballen werden ooit gegeven in deze gymzaal. De zaal was daarnaast een aantal jaren de thuisbasis voor de tafeltennisvereniging VVV, die nog steeds actief is in Leidschendam.

Cartouche Heren 1 op sportcomplex Duijvestein. Foto, 2014. Fotograaf onbekend

Enkele van de twaalf betonnen pijlers van ruim zes meter hoog die in 1972 werden geplaatst. De pijlers stonden bekend als 'het Monument van Jacobsen', zo genoemd naar de dienstdoende wethouder in die periode. Foto uit Het Binnenhof van 18 aug. 1990.

Collectie Steven Stanmeyre

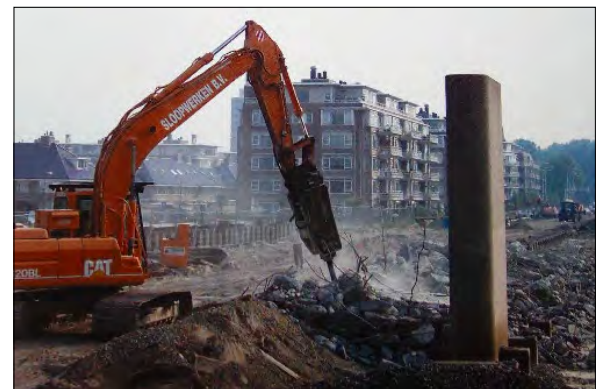
Sloop van de pilaren in januari 1999. Foto Pevry Press.

Collectie Steven Stanmeyre

Wijk- en andere verenigingen

Stichting Damsigt-Park Leeuwensteijn Hein Jan Muller

De Stichting Damsigt-Park Leeuwensteijn werd al in 1955 opgericht door een aantal wijkbewoners en was daarmee de eerste wijkorganisatie van Voorburg. Reden voor de oprichting was om bezwaar aan te tekenen tegen de bouw van een kantoorflat aan het Oosteinde, waarvan het toenmalige gemeentebestuur had aangegeven dat de locatie pal naast het voorgenomen tracé van de Verlengde Landscheidingsweg (VLW) ongeschikt

Luchtfoto van het Sijtwende Park. Fotograaf onbekend. Gemeente Leidschendam-Voorburg

Sneeuwpret in het Sijtwende Park. Foto 2013, Marlise Hof

was voor woningbouw. Dit nu schudde bewoners van beide wijken wakker. Het bezwaar maken tegen de zes meter hoge aan te leggen VLW met zes rijstroken werd het belangrijkste argument voor de oprichting en instandhouding van de stichting.

In artikel 2 van de stichtingsakte lezen we: 'De stichting heeft ten doel de instandhouding en bewaking van het leefmilieu in Voorburg en in het bijzonder in de wijken Damsigt en Park Leeuwensteijn, mede in verband met de aldaar bestaande bouw- en wegenplannen, zulks in de ruimste zin des woords'. In de ruim 40 jaar dat de stichting heeft bestaan is er nooit sprake geweest van betaald lidmaatschap. De stichting dreef op de inzet van veel vrijwilligers en op veelal spontane bijdragen van betrokken bewoners. Pas later ontstond met name in de wijk Damsigt de behoefte aan een wijkvereniging waarin de sociale, culturele en gezelligheidsaspecten waren verenigd. De woonomgeving was al geborgd in

de Stichting Damsigt-Park Leeuwensteijn. Er zijn toen fusiebesprekingen gevoerd met de Stichting Damsigt Activiteiten, die inmiddels was opgericht, maar tot een samensmelting van beide stichtingen is het nooit gekomen. Wel heeft de Stichting Damsigt-Park Leeuwensteijn de toenmalige gemeentelijke subsidie 'geschonken' aan de Stichting Damsigt Activiteiten. De plannen voor de aanleg van een verhoogde VLW waren al dusdanig ver gevorderd dat er in 1972 twaalf betonnen pijlers van ruim zes meter hoog werden geplaatst. De pijlers stonden bekend als 'het Monument van Jacobsen', zo genoemd naar de dienstdoende wethouder in die periode. Ze stonden zowel aan de Mgr. van Steelaan als aan het Oosteinde. Op 7 oktober 1985 presenteerde de stichting een alternatief voor de VLW, waaruit moest blijken dat de aanleg ervan overbodig was. Met name verbetering van de verkeersafwikkeling

op de Utrechtse Baan met zijn ongelukkige aansluiting op de Zuid-Hollandlaan en de Koningskade zou een besparing opleveren van ongeveer 300 miljoen gulden. Het

*Buurtgebouw De Boot. 1975.
Collectie Steven Stanmeyre*

*Barbecue van De Kajuit, 30
aug 1978.
Collectie Steven Stanmeyre*

rapport werd aangeboden aan de minister van verkeer en waterstaat, de provincie Zuid-Holland en de gemeentebesturen van Den Haag, Voorburg en Leidschendam. Vervolgens nam de stichting nauwgezet de door de overheid verplicht opgestelde Milieu Effect Rapportage (MER) door. Met name de verkeershinder, geluidoverlast, CO₂ en het fijnstof werden onder de loep genomen middels de interne contacten bij de betrokken ministeries en de universiteiten van Leiden en Twente.

In november 1995 werd het voorontwerpbestemmingsplan Noordelijke Randweg Haagse Regio (Norah), voorheen de Verlengde Landscheidingsweg, ter visie gelegd, waarbij de stichting een reactie heeft afgegeven. Op 3 mei 1996 is het aangepaste ontwerpbestemmingsplan ter visie gelegd en heeft de stichting haar zienswijze hierop kenbaar gemaakt. Opmerkelijk was dat Leidschenvveen nu opeens ten tonele werd gevoerd om de noodzaak van de Norah aan te tonen. De gemeente Voorburg koos ervoor om de Norah te combineren met een woningbouwlocatie, het plan Sijtwende. Hierin was er sprake van een deels overkapte randweg, die werd geïntegreerd in een nieuwe woonwijk. Toen een bouwconsortium bereid werd gevonden om dit ambitieuze plan te realiseren, waren de meeste bezwaren die de stichting had tegen de aanleg van de Norah, weggenomen; een win-winsituatie dus. De beruchte betonnen pijlers werden in januari 1999 gesloopt.

In de realisatie van de nieuwe plannen ondervonden de bewoners van met name de Dr. Beguinlaan overlast van de bouwactiviteiten. De terreinen van Devjo en Tonegido werden verplaatst en werden gebruikt voor tijdelijke opslag van grond. Oefenveldjes van Cartouche langs de Dr. Beguinlaan verdwenen en de volkstuintjes langs de wijken Park Leeuwensteijn en de Zeeheldenbuurt moesten wijken voor de aanleg van de Norah. In intensieve gesprekken met de nieuwe gemeente Leidschendam-Voorburg heeft de stichting met de buurtbewoners meegedacht om de nieuwe omgeving zo goed mogelijk vorm te geven, zoals de inpassing van Centraal Wonen (het wooncomplex op West-Duivensteijn), het verkeersluw maken van de Veurselaan, de realisatie van woningbouw rondom de verdiepte aanleg van de Norah en last

but not least het nieuwe stadspark dat tussen Damsigt en de Rodelaan kon worden gerealiseerd. Voor de meest verstedelijkte woonstad van Nederland, Voorburg, is dit een grote opsteker geweest, waarvan de bewoners van Damsigt en Park Leeuwensteijn nog dagelijks de vruchten plukken. De stichting is in 2013 opgeheven.

Stichting Damsigt Activiteiten

Peter Spannenburg

Toen mijn vrouw en ik in 1975 een huis zochten in Voorburg, fietsten we ook de wijk Damsigt in. Die zag er zo plezierig uit dat we wat later een huis kochten aan de Essesteijnstraat. We zijn nog wel verhuisd, maar nooit meer uit de wijk weggegaan.

Na een paar jaar kwamen er kinderen en raakten we wat meer betrokken bij het wijkgebeuren, zowel bij de overige bewoners als bij de georganiseerde activiteiten in de wijk. Daarbij hielp dat onze buurman betrokken was bij de Stichting Damsigt Activiteiten. Hij vertelde over wat zich daar allemaal afspeelde en vroeg mij of ik interesse had om bestuurslid te worden. Dat moet aan het eind van de jaren zeventig zijn geweest. Niet lang daarna trad ik toe tot het bestuur. De stichting bestond toen nog niet zo lang. Tegen het eind van de jaren zestig ging er een golf van democratisering en burgerparticipatie over het land. De gemeente Voorburg (toen nog) ging in de slijpstream daarvan mee en probeerde participatie van bewoners te organiseren. Een van de initiatieven was het stimuleren van wijkactiviteiten. De gemeente

*In de nacht van 4 op 5 juli 1988 brandde De Boot bijna helemaal af.
Foto's Peter Jonkman*

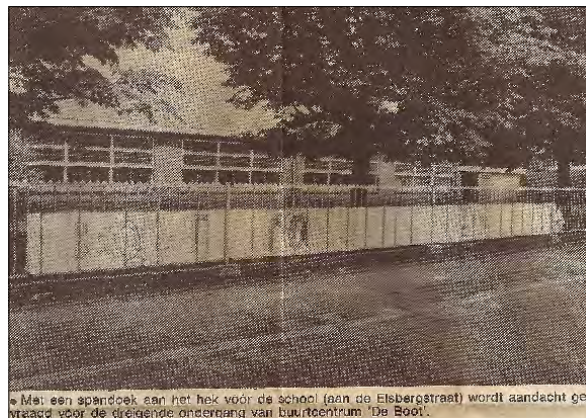

*Sloop van De Boot na de brand.
Foto's Peter Jonkman*

*Krantenknipsel: oproep voor
een nieuw wijkgebouw. Groot
Voorburg, 6 juli 1988*

*Optocht bij de opening van de
nieuwe Boot op 7 oktober 1989.
Foto Peter Jonkman*

*Opening van De Boot (7 oktober
1989). Foto Peter Jonkman*

benaderde een haar bekende actieve inwoner van de wijk Damsigt, die toen nog alleen bestond uit het gebied tussen de Looierslaan, de Veurselaan, de Rodelaan en het Oosteinde, en waarbij dan ook Park Leeuwesteijn nog min of meer behoorde, om mee te denken over de opzet. Zij was al actief in de scouting en benaderde andere wijkbewoners om een comité te vormen.

In de wijk stond toen de Damsigtschool, op de plek waar nu de nieuwere woningen aan de Elsbergstraat en de huidige Boot staan. Behalve het stenen schoolgebouw was er ook een houten noodvoorziening met drie lokalen. De in het gebouw gehuisveste ULO-school ging

in 1968 samen met de Daltonschool en er kwam een lagere school in het gebouw. De noodlokalen kwamen leeg te staan. De voortrekster, mevrouw Van Beek, en de gemeente slaagden erin een bestuur te vormen met mevrouw Koopman als eerste voorzitter en onder anderen de heren Adriaanse, Van Trigt, Goslinga, Latten en Schouten. De oprichting van de stichting vond plaats op 29 augustus 1969. Naast de Stichting Damsigt Activiteiten bestond ook de Stichting Damsigt-Park Leeuwesteijn, die ijverde voor het voorkomen van de aanleg van de huidige N14. Die stichting wierf ook donateurs in de wijk, net als de Stichting Damsigt Activiteiten. Omdat er verwarring ontstond bij de bewoners moest goed uitgelegd worden wat de twee stichtingen deden. Behalve subsidie van de gemeente werd er dus ook onder de wijkbewoners geld ingezameld. Het houten noodschoolgebouw werd het onderkomen van de stichting. Voor de verbouwing was het handig dat Chris Schouten van het aannemersbedrijf in de wijk woonde en meteen ook maar bestuurslid werd. De opening van De Boot vond plaats op 25 oktober 1969.

Na al het voorbereidende werk waren er activiteiten voor alle leeftijdsgroepen in het gebouw:

- een bejaardensoos 'De Trekschuit'
- een peuterspeelzaal 'De Boot'
- een creatieve werkplaats voor de lagereschoolkinderen op woensdagmiddag en zaterdagmorgen
- een soos voor volwassenen 'De Kajuit'
- en een jongerensoos voor tieners 'De Kano'

De jongerensoos kwam tot stand na enig gemor van de jongeren dat zij niet aan de beurt kwamen. De activiteiten van de soos liepen echter wel eens uit op nachtelijk rumoer, telefoontjes van omwonenden en lange avonden van bestuursleden die als oppassers fungeerden. Deze activiteit was dan ook geen lang leven beschoren.

Eind jaren zeventig was Leo Latten voorzitter. Leo was uiteindelijk zo lang voorzitter dat hij door een van de jongeren van de soos werd aangesproken met 'meneer De Boot'. Mijn buurman regelde, zonder bestuurslid te zijn, vooral de Koninginnedagactiviteiten. Die speelden zich de eerste jaren af op het school- annex Bootterrein totdat de animo te groot was. Toen werd het geheel verplaatst naar de Damsigtstraat tussen de Duivesteijnstraat en de Opwijkstraat. Nu is ook dat gebied alweer een aantal jaren te klein. Na enige tijd leek het ons dat er behoefte was aan een informatieblad voor de wijkbe-

woners over de activiteiten in De Boot. Samen met een andere buurtbewoner nam ik het op me om daarvoor te zorgen. De stichting beschikte al over een stencilmachine voor alle mogelijke informatieverbreiding ten behoeve van de peuterspeelzaal, De Kajuit en dergelijke. Er waren nog geen kopieerapparaten of copyshops, dus we gingen, als de kopij klaar was, aan de slag met inktrollen, vellen papier en de handgedraaide machine. Niet altijd liep alles vlekkeloos en op rolletjes; te weinig of

De Kajuit in 1977.

Foto collectie Peter Jonkman

Mosselavond in De Kajuit 1977.

Collectie Steven Stanmeyre

Barbecue van De Kajuit 1978.

Collectie Steven Stanmeyre

Barbecue van De Kajuit 1978.

Collectie Steven Stanmeyre

*Barbecue van De Kajuit 1981.
Collectie Steven Stanmeyre*

te veel inkt, het papier scheef, vlekken et cetera. Maar uiteindelijk kwam het toch altijd goed. Ik weet niet meer wanneer we precies van start gingen met het maken en verspreiden – het moet ergens begin jaren tachtig zijn geweest – en volgens mij heette het blad ‘Dam-zicht’. Een geweldige vondst natuurlijk.

In 2004 veranderde de wijkkrant van uiterlijk en van naam: de Dam-zicht werd de WijkWijzer. Tien jaar later vond er weer een belangrijke wijziging plaats: het krantje werd een heus magazine en verschijnt sinds die tijd elk kwartaal in full colour.

Brand in De Boot

In de nacht van 4 op 5 juli 1988 brandde het houten Bootgebouw geheel af en de restanten van het gebouw moesten worden gesloopt. De gemeente had toen al het voornemen om het gebouw en de school af te breken. De stichting zou daarmee haar gebouw kwijtraken en was met de gemeente verwickeld in een discussie over een alternatief. Kinderen verzamelden handtekeningen voor het behoud van de locatie en gingen zelfs gewapend met spandoeken naar een raadsvergadering. Dit speelde eind juni 1988. Boze tongen beweerden dan ook dat dit geen toeval kon zijn en dat de brand in De Boot was aangestoken. De strijd voor een (nieuw) wijkgebouw ging na de brand met extra geestdrift verder en werd gewonnen. Het nieuwe Bootgebouw werd feestelijk geopend op 7 oktober 1989.

Midden jaren negentig wilde de gemeente het gebouw afstoten vanwege bezuinigingen. Om erger te voorkomen kocht de stichting De Boot van de gemeente en veranderde in een vereniging. De huidige Wijkvereniging Damsigt is een rechtstreekse voortzetting van de Stichting Damsigt Activiteiten. Zij is nog altijd eigenaar en beheerder van De Boot en is ook op andere vlakken in de wijk actief.

Sociëteit De Kajuit

Job Fennema

Het lokaal van de peuterspeelzaal in wijkgebouw De Boot was eind 1974 hard toe aan een opknapbeurt. De ouders van de daar ondergebrachte kinderen wensten ook toen al het allerbeste voor hun kroost en hebben met vereende krachten in de avonduren het lokaal opgeknappt. Tijdens de laatste klusavond brak het besef door, dat er een prachtig resultaat was bereikt voor de peuters, maar dat de klussers niets anders restte dan een aangename herinnering aan de gezellige actie met

hamer en kwast. Daaruit kwam het idee voort in de wijk ook een ontmoetingsplaats voor volwassenen te creëren. Geopperd werd een sociëteitsvereniging te beginnen met als naam 'De Kajuit'.

Tijdens een eerste bespreking met potentiële leden op 16 januari 1975 werd een voorlopig bestuur gevormd door: Gerard van den Heuvel (voorzitter), Jacques Berkhout (penningmeester), Trees van Duyse-Hoevenaer (secretaris) en Leny Latten-Kuypers (algemeen lid). Na het beleggen van een aantal soosavonden, die met een opkomst van 35 à 40 leden geanimeerd verliepen, tekende zich de formule voor sociëteit De Kajuit af en werd een Huishoudelijk Reglement voorbereid. Op 15 mei 1975 vond de oprichtingsvergadering plaats, werd het Huishoudelijk Reglement bekrachtigd en werd het eerdergenoemde bestuur, met toevoeging van Anita Innemeer-Noot als algemeen lid, benoemd. De vereniging stelde zich tot doel een goede onderlinge verstandhouding tussen wijkbewoners te bevorderen door het om de veertien dagen beleggen van bijeenkomsten met een sociaal-cultureel karakter. De eerste barbecue vond plaats op 30 augustus 1975. Echter, omdat de gemeente geen vergunning verleende voor deze festiviteit op het plein voor De Boot, moest worden uitgeweken naar de locatie van de stichting Creatieve Jongeren Centra, aan de Veurselaan 29. Onder strikte voorwaarden en tegen betaling van 3 gulden leges, werd er vergunning verstrekt om aldaar tussen 19.00 en 21.00 uur de barbecue te laten plaatsvinden. Deze avond was een groot succes

en het begin van een lange traditie. Om de soosavonden onder de aandacht te brengen van de wijkbewoners werden affiches geplakt op de winkeldeuren van kruidenier Van Kesteren, bakker Van der Burg, loodgieter Piels en slager Van den Berg. Daarnaast kregen leden een aankondiging aan huis.

Tijdens de eerste lustrumviering in 1980, die plaatsvond in het clubhuis van Cartouche, trad het cabaretduo 'Uit de wind in de zon' op en oogstte veel succes bij de toeschouwers. Het optreden sloeg zo goed aan dat een aantal Kajuitleden daarna zelf een cabaretgezelschap vormden. Dit gezelschap met de naam KUK (Ken Uw Kajuit) legde zich erop toe actuele en vooral wijk- en soosgerelateerde zaken aan de orde te stellen. Het gezelschap werd gevormd door Dini de Leeuw, Nel van der Zee, Joyce Piepenbroek, Jacques Berkhout, Theo

*Kajuitbarbecue in 1988.
Collectie Steven Stanmeyre*

*Nieuwjaarsreceptie in De Kajuit 1990.
Collectie Steven Stanmeyre*

Senden, Peter Jonkman en Job Fennema. De teksten kwamen uit eigen koker, gezongen werd op bestaande melodieën.

Zo'n 25 jaar geleden lokte het beperkte productaanbod in de middaguren bij de bakker in de Opwijkstraat de volgende limerick uit:

Om een brood bij de bakker te kopen.
Moet je heel hard kunnen lopen.
Want kom je na twee.
Dan vind je geen snee.
Dat is potverdorie bezopen.

*Mosselavond in De Kajuit
1998.
Collectie Steven Stanmeyre*

*Carnaval in De Kajuit 1993.
Foto collectie Peter Jonkman*

Het Kajuitlied

(op de melodie van: Les Champs-Elysees)

Het is een hele tijd gelee.

Dat iemand riep: wie doet er mee?

De Boot daar in de Elsbergstraat,
is in slechte staat.

De peuterzaal is aan de beurt.

Met vijftien man is 't zo gebeurd.

Het resultaat dat mocht er zijn.

Ieder vond het fijn.

Refrein:

O, soos De Kajuit,

O, soos De Kajuit.

Het is iets waar je samen bent.

't Is los van wie of wat je bent,

een fijne meid een knappe vent.

Je voelt je content.

Het plan dat is toen snel ontstaan,
om voor volwas'nen door te gaan.

Het zou iets worden als een soos,
waar men toen voor koos.

Een club voor lieden in de buurt.

Een zaaltje in De Boot gehoord.

Het was in vijftenzeventig,

ja dat het begon.

De jaren gingen, komen, gaan.

De soos zal altijd voortbestaan.

Wij vinden dat het zo moet zijn,

vandaar het refrein.

Een hevige schok was het afbranden van het Bootgebouw in juli 1988. Op dat moment ontviel Damsigt de behuizing van alle wijkactiviteiten. Ook De Kajuit was dakloos. Gelukkig was de Voorburgsche Cricket Club aan de Veurselaan bereid, na overleg met hun voorzitter Jos Jochems, De Kajuit onderdak te verlenen tot er een nieuw wijkgebouw zou zijn. Het inwonen bij VCC leidde er zelfs toe dat leden van De Kajuit met leden van VCC de edele cricketsport hebben bedreven, dit in een

partij die voor de soosgangers vooral een les was in beschaafd applaudisseren. Onder leiding van het toenmalige bestuur van de Stichting Damsigt Activiteiten is door vele betrokkenen in de wijk actief en met succes stelling genomen tegen de huisvestingsplannen van het gemeentebestuur, die de wijkactiviteiten wilde spreiden over verschillende locaties. In oktober 1989 werd vol trots, het nieuwe wijkgebouw De Boot in gebruik genomen.

Bij de activiteiten van sociëteit De Kajuit in de achterliggende veertig jaar zijn zeker een paar honderd inwoners van Damsigt onder aangename omstandigheden met elkaar in contact gebracht. Gesteld mag worden dat sociëteit De Kajuit in wijkgebouw De Boot daarmee een positieve bijdrage heeft geleverd aan het goede woonklimaat in Damsigt.

*Cabaretgroep van De Kajuit genaamd KUK (Ken Uw Kajuit).
Collectie Steven Stanmeyre*

*Een avond in De Kajuit 1996.
Collectie Steven Stanmeyre*

Koninginnedag

Iets waar de wijk Damsigt sinds jaar en dag bekend om staat is de viering van Koninginnedag en inmiddels Koningsdag. In de beginjaren werden de festiviteiten georganiseerd op het schoolplein van de school aan de Elsbergstraat en in de Damsigtstraat. Traditioneel stonden spelletjes als koekhappen, zaklopen en sjoelen op het programma. Later kwamen daar zaken als een vos-jacht en een talentenjacht bij.

*Koninginnedag 1977.
Foto collectie Peter Jonkman*

*Koninginnedag 1978.
Foto collectie fam. Van den Hondel*

*Koninginnedag 1981.
Foto collectie Steven Stanmeyre*

In de tijd dat het terrein achter de Dr. Beguinlaan nog onbebouwd was, werden de sportvelden daar gebruikt voor voetbaltoernooitjes en andere sportieve teamactiviteiten (waarvan de strekking jaren later niet altijd helemaal duidelijk is). Later kwam er ook de befaamde vrijmarkt waar kinderen, of beter gezegd hun ouders, overtollig geworden speelgoed en andere 'rommel' kunnen slijten aan buurtbewoners, die het op hun beurt dan weer een paar jaar later op dezelfde datum van eigenaar laten verwisselen. De Damsigtstraat werd het epicentrum van de feestelijkheden, met het inmiddels legendarische Rad van Fortuin, met Theo Senden als anchorman, en de bar - met oranjebitter -, de wafels en de broodjes hamburger. Ook de optocht van Damsigt-kinderen op hun versierde fietsjes is een goede traditie geworden. De organisatie van deze dag is sinds jaren in handen van het Oranje Comité. Hun voornaamste zorg is eigenlijk om het feest niet al te succesvol te laten worden, aangezien juist het kleinschalige en niet-commerciële karakter de dag in Damsigt zo uniek maakt. Desalniettemin heeft de vrijmarkt zich inmiddels uitgestrekt tot ver in de Opwijkstraat en doet de kinderfietsjesoptocht ook de Verzetsheldenwijk aan. Opvallend is het, dat er de dag erna geen spoor meer te bekennen is van al het feestgedruis. Ook in het opruimen en schoonmaken van haar straten is Damsigt dus succesvol.

*Koninginnedag 1993 zevenkamp.
Collectie Steven Stanmeyre*

*Theo Senden bij het Rad van
Avontuur. Koninginnedag
1992.
Collectie Steven Stanmeyre*

jaren zeventig

1977

1977

1978

1978

1980

1978

1979

*Impressie van Koninginnedag
door de jaren heen.
Foto's Peter Jonkman,
familie Van den Hondel,
Steven Stanmeyre,
familie Blokland-Overvliet en
Marlise Hof*

Noten en bronnen

Noten

Damsigt, een Voorburgse buitenplaats met een middeleeuws verleden (p. 7)

- 1 In het Voorburgse memorieboek werden genoteerd de bezittingen en jaarlijkse opbrengsten van de katholieke kerk en de Heilige Geest ofwel de katholieke armenzorg. Het memorieboek werd bijgehouden vanaf 1435 tot circa 1566.
- 2 Bert van der Valk, 'Het prehistorische landschap tussen Oude Rijn en Maas [...]', in: *Forum Hadriani* (2006), p. 22-24.
- 3 Daan Raemaekers, 'Prehistorische bewoning. Vlaardingergroep, Bronstijd en IJzertijd', in: *Forum Hadriani* (2006), p. 28.
- 4 Alexandra Oostdijk, 'Een houten hamer uit de bronstijd', in: *Historisch Voorburg* (jrg. 15, nr. 2, 2009), p. 15-16. De houten hamer is de oudste die ooit in Nederland werd gevonden.
- 5 Zie over deze en andere opgravingen: W. de Jonge en de Archeologische Werkgroep Voorburg, *Op weg naar Sytwende* (2001), met name p. 49-51.
- 6 Zie over de Cananefaten: Jos Bazelmans en Wilco de Jonge, 'Wie waren de Cananefaten?', in: *Forum Hadriani* (2006), p. 35-56.
- 7 Of Forum Hadriani als hoofdstad der Cananefaten stadsrechten kreeg in 151 na Christus, het jaar dat op een teruggevonden mijlpaal staat vermeld, of wellicht al eerder, bijvoorbeeld tijdens het bezoek van keizer Hadrianus in 122 na Christus, is nog steeds een punt van discussie. Zie hierover: J.A. Waasdorp, *III M.P. naar M.A.C. Romeinse mijlpalen en wegen* (2003), p. 57-59.
- 8 Tijdens rioolwerkzaamheden in mei 2015 werden aan de noordkant van de Vliet ter hoogte van de huidige wijk Damsigt, in de Dokter van der Stamstraat, tussen de Oude Trambaan en de Voorburgseweg, sporen gevonden van de circa 12 meter brede gracht van Corbulo.
- 9 Recent onderzoek laat zien dat de Vliet bij Leidschendam iets zuidelijker liep dan de oude Corbulogracht.
- 10 C. Postma, *Het hoogheemraadschap van Delfland in de middeleeuwen* (1989), p. 19. Zie eveneens W. de Jonge en de Archeologische Werkgroep Voorburg, *Op weg naar Sytwende* (2001), p. 7.
- 11 Zie over de Elsberg: Mr. Simon van Leeuwen, *Costumen, keuren ende ordonantien van het baljuschap ende lande van Rijnland* (1667), p. 29. Zie eveneens: Wilco de Jonge, 'De Elsberg. Van heidens heiligdom tot de berg van koning Eseloor?' in: *Forum Hadriani* (2006), p. 195-201.
- 12 W. de Jonge en de Archeologische Werkgroep Voorburg, *Op weg naar Sytwende* (2001), p. 8.
- 13 Mr. Simon van Leeuwen ziet in de naam Voorburg vooral een verwijzing naar 'voorgeburgte'. Zo vermeldt hij op p. 25 van zijn *Costumen, keuren ende ordonantien van het baljuschap ende lande van Rijnland* (1667) dat aan het begin van de Vliet 'den Burg tot Leyden' was gesticht, waarna halverwege de Vliet het dorp van Voorburg ontstond als een 'voorgeburgte' [van Leiden]. Gabriël Gorris e.a. veronderstellen in hun *Dorp aan de Vliet* (1953) op p. 29-30 dat het woord Fore duidt op een bosrijke omgeving.
- 14 Zie over de Elsberg en de processie: Mr. Simon van Leeuwen, *Costumen, keuren ende ordonantien van het baljuschap ende lande van Rijnland* (1667), p. 29. Zie eveneens: Wilco de Jonge, 'De Elsberg. Van heidens heiligdom tot de berg van koning Eseloor?' in: *Forum Hadriani* (2006), p. 195-201. De kapel op de Elsberg werd vermoedelijk circa 1573 vernield door de Spanjaarden in verband met de verdediging van de stad Leiden. Vanaf 1618 werd ook de Elsberg afgegraven.
- 15 Zie over de ontginningen van de veengronden bij Voorburg: W. de Jonge en de Archeologische Werkgroep Voorburg, *Op weg naar Sytwende* (2001), p. 15-19.
- 16 Zie voor de opgravingen bij de Veurselaan: W. de Jonge en de Archeologische Werkgroep Voorburg, *Op weg naar Sytwende* (2001), p. 49-51. Zie over Duivesteyn: Wilco de Jonge, 'De Duivesteynen', in: *Boerderijen in Voorburg*, Historisch Voorburg, jaargang 9, nummer 2 (2003), p. 101-126.
- 17 Sytwende is een samenvoeging van 'wende' dat waterkering betekent en 'syt' dat zoveel betekent als zijdelings. De waterkerende dijk staat immers dwars op de duinruggen. Ook kan het aanduiden dat dit een waterkering is aan de rand van het gebied dat wordt beschermd. In archiefstukken komt deze Sytwende tussen Wasse naar en Veur onder verschillende namen voor waaronder Zijdwinde en Ovenzijdwinde of Hoevenzijdewind. 'Oven' of 'hoeven' is in dit verband een verbastering van 'boven', aangevend dat deze Sytwende boven ligt, dus voor het gebied dat wordt beschermd.
- 18 Zie over graaf Willem I en zijn activiteiten voor een betere waterbeheersing: S.J. Fockema Andreae, *Willem I, graaf van Holland, 1203-1222, en de Hollandse hoogheemraadschappen* (1954), met

- name p. 45-48 en 61. In 1323 werd de Sytwende in opdracht van graaf Willem III verlengd tot aan Schieland. Zie over deze landscheiding: C. Postma, *Het hoogheemraadschap van Delfland in de middeleeuwen* (1989), p. 241-259, alsmede J.L. van der Gouw, *De landscheidingen tussen Delfland, Rijnland en Schieland* (1987).
- 19 Het in 1255 ontstane Hoogheemraadschap Rijnland kreeg de zorg voor het waterbeheer in Rijnland, het Hoogheemraadschap Delfland dat in 1289 in het leven werd geroepen, had het beheer over Delfland. Toen begin vijftiende eeuw de grond in Delfland zo sterk was gezakt, werden molens geplaatst om voor een goede waterafvoer in de omdijkte polders zorg te dragen.
- 20 J.G.J. van Booma, *Dit is 't memoriboec van Voirburch* (1991), p. 115. Het Heilige Geestgilde was belast met de armenzorg. Het Onze lieve Vrouwegilde streefde naar het behartigen van het zielenheil en de begrafenissen van overleden medebroeders- en zusters. Een schild is een Hollandse munt met een goudgehalte van 70%.
- 21 Een hont is evenals een morgen een oude oppervlaktemaat. In Voorburg golden de Rijnlandse maten waarbij 1 morgen = 6 hont = 600 roeden = 0,8516 ha.
- 22 Warmoezenier wordt ook wel geschreven als warmoezier. Van origine is een warmoezenier een kweker van bladgroenten die tot 'moes' werden gekookt. Later werd de betekenis meer die van een tuinder, die niet alleen ook andere groenten en fruit teelde, zoals komkommers, radijs, aardbeien en meloenen, maar bijvoorbeeld ook aardappelen verbouwde.
- 23 Hoogheemraadschap van Delfland, *Delflands kaarten belicht* (2000), p. 53.
- 24 Zie voor de instelling van deze rente door Katrijn Doedens: J.G.J. van Booma, *Dit is 't memoriboec van Voirburch* (1991), p. 72 nummer 2: en p. 102, nummer 157. De rente voor de kerk was 'tien groot' en die voor de Heilige Geestarmen 'drie schellingen'.
- 25 J.G.J. van Booma, *Dit is 't memoriboec van Voirburch* (1991), p. 85 en 86.
- 26 De belastingregisters bevinden zich in het Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg (GALV), Oud Archief Voorburg (OAVb), ondergebracht bij het Haags Gemeentearchief (HGA).
- 27 Zie over de familie Van Soutelande ofwel Zoutelande: M. Thierry de Bye Dolleman, 'Het geslacht Van Soutelande', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* (deel XIX, 1965), p. 134-157.
- 28 Zie bijvoorbeeld de huwelijksakte van Cornelis van Soutelande, waarin hij wordt aangeduid als Cornelis van Soutelande Gilliszoon. Deze huwelijksakte gedateerd 25 augustus 1555, staat afgedrukt in *De Nederlandsche Leeuw* (1892), p. 18.
- 29 Kathryn van der Graft werd begraven in de Haarlemse Sint Bavo.
- Na haar overlijden huwde Willem Jelysz ten tweede met Zoete van de Werve, een kleindochter van Jan Ruychrok van de (Rijswijkse) Werve.
- 30 Het altaarstuk met Willem Jelyszoon is eigendom van het Amsterdamse Rijksmuseum. De panelen met Willem Jelyszoon en zijn echtgenote zijn thans in bruikleen bij het Stedelijk Museum Alkmaar. Zie hierover: M. Thierry de Bye Dolleman, 'Het geslacht Van Soutelande', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* (deel XIX, 1965), p. 134-140. Zie eveneens www.rijksmuseum.nl en www.memo.hum.uu.nl. Overigens is de mogelijkheid ook aanwezig dat het altaarstuk niet in opdracht van Jelysz werd vervaardigd maar in opdracht van Willem Jelyszoon zelf, bijvoorbeeld kort na het overlijden van zijn echtgenote Kathryn in 1491.
- 31 Voor zover in de archieven is na te gaan was uit het huwelijk van Willem Jelyszoon en Kathryn van der Graft maar één zoon geboren. Wie de overige personen op de twee panelen zijn, is onduidelijk. Wellicht dat het middenpaneel dit raadsel had kunnen oplossen, maar dit is helaas verdwenen, vermoedelijk vernietigd tijdens de Beeldenstorm. Dat de twee zijpanelen wel bewaard bleven is wellicht te danken aan het tijdig in veiligheid brengen van deze panelen door familieleden van de afgebeelde personen.
- 32 Op 24 november 1522 liet Jelysz van Soutelande huwelijksvoorwaarden opstellen voor zijn huwelijk met Geertruyt Plumeon. Hoewel hij evenals zijn voorvaders veelal Jelysz wordt genoemd, is ook deze akte een voorbeeld waarin hij Mr. Gillis wordt genoemd.
- 33 Deze vier zonen waren: Oude Willem, Pieter, de eerdergenoemde Cornelis en Jonge Willem.
- 34 Na het overlijden van zijn eerste vrouw hertrouwde Cornelis met Ida van Heemskerck, waarschijnlijk zonder kinderen bij haar te verwekken.
- 35 Deze korte samenvatting van het gebeurde is geciteerd uit M. Thierry de Bye Dolleman, 'Het geslacht Van Soutelande', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* (deel XIX, 1965), p. 145.
- 36 Zie over dit proces het eerder genoemde artikel van M. Thierry de Bye Dolleman, 'Het geslacht Van Soutelande', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* (deel XIX, 1965), p. 145-146. De vonnissen in deze rechtszaak zijn te vinden op het Nationaal Archief (NA), Hof van Holland, inv. nr. 520, sententies nr. 242, 243 en 244.
- 37 In het kohier van de Tiende Penning van 1544 wordt Dirck Cop Aem nog steeds genoemd: negen morgen met een woning. Uit het vervolg blijkt deze negen morgen te bestaan uit zes van Van Soutelande en drie van elders.

- 38 Zie over deze overlast door rondtrekkende soldaten: J. Smit, *Den Haag in den Geuzentijd* (1922) en W.A. Belaerts van Blokland, 'Wassenaar in den Geuzentijd', in: *Leidsch Jaarboekje* (1931).
- 39 Ambachtsbewaarders waren meestal twee ingezetenen, gekozen door hun ambachtsgenoten en onder andere belast met de zorg voor de goederen en de verplichtingen van het ambacht waaronder de omslag en inning van belastingen en het doen van bepaalde uitgaven. Zij vertegenwoordigden het ambacht ook tegenover de ambachtshoofd. Als bewaarders van het ambacht was het hun plicht twisten te voorkomen, veten te verzoenen en vechtenden te scheiden.
- 40 Hoogheemraadschap van Delfland, Oud-archief, inv.nr. 5590.
- 41 Een vaandel is een bij elkaar behorende groep soldaten.
- 42 Zie over de rol van deze met het leger meetrekkende soldatenvrouwen onder anderen Geoffrey Parker, *Het Spaanse leger in de Lage Landen* (1978), p. 170-172.
- 43 Zie over de in 1572 en 1573 gemaakte kosten ten behoeve van Spaanse soldaten: OAVb, inv.nr. 38-28 en 38-29.
- 44 Deze schans schuin tegenover het latere Damzigt lag op de plek waar nu de Nieuwstraat samenkomt met de Delftsekade. Op de kaart van Kruikius uit 1712 is een buitentje te zien dat dicht bij en een stukje links van deze plek lag en werd aangeduid als 'De Schans'. Zie over de schansen bij de Leytse dam: Hendrik Brouwer Schut, 'Rumoer aan den Leijtschendam', in: *Erfgoed Leidschendam* (1995). Uit het vervolg zal blijken dat een latere eigenaar van Damzigt een stukje teelland genaamd De Schans in eigendom heeft gehad.
- 45 De twaalf Voorburgse burens die op 8 september 1574 hun handtekeningen zetten waren: Cors Lourisz, Cornelis Dircksz, Lenaert Dammasz, Gerrit Dircksz, Pieter Lourisz, oude Claes Schrevelsz, jonge Claes Schrevelsz, Ijsbrant Aemsz, Cornelis Pietersz, Pieter Cornelisz, Gerrit Lourisz en Pieter Adriaensz.
- 46 Zie als voorbeeld van zo'n theekoepel bij een boerderij de kaart van de Vliet gemaakt door Pieter Florisz van der Sallem op 20 februari 1649 ten verzoek van 'Mouris Gerritsz Bossvliet', afgedrukt in Kees van der Leer, 'Marianne, een Oranjeprinses trouw tot in de dood', in: *Historisch Voorburg* (jrg. 4 nr. 2, 1998), p. 26.
- 47 GALV, Oud Rechterlijk Archief Voorburg (ORAVb), inv. nr. 1, fol. 20-20vso, 17 april 1602.
- 48 Deze vier kinderen waren Johan, omstreeks 1592 gehuwd met Cunera Hanneman, Adriana, Geertruyt, gehuwd met Philips van Zousten en Maria, getrouwd met Quirijn van Zousten. Dat deze vier kinderen bij de verdeling van de erfenis circa 1595 nog in leven waren blijkt uit het feit dat zij in 1624 bij de verdeling van een andere erfenis nog steeds in leven waren. Onduidelijk is of ook Gillis, de oudste zoon, in 1595 nog leefde. Zie hierover: M. Thierry de Bye Dolleman, 'Het geslacht Van Soutelande', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* (deel XIX, 1965), p. 152. Deze auteur vermeldt tevens dat Johan op 20 april 1628 werd begraven in de St. Jacobskerk van Den Haag. Over Adriana worden geen verdere gegevens vermeld.
- 49 Wellicht kwam deze familie Jacobsz oorspronkelijk uit Haastrecht, waardoor deze achternaam voor de hand lag.
- 50 Zie hiervoor de hierna nog te noemen verkoopakte van 1682. Zie over de familie Van Haestrecht eveneens: E.G.P. van Haaster-Landzaat en ir. J.J. Duivenvoorden, 'Stamreeks van Haaster (Voorburg-DeZilk)', in: *Hollandse Stam- en Naamreeksen* (1988), p. 119-128. De omschrijving van Damzigt in 1602 op p. 119 in deze publicatie werd geciteerd uit A.W. de Vink, 'Voorburgsche buitenplaatsen', in: *Jaarboek Die Haghe* (1903), p. 276 en 380. Deze omschrijving is echter onjuist, gezien de tekst van de akte uit 1602.
- 51 Deze kinderen waren Jacob, Jannitge, Jan, Claasge, Cornelis en Maertge.
- 52 Th.P. van Zijl, 'Kwartierstaat Van Zijl/Van Gaalen', in: *Ons Voorgeslacht* (1989), p. 420 vermeldt dat Jasper Jacobsz vóór 16 december 1620 moet zijn overleden. Tevens geeft hij aan dat zijn echtgenote Maertge vóór 1 februari 1640 stierf. Dit laatste is onjuist aangezien Maertge Jansdochter op 1 februari 1646 nog een testament maakt. Zie volgende noot.
- 53 De akte van 1682 waaraan deze informatie is ontleend verwijst naar een testament van Maertge Jans, weduwe van wijlen Jasper Jacobsz, door notaris Jan van Leeuwen op 1 februari 1646 verleden.
- 54 Een piekenier is een soldaat die vocht met een lans. Een vaandrig is een (lage) legerofficier.
- 55 NA, toeg.nr. 3.01.04.01, inv.nr. 1355-35, fol. 4.
- 56 Zie GALV, OAVb, inv.nr. 83, lijst van personen in Voorburg die in het kohier van de 20ste penning voorkomen, 1672 en 1674.
- 57 De akte van 1682 noemt een akte van scheiding van 19 februari 1671 voor notaris Johan Nanius te Den Haag en een van 19 juni 1676 voor Willem van Willert, notaris te Den Haag.
- 58 Zie noot 21: 1 morgen = 6 hont = 600 roeden = 0,8516 ha.
- 59 Zie over deze Sydewoning: Hendrik Brouwer Schut, *Veur, een dynastische woon- en werkplek* (1987), p. 64-69. Cornelis Jaspersz van Haestrecht koopt omstreeks 1668 (dus kort voor zijn overlijden) deze Sydewoning, waarna het geërfd wordt door zijn zoon Jasper Cornelisz. In 1724 krijgt diens zoon Cornelis Jaspersz de Sydewoning 'aanbedeeld'. Pas in 1795 zou deze woning aan een derde worden verkocht en zo uit handen van de familie Van Haestrecht

- geraken.
- 60 Zie over dit spoedberaad Gabriël Gorris e.a., *Dorp aan de Vliet* (1953) p. 130-133.
- 61 Inmiddels was ook zus Jannitge overleden. Op het moment van de verkoop waren dus eigenaren: Jan voor de ene helft, alsmede dezelfde Jan, Cornelis, Jasper en de kinderen van Jannitge gezamenlijk voor de andere helft, verkregen uit de erfenis van Annitge. De overdrachtsakte somt uitvoerig de familieverhoudingen op en de wijze waarop de eigendomsverhoudingen waren ontstaan vanaf grootmoeder Maertge Jans, de weduwe van Jasper Jacobsz.
- 62 Zie over deze en andere watermolens: Kees van der Leer, 'Tsaar Peter de Grote in Voorburg', in: *Historisch Voorburg* (jrg. 20, nr. 1, 2014), p. 14-15.
- 63 GALV, (ORAVb), inv. 11, fol. 53-53vso, 14 november 1682. De akte vermeldt dat de hofstede was gelegen in het Oosteinde van Voorburg, belend ten oosten de gezamenlijke vaarsloot met daar tegenover Pieter Daens Hoogelant, aan de zuidkant de Vliet, aan de westkant Dirck Claesz van Rhijn en Cornelis Simonsz kinderen en ten noorden de Heerweg. Overigens blijkt uit een hierna nog te noemen document van zo'n 134 jaar later, dat toen het hier genoemde bezit van Pieter Daens Hoogelant aan de andere kant van de Vaarsloot bij Damzigt was gevoegd. Zie beschrijving en verdeling boedel Aletta Johanna le Leu de Wilhem, 21 november 1816.
- 64 Het is opmerkelijk dat veel kopers van boerderijen en buitenplaatsen in die tijd dit beroep uitoefenden. Andere voorbeelden van hofsteden met eigenaren die sollicitateur militair waren: Vrijburg, Heldenburg, en Noordenburg.
- 65 Zie over de familie Don(c)k: A.H. Drijfhout van Hooff, 'Parenteel van Joost Wouters Pels', in: *De Nederlandsche Leeuw* (1960), kol. 172-177. De dertien kinderen die werden geboren uit het huwelijk van vader Gerrit en Magdalena Pels waren:
1. Gualterus (Wouter) (?-1706, huwt 1660 Margaretha Brakman), 2. Catharina (1645?-1717, huwt 1677 ds. Johannes Guillermet), 3. Gerrit (1639, jong overleden?), 4. Judith (1642-vóór 1607, huwt 1666 Christiaan Bos), 5. Daniel (1644, jong overleden), 6. naamloos kind (1645, jong overleden), 7. Sara (1648, jong overleden), 8. Magdalena (1649, jong overleden), 9. Magdalena (1659-1721, huwt 1e 1675 Johan van Neck, 2e 1683 ds. Petrus Vertraten), 10. Maria (1652-1729, huwt 1e 1674 Govert Muller en 2e 1695 Johannes Noppen), 11. Elisabeth (1653-1713, huwt 1677 Anthony van Hardenbroek), 12. Sara (1654-1716, bleef ongehuwd), 13. Cornelia (1658-1716, huwt 1678 Isaac Lense). Deze gegevens zijn ontleend aan een 'familiergister' dat in september 1738 werd samengesteld door Mr. J.F. Drijfhout.
- 66 Dat Gualterus Donck de buitenplaats Damzigt heeft aangelegd staat vermeld in het familiergister van september 1738 dat in de vorige noot werd vermeld. Het Voorburgse verpondingsboek van 1704 vermeldt de afbraak van het oude bouwhuis, maar dit register liep met dit soort vermeldingen soms jaren achter.
- 67 A.W. de Vink, 'Voorburgsche buitenplaatsen', in: *Jaarboek Die Haghe* (1903), vermeldt op p. 275 ten onrechte dat de zes kinderen van Gualterus de erfgenamen waren. Uit het eerder geciteerde familiergister blijkt echter dat dit niet de kinderen, maar de zussen van de kinderloos overledene waren. Deze zes zussen-erfgenamen heetten Catharina, Magdalena, Maria, Elisabeth, Sara en Cornelia Donck.
- 68 GALV, ORAVb, inv. nr. 12, fol. 89vso-90.
- 69 Deze boerenhofstede aan de oostzijde van Damzigt zou later ook tijdelijk bij Damzigt worden gevoegd. Zie hierover een nog te bespreken taxatie uit februari 1816.
- 70 Rechts boven de tweede paal naast Damzigt staat een derde paal getekend. Deze derde paal staat, zoals eerder vermeld, anno 2015 nog steeds op de aangegeven plek, tegenwoordig een hoek in de kruising van de Looierslaan met de Voorburgseweg. Zoals beschreven markeren deze palen de grens tussen Voorburg en Veur, grotendeels samenvallend met de oude Sytwendedijk. Een stuk naar rechts is overigens op de kaart met een stippellijn het nieuwe kronkelige Sijtwendetracé van na de duinafgraving ingetekend.
- 71 Dit blijkt onder andere uit een beschrijving van 1719. Verder zal uit het vervolg blijken dat deze bijgebouwen pas omstreeks 1963 werden afgebroken. Daarbij stond het witte gebouw aan de westkant toen bekend als het koetshuis en het huis aan de andere kant werd het tuinmanshuis genoemd.
- 72 Uit het vervolg zal blijken dat deze linker strook in 1751 bij Damzigt zou worden gevoegd.
- 73 Braakland is braakliggende grond. Ceres is de godin van de akkerbouw en in het bijzonder van graan.
- 74 De Bye laat bij zijn verwijzing naar het water van de Vliet Van Amerongen 'naar Apollo's snaren tasten', wellicht een verwijzing naar zijn muzikaliteit. Apollo is de god van de muziek.
- 75 Schuylenburch wordt in diverse documenten ook geschreven als Schuijlenburch.
- 76 Willem van Schuylenburch leefde van 1646 tot 1707, Anthonetta van der Wielen van 1653 tot 1710.
- 77 Zie over het huis aan de Lange Vijverberg, thans nummer 8: Rob van Zoest en Sander van Eck, *Huis Schuylenburch* (1988). Zie over het huis aan het Lange Voorhout: Thera Wijsenbeek-Olthuis (red.), *Het Lange Voorhout* (1998), p. 247 onder LV3, samen met LV1, pand

- II. Het betreffende huis stond aan de zuidwestkant van het Lange Voorhout, tegenover de Kloosterkerk.
- 78 Zie voor de familie Van Schuylenburch: Jhr. H.H. Roel, 'Bijdragen tot de genealogie van Schuylenburch', in: *De Nederlandsche Leeuw* (1906), kol. 123 e.v. Kinderen uit het huwelijk van Willem van Schuylenburch en Anthonetta van der Wielen waren:
1. Mr. Adriaan (1674-1697). Hij huwde 1e in 1695 Cornelia Soetens en 2e in 1700 Brigitta Catharina Rooseboom.
 2. Mr. Johannes (1675-1708). Hij huwde 1e in 1697 Elisabeth de Hochepped en 2e in 1713 Cornelia Jacoba Kemp. Uit dit tweede huwelijk werd onder anderen geboren Athonetta, de eigenaresse van de Voorburgse buitenplaats Noordervliet.
 3. Maria Catharina (1677-1739). Zij huwde in 1699 Mr. Nicolaas Dierquens.
 4. Mr. Willem Hendrik (1681-1757). Hij huwde in 1711 Aletta Johanna van Heemskerck (1691-1748).
 5. Mr. Cornelis (1683-1763). Hij huwde in 1712 Martha Catharina Kemp.
 6. Anna Margaretha (1684-1685).
 7. Johan Theobald (1686-1686).
 8. Anna Petronella (1693-1766). Zij huwde in 1712 Mr. Jan Henry van Heemskerck.
- 79 Zie over dit 'Engelse comptoir': Mr. W.J.M. Benschop, *Het postwезen van 's Gravenhage in derdehalve eeuw* (1951), p. 52-57 en 209.
- 80 Aletta Johanna van Heemskerck (1691-1748) was een dochter van Coenraad van Heemskerck en Cornelia Pauw. Zij had een oudere zus Hillegonda Cornelia (1682-1741) en een broer Jan Henri (1689-1730). Zie www.genealogieonline.nl.
- 81 De kinderen van Hendrik Willem van Schuijlenburg en Aletta Johanna van Heemskerck waren: 1. Mr. Coenraad (1714-1754). Hij huwde in 1741 Cornelia Maria Clant Schatter (1724-1802).
- 2. Anthonetta (1717-1773). Zij huwde in 1736 Mr. Jacob van Byemont (1708-1773).
- 3. Mr. Willem (1719-1738). Bleef ongehuwd.
- 4. Cornelia Hillegonda (1723-1765). Zij huwde in 1742 Mr. Jan Teding van Berkhout (1713-1766).
- 5. Cornelia Jacoba (1727-1795). Zij huwde in 1743 Mr. Jacob Gael (1720-1780).
- 6. Maria Catharina van Schuylenburch (1732-1790). Zij huwde in 1752 Mr. Coenraad Le Leu de Wilhem (1732-1801).

82 Voor de Persoonlijke Quotisatie, zie: NA, Finantie van Holland, PQ 1742, nr. 2031. Zie eveneens: Thera Wijsenbeek-Olthuis (red.), *Het Lange Voorhout* (1998), p. 133.

83 Een van zijn koetsiers heette Nicolaas Purch. Deze woonde eveneens aan het Lange Voorhout, maar had zijn geld op een onverstandige manier uitgeleend, waardoor hij in 1745 in zeer armoedige toestand stierf. Zie over hem: Thera Wijsenbeek-Olthuis (red.), *Het Lange Voorhout* (1998), p. 110 en p. 133.

84 NA, toeg.nr. 3.20.59, inv.nr. 1062.

85 Tot de andere onroerende goederen behoren het huis aan de Hooge Nieuwstraat, dat was verhuurd, evenals een van de twee koetshuizen aan het Korte Bos en een perceel land in het Prinseland. Hetzelfde gold voor een huis met schuur, een stuk dijk en vijf percelen land in de Starrevaartpolder tussen de Stompwijkerweg en de Vliet.

86 De namen van de taxateurs worden vermeld op de lijsten die mede-executeur Jacob Gael bijhield van de ontvangsten en uitgaven betreffende de boedel. NA, toeg.nr. 3.20.59, inv.nr. 1063.

87 Anthoni van Leeuwenhoek beschreef in zijn boek *Ontledingen en ontdekkingen van de onsigbare verborgentheden* (1685) de zoutkristallen die hij had gezien in de Hogmer wijnen en concludeerde dat hierdoor de houdbaarheid toenam en dat deze wijnen niet de oorzaak konden zijn van jicht.

88 Wat een erfgenaam minder aan goederen had toebedeeld gekregen, werd bijgepast in de vorm van kasgeld uit de boedel. Aldus was tot nu toe in totaal f 413.419 uit de boedel verdeeld. Maar er was nog meer aan onroerend goed, effecten en dergelijke met een niet onaanzienlijke waarde van f 1.340.000. Dat werd vervolgens eveneens via loting toegewezen. Dit leverde elke erfgenaam nog eens f 268.000 op.

89 Voor een volledige opsomming van het interieur, zie: HGA, Notarieel Archief, inv.nr. 2104, akte 58, 20 december 1757.

90 Rob van Zoest en Sander van Eck, *Huis Schuylenburch* (1988) vermelden als belangrijkste kunstenaars die Cornelis van Schuylenburch engageerde: architect Daniël Marot, stucwerker en aannemer Giovanni Battista Luraghi en de kunstschilders Jacob de Wit, Mattheus Terwesten, Abraham Bisschop, Johan van Gool en Caspar Pieter Verbruggen II.

91 Mondelinge mededeling familie De Koning.

92 Voorbeelden van velouté-zeildoekbehang zijn nog aanwezig in het Groninger Museum en in Museum Huis van Gijn in Dordrecht.

93 Damast is een zijden stof met patronen in dezelfde kleur als de stof.

94 Trijp is fluweel met een korte pool van mohair.

95 Een peluw is een langwerpige kussen, sits is handbeschilderd katoen, seras is veelkleurig katoen of zijde.

96 Armozijn is een zijden stof.

97 GALV, ORAVb, inv.nr. 13, fol. 199-200, 25 oktober 1751. Dit bos werd gekocht van de erfgenamen van Joan Gerard van Oldenbarnevelt genaemt Tulling. Als belendingen staan genoteerd: ten oosten de koper [dus Damzig], ten zuiden de Vliet en ten westen en noorden Jonkheer Van Alckemade [Leeuwensteyn].

98 Met dank aan Henk Boers, hortulanus Huygensmuseum Hofwijck, voor de hulp bij de interpretatie van de botanische oud-Nederland-

- se namen in de inventarislijst van Damzigt.
- 99 Een veenmol is een voor planten schadelijke krekkel die wortels en bladeren eet en evenals een mol gangen graaft en de grond omwoelt.
- 100 Zie de eerder genoemde lijsten die mede-executeur Jacob Gael bijhield van de ontvangsten en uitgaven betreffende de boedel NA, toeg.nr. 3.20.59, inv.nr. 1063. In de uitgaven voor Damzigt komen vermoedelijk veel namen voor van diverse Voorburgse winkeliers en ambachtslieden.
- 101 Voor de inventarislijsten van de orangerie en tuinsieraden, zie: HGA, Notarieel Archief, inv.nr. 2104, akte 58, 20 december 1757.
- 102 Anthonetta breidde haar buitenplaats al snel uit door de aankoop van het ernaast gelegen buitentje Welgelegen. Vooral de daarbij behorende kassen voor het kweken van exotische vruchten als ananassen en perziken hadden haar speciale belangstelling. Interessant is ook haar correspondentie met Arnout Vosmaer, de directeur van de menagerie de Voorburgse Loo, over de ruil van dieren uit hun menagerieën. Zie voor het verhaal van Anthonetta van Schuylenburch, haar Voorburgse menagerie en haar correspondentie met Arnout Vosmaer, alsmede de dieren op de Voorburgse Loo: Kees van der Leer, *Historische wandelingen in Voorburg en omgeving. Met grafiekcollectie van Gerard Duijvestein* (2001), p. 99-167. Zie voor de geschiedenis van Noordervliet en Welgelegen: Kees van der Leer, 'Kleine kroniek van Noordervliet', in: *Marianne, een Oranje-prinses, trouw tot in de dood* (1998), p. 59-67.
- 103 Zie over de familie Le Leu de Wilhem: Jhr. Mr. C.C. van Valkenburg, 'Het regentengeslacht (Le Leu) de Wilhem', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau de Genealogie* (1971), p. 132-180.
- 104 Volgens de toenmalige nummering woonde Christiaan Willem van Boetzelaer en zijn gezin aan het Lange Voorhout wijk I nummer 264, tegenwoordig Lange Voorhout 15. Zie over dit huis: Thera Wijsenbeek-Olthuis (red.), *Het Lange Voorhout* (1998), p. 250 onder LV15.
- 105 Zie over de familie Van (den) Boetzelaer: J.W. des Tombe en C.W.L. van Boetzelaer, *Het geslacht Van den Boetzelaer* (1969). De kinderen van Christiaan Willem van Boetzelaer en Aletta Johanna le Leu de Wilhem waren: Maria Catharina (1771-1836), Nicolaas Jacob Godefroy (1772-1805), Elisabeth Diederica Magdalena (1774-1823), Coenraad Carel Vincent (1776-1845) en Willem Gustaaf Jacob (1782-1853).
- 106 Bedoelde tekening van H. van der Lee is gedateerd 1803. De kas-teelachtige weergave van Leeuwensteyn en de aanwezigheid van de Alckemadebrug, die vermoedelijk in 1803 niet meer bestond, wijst op een historiserende weergave van genoemde twee elementen. De beschreven tuin en koepel van Damzigt kunnen daarente-
gen zeer goed de situatie van dat moment weergeven.
- 107 Zie voor dit testament: Het Utrechts Archief (HUA), toeg.nr. 32, inv. nr. 107. Zie voor de huwelijkse voorwaarden inv.nr. 106.
- 108 Zie voor dit overlijdensbericht: HUA, toeg.nr. 32, inv.nr. 108.
- 109 Zie voor dit gedicht: HUA, toeg.nr. 32, inv.nr. 109.
- 110 Zie voor de verdeling van de nalatenschap van Christiaan Willem van Boetzelaer en Aletta Johanna le Leu de Wilhem: HUA, toeg.nr. 32, inv.nr. 111.
- 111 Klein-Damzigt, aan de westzijde van huize Damzigt, stond op de plek van de vroegere, eerder in dit hoofdstuk beschreven woning C. De woning aan de oostkant in Veur stond op de plek van de woning die in het eerdere schema A werd genoemd.
- 112 Nicolaas Jacob Godefroy was gehuwd met Anna Digna Verheye van Citters.
- 113 Het Haagse huis met tuin, stalling en koetshuis aan het Lange Voorhout ging naar de twee nog ongehuwde dochters, ieder voor de helft. De minderjarige kinderen van de eerder overleden oudste zoon kregen het Haagse huis in de Hooge Nieuwstraat toebedeeld. Bij de verdeling van 21 november 1816 bleef een aantal zaken onverdeeld, met name een huis in Amsterdam, inschrijvingen in het Grootboek der Nationale Schuld, onderhandse obligaties en 12 aandelen in 'de Plantagie Louisenbourg in Suriname'. Pas in 1887 werd het allerlaatste deel van deze onverdeelde boedelrest 'veref-fend'.
- 114 Maria Catharina huwde in 1825 Mr. Frederik Willem Floris Theodor van Pallandt, burgemeester van Doetinchem, postmeester-generaal et cetera. Er werden uit dit huwelijk geen nakomelingen geboren. Maria Catharina zou in 1836 overlijden. Haar zuster Elisabeth Diederica Magdalena bleef ongehuwd en stierf in 1823. Broer Coenraad Carel Vincent zorgde wel voor familieaanwas. Uit zijn tweede huwelijk kwamen maar liefst negen kinderen ter wereld, vier jongens en vijf meisjes. Uit deze nakomelingen zijn alle thans nog levende leden van de familie Van Boetzelaer voortgesproten. Nadat ook zijn tweede echtgenote in 1840 overleed, hertrouwde hij nogmaals ten derde in 1844 Wilhelmina Louisa Christina von Schlaubusch, maar dit huwelijk bracht geen kinderen voort. Tot aan de Franse omwenteling was Coenraad Carel Vincent ritmeester bij de Gardes du Corps. Daarna werd hij adjunct-ontvanger generaal van Holland en in 1814 kamerheer bij Willem I. Hij stierf in 1845, dertien maanden na zijn derde bruiloftsdatum. Zijn jongste broer Willem Gustaaf Jacob was lid van Gedeputeerde Staten van Holland. Uit zijn eerste huwelijk ontsproten twee zoons. Nadat zijn eerste echtgenote in 1817 was overleden, hertrouwde hij in 1820 zijn nicht Wilhelmina Aimeé van Boetzelaer, waarna nog eens twee

- zonen en een dochter het levenslicht aanschouwden. Willem Gustaaf stierf als laatste van zijn generatie in 1853.
- 115 Een el is een meter.
 - 116 Advertentie in de *Opregte Haarlemsche Courant*, 7 juni 1828.
 - 117 Zie voor deze maten het hierna te noemen Rapport Stichting Stadsherstel Den Haag, *Theekoepel Park 'Vreugd en Rust' Voorburg* (circa 1990). Dit rapport geeft als verdere details: hoogte van de zaalruimte 4,77 m en die van het koepeldak 3,52 m.
 - 118 1 bunder = 1 hectare = 10.000 vierkante meter. 1 (vierkante) roede = 1 are = 100 vierkante meter. 1 (vierkante) el = 1 centiare = 1 vierkante meter. De oppervlakte van Damzicht en bijbehorende percelen bedroeg dus 67.255 vierkante meter.
 - 119 Korthedshalve concentreert deze bijdrage voor het vervolg zich volledig op Damzicht. De lotgevallen van Klein Damzicht, de Veurse warmoezierswoning en de elders gelegen grondpercelen worden hier, op een enkele uitzondering na, verder niet besproken.
 - 120 Adriaan Pietersz van Swieten was een zoon van Pieter Adriaensz (1708-1772) en Debora Stoel (1713-1781). Zie voor Adriaan Pietersz van Swieten: familiearchief Van Swieten in de Leidse Universiteitsbibliotheek, inventaris 17. Zie eveneens: www.genealogieonline.nl en www.openarch.nl.
 - 121 Dit verhaal over het late, via de rechter afgedwongen huwelijk van Willem van Swieten werd opgetekend door C.H. Voorhoeve in *Het verhaal achter de straatnaam* (1989), p. 12-13, waarin hij genoemde Willem ten onrechte Willem Stuvemberg noemt en de echtgenoot van Adriana van Swieten abusievelijk Johannes Stuvemberg in plaats van Sturenberg.
 - 122 Vermoedelijk wordt hier met pansier bedoeld een borstwering, in de zin van een decoratieve beëindiging van de gevel bij het dak.
 - 123 Toen in 1968 deze Damzichtkoepel moest plaatsmaken voor een nieuwe aula, kreeg de Stichting Mooi Voorburg enkele kenmerkende onderdelen in bezit, die werden opgeslagen op de Voorburgse gemeentewerf. Het was aanvankelijk de bedoeling de koepel te herbouwen in het park Vreugd en Rust, waartoe circa 1990 een uitvoerig technisch en financieel rapport door de 'Stichting Stadsherstel Den Haag en omgeving' getiteld *Theekoepel Park 'Vreugd en Rust' Voorburg* werd opgesteld. Om diverse redenen lukte deze herbouw niet, waarna de bewaarde delen een even langzaam als definitief einde vonden op genoemde gemeentewerf. Dankzij de opmeting van de koepel in al zijn onderdelen, die in het hiervoor genoemde rapport minutieus is vastgelegd, is een precieze herbouw nog steeds mogelijk.

Warmoezerij Damzicht, tuinderijen op de oude buitenplaats (p. 42)

- 1 Warmoezier wordt ook wel geschreven als warmoezenier. Van origine is een warmoezier een kweker van bladgroenten die tot 'moes' werden gekookt. Later werd de betekenis meer die van een tuinder, die niet alleen ook andere groenten en fruit teelde, zoals komkommers, radijs, aardbeien en meloenen, maar bijvoorbeeld ook aardappelen verbouwde.
- 2 Dit tuinmanshuis, dat kadastraal nummer D362 droeg, kreeg in het bevolkingsregister nummer C94. Bij de moeilijke bepaling welk nummer welk huis is, werd gebruikgemaakt van enkele notities en een plattegrond, gemaakt door Johannes Nicolaas de Koning, een van de laatste tuinders op Damzicht. Dit document wordt bewaard in het familiearchief De Koning. Een enkel bewaard gebleven overlijdensbericht noemt soms ook het nummer van het sterfhuus.
- 3 Zie C.H. Voorhoeve, *Lusthoven en oude huizen langs de Vliet* (z.j.), p. 152 en *Het verhaal achter de straatnaam* (1989), p. 13.
- 4 Deze Johannes van Swieten was in mei 1807 geboren als kleinzoon van Pieter Pietersz van Swieten, een broer van Adriaan Pietersz, de eigenaar van Damzicht en de vader van Pieter Adrianus.
- 5 Zie over Johan (Jean) van Swieten het uitgebreide familiearchief Van Swieten in de Leidse Universiteitsbibliotheek.
- 6 Zie over Maria Zoutendijk en Pieter Adrianus: www.genealogieonline.nl. Maria Zoutendijk was geboren te Delft in 1726 waar zij in 1783 overleed. In 1804 werd haar zoon Pieter Adrianus van Swieten junior geboren. In hoeverre zij ook met Pieter Adrianus senior gehuwd is geweest is onduidelijk. Indien niet, dan heeft de vader dit kind, gezien de naam, wel erkend als zijn zoon. Als zij wel gehuwd zijn geweest dan moet het huwelijk al snel zijn ontbonden aangezien Maria Zoutendijk in juli 1811 te Delft huwde met Hermanus Bladergroen. In het oudste Voorburgse bevolkingsregister van 1860 staat Pieter Adrianus vermeldt als ongehuwd.
- 7 Een mud aardappelen weegt ongeveer 70 kilo.
- 8 Het bevolkingsregister noemt als kinderen van Johannes Adrianus de Koning en Johanna Christina Wierts: Cornelis Johannes (9 april 1857-1918), Christianus Leonardus (7 september 1860-1937), Jacoba Johanna (4 januari 1862-1887), Lambertus Adrianus (19 januari 1863-1903) en Carolina Johanna (17 mei 1864-?). Allen waren te Voorburg ter wereld gekomen. In 1859 was ook nog een zoon Christianus Lambertus geboren, die echter snel na de geboorte overleed.
- 9 Volledigheidshalve kan ook nog worden gemeld dat boerderij Klein-Damzicht, die ooit tot de buitenplaats behoorde, in 1876 het kadastrale nummer D389 kreeg. Deze boerenwoning, die in een

- advertentie van 1867 werd aangeduid als 'buitenverblijf', wordt hier korthedshalve verder buiten beschouwing gelaten.
- 10 Volgens de notities van Johannes Nicolaas de Koning in het familiearchief De Koning vond de eerste publieke veiling van stukken tuingrond van Damzigt plaats op 5 juli 1892 waarbij Gerardus van Veen koper werd. Het kadaster heeft veel van de veranderingen pas genoteerd in 1894. Diverse overige in dit gedeelte genoemde jaartallen zijn kadastrale dienstjaren, waarbij de aangegeven verandering dus wellicht heeft plaatsgevonden in een eerder jaar.
 - 11 Zie het Kadaster en de notities van Johannes Nicolaas de Koning in het familiearchief De Koning.
 - 12 Volgens het kadaster bestond deze vof ofwel Firma Borsboom uit Leonardus, Cornelis Petrus en Hendrikus Antonius Borsboom.
 - 13 Zie over deze winstgevendende winkelketen De Koning met filialen in Hilversum, Baarn, Maarsen en Woerden: genealogieonline.nl/familiestamboom-de-koning. Cornelis Johannes de Koning overleed in juli 1918 te Amersfoort, op 61-jarige leeftijd.
 - 14 De kinderen van de op 18 januari 1863 te Voorburg op C95 geboren Lambertus Adrianus de Koning en de op 29 januari 1864 geboren Maria Cornelia van der Zalm waren: Johanna Maria (1887-?), Lambertus Cornelis (1889-1975) en Maria Jacoba (1890-1890).
 - 15 De kinderen uit dit tweede huwelijk van Lambertus Adrianus de Koning waren: Catharina Johanna Antonia (1895-?), Wilhelmina Cornelia (1896-?), Johannes Nicolaas (1897-?), Cornelia Johanna (Cor) (1898-1995), Maria Wilhelmina (1899-1900), Jacoba Christina (Co) (1901-1989), Johanna Petronella (1902-1902) en Bertha Hendrika (1903-1957). Van de zeven dochters stierven er twee jong, de oudste twee zouden in het huwelijk treden en de drie jongste bleven ongehuwd. Zie voor deze gegevens: Jef Nagels, *Stam: Vierhout, naar: De Koning* (circa 1986).
 - 16 Toen in 1918, zoals beschreven, Gerardus van Veen zijn bezittingen op Damzigt verkocht, kocht de weduwe Vierhout van hem een smalle strook grond aan de zuidwestkant van het koetshuis, direct tegen haar tuingrond in de noordwesthoek aan, zodat dit een mooi vierkant stuk werd.
 - 17 Tien jaar later werd het huis verkocht aan Jacob de Geus, die het later weer overdeed aan Alida van der Borg. In 1932 kwam het in handen van Joost Leijen, een Voorburgse kastelein, die het 22 jaar later weer verkocht aan Hermanus Heins, een caféhouder.
 - 18 Achtereenvolgens kwamen volgens het 'trouwboekje' in het familiearchief De Koning in het gezin van Johannes Nicolaas (Jan) de Koning en Jakoba Johanna van der Kroft ter wereld: Lambertus Adrianus (1930), Cornelis Johannes (1932), Hendrikus Christiaan (1933), Anna Christina Wilhelmina (1935), Johannes Jacobus Cornelis (Jan) (1936), Jacoba Geertrud Cornelia (1938), Catharina Cornelia Antonia (1940), Bernardus Wilhelmus (1942), Maria Geertruida (1944) en Franciscus Lambertus Joannes (Frans) (1946). Met dank aan Frans de Koning en mevrouw Petra de Koning-Swiebel, weduwe van Jan de Koning junior, voor de mondelinge informatie en inzage in het familiearchief De Koning.
 - 19 De WA was de 'Weer Afdeling', een paramilitaire tak van de NSB.
 - 20 Zie over de lotgevallen in de Tweede Wereldoorlog van de Leidse schendamse tuindersfamilie Den Hartog, die schuin tegenover Damzigt woonde: Kristen den Hartog en Tracy Kasaboski, *De Kinderen van de tuinder* (2008).
 - 21 Adrianus Johannus (Arie) Zwart was op 30 augustus 1903 te Rijswijk geboren en zou op 27 augustus 1981 te Laren overlijden. In mei 1936 werd de woonboot 'De Trekschuit' in gebruik genomen waarmee diverse tochten werden gemaakt naar diverse ligplaatsen, onder andere Zaltbommel, Giethoorn, Zwolle en Voorburg. Zie over hem: www.ajzward.nl.
 - 22 Mondelinge mededeling mevrouw De Koning-Swiebel, 2015. De veiling werd opgeheven rond 1960.
 - 23 Het bevolkingsregister geeft aan dat Leonardus Johannes Hendriks was geboren op 6 juli 1857 en Sophia Elisabeth Borsboom 18 oktober 1857, beiden te Den Haag.
 - 24 De kinderen van de op 6 juli 1857 te Den Haag geboren Leonardus Johannes Hendriks en de op 18 oktober 1857 eveneens aldaar geboren Sophia Elisabeth Borsboom waren volgens het Voorburgse bevolkingsregister: Johannes Petrus (1884-1980), Adrianus Willibrordus (1885-1966), Maria Theodora (1886-?), Leonardus Willibrordus (1889-1968), Hendricus Johannes (1891-1918) en Cornelis Leonardus (1893-1962). Allen geboren te Den Haag. In Voorburg werden nog drie zoons en een dochter geboren: Willibrordus Leonardus (1895-1972), Nicolaas Willibrordus (1897-1898), Sophia Wilhelmina (1900-?) en ten slotte Petrus Johannes (1902-1981). In 1888 was ook nog een dochter Wilhelmina Johanna geboren, die slechts anderhalve maand heeft geleefd.
 - 25 Met dank aan Tineke Hendriks, dochter van Leendert Hendriks, voor de mondelinge en schriftelijke informatie over de familie Hendriks.
 - 26 De kinderen geboren uit het huwelijk van Petrus Johannes (Piet) Hendriks en Petronella Catharina van der Salm zijn: Sophia Cornelia Theresia (1929-2011), Hubertus Hendricus Jozef (1932-1994), Quirina Cornelia Maria (1933), Petronella Johanna Josephina (1935), Maria Adriana Huberta (1936), Leonardus Elbertus Maria (1938), Elisabeth Josefina Maria (1940), doodgeboren kind (1942-

- 1942), doodgeboren kind (1943-1943).
- 27 De kinderen geboren uit het huwelijk van Petrus Johannes (Piet) Hendriks en Cornelia Hillegonda Berbee zijn: Willebrordus Henricus Catharina (1947-2002), Catharina Antonia Maria (1949-1950) en Henricus Cornelis Jozef (1950).
 - 28 De jaren zestig van de twintigste eeuw. Voor het hele boek geldt: waar wordt verwezen naar de jaren twintig, dertig, veertig, vijftig, zestig, zeventig, tachtig of negentig wordt bedoeld 'van de twintigste eeuw'.
 - 29 De Firma Nederland Bouwconsortium bestond volgens het Kadaster uit de heren Theodorus Adrianus Hillenaar te Wassenaar en Nicolaas Hendrik Andriessen, makelaar te Den Haag.
 - 30 Jef Nagels, *Stam: Vierhout, naar: De Koning* (circa 1986), p. 9. De overlijdensdata worden vermeld in het trouwboekje van Johannes Nicolaas de Koning en Jakoba Johanna van der Kroft.
 - 31 Informatie Tineke Hendriks.

Van weiland tot woonwijk, ontwikkeling van de wijk (p. 58)

- 1 De initialen S.G. Gzn. slaan op de jeugdige journalist Sjoerd Gosses Godardz. In *Historisch Voorburg*, jaargang 10 (2010, nr. 2) heeft Anne Jacobs een artikel aan zijn wandelingen in en om Voorburg gewijd.
- 2 De Banier, 18 augustus 1932; Het Vaderland, 23 augustus 1932.
- 3 Inventaris van het archief van het gemeentebestuur van Voorburg 1929-1939, p. 320.
- 4 Zie ook de bijdrage 'Damzigt' in deze aflevering.
- 5 Het Vaderland, 12 mei 1928.
- 6 Bron: boekje uitgegeven t.g.v. de zesde Open Monumentendag op 12 september 1992 door de gemeente Voorburg.
- 7 Zie ook de bijdrage 'Neringdoenden' in de deze aflevering.
- 8 Zie ook de bijdrage 'Trefpunten' in deze aflevering.
- 9 Zie *Hoeven aan de Broeksloot*, HVV 2013, p. 157 en 158.
- 10 De hier vermelde cijfers zijn afkomstig van Centraal Bureau voor de Statistiek, www.cbsinuwbuurt.nl. De data betreffen de jaren 2010 tot 2013. Afhankelijk van de data waar het precies over gaat, is Damsigt daarin gedefinieerd als het gebied dat in dit boek wordt beschreven of als een iets groter gebied (Groot-Damsigt; inclusief Kleurenbuurt, Park Leeuwensteijn en de tussenliggende Sijtwende-gebieden).
- 11 Zie over Voorburgse straatnamen eveneens: Bernard Dijkman, *De straten op, de lanen in* (1993).
- 12 De jaartallen tussen haakjes verwijzen naar het jaar waarin de gemeenteraad de straatnaam heeft vastgesteld.
- 13 Zie over de buitenplaats de bijdrage 'Damzigt' in deze aflevering.

- 14 Zie over Dr. Beguin: Gabriël Gorris e.a., *Dorp aan de Vliet* (1957, 3e druk), p. 253.
- 15 Zie over Duivesteijn: Wilco de Jonge, 'De Duivesteijnen', in: *Historisch Voorburg* (2003, nr. 2), p. 101-126.
- 16 Zie ook de bijdrage 'Damzigt' in deze aflevering.
- 17 Zie over de Elsberg: W. de Jonge en de Archeologische Werkgroep Voorburg, *Op weg naar Sijtwende* (2001), p. 40-44.
- 18 Zie over Essesteijn: Martin Harms, 'Boerderij Essesteijn', in: *Historisch Voorburg* (2003, nr. 2), p. 72-84.
- 19 Zie over Haasburg: Rolf van der Krogt, 'Neyenburch wordt Haasburg', in: *Historisch Voorburg* (2003, nr. 2), p. 144-159.
- 20 Zie onder anderen T. Buitenhuis (red.), *Soetichedyt des Buyten-Levens. Buitenplaatsen langs de Vliet en omgeving*, 1988.
- 21 Zie www.kolfbond.nl.
- 22 Zie over Opwijk: C.H. Voorhoeve, 'Opwijkstraat', in: *Het verhaal achter de straatnaam* (1989), p. 88-91.

Openbaar vervoer, een verbindende factor (p. 82)

- 1 Zie ook de bijdrage 'Trefpunten' in deze aflevering.

Damsigt tijdens de Tweede Wereldoorlog, slachtoffers, helden en getuigen (p. 92)

- 1 Bron: Hans van Lith, '... en twee onbekende Engelse vliegeniers', in: *Historisch Voorburg* (jrg. 3, nr. 3, 1997). Het vliegtuig (Blenheim L 6901) wordt bemand door sergeant-pilot Alfred John Robertson (26), sergeant-observer Francis Checkley (21) en gunner/radioman aircraftsman Jack Webster (18). De laatste overleeft de crash. De Engelsen kwamen om vliegveld Ypenburg te heroveren op de Duitsers, maar op dat moment was het alweer in Nederlandse handen; dit wisten de Engelsen niet. Ze werden door Duitse jagers onder vuur genomen, maar ook door Nederlanders (onder wie reservekapitien B. Tesink, Damsigtstraat 17) die hen ten onrechte aanzagen voor Duitsers. Voor de twee omgekomen Engelse militairen is er een plaquette op de Oosterbegraafplaats.
- 2 Familiekroniek Koot: *Wie kan keeren de hand des Heeren*.
- 3 Ing. M. van Rijn, *Historie voormalige bunkercomplexen Essesteijn te Voorburg*, 14 november 2004.
- 4 De eerste 'vakantietreinen' vertrokken op 15 juli 1940. Bron Nieuwe Leidsche Courant, 9 juli 1940.
- 5 Zijn ouders woonden op verschillende adressen in Nederland waar zij werkten of werk zochten.
- 6 Na 1948 Oranje Nassaustraat.
- 7 Bron: Mieke Rauwerda, kleindochter van mevrouw Engels.
- 8 Dhr. Batelaan was, net als veel verzetsmensen, lid van de gerefor-

- meerde gemeente Leidschendam. Hij was ouderling en herbergde in de oorlog een heel Joods gezin in zijn woning.
- 9 Interview met Hennie Houweling-Van der Helm en haar broer Cock van der Helm op 6 mei 2014.
- 10 Interview met Aafke Vervoort-Verkade op 17 juli 2014.
- 11 Dit waren Canadezen die van 5 tot 20 mei in de school hebben gezeten.
- 12 Bron: Community Joods Monument, geraadpleegd op 5 mei 2015.
- 13 Akte overlijdensoorzaak van mevr. S.K. Henriette Eisenstein-Stern, archief Midden-Drenthe, Beilen. Daarin worden als doodsoorzaken genoemd: ouderdom zonder dementie, enteritis, pulmonaal. Dit duidt op uitdroging als gevolg van een darmontsteking en benauwdheid.
- 14 Notitie achter op een kaart in archief Westerbork.
- 15 Felix werd 22 juni 1997 geïnterviewd voor het Steven Spielberg Shoah-project. Hij schreef in 2001 een boek: Felix Lazar, *175288 a survivor's story*.
- 16 Steven Spielberg richtte in 1994 het *USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education* op. Tussen 1994 en 1999 werden bijna 52.000 interviews gehouden in 56 landen en in 32 talen. Felix Lazar werd geïnterviewd op 22 juni 1997. Het twee uur durende interview met Felix is te zien in het Joods Historisch Museum in Amsterdam.
- 17 Het gezin woonde tot Felix' kleutertijd in een Rotterdams appartement in de Hoogstraat boven een café en verhuisde daarna naar Jan van Avennesstraat 49b.
- 18 Op dit adres stond het gezin officieel geregistreerd bij de gemeente Voorburg.
- 19 Begin wegvoering Joodse patiënten uit Nederlandse ziekenhuizen 1 april 1942.
- 20 Interview Spielberg Shoah-project.
- 21 Felix Lazar, *175288 a survivor's story*, 2001.
- 22 Persoonskaart en huwelijksakte gemeentearchief Amsterdam.
- 23 Felix Lazar, *175288 a survivor's story*, 2001.
- 24 <http://www.joodsmonument.nl/person/555514>.
- 25 Bronnen: www.erfgoedleidschendam.nl/erfgoed-nieuws/jaargang-2008/51-een-tragische-vergissing en www.erfgoedleidschendam.nl/projecten/engelandvaart/119-historie-engelandvaarders-blijft-levend.
- 26 www.communityjoodsmonument.nl/person/137773.
- 27 Schriftelijke mededeling Dolf van Kesteren, e-mail d.d. 17 februari 2014.
- 28 De Landstorm was een leger van bewapende burgers dat opgericht werd ter ondersteuning van het reguliere leger. Door de bezetter werd de Nederlandse krijgsmacht, inclusief de Vrijwillige Landstorm, in 1940 opgeheven. De 'Landstorm Nederland' die later tijdens de bezettingsperiode bestond heeft niets te maken met de Vrijwillige Landstorm van de Koninklijke Landmacht in de periode 1914-1940. De Duitse bezetter misbruikte de vertrouwde naam voor eigen doeleinden (bron: Wikipedia).
- 29 Michael Teekens was de vader van Joop Boulogne-Teekens.
- 30 Datum is niet exact bekend. Waarschijnlijk kwam de familie Boulogne in 1942 in de Duivesteijnstraat wonen.
- 31 Interview met Joop Boulogne op 14 januari 2015.
- 32 Bron verslag 'inlichtingen' van onbekende auteur over de betrokkenheid van de heer Gerard Boulogne bij illegale activiteiten tijdens de bezetting, juli 1945, NIOD (met dank aan Karel Berkhoff).
- 33 H. Zweekhorst, *Verzet in Leidschendam 1940-1945*. Het is niet duidelijk van wie dit citaat is.
- 34 Dolle Dinsdag is de aanduiding voor dinsdag 5 september 1944. Op die dag speelden zich in heel Nederland emotionele taferelen af naar aanleiding van de berichten dat het land nu elk moment bevrijd kon worden van de Duitse bezetting. Vlaggen en oranje vaandels werden tevoorschijn gehaald. Onder Duitsers en NSB'ers brak paniek uit; velen sloegen op de vlucht.
- 35 P. Vesseur was in 1941 scriba van de kerkenraad. Eind 1944 werd hij tot ouderling gekozen, waarvoor hij bedankte. Bron: H.J.Ph.G. Kaajan, 'Gereformeerd Leidschendam tijdens de Tweede Wereldoorlog', in: *De Hoeksteen. Tijdschrift voor vaderlandse kerkgeschiedenis*, 2000, noot 124.
- 36 Zie ook paragraaf over Anneke Cupedo.
- 37 De opbrengst van de krant kwam, na aftrek van papierkosten en een klein salaris voor G.G. Meester, ten goede aan de LO en enkele individuele onderduikgevallenen. In januari '45 was P. Vesseur van mening dat de krant geheel onder zijn verantwoording stond en dat hij dus mocht uitmaken wat er met het geld gebeurde. Dit leidde tot een breuk. Huib van Dokkum stopt ermee en G. Meester wil een eigen blad opzetten. Bron: H. Zweekhorst, *Verzet in Leidschendam 1940-1945*, scriptie 1984.
- 38 Bron NSB-ledenlijst Groep 60 (Den Dam), 15 januari 1943
- 39 Geregistreerd in 1939.
- 40 Gemeentearchief Voorburg, diverse processen-verbaal 1943.
- 41 Bron krantenbericht Haagsche Courant 14 maart 1941.
- 42 NSB-ledenlijst Groep 60 (Den Dam), 15 januari 1943.
- 43 18 juli 1941 Den Haag. Brief van de Inster van Blok N en H aan haar Kameraadskes.
- 44 Brief met namen uit Kring 67 in ledenadministratie NSB 17 juni 1941, NIOD.

- 45 De naam van H. Bouwens is openbaar. Van hem en 700 andere NSB-burgemeesters zijn de namen gepubliceerd in de Staatscourant 1950-1951. Zie ook www.rechtsherstel.nl/burgemeesters, geraadpleegd op 21 november 2015.
- 46 Opgericht in januari 1933.
- 47 In november 1932 wordt de WA (Weerbaarheidsafdeling) van de NSB opgericht. Leden zijn officieel ongewapend, maar treden vaak op als paramilitaire knokploegen in de Joodse wijken. Vanwege hun zwarte uniformen worden leden van de WA ook wel 'zwart-hemden' genoemd.
- 48 De werkzaamheden betroffen 'rechercheopdrachten' naar gerichte personen. De CID-organisatie, een soort Nederlandse Gestapo, werd later overgenomen door de Sicherheitsdienst (SD).
- 49 Blad Sibbe, 3000 abonnees, looptijd 1941 - augustus 1944.
- 50 De SG, januari 1944.
- 51 Nederbragt, handgeschreven brief 7 januari 1944.
- 52 Onder andere omdat de SG Dr. K.J. Frederiks de naam tegen zich kreeg dat hij geen NSB'ers wilde helpen aan dit soort benoemingen.
- 53 Op 13 september 1944.
- 54 Al vanaf 25 september 1944 stond Bouwens op een lijst die door de regering in Engeland was samengesteld met NSB-burgemeesters die met ingang van heden ontslagen werden. Ontslagdatum zoals vermeld in Staatscourant is 11 april 1945.
- 55 De naam van P. Stuiver is hier genoemd aangezien van ontslagen NSB-burgemeesters alle namen gepubliceerd zijn in de Staatscourant tussen 1950-1951; deze zijn dus openbaar. Ontslagdatum in Staatscourant is 6 september 1944.
- 56 Website Oud Berkel Rodenrijs, geraadpleegd op 28 december 2015.
- 57 Bron: tekst over Van Kesteren, onbekende auteur (iemand uit de gereformeerde gemeente Leidschendam). Ontvangen via Dolf van Kesteren.
- 58 Veel van de informatie in dit artikel is rechtstreeks (via e-mail) verkregen van Dolf van Kesteren.
- 59 Dr. Reyers, die intensief betrokken was bij het verzetsnetwerk, kwam overigens als huisarts ook bij de NSB-gezinnen in Damsigt over de vloer.
- 60 Dick Kaajan: <http://www.erfgoedleidschendam.nl/erfgoed-nieuws/jaargang-1999/21-angstige-mensen-grote-daden>.
- 61 Interview met Hennie Houweling-Van der Helm en broer Cock van der Helm; 6 mei 2014.
- 62 Bron: H. Zweekhorst, *Verzet in Leidschendam 1940-1945*, p. 13.
- 63 Bron: H. Zweekhorst, *Verzet in Leidschendam 1940-1945*, p. 13.
- 64 M.J. van den Berge et al., *Om nooit te vergeten. Rijswijk in de Tweede Wereldoorlog*. Rijswijkse Historische Reeks, 1991, spreekt van nummer 42 (zie namenlijst aldaar op p. 170).
- 65 M.J. van den Berge et al., *Om nooit te vergeten. Rijswijk in de Tweede Wereldoorlog*. Rijswijkse Historische Reeks, 1991, p. 98.
- 66 W. Mertens, *De Tweede Compagnie. Een zoektocht naar de verzetsverhalen uit de Tweede Wereldoorlog van de Tweede Compagnie van de Binnenlandse Strijdkrachten van Den Haag*, 2014, p. 58.
- 67 H. Zweekhorst, *Verzet in Leidschendam 1940-1945*, p. 17, en M.J. Harms, *Kroniek van Voorburg. 2000 jaar Voorburg*. Deel: Voorburg in crisis- en oorlogstijd. Donkere jaren in een nabij verleden, 1989, p. 56. De hier afgebeelde inscriptie betreft dezelfde tekst, maar is afkomstig uit cel 468. Zie E.P. Weber, *Gedenkboek van het Oranjehotel*, 1946: p. 71 en 195.
- 68 Breebaart, zie onder Arrestatie.
- 69 Het is vreemd dat de brief uit Amersfoort is gedateerd op 21 maart. Het laatste transport uit Amersfoort dat in Neuengamme aankwam was op 18 maart. Bron: Schuyf (red.), *Nederlanders in Neuengamme*, 2011, p. 187).
- 70 Arnold Breebaart zat bij de ontruimingstransporten die tussen 20 en 26 april vanuit Neuengamme naar Lübeck aan de Oostzee gingen, waar de gevangenen op schepen werden gezet. De drie schepen werden echter op 3 mei 1945 per abuis door de RAF gebombardeerd. Bij deze grootste scheepsramp in de geschiedenis kwamen ruim 7000 gevangenen om, onder wie Arnold Breebaart. Bronnen: M.J. van den Berge et al., *Om nooit te vergeten. Rijswijk in de Tweede Wereldoorlog*. Rijswijkse Historische Reeks, 1991, p. 100 en [http://nl.wikipedia.org/wiki/Cap_Arcona_\(schip,_1927\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Cap_Arcona_(schip,_1927)).
- 71 Getuigenis van gevangene Douma in 1995. Bron: Schuyf (red.), *Nederlanders in Neuengamme*, 2011, p. 259.
- 72 Er was nog een zoon uit een eerder huwelijk van vader Jan, ook Jan geheten en geboren in 1914. Dit was dus een halfbroer van Anneke.

Neringdoenden, bedrijvigheid in de wijk (p. 140)

- 1 Uit: de weekkrant Leidschendam-Voorburg, 28 september 2011.
- 2 Naar een verhaal van Wim van der Heijden.
- 3 Naar een verhaal van Koos van Dijkhuizen.
- 4 Uit: *'Majesteit, Uw wasch is klaar', geschiedenis van de Voorburgse wasserij 'de OZON' (1895-1965)*, 23 augustus t/m 20 oktober 1996, Museum Swaensteyn.
- 5 Uit: *Historisch onderzoek Looierslaan 60 te Leidschendam*.
- 6 Atm staat voor 'Atmosfeer', een wat verouderde eenheid van druk,

- overeenkomend met de gemiddelde luchtdruk op zeeniveau, ofwel 101,325 kPa. 1 atmosfeer is ongeveer gelijk aan 1 bar.
- 7 Een muldenmangel is een speciaal soort apparaat voor het tegelijk verwijderen van vocht uit gewassen textiel en het vlak strijken. Een traditionele mangel bestaat vaak uit twee rollen die tegengesteld draaien terwijl bij een muldenmangel het textiel door een verlaagde bak wordt geperst door een draaiende rol.
 - 8 Naar een beschrijving van F.J.A.M. van der Helm, onder meer in de Weekkrant d.d. 4 januari 2011.
 - 9 Zie de bijdrage 'Damsigt in de Tweede Wereldoorlog' in deze aflevering.
 - 10 Uit: *Leidschendam in Oude Ansichten, deel 1*, C.H. Voorhoeve, uitgeverij Europese Bibliotheek (1976).
 - 11 Zie onder meer de websites: www.classicbus.nl en www.elbobus.nl; het huidige bedrijf wordt geleid door de heer M. Besselen.
 - 12 Zie het interview met Jeanne Hogendoorn.

Trefpunten, waar buurtbewoners elkaar vinden (p. 164)

- 1 Uit: *Kroniek van Voorburg. Twintig eeuwen werken en wonen langs de Vliet. Deel 3: Ter Kerke in Voorburg. Historie van kerken en mensen. Voorburg 1988.*
- 2 Gereformeerde Kerken onderhoudende artikel 31, ofwel de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt: een afsplitsing van de Gereformeerde Kerk ontstaan in 1944.

Bronnen

Damzigt, een Voorburgse buitenplaats met een middeleeuws verleden (p. 7)

- Mr. W.J.M. Benschop, *Het postwezen van 's Gravenhage in derdehalve eeuw* (1951)
- J.G.J. van Booma, *Dit is 't memoriboec van Voerburch* (1991)
- Hendrik Brouwer Schut, *Veur, een dynamische woon- en werkplek* (1987)
- Hendrik Brouwer Schut, 'Rumoer aan den Leijtschendam', in: *Erfgoed Leidschendam* (1995)
- A.H. Drijfhout van Hooff, 'Parenteel van Joost Wouters Pels', in: *De Nederlandsche Leeuw* (1960)
- S.J. Fockema Andreae, *Willem I, graaf van Holland, 1203-1222, en de Hollandse hoogheemraadschappen* (1954)
- J.L. van der Gouw, *De landscheidingen tussen Delfland, Rijnland en Schieland* (1987)
- E.G.P. van Haaster-Landzaat en ir. J.J. Duivenvoorden, 'Stamreeks van Haaster (Voorburg-DeZilk)', in: *Hollandse Stam- en Naamreeksen*

- (1988)
- Wilco de Jonge e.a. (red.), *Forum Hadriani* (2006)
- W. de Jonge en de Archeologische Werkgroep Voorburg, *Op weg naar Sytwende* (2001)
- Kees van der Leer, 'Kleine kroniek van Noordervliet', in: *Marianne, een Oranjeprinses, trouw tot in de dood* (1998)
- Kees van der Leer, *Historische wandelingen in Voorburg en omgeving. Met grafiekcollectie van Gerard Duijvestein* (2001)
- Kees van der Leer, 'Tsaar Peter de Grote in Voorburg', in: *Historisch Voorburg* (jrg. 20, nr. 1, 2014)
- Mr. Simon van Leeuwen, *Costumen, keuren ende ordonantien van het baljuschap ende lande van Rijnland* (1667)
- De Nederlandsche Leeuw* (1892)
- Geoffrey Parker, *Het Spaanse leger in de Lage Landen* (1978)
- C. Postma, *Het hoogheemraadschap van Delfland in de middeleeuwen* (1989)
- J. Smit, *Den Haag in den Geuzentijd* (1922) en W.A. Belaerts van Blokland, 'Wassenaar in den Geuzentijd', in: *Leidsch Jaarboekje* (1931)
- Stichting Stadsherstel Den Haag, *Theekoepel Park 'Vreugd en Rust' Voorburg* (circa 1990)
- M. Thierry de Bye Dolleman, 'Het geslacht Van Soutelande', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* (deel XIX, 1965)
- J.W. des Tombe en C.W.L. van Boetzelaer, *Het geslacht Van den Boetzelaer* (1969)
- Jhr. Mr. C.C. van Valkenburg, 'Het regentengeslacht (Le Leu) de Wilhem', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau de Genealogie* (1971)
- A.W. de Vink, 'Voorburgsche buitenplaatsen', in: *Jaarboek Die Haghe* (1903)
- C.H. Voorhoeve, *Het verhaal achter de straatnaam. Een geïllustreerde historie van Voorburgse straten* (1989)
- J.A. Waasdorp, *III M.P. naar M.A.C. Romeinse mijlpalen en wegen* (2003)
- Thera Wijsenbeek-Olthuis (red.), *Het Lange Voorhout* (1998)
- Rob van Zoest en Sander van Eck, *Huis Schuylenburch* (1988)
- www.genealogieonline.nl
- www.memo.hum.uu.nl
- www.openarch.nl
- www.rijksmuseum.nl

Warmoezerij Damzigt, tuinderijen op de oude buitenplaats (p. 42)

- C.H. Voorhoeve, *Lusthoven en oude huizen langs de Vliet* (z.j.)

Van weiland tot woonwijk, ontwikkeling van de wijk (p. 58)

- T. Buitenhuis (red.), *Soeticheydt des Buyten-Levens. Buitenplaatsen langs de Vliet en omgeving* (1988)
- De Banier, 18 augustus 1932
- B. Dijkman, *De straten op, de lanen in* (1993)
- B. Dijkman, 'Het spook van de annexatie', in: *Historisch Voorburg* (jrg. 6, 2000)
- Diverse auteurs, 'Hoeven aan de Broeksloot', in: *Historisch Voorburg* (jrg. 19, 2013)
- G. Gorris et al., *Dorp aan de Vliet. Geschiedenis van Voorburg* (1961)
- M. Harms, 'Boerderij Essesteijn', in: *Historisch Voorburg* (jrg. 9, nr. 2, 2003)
- Het Vaderland, 12 mei 1928
- Het Vaderland, 23 augustus 1932
- R. van der Krogt, 'Neyenburch wordt Haasburg', in: *Historisch Voorburg* (jrg. 9, nr. 2, 2003)
- W. de Jonge, 'De Duivesteynen', in: *Historisch Voorburg* (jrg. 9, nr. 2, 2003)

www.kolfbond.nl

Openbaar vervoer, een verbindende factor (p. 82)

- Gemeentebestuur Voorburg, *Voorburg van Romeinse Nederzetting tot moderne woonstad* (1957)
- M.J. Harms et al. (red.), 'In Voorburg is veel gevaer. Historie van het openbaar vervoer', in: *Kroniek van Voorburg. Twintig eeuwen werken en wonen langs de Vliet* (1989)
- H.J. Muller, 'Het ontstaan van de verlengde landscheidingsweg', in: *Wijkwijzer Winter 2013* (2013)
- H.J. Muller, *HVV Notitie Stichting Damsigt Park Leeuwensteijn* (2014)
- J.F. Smit, *Rotterdam Hofplein - Den Haag - Scheveningen Kurhaus, Hoe het spoor elektrisch werd* (1989)

nl.wikipedia.org/wiki/Blauwe_Tram 12-2-2015

nl.wikipedia.org/wiki/Tramlijn_Scheveningen_-_Den_Haag_-_Leiden 12-2-2015

nl.wikipedia.org/wiki/RandstadRail#Hofpleinlijn 6-7-2015

nl.wikipedia.org/wiki/Sijtwendetunnel 7-7-2015

Damsigt tijdens de Tweede Wereldoorlog, slachtoffers, helden en getuigen (p. 92)

- A.M.G. Batelaan-van den Berg, *Verborgten dagboek 1941-1945* (2007)
- M.J. van den Berge et al., 'Om nooit te vergeten. Rijswijk in de Tweede Wereldoorlog', in: *Rijswijkse Historische Reeks* (1991)

- G. Bontje-Schuijt, Ben van Vliet, *Hongerwinter 1945, reis naar de Noord* (2005)
- Diverse auteurs, *De heks van vreugd en rust en andere Voorburgse vertellingen* (1994)
- Diverse auteurs, *De kindertransporten Vught - Westerbork - Sobibor juni 1943* (2013)
- Diverse auteurs, '70 Jaar vrede en vrijheid', in: *Historisch Voorburg* (jrg. 21, 2015)
- G. von Freitag Drabbe Künzel, *Kamp Amersfoort* (2003)
- M.J. Harms et al. (red.), 'Voorburg in crisis- en oorlogstijd. Donkere jaren in een nabij verleden', in: *Kroniek van Voorburg. Twintig eeuwen werken en wonen langs de Vliet* (1989)
- J. Hof, *Frits de Zwerver. Twaalf jaar strijd tegen de naziterreur* (2013)
- H.J.Ph.G. Kaajan, 'Gereformeerd Leidschendam tijdens de Tweede Wereldoorlog', in: *De Hoeksteen. Tijdschrift voor vaderlandse kerkgeschiedenis* (2000)
- M. Koot-Van Haaster, *Wie kan keeren de hand des Heeren* (1991)
- F.D. Lazar, *175288: A survivor remembers* (2001)
- H. van Lith, '... en twee onbekende Engelse vliegeniers', in: *Historisch Voorburg* (jrg.3, nr. 3, 1997)
- Ph. Mechanicus, *In Depot, dagboek uit Westerbork* (2008)
- W. Mertens, *De Tweede Compagnie. Een zoektocht naar de verzetsverhalen uit de Tweede Wereldoorlog van de Tweede Compagnie van de Binnenlandse Strijdkrachten van Den Haag* (2014)
- K. Norel, *Den vijand wederstaan. Historische schetsen van de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers, Landelijke Knokploegen en Centrale Inlichtingendienst* (1946)
- G.J. van Ojen, *De Binnenlandse Strijdkrachten (band I en II)* (1972)
- A. Plate, *Het laatste chocolaatje. Herinneringen van een jochie uit de bezettingstijd en de geschiedenis van een Engelandvaarder* (2009)
- H.M. van Randwijk, *In de schaduw van gisteren. Kroniek van het verzet in de jaren 1940-1945* (1967)
- H. van Riessen (voorzitter gedenkboekcommissie), *Het grote gebod. Gedenkboek van het verzet in LO en LKP, deel I en II* (1979)
- M. van Rijn, *Historie. Voormalige bunkercomplexen in Essesteijn in Voorburg* (2004)
- J. Schuyf (red.), *Nederlanders in Neuengamme* (2011)
- E.P. Weber, *Gedenkboek van het Oranje Hotel. Onze gevallen verzetshelden. Celmuren spreken, Gevangenen getuigen* (1982 derde druk)
- W. Willing, *Afdrukken van indrukken. Dagboek en brieven uit Kamp Westerbork, barak 67* (2006)
- G. van Winden-Tetteroo, *Mijn dagboek. Oorlogskroniek van Kees Tetteroo 1936-1945* (2007)

A. de Wolf, *Voorburg in de jaren dertig, bezetting en bevrijding* (1995)
H. Zweekhorst, *Verzet in Leidschendam 1940-1945* (scriptie 1984)

www.hantjedejong.nl (de website van Oom Hans, Tjeerd de Jong over dominee De Jong)
www.communityjoodsmonument.nl
www.erfgoedleidschendam.nl/erfgoed-nieuws/jaargang-1999/21-angstige-mensen-grote-daden
www.omroepwest.nl/nieuws/13-02-2015/beeld-tragisch-bombardement-bezuidenhout-historische-wandeling-houdt-herinnering-#ipspdp0DcFJAFD8t.99
www.verzetsmuseum.org/museum/nl/tweede-wereldoorlog/achtergrond/achtergrond,luchtbescherming
www.entoen.nu/tweedewereldoorlog
www.regiocanons.nl/zuid-holland/leidschendam-voorborg/de-tweede-wereldoorlog-de-eerste-jaren
nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_gebeurtenissen_tijdens_de_Tweede_Wereldoorlog:_Lage_Landen_en_Luxemburg
www.persoonsbewijzen.nl/passie/sites/index.php?mid=226952&kid=4302&pagina=tekstpagina
www.erfgoedleidschendam.nl/erfgoed-nieuws/jaargang-2008/51-een-tragische-vergissing
www.erfgoedleidschendam.nl/projecten/engelandvaart/119-historie-engelandvaarders-blijft-levend

Neringdoenden, bedrijvigheid in de wijk (p. 140)

Gemeente Leidschendam, *Historisch onderzoek Looierslaan 60 te Leidschendam* (z.j.)
Museum Swaensteyn, *'Majesteit, Uw wasch is klaar', geschiedenis van de Voorburgse waterrij 'de OZON' (1895-1965)* (1996)
C.H. Voorhoeve, *Leidschendam in oude ansichten deel 1* (1976)
WijkWijzer, diverse jaargangen

www.classicbus.nl
www.elbobus.nl

Trefpunten, waar buurtbewoners elkaar vinden (p. 164)

M.J. Harms et al. (red.), 'Ter Kerke in Voorburg. Historie van kerken en mensen', in: *Kroniek van Voorburg. Twintig eeuwen werken en wonen langs de Vliet* (1988)
M.R. van der Krogt, E. Manger, *Uit de school geklapt. Monumentale schoolgebouwen tot 1940 en geschiedenis van het lager en kleuteronderwijs in Voorburg* (1997)

Algemeen

Red. F.H.Chr.M. Daams, J.D. de Kort sr., *Over, door en om de Leytsche Dam* (1988)
Diverse auteurs, 'Boerderijen in Voorburg', in: *Historisch Voorburg* (jrg. 9, 2003)
Diverse auteurs, 'Hoeven aan de Broeksloot', in: *Historisch Voorburg* (jrg. 19, 2013)
M.J. Harms, *Kroniek van Voorburg. 2000 jaar Voorburg* (1989)
M.J. Harms, *Hoe Voorburg veranderde 1945-2000* (2004)
H. Hoogendoorn, L. de Laat, *Boerderijen verhalen. Handleiding Zelfstandig Boerderijonderzoek Zuid-Holland* (2005)
L. de Koning, K. van der Leer, *De canon van Leidschendam-Voorburg* (2009)
J. Vreeswijk, *Wie, wat waar Voorburg* (1997)

Adressenlijst

In chronologische volgorde:

Officieel Adresboek 1918 van Rijswijk, Voorburg, Leidschendam, Stompwijk, Veur & Voorschoten, samengesteld uit officiële gegevens door H. Spek, Oud-Commies ter Gemeentesecretarie te 's-Gravenhage. Uitgave van N.V. Boek-, Kantoor- en Kunsthandel
Adresboek 1927-1928 Voorburg. Uitgegeven door de R.K. Middenstandsverenigingen 'De Hanze'
Adresboek 1931 voor Voorburg, Stompwijk en Veur. Uitgegeven door de R.K. Middenstandsverenigingen 'De Hanze'
Adresboek 1933-1934 van Voorburg. Uitgave van de R.K. Middenstandsvereniging te Voorburg
Adresboek 1936-1937 van Voorburg (tiende uitgave). Uitgave van de R.K. Middenstandsvereniging te Voorburg
Adresboek 1938-1939 van Voorburg. Uitgave van de R.K. Middenstandsvereniging te Voorburg
Officieel Adresboek 1950 van de gemeenten Voorburg, Leidschendam, Stompwijk. Onder auspiciën van de Nederl. Kath. Middenstandsbond, afd. Voorburg, de Voorburgse Middenstandsvereniging en de Kath. Middenstandsvereniging, afd. Leidschendam

Dankwoord

Deze uitgave zou nooit tot stand zijn gekomen zonder de hulp van velen die een bijdrage hebben geleverd in de vorm van hun tijd, kennis, verhalen, foto's en ander (beeld-) materiaal. Ook degenen die ons financieel hebben gesteund zijn wij uiteraard zeer erkentelijk. De projectgroep Oud Damsigt wil dan ook eenieder die zijn/haar steentje aan deze publicatie heeft bijgedragen, in welke vorm dan ook, bijzonder hartelijk bedanken.

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt dankzij de financiële steun van:

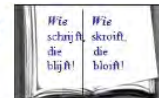

Autohaag Zeeuw Leidschendam

Fonds 1818

BOEKENFONDS

ELISABETH GREY
F.J.M. VAN DER PEIJM

Oranje Comité Damsigt

Stichting A.L.H.J. van Ravesteyn Fonds

TEKSTBUREAU ADVIES
TEXTURION CORRECTIE
REDACTIE

Vboxx Hosting en Cloudservices

Verloop drukkerij Alblasterdam

De Bruyn en Tak NVM Makelaardij

eentwaalf projectadvies

Fred van Gijtenbeek – Gas – Water – Sanitair vof

Fotografie: Sascha Veltrop
www.fotografie-s.nl

Gemeente Leidschendam-Voorburg

Hockeyvereniging V.M.H.C. Cartouche
Libreg Consultancy

Groeneveld Fysiotherapie

Sociëteit de Kajuit

Solvento Resultaatmanagers
- Marijke Dekker Interim Management
- Mingaars Consultancy & Training
- Anco Scholte ter Horst Management BV

Van Gijtenbeek Timmerwerken

Willy van de Laar- Veldhuis

Colofon

Historische Vereniging Voorburg

Secretariaat: Postbus 49
2270 AA Voorburg
telefoon: 070 386 74 56
website: <http://www.historischeverenigingvoorburg.nl>
e-mailadres: info@historischeverenigingvoorburg.nl

Bestuur

dr. R.M.W. van Gelooven, *voorzitter*
ir. M.T.A.M. van der Lans, *secretaris*
ir. F.G.W. Steinhorst, *penningmeester*
dr. W.J.E. van de Graaff
mw. P.J. Kok
mw. drs. A.E. Oostdijk

Lidmaatschap 2016

25 euro

Penningmeester HVV te Voorburg

ING-rekening NL26 INGB 0000 2883 21
Rabobank te Voorburg
rekening NL37 RABO 0127 6787 43

Historisch Voorburg

Jaargang 22 (2016), nummer 1 - 2

Redactie

Anne Jacobs
Gerard Langerak
Kees van der Leer
Peter Spanenburg

Redactieadres

Laan van Rustenburg 16
2271 XT Voorburg
telefoon: 070 386 84 95

Gastredactie

Projectgroep Oud Damsigt:
Masja van Rooij-Kooiman - voorzitter
Pascal Scheenstra - penningmeester
Marlise Hof - eindredactie

Ton Innemee
Frouke Tamsma
Walter Uijlenbroek
Kees van der Leer

Contact: ouddamsigt@gmail.com

Bijdragen

Karel Berkhoff
Jos Engels
Elsbeth Ety
Job Fennema
Tineke Hendriks
Peter Kors
Hein Jan Muller
Harrie van Rooij
Peter Spanenburg
Sascha Veltrop

Vormgeving basisstramien

Studio Tigges, Rijswijk

Opmaak en productie

Verloop Drukkerij, Alblasserdam

ISSN 1381 - 4672

Copyright

Overname van teksten uit 'Historisch Voorburg' is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de afbeeldingen volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

HISTORISCHE VERENIGING
Voorburg